

GEDENK PLICHTEN OP DE GRAVEN

De Port. Isr. Begraafplaats te Ouderkerk a. d. Amstel,
door R. de Hooghe.

KEUR VAN GRAFSTEENEN

OP DE

NEDERL.-PORTUG.-ISRAËL. BEGRAAFPLAATS

TE

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL.

AUSWAHL VON GRABSTEINEN

AUF DEM

NIEDERL.-PORTUG.-ISRAEL. BEGRÄBNISSPLATZE

ZU

OUDERKERK AN DEN AMSTEL

NEBST BESCHREIBUNG UND BIOGRAPHISCHEN SKIZZEN.

Voran geht: Einiges über diesen und den früheren Begräbnissplatz der
Niederl.-Portug.-Israel. Gemeinde in Amsterdam

VON

D. HENRIQUES DE CASTRO Mz.

MIT ABBILDUNGEN.

~~~~~  
ERSTE SAMMLUNG.  
~~~~~

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1883.

KEUR VAN GRAFSTEENEN

OP DE

NEDERL.-PORTUG.-ISRAËL. BEGRAAFPLAATS

TE

OUDERKERK AAN DEN AMSTEL

MET BESCHRIJVING EN BIOGRAPHISCHE AANTEEKENINGEN.

Tot inleiding: Een en ander over deze en de vroegere begraafplaats der
Nederl.-Portug.-Israël. gemeente te Amsterdam

DOOR

D. HENRIQUES DE CASTRO Mz.

MET PLATEN.

EERSTE BUNDEL.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1883.

938

Gedenk aan de dagen des ouden tijds, bepeins de jaren
van vorige geslachten.

B. M. V. 32, 7.

Gedenket der Tage der Vorzeit, Erwäget die Jahre ver-
gangener Geschlechter.

B. M. V. 32, 7.

I N H O U D.

	Bladz.
Voorrede des Schrijvers	VII.
Vorwort des Uebersetzers	XII.
Inleiding	1.
Grafsteen van Joseph, kind van David Senior (eerste lijkje)	49.
» » Dona Mayor Rodriguez (Sara Abendana)	50.
» » Francisco Nunes (Pereyra) Homem (David Abendana)	51.
» » Jacob (Israel) Belmonte	53.
» » Mozes Belmonte	56.
» » Chacham Joseph Pardo	60.
» » Chacham David Pardo	63.
» » Chacham Isaac Abuab [da Fonseca] en zijne Gade	67.
» » Doctor Joseph Bueno en Gade	77.
» » Doctor Ephraim Bueno en Gade	80.
» » Doctor Abraham Gomez de Sossa en Gade	83.
» » Doctor Jacob Morenu en Gade	85.
» » Doctor Joseph Morenu Bueno	87.
» » Doctor Moses Raphael Salom en Gade.	89.
» » Don Samuel Palache	91.
» » Mozes Jehuda Bebri.	95.
» » David Salom de Azevedo en Gade	97.
» » Mordechai Franco Mendes en Gade.	99.
» » Don Manuel Teixeira (<i>alias</i> Isaac Haim Senior Teixeira)	103.
» » Abraham Senior Teixeira de Mattos (<i>alias</i> Diego Teixeira de Mattos)	108.
» » Samuel Senior Teixeira en die zijner Gade	109.
» » Isaac Senior Teixeira de Mattos (<i>alias</i> Manuel Teixeira Junior), die zijner eerste en die zijner tweede Gade	111.
» » Abraham, Isaac en Raphael, kinderen van Benjamin Senior	114.
» » Mozes van Mordechai Senior	115.
» » Abraham Roiz Mendes en die zijner Gade	117.
» » David da Rocha	119.
» » Imanuel Abolais, van zijne Gade en van zijn Zoon	121.
» » Abraham Zagache en die zijner Gade	123.
Opgave van geschriften over Joodsche begraafplaatsen en grafchriften.	124.
Verbeteringen.	126.

VOORREDE.

Ongeveer 14 jaar geleden, toen mijne studiën op deze begraafplaats aanvingen, was het bij de gemeente nog nagenoeg onbekend, dat daar een schat van kostbare en merkwaardige grafsteenen geborgen was. Wel had deze of gene bezoeker der begraafplaats van haar vorigen bewaarder, den heer D. Fidanque, vernomen, dat in den omtrek van het zoogenaamde Rodeamentos-huis hier en daar een fraaie zerk te vinden was, doch van een hoeveelheid daarvan, zooals door mij ontdekt werd, had niemand zelfs eenig vermoeden.

Ook mij maakte genoemde bewaarder eens op die fraaie zerken opmerkzaam. Hij nam bij die gelegenheid een scherf of spaander van den grond, legde daarmede een der zerken voor mij bloot en gaf ze mij ter beschouwing. Ik zag — en de lust tot verder onderzoek was bij mij ten volle ontwaakt.

Het terrein tot dat onderzoek wees zich als van zelf aan. Het is dat, waarop in het bloeitijdperk der Amsterdamsche Sephardim begraven werd, waarop zoo vele geleerden en voornamen hunne laatste rustplaats vonden, kortom de afdeeling, in de gemeente algemeen bekend onder den naam: „de oude begraafplaats.”

Aanvankelijk bepaalde ik mijn onderzoek tot zulke zerken, die op het terrein zichtbaar waren en dus betrekkelijk gemakkelijk in oogenschouw konden genomen worden. Die welke fraai beeldhouwwerk bevatten, liet ik photographeeren; die om hunne opschriften de aandacht verdienden, schreef ik nauwkeurig af. — In de alhier verschijnende Israël. weekbladen

VORREDE.

Vor ungefähr vierzehn Jahren, als meine Nachforschungen auf dem Begräbnissplatze anfiengen, war das Vorhandensein vieler kostbaren und merkwürdigen Grabsteine daselbst bei der Gemeinde noch fast ganz unbekannt. Wohl hatte der eine oder andere der Besucher des Friedhofes von dem vorigen Wächter, dem Herrn D. Fidanque, erfahren, das in der Nähe des sogenannten Rodeamentos-Haus einige schöne Leichensteine sich befänden, allein Niemand hatte von einer Menge derselben, als von mir entdeckt wurde, sogar die mindeste Ahnung.

Auch mich machte der genannte Wächter auf diese schönen Monumente aufmerksam. Er nahm bei dieser Gelegenheit eine Steinscherbe oder einen Holzspan vom Boden auf, legte damit ein der Steine bloss und stellte ihn mir zur Besichtigung dar. Ich sah — und die Lust zur weitem Untersuchung wurde in vollem Maasse in mir angeregt.

Das Terrain zu dieser Untersuchung bot sich von selbst dar: es ist dasjenige, auf welchem zur Blüthezeit der Amsterdamer Sephardim die Beerdigungen geschahen, auf welchem so viele Gelehrte, so viele hochstehende Männer ihre letzte Ruhestätte fanden, kurz, die in der Gemeinde unter der Benennung „der alte Begräbnissplatz” bekannte Abtheilung.

Anfangs beschränkte ich meine Untersuchung auf solche Monumente, welche auf dem Terrain sichtbar waren und die beziehungsweise leicht zu Augenschein genommen werden konnten. Diejenigen welche mit schönen Bildhauerarbeiten versehen waren, liess ich photographiren, andere, welche ihrer Inschriften wegen merkwürdig waren, copirte ich genau. — In

deed ik in der tijd van een en ander dienaangaande mededeeling.

Weldra echter bleek mij deze wijze van onderzoeken onvoldoende. In de eerste plaats toch miste ik nog een aantal zerken van voorname personen, van wie men wist, dat zij te Amsterdam overleden waren en te Ouderkerk moesten begraven zijn. Verder bemerkte ik, dat soms meer dan één zerk uit een en hetzelfde tijdperk, gelijken naam bevatte, waardoor het, bij gemis van de noodige aanwijzing in de opschriften, soms moeielijk werd met zekerheid te bepalen, waar een persoon, die men zocht, begraven was. Ook met andere zerken kon dit het geval zijn, en was een nader onderzoek dus gewenscht. Bovendien was het gebeurlijk, hier zerken van personen aan te treffen, wier begraafplaats tot nog toe onbekend was. Om een en ander moest de arbeid dus op breederen grondslag voortgezet, moest deze afdeeling in haren geheelen omvang verkend, moesten al de zich daar bevindende grafsteenen blootgelegd en de opschriften zorgvuldig verzameld worden. Voorwaar een omvangrijke taak, die ik echter, na bekomen toestemming van het Bestuur onzer gemeente, op mij nam en onder medehulp van bovengenoemden heer Fidanque volbracht.

Slechts langzaam vorderde dit werk, omdat ik daarbij steeds van weersgesteldheid en waterstand afhankelijk was, en ook de afstand der begraafplaats den spoedigen voortgang in den weg stond. Intusschen is dit werk nu, op eenige correctiën na, volbracht. Met inbegrip der zerken op het aangrenzend terrein, dat gerekend wordt, mede tot de oude afdeeling te behooren, en waarop ik later op gelijke wijze mijn onderzoek heb voortgezet, heb ik alzoo ongeveer zes duizend grafsteenen te voorschijn gebracht, waaronder omstreeks 200, die deels om de opschriften, deels om hun beeldhouwwerk uitmunten.

Aan deze werkzaamheden paarde zich een niet minder moeielijke en kostbare, maar tevens noodzakelijke arbeid n.l. het inkaartbrengen van al de voorhanden zerken en tomben. Ik had toch het terrein aan het Bestuur der gemeente weder op te leveren in den staat waarin ik het gevonden had, zoodat de zerken, met uitzondering van een twintigtal, die ik op nieuw metselwerk had doen plaatsen, weldra weder geheel bedolven en later moeielijk terug te vinden zouden zijn. Op 34 cartons werd dit werk volbracht. De zerken en tomben zijn daarop in hare juiste ligging op eene schaal van 0,026:1 aangewezen, onder vermelding van de namen en data in de grafschriften voorkomende en voorzien van een volgnummer. De merkwaardige

den hier erscheinenden Israel. Wochenblätter theilte ich zu jener Zeit Einiges darüber mit.

Doch bald erschien mir diese Weise der Untersuchung ungenügend. Erstlich fehlten mir noch eine Menge Steine ausgezeichneter Personen, von denen man wusste, dass sie in Amsterdam gestorben und zu Ouderkerk begraben waren. Ferner bemerkte ich dass mehrere Steine aus ein und derselben Periode ein und denselben Namen trugen, wodurch es, in Ermangelung der nöthigen Angabe in den Inschriften, oft schwierig wurde mit Sicherheit zu bestimmen, wo eine Person die gesucht wurde, begraben war. Auch konnte dies bei andern Monumenten der Fall sein, und eine nähere Untersuchung in dieser Hinsicht war deshalb wünschenswerth. Ueberdies war es möglich, dass hier Grabsteine von Personen, deren Begräbnissplatz bis jetzt unbekannt war, anzutreffen wären. Deshalb musste die Arbeit auf einer breitem Grundlage fortgesetzt werden; dann musste diese Abtheilung in ihrem ganzen Umfange durchsucht, mussten alle die sich darauf befindenden Grabsteine blossgelegt und die Inschriften sorgfältig gesammelt werden. Wahrlich, eine umfangreiche Arbeit, die ich dennoch, nach erhaltener Einwilligung unseres Gemeindevorstandes, über mich nahm und unter Mitwirkung des oben erwähnten Herrn Fidanque vollbrachte.

Doch nur langsam ging die Arbeit von statten, weil ich bei derselben stets von der Witterung und dem Wasserstande abhängig war, und auch die Entfernung des Friedhofes war der schnellen Förderung der Arbeit nicht eben zuträglich. Inzwischen ist diese Arbeit nun, auf einige Correcturen nach, vollendet. Mit Einschluss der Leichensteine auf dem angrenzenden Grundstücke, das auch als zu der alten Abtheilung gehörend, angesehen wird und über welches ich späterhin meine Untersuchungen in gleicher Weise ausdehnte, habe ich so ungefähr sechs tausend Grabsteine zum Vorschein gebracht, unter welchen sich an 200 befinden, die theils ihrer Inschriften, theils ihrer Bildhauerarbeit wegen ausgezeichnet sind.

Mit diesen Arbeiten war eine andere nicht weniger mühevoll und kostbare doch nothwendige verbunden, nämlich die Kartirung aller vorhandenen Grabsteine und Monumenten. Ich war nämlich verpflichtet, dem Vorstande der Gemeinde das Terrain in dem Zustande, in welchem ich dasselbe vorgefunden hatte, wieder abzuliefern, so dass die Monumente, mit Ausnahme von zwanzig, welche ich auf neues Mauerwerk herstellen liess, gänzlich wieder versenkt werden mussten, und die späterhin nur schwerlich wieder aufzufinden sein sollten. Auf 34 Karten wurde diese Arbeit fertig gestellt. Auf diesen sind die Leichensteine und Monumente in ihrer richtigen Lage in dem Maassstabe von 0,026:1 angegeben, nebst Angabe der in

grafsteen en zijn daarop in rood, de overige in blauw getint. Een alphabetisch naamregister, corresponderende met de Nos op de cartons, is in bewerking.

Tot zoo ver over het voorbereidend werk dezer uitgave. Wat deze uitgave in het algemeen betreft, hierin worden de voornaamste uitkomsten van mijn arbeid achtereenvolgens opgenomen. Deze eerste bundel bevat de beschrijving van ruim een 30-tal grafsteen, die of uit een historisch oogpunt, of om hunne kunstwaarde in het bijzonder de aandacht verdienen, meereendeels vergezeld van levensbijzonderheden omtrent de personen, in de opschriften vermeld, zoomede van photolithographische afbeeldingen. Vooraf gaan geschiedkundige aantekeningen omtrent de onderwerpelijke en de vroegere begraafplaats der gemeente met een schetskaartje tot toelichting. Aan den tekst is eene Deutsche vertaling toegevoegd van de hand des heeren E. M. te Burgsteinfurt, die echter uit te groote bescheidenheid zijn naam niet voluit genoemd wilde hebben. Ik koos daartoe het Duitsch, niet alleen omdat deze taal eene der meest verbreide is, maar tevens om daarmede mijne hulde te brengen aan den geleerden schrijver van „Sephardim“, van „die Juden in Navarra etc.“, van „die Juden in Portugal“, van „Menasseh Ben-Israel“ enz., in het kort, aan Dr. M. Kayserling te Budapest, die van de geschiedenis en letterkunde der Sephardische Joden eene zoo grondige studie gemaakt en door zijne boeiende geschriften niet alleen tot betere kennis daarvan bijgedragen, maar ook tot liefde daarvoor opgewekt heeft. —

De bijlagen enz. bleven, om de eigenaardige moeilijkheden aan eene overbrenging daarvan in eene andere taal verbonden, onvertaald. — Bij het titelblad vindt men eene afbeelding der begraafplaats, zooals zij zich in de tweede helft der XVIIe eeuw voordeed, en aan het einde van dezen bundel, eene opgave der mij bekende geschriften over Joodsche begraafplaatsen en grafschriften. — De platen zijn naar de oorspronkelijke photographiën in het atelier der firma Römmler en Jonas te Dresden vervaardigd.

Wat de in dezen bundel opgenomen zerken betreft, aan de keuze daarvan lag ten grondslag het streven, zooveel mogelijk voor afwisseling te zorgen, den geschiedvorschier en den kunstminnaar beiden te bevredigen, hetgeen bij eene chronologische behandeling van het voorhanden materiaal of bij eene samenvoeging naar den rang, door de personen binnen of buiten de gemeente ingenomen, niet mogelijk zou geweest zijn. In beide gevallen toch zouden de werken van kunst, die meerendeels uit lateren tijd zijn, in

den Grabschriften sich findenden Namen und Daten und mit einer Folgenummer versehen. Die merkwürdigen Steine sind da in rother, die übrigen in blauer Farbe bezeichnet. Ein alphabetisches mit den Nummern in den Karten correspondirendes Namenregister ist in Arbeit.

Bis soweit über die dieser Ausgabe vorangegangenen vorbereitenden Arbeiten. Was nun dieser Ausgabe im Allgemeinen betrifft, so sollen in dieselbe die vorzüglichsten Ergebnissen meiner Arbeit successivlich aufgenommen werden. Diese erste Sammlung umfasst die Beschreibung von über 30 Grabschriften, die entweder aus historischem Gesichtspunkte oder ihrer kunstvollen Arbeit wegen vorzugsweise Aufmerksamkeit verdienen, grösstentheils begleitet von speziellen Nachrichten über das Leben der in den Inschriften bezeichneten Personen nebst photographischen Abbildungen. Vorausgeschickt sind historische Mittheilungen über den jetzigen und frühern Begräbnissplatz sammt einem skizzirten Kärtchen als Mittel zur Orientirung. Dem Texte ist eine deutsche Uebersetzung von der Hand des Herrn E. M. in Burgsteinfurt, hinzugefügt. Ich wählte hierzu die deutsche Sprache, nicht allein aus dem Grunde, weil diese Sprache eine der verbreitetsten ist, sondern auch um hiermit zugleich dem gelehrten Verfasser der „Sephardim“, der „die Juden in Navarra etc.“ der „Juden in Portugal“, des „Menasseh Ben-Israel“ u. s. w., kurz, dem Herrn Rabbiner Dr. M. Kayserling, in Budapest, welcher in der Geschichte und Literatur der sephardischen Juden so tiefe Studien gemacht, und durch seine fesselnden Schriften nicht allein zu einer bessern Kenntniss derselben beigetragen, sondern auch die Liebe zu diesen Studien angeregt hat, meine Huldigung darzubringen.

Die Beilagen etc. blieben, wegen der damit verbundenen Schwierigkeit der Uebersetzung in eine andere Sprache, unübersetzt. — Beim Titelblatt befindet sich eine Ansicht des Begräbnissplatzes nach seinem Aussehen in der zweiten Hälfte des 17ten Jahrhunderts, und am Ende dieser Sammlung die Angabe der mir bekannten Schriften über jüd. Begräbnissplätze und Grabschriften. — Die Abbildungen sind nach den Original-Photographien im Atelier der Firma Römmler und Jonas in Dresden angefertigt.

Was nun die in dieser Sammlung aufgenommenen Monumente betrifft, so lag meiner Wahl das Streben zum Grunde für Abwechslung zu sorgen, sowohl den Geschichtsforscher als auch den Kunstliebhaber zu befriedigen, was aber bei einer chronologischen Anordnung des vorgefundenen Stoffes, oder bei einer Zusammenstellung nach dem von den Personen, innerhalb und ausserhalb der Gemeinde eingenommenen Rang und Stellung, nicht möglich gewesen wäre. In den beiden erwähnten Fällen hätten dann auch die

dezen bundel, waaryan ik de grenzen niet te veel wilde uitbreiden, achterwege hebben moeten blijven. Ik heb hier nog bij te voegen, dat hierin bij voorkeur zijn opgenomen de zerken van minder bekende personen, omdat dezulke, naar ik meende, het eerst aanspraak hadden onder de aandacht mijner lezers gebracht te worden.

Al de hier medegedeelde opschriften zijn nauwkeurig teruggegeven, zooals zij op de zerken voorkomen. De Hebreuwsche grafgedichten liet ik bij de beschrijving onvertaald. Aan zulk eene reeds voor Hebraïci moeilijke taak, meende ik mijne krachten niet te mogen beproeven. De eigenlijke grafschriften, zoowel de Hebr. als andere, heb ik zoo veel mogelijk woordelijk vertaald. Waar sommige uitdrukkingen dit niet toelieten, heb ik getracht, den naasten zin terug te geven.

Ziet hier, mijne lezers, hetgeen ik over mijn arbeid, aan het hoofd van dezen bundel, onder uwe aandacht meende te moeten brengen. Over het nut daarvan behoef ik sedert ZUNZ over zoodanige studiën zijn oordeel uitgesproken heeft, niet in het breede uit te weiden. In zijn werk „Zur Geschichte u. Literatur“ hoofdst. IV toont hij aan, welke machtige bouwstoffen deze studiën voor speciaal-geschiedenis en litteratuur, voor de geslachtskunde en voor de kennis van bijzondere personen zijn, en spoort hij de kerkelijke besturen aan, het verzamelen van grafschriften en het openbaar maken daarvan te helpen bevorderen. Aan dezen stoot danken reeds veel geschriften van dezen aard, die der wetenschap ten goede kwamen, hun ontstaan.

Mij rest nog een woord van dank aan allen, die mij bij het ten uitvoer brengen mijner taak in een of ander opzicht behulpzaam waren en het tot stand brengen dezer uitgave bevorderd hebben. In de eerste plaats zij die dank toegebracht aan het geacht Kerkbestuur mijner gemeente, voor het mij verleende verlof, om mijne studiën op deze begraafplaats te mogen ondernemen, en aan den heer J. G. de Mesquita, Administrateur der begraafplaats, voor de medewerking bij mijn arbeid van hem ondervonden. Voorts aan den heer J. H. Mendes da Costa, Secretaris bij de P. I. Gemeente alhier, die mij bij het raadplegen van het archief, aan zijne zorgen toevertrouwd, steeds met warmen ijver ter zijde stond; aan mijn veeljarigen vriend, den reeds genoemden heer E. M., voor den met zoo veel zaakkennis door hem volbrachten arbeid; aan den eerw. heer E. de Beneditty en den heer Dr. M. C. Pareira, die mij bij de revisie der opschriften in mijne verzameling zoo menigmaal behulpzaam waren; aan den heer M. Roest Mz., conservator der Rosenthalse afdeeling van de Universiteits-bibliotheek alhier, aan wiens bekwame hand ik mijne copie ter gereedmaking voor

kunstvollen Arbeiten, die grösstentheils einer spätern Zeit angehören, aus dieser Sammlung, deren Grenzen ich nicht zu weit ausdehnen mochte, ausgeschlossen bleiben müssen. Ferner muss ich noch hinzufügen, dass vorzugsweise hier die Monumente minder bekannten Persönlichkeiten aufgenommen wurden, da solche, nach meiner Meinung, den ersten Anspruch hatten der Beachtung meiner Leser empfohlen zu werden.

Alle die hier mitgetheilten Inschriften sind genau, wie sie sich auf den Steinen befinden, wiedergegeben. Die hebräischen Grabgedichte liess ich bei der Beschreibung derselben unübersetzt. An eine solche Arbeit, die sogar für Hebraïci schwierig ist, mochte ich meine Kräfte nicht versuchen. Die eigentlichen Grabschriften, sowol in hebr. als in anderen Sprachen, habe ich möglichst wörtlich übersetzt. Da, wo einige Ausdrücke dies nicht zuließen, habe ich mich bestrebt den Sinn thunlichst zurückzugeben.

Dies, meine verehrten Leser, ist's, worauf ich an der Spitze dieser Sammlung Ihre Aufmerksamkeit zu lenken gedachte. Ueber den Nutzen dieser Arbeit kann ich mich einer ausführlichen Besprechung enthalten, nachdem Dr. ZUNZ sein Urtheil über derartige Studien ausgesprochen hat. In seinem Werke „Zur Geschichte und Literatur“ Kap. IV legt er dar, welche wichtige Materialien diese Studien für spezielle Geschichte und Literatur, für Geschlechtskunde und für die Erkenntniss besonderer Persönlichkeiten sind, und spornt die Synagogenvorstände an das Sammeln und Veröffentlichen von Grabschriften befördern zu helfen. Dieser Anregung verdanken bereits viele derartige Schriften, die der Wissenschaft zu Gute kamen, ihr Entstehen.

Es bleibt mir nun noch übrig einige Worte des Dankes an alle diejenigen zu richten, die mir auf irgend eine Weise bei der Ausführung meines vorgesteckten Zieles behülflich und bei der Vollbringung dieser Ausgabe förderlich waren. An erster Stelle sei dieser Dank dem verehrten Synagogenvorstande meiner Gemeinde für die mir gewährte Erlaubniss meine Untersuchung auf dem Begräbnissplatze vornehmen zu dürfen, dargebracht, nicht minder dem Herrn J. G. de Mesquita, Administrator des Begräbnissplatzes, für die mir von ihm geleistete Mitwirkung bei meiner Arbeit; ferner dem Herrn J. H. Mendes da Costa, Secretär bei der portug.-jüd. Gemeinde hierselbst, der mir bei der Zuratheziehung des seiner Aufsicht anvertrauten Gemeinde-Archivs immer mit warmem Eifer zur Seite stand; ebenso meinem langjährigen Freunde, dem bereits erwähnten Herrn E. M., für die mit so vieler Sachkenntniss vollbrachte Arbeit; auch S. Ehrwürden, dem Herrn E. de Beneditty und Herrn Dr. M. C. Pareira, welche mir bei der Revision der Inschriften in meiner Sammlung so mannigfach behülflich waren; endlich dem Herrn M. Roest Mz., Conservator der Rosenthal'schen Abth. der

de pers toevertrouwde. Zij allen hebben hun aandeel in hetgeen nu van mijn veeljarigen arbeid het licht ziet, en is het mij dus een innig genoegen, mij hier dankbaar hunner te kunnen herinneren.

Moge het door samenwerking alzoo verkregene bij allen, die in wetenschap belangstellen, eene gunstige opneming vinden, dan zal ik mij, voor de moeite en voor de kosten aan deze uitgave verbonden, ruimschoots beloond achten.

Amsterdam,
November 1883.

DE SCHRIJVER.

Universitätsbibliothek hierselbst, dessen gewandter Hand ich mein Manuscript, um dasselbe druckfertig zu machen, anvertraute. Sie alle haben ihren Antheil an dem, was jetzt nach meiner vieljährigen Arbeit in die Oeffentlichkeit erscheint, und es ist mir daher ein inniges Vergnügen mich hier ihrer in Dankbarkeit erinnern zu können.

Möchte nun das durch ein Zusammenwirken so vieler Kräfte Erzielte bei allen, welche die Wissenschaft hochschätzen eine günstige Beurtheilung finden, dann würde ich mich für die mit diesem Werke verbundene Mühe und Kosten reichlich belohnt fühlen.

Amsterdam,
November 1883.

DER VERFASSER.

VORWORT DES UEBERSETZERS.

Schon in meiner Jugend, als ich anfieng über die wunderbaren Schicksale unseres Volkes nachzudenken, begeisterte ich mich für die fast legendenartige Geschichte der ersten Niederlassung der sogenannten sephardischen oder portugiesischen Juden in Amsterdam. Dies Ereigniss erschien mir als ein Glanzpunkt, ein Sonnenblick in der umdüsterten Leidensgeschichte der Märtyrer in Israel. Diese Heroen der Ueberzeugung, die alles, was sonst dem Menschen am theuersten ist: Vaterland, ehrenvolle Stellungen, Besitzthum verliessen, um unter tausend Gefahren und Beschwerissen eine neue aber unbekante und ungewisse Heimath zu suchen, um dort ungestört und frei ihrer Ueberzeugung und ihrer angestammten Religion leben zu dürfen, diese Glaubenshelden verdienen sicherlich die Theilnahme und Verehrung eines jeden denkenden und vorurtheilsfreien Menschen. Ihr Opfermuth, ihre Entsagung, verbunden mit einem Streben nach den höhern und höchsten Gütern der Menschen, nach Wissenschaft und Kunst, muss diesen ersten Ankömmlingen eine hohe Bewunderung sichern und sie als Vorbilder für die Nachwelt hinstellen. Mit Freuden übernahm ich daher nun in meinem hohen Alter den Auftrag meines sehr verehrten langjährigen Freundes, sein verdienstvolles, arbeitschweres Werk, das so viele neue Blicke in die Geschichte jener ersten Amst. Colonie thun lässt, ins Deutsche zu übersetzen. Würde meine schwache Arbeit dazu beitragen dem Werke auch in weiteren Kreisen die verdiente Anerkennung und Würdigung zu verschaffen, so würde dies für mich eine köstliche Belohnung und eine unerwartete Genugthuung in meinem Greisealter sein.

E. M.

INLEIDING.

De pogingen, die de Sephardische Joden (in 1590 hier gekomen) in het werk stelden, om in het bezit van een stuk gronds te komen, waarop zij hunne afgestorvenen konden begraven, waren aanvankelijk niet gelukkig. Een plek binnen Amsterdam te vinden, zooals door hen gewenscht werd, bleek niet voor verwezenlijking vatbaar¹, zoodat zij den blik naar elders wendden, en wel naar het duin bij Alkmaar, alwaar zij met medewerking der Staten, in 1602, nabij het dorp Groet „van een Johan de Nachtegale van Alckmaer, een huysgen met omtrent twee derde paerten van een margen Gheestlant” (hooggelegen land of grond) in eigendom verkregen². Ten gevolge van het verzet der Stad Alkmaar, tot wier rechtsgebied de grond behoorde, kwam het transport op naam der gemeente Beth-Jahacob (gesticht in 1597) eerst op 10 Juli 1607 tot stand. Gedurende langen

¹ Uit het Resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren van Amsterdam blijkt onder datum 19 Juni 1605, dat den Joden nog in dat jaar het verzoek tot oprichting van eene begraafplaats werd van de hand gewezen. (Mededeeling van den heer Dr. P. Scheltema, Stedelijk archivaris alhier.)

² De Barrios (Xebra de Bikur Jolim 27) noemt het dorp Groet, een veld Gruten in de nabijheid van Alkmaar („Gruten Campo de la Ciudad de Alcamar”); overigens maakt hij van deze begraafplaats slechts ter loops melding. David Franco Mendes noemt ze in zijn werk: *Memorias do estabelecimento e progresso dos Judeos Portuguezos e Espanhoes nesta famosa cidade de Amsterdam* (Handschrift van het jaar 5529 (1769), de oudst bekende der Portugeesche Israëlieten te Amsterdam, wat de mogelijkheid insluit, dat er reeds vroeger eene bestaan heeft. Mijne nasporingen hieromtrent bleven echter vruchteloos.

Zooals de heer Scheltema mij mededeelde, werden in het tijdperk vóór 1602 geene Joden op een der Stads-Kerkhoven ter aarde besteld.

EINLEITUNG.

Die Anstrengungen, welche die sephardischen Juden (1590 hier angekommen) machten, um in den Besitz eines Grundstücks zu gelangen, wo sie ihre Todten begraben könnten, waren anfänglich nicht erfolgreich. Eine Stätte in Amsterdam zu finden, wie es von ihnen gewünscht wurde, erwies sich als unausführbar¹, so dass sie den Blick anders wohin richteten, und zwar nach der Düne bei Alkmaar, woselbst sie unter Mitwirkung der Staaten im Jahre 1602 in der Nähe des Dorfes Groet von einem Johan de Nachtegale aus Alckmaer ein Häuschen mit ungefähr zwei Drittel Morgen „Gheestland” (hochgelegener Boden) als Eigenthum erwarben². In Folge des Widerstandes der Stadt Alkmaar, zu deren Rechtsgebiet das Grundstück gehörte, kam der Uebertrag desselben an die Gemeinde Beth-Jahacob (gestiftet im J. 1597) erst am 10. Juli 1607 zu Stande. Trotzdem wurden noch während lan-

¹ Aus dem Resolutieboek (Register der Beschlüsse) der Bürgermeister und Altbürgermeister der Stadt Amst. d.d. 19. Juni 1605 geht hervor, dass noch in jenem Jahre das Gesuch der Juden um einen Begräbnissplatz abgewiesen wurde. (Mittheilung d. Hrn. Dr. Scheltema, Archivars der St. Amsterdam.)

² De Barrios (Xebra de Bikur Jolim 27) nennt das Dorf Groet ein Feld Gruten in der Nähe von Alkmaar („Gruten Campo de la Ciudad de Alcamar”); übrigens erwähnt er diesen Begräbnissplatz nur beiläufig. David Franco Mendes nennt ihn in seinem Werke: *Memorias do estabelecimento e progresso dos Judeos Portuguezos e Espanhoes nesta famosa cidade de Amsterdam* (Handschrift vom Jahre 5529 (1769), den ältesten bekannten der portug. Gemeinde, was die Möglichkeit nicht ausschliesst, dass bereits früher einer bestanden habe. Meine Nachforschungen hierüber blieben ohne Erfolg.

Wie Herr Scheltema mir mittheilte, wurden in dem Zeitraume vor 1602 keine Joden auf den städtischen Kirchhöfen begraben.

tijd daarna ondervond de gemeente echter nog belemmeringen bij het begraven, die eindelijk 1 Febr. 1611 bij besluit van den Baljuw van Kennemerland uit den weg geruimd werden ³.

De eerste, die te Groet begraven werd, was Garcia Pimentel, broeder van Manuel Pimentel (alias Isaac Abeniacar) ⁴, den gunsteling van koning Hendrik IV van Frankrijk ⁵. Wie de overigen waren, die te dezer plaatse werden ter aarde besteld, daaromtrent ontbreken ons de registers; doch komen in het aan de Port. Isr. gemeente alhier behoorende Hs., getiteld „Livro de Beth ahain (Beth Chajjim) do K.K. de Beth Yahacob ⁶, opgaven voor, die dit gemis voor een deel aanvullen en waarvan wij later (Bijlage A) mededeeling zullen doen.

Uit een door mij in 1874 ingesteld onderzoek blijkt, dat deze begraafplaats op de grensscheiding tusschen de dorpen Groet en Schoorl gelegen was en thans tot het gebied van dit laatste behoort. Het terrein was in genoemd jaar met hout beplant en behoorde aan de gebroeders Kruijer te Schoorl, die het omstreeks 1870 van de familie Bas aldaar in eigendom verkregen hadden. Bij de boeren in den omtrek staat de plek heden ten dage onder den naam van „Judenkerkhof” bekend.

³ Het afschrift bevindt zich in het archief der Port. Israël. gemeente alhier

⁴ Deze stierf in 1614 eveneens te Amsterdam en werd te Ouderkerk (op de tegenwoordige begraafplaats) begraven.

⁵ De Barrios, Xebra de Bik. Jol. en Hs. Franco Mendes.

⁶ Aan dit handschrift, zoo belangrijk voor de geschiedenis der stichting van de begraafplaats te Ouderkerk a/d Amstel en voor de eerste jaren van haar bestaan, heb ik zeer vele bijzonderheden voor deze inleiding ontleend. Het werd omstreeks 1619 door Rehuel Jessurun (alias Paulo de Pina), die in dat jaar administrateur dezer begraafplaats van wege de gemeente Beth-Jahacob was, aangelegd en door zijne opvolgers voortgezet. De eerste bladzijden zijn gewijd aan al hetgeen met den aankoop en de stichting in verband staat. Op de volgende vindt men de registers van de tot 1630 daar begravenen, zoo in chronologische orde, als volgens de rijen, waarin zij liggen. Eindelijk vindt men opgaven omtrent de aanslagen in de belasting voor de begraafplaats, de offeringen bij begrafenissen enz. Het Hs. is goed geconserveerd, doch door onduidelijk schrift en den eigenaardigen stijl niet overal gemakkelijk te ontcijferen. Uit De Barrios (Gemilut Jessadim en Bikur Jolim 83) en andere aantekeningen blijkt, dat ook door Jacob Baruch, administrateur der begraafplaats van wege de gemeente Beth-Israël, en Daniël Pereira (bijgenaamd el letrado Tenorio?), administrateur van wege de gemeente Newé-Sjalom, dergelijke boeken voor hunne gemeenten aangelegd waren. Men heeft ze echter nog niet in het archief kunnen opsporen.

ger Zeit nachher der Gemeinde bei der Beerdigung ihrer Todten Hindernisse bereitet, die endlich d. 1. Febr. 1611, vermöge Verfügung des Drostens von Kennemerland hinweggeräumt wurden ³.

Der erste, welcher in Groet begraben wurde, war Garcia Pimentel, Bruder des Manuel Pimentel (alias Isaac Abeniacar) ⁴, Günstlings des Königs Heinrich IV von Frankreich ⁵. Wer die übrigen waren, die an dieser Stätte beerdigt wurden, darüber fehlen uns die Register; indess kommen in der derhiesigen Port. Israel. Gemeinde gehörenden Handschrift unter dem Titel „Livro de Beth ahain (Beth Chajjim) do K.K. de Beth Jahacob” ⁶) Angaben vor, die zum Theil diese Lücke ausfüllen und über welche wir später (Beilage A) Mittheilung machen werden.

Aus einer von mir im J. 1874 angestellten Untersuchung geht hervor, dass dieser Begräbnissplatz an der Grenzscheide zwischen den Dörfern Groet und Schoorl lag, und jetzt zum Gebiet des letztern gehört. Im erwähnten Jahre war das Grundstück mit Holz bepflanzt und gehörte den Brüdern Kruijer zu Schoorl, die dasselbe um das J. 1870 von der Familie Bas als Eigenthum erworben hatten. Bei den Bauern der Umgegend ist das Grundstück noch heute unter dem Namen „Judenkirchhof” bekannt.

³ Die Abschrift dieser Verfügung befindet sich im Archiv der Port. Israel. Gemeinde hieselbst.

⁴ Dieser starb ebenfalls zu Amsterdam und wurde zu Ouderkerk (auf dem jetzigen Begräbnissplatz) begraben.

⁵ De Barrios, Xebra de Bik. Jol. und Hs. von Franco Mendes.

⁶ Dieser für die Stiftung des Gottesackers zu Ouderkerk a/d Amstel und für die ersten Jahre seines Bestehens so wichtigen Hs. habe ich sehr viele Einzelheiten dieser Einleitung entlehnt. Diese Hs. wurde um d. J. 1619 von Rehuel Jessurun (alias Paulo de Pina), der in jenem Jahre im Auftrage der Gemeinde Beth-Jahacob Verwalter dieses Begräbnissplatzes war, angelegt und von seinen Nachfolgern fortgesetzt. Die ersten Seiten sind gänzlich den Angelegenheiten gewidmet, welche mit dem Ankauf und der Stiftung in Verbindung stehen. Auf den folgenden Seiten findet man die Register der dort bis zum J. 1630 Begravenen, sowol in chronologischer Ordnung, als auch nach Angabe der Reihen, in welchen die Gräber sich befinden. Endlich findet man noch die Angaben in Betreff der Veranschlagung der Steuer für den Gottesacker, der Spenden bei Begräbnissen u. s. w. Die Handschrift ist zwar gut erhalten, allein wegen der undeutlichen Schrift und des eigenthümlichen Styles nicht an allen Stellen leicht zu entziffern. Aus De Barrios (Gemilut Jessadim und Bikur Jolim, 83) und andern Angaben geht hervor, dass auch von Jacob Baruch, Verwalter des Begräbnissplatzes im Auftrage der Gemeinde Beth-Israel, und Daniel Pereira (mit dem Zunamen el letrado Tenorio?), Verwalter für die Gemeinde Newé-Schalom, ähnliche Bücher für ihre bezügl. Gemeinden angelegt waren. Dieselben waren jedoch im Archiv nicht aufzufinden.

Deze begraafplaats, hoe geschikt op zich zelf ook, veroorzaakte echter, wegens den verren afstand, te groote kosten voor de Chebra Bikkoer Choliem⁷, die met het lijkenvervoer was belast, zoodat besloten werd, een ander, meer nabij gelegen terrein op te zoeken. Na vele vergeefsche moeiten vond men dit eindelijk in de tegenwoordige begraafplaats te Ouderkerk aan den Amstel⁸. De begraafplaats bij Groet bleef nu nog in gebruik, totdat het nieuwe Beth-Haim voor zijne bestemming gereed was. Toen werden allengs door dezen en genen de gebeenten hunner betrekkingen naar Ouderkerk overgebracht, en nadat van gemeentewege bij besluit van het jaar 1626 eene eerste en bij dat van 1634 eene laatste overbrenging⁹ had plaats

⁷ Deze weldadige instelling, waaraan De Barrios een afzonderlijk hoofdstuk wijdt, werd 24 Kislew 5370 (20 December 1609) door 18 leden der gemeenten Beth-Jahacob in het leven geroepen. Zij had ten doel de behoeftige zieken dezer gemeenten te bezoeken, waar noodig geneesmiddelen en onderstand te verschaffen, bij ernstige gevallen voor wakers te zorgen, verder de overledenen te wasschen en te kleeden en de rouwdragenden bij de begrafenis te begeleiden. Het bestuur bestond uit 4 leden en één penningmeester. In 1615 strekte zij haar werkring ook tot de gemeente Newé-Sjalom uit, en werden 6 leden der eerste en 3 der tweede gemeente benoemd om hare reglementaire bepalingen te herzien en tot een geheel te brengen. Door oneenigheid hierbij tusschen beide gemeenten ontstaan, werden deze benoemingen weder ingetrokken, en nu wees Beth-Jahacob daartoe eigenmachtig aan: Baruch Ozorio, Dr. David Ferrar en Jacob Israël Belmonte. In 1639, het jaar, waarin de beide gemeenten en de inmiddels opgerichte gemeente Beth-Israël met elkander verenigd werden, bestond het bestuur der gebroederschap uit: Efraïm Abarbanel, Abraham de Acosta, Isaïc Mocata, David de Olivera, Moses Salom en Isaïc Neto. — In later tijd werd deze instelling slechts kortaf de „Chebrah” (genootschap) genoemd, en kwam nog tot de taak van het bestuur, den rouwdragenden habràâ (de eerste spijs na de begrafenis) toe te dienen en hen den Zaterdag na de begrafenis naar en van de synagoge te begeleiden, en op ChanoeKa (Inwijdings- of Makkabeënfest) aan behoeftigen linnengoed uit te reiken. — Van 1834 af werden de zieken in het toen gestichte Mesjieb Nefesj verpleegd en in 1850, toen de ziekenverzorging op Parnasim der gemeente overging, hield Bikkoer Choliem op te bestaan.

⁸ Een dorp, ongeveer twee uur gaans van Amsterdam gelegen. De Barrios (Bik. Jol. 28) geeft 13 Ijar 5374 aan als tijdstip van het besluit tot aankoop van eene nieuwe begraafplaats. Doch dit kan niet juist zijn, daar reeds op 2 Ijar bevorens (zie grafsteen N°. 1) te O. begraven werd. Het bedoelde tijdstip is derhalve vroeger geweest.

⁹ Uit eene dagvaarding, gedateerd 14 Aug. 1634 en aanwezig in het archief der Port. Isr. gemeente, blijkt, dat het Baljuwschap van Kennemerland tegen deze overbrengingen in verzet kwam.

In Bijlage A vindt men de namen van hen, wier ge-

Dieser Gottesacker, so passend er auch an und für sich war, verursachte aber wegen seiner Entfernung von Amsterdam der Chebra Bikkur Cholim,⁷ deren Pflicht, die Fortbringung der Leichen war, zu grosse Kosten, weshalb beschlossen wurde sich nach einem andern näher gelegenen Grundstücke umzusehen. Nach vielen vergeblichen Bemühungen fand man endlich ein solches in dem jetzigen Begräbnissplatze zu Ouderkerk an der Amstel⁸. Der Begräbnissplatz bei Groet blieb nur noch so lange in Gebrauch, bis das neue Beth-Haim seiner Bestimmung gemäss eingerichtet war. Nun wurden allmählig von dem Einen oder Andern die Gebeine ihrer Angehörigen nach Ouderkerk hinübergebracht; nachdem aber im Namen der Gemeinde laut Beschlusses vom Jahre 1626 eine erste und laut desjenigen vom Jahre 1634 eine letzte Ueberbringung stattgefunden hatte⁹,

⁷ Diese wohlthätige Anstalt, welcher De Barrios ein besonderes Kapitel widmet, wurde am 24. Kislew 5370 (20. Dec. 1609) von 18 Mitgliedern der Gemeinde Beth-Jahacob ins Leben gerufen. Sie hatte zum Zwecke die dürftigen Kranken dieser Gemeinde zu besuchen, und nöthigenfalls Arzneien und Unterhalt zu verschaffen, in ernstlichen Fällen für Krankenwachen zu sorgen, ferner die Leichen zu waschen und anzukleiden und die Leidtragenden beim Leichenbegängnis zu begleiten. Der Vorstand bestand aus 4 Mitgliedern und einem Rendanten. Im Jahre 1615 dehnte sie ihren Wirkungskreis über die Gemeinde Newé-Schalom aus; es wurden daher 6 Mitglieder der erste und 3 der zweiten Gemeinde ernannt, um ihre Statuten zu revidiren und dieselben zu einem Ganzen umzugestalten. Eine Uneinigkeit zwischen den beiden Gemeinden bei dieser Revision hatte zur Folge, dass die Ernennungen widerrufen wurden, und nun ernannte die Gemeinde Beth-Jahacob eigenmächtig Baruch Ozorio, Dr. David Ferrar und Jacob Israel Belmonte. Im Jhare 1639, dem Jahre, worin die beiden Gemeinden nebst der inzwischen gestifteten Gemeinde Beth-Israel mit einander vereint wurden, war der Vorstand der Bruderschaft zusammengesetzt aus: Efraim Abarbanel, Abraham de Acosta, Isaac Mocata, David de Olivera, Moses Salom und Isaac Neto. — Später wurde diese Stiftung kurzweg „Chebrah” (Verein) genannt, und zu den Amtsverrichtungen des Vorstandes wurden noch hinzugefügt die Verpflichtungen die Leidtragenden die Habràâ (erstes Trauermahl) zu reichen und sie am Sabbath nach der Beerdigung nach und aus der Synagoge zu begleiten und am Chanukah (Maccabäerfest) Leinenzeug an Bedürftigen auszutheilen. — Von dem Jahre 1834 an wurden die Kranken in dem damals gestifteten Meschib Nefesch verpflegt und im Jahre 1850, als die Krankenpflege an das Parnasim-Amt überging, hörte Bikkur Cholim auf zu bestehen.

⁸ Ein Dorf ungefähr zwei Stunden Weges von Amsterdam. De Barrios (Bik. Jol. 28) gibt d. 13. Ijar 5374 als Zeitpunkt des Beschlusses zur Erwerbung eines neuen Begräbnissplatzes an. Dies kann jedoch nicht richtig sein, da bereits am 2. Ijar desselben Jahres zu Ouderkerk ein Begräbniss stattfand (siehe Grabstein N°. 1). Der vorgebliche Zeitpunkt ist daher früher gewesen.

⁹ Aus einer Vorladung d. d. 14. August 1634, die sich im Archiv der Port. Isr. Gemeinde befindet, geht hervor, dass die Drostei von Kennemerland gegen diese Leichen-Ueberführungen Widerspruch erhob.

In der Beilage A findet man die Namen derer, deren Ge-

gehad, werd de oude begraafplaats verlaten en het beheer daarover opgeheven ¹⁰.

Een in de geschiedenis van ons vaderland vermaarde plek, een plek, getuigende van grootheid en van vernedering ¹¹, was alzoo bestemd, om de laatste rustplaats te worden voor de banelingen, die op het Pyreneesche schiereiland ook eenmaal hunne gelukzon hadden zien ondergaan en naar Amsterdam waren gekomen, om in deze herbergzame stad het geloof hunner vaders weder vrij te kunnen belijden en hunne verdere levensdagen in vrede ten einde te brengen. In Maart of het begin van April — de juiste datum blijkt niet — van het jaar 1614 kochten namelijk de gemeenten Beth-Jahacob en Newé-Sjalom ¹² voor de som van f 2700 een aan Jacob Backer, schepen der stad Amsterdam, toebehoorende hofstede, waarop een steenen huis („kamer”) stond, genaamd „het huys ten Amstel” ¹³ en binnen het dorp Ouderkerk gelegen. Van de koopsom moest f 850 op 1 Mei 1614 en weder f 850 in Mei 1615 in handen van Schepenen van Ouderkerk voldaan worden, terwijl de overige f 1000 tegen 6¼ % als hypotheek op den koop gevestigd bleven met ingang van interesten op 1 November 1614 ¹⁴. In verband met den koop waren de beide gemeenten omtrent het navolgende te samen overeengekomen:

1e dat de gemeente Beth-Jahacob, als de talrijkste, ⅔ in de koopsom en Newé-Sjalom ⅓ zoude betalen;

beenten tot en met 1626 naar O. overgebracht werden; van hen, wier stoffelijke overblijfselen in 1634 derwaarts vervoerd werden, bestaat geene opgave.

¹⁰ Op welke wijze deze grond later in vreemde handen overging (zie hiervoor blz. 2), daarvoor vindt men in het archief der gemeente geene enkele aanwijzing.

¹¹ Hier stond het eerste slot der heeren van Aemstel, dat Egbert van Aemstel omstreeks het midden der 12e eeuw had doen bouwen en dat in 1204 onder Gijsbrecht II door de Kennemers verwoest werd. (Vgl. Ter Gouw, Amstelodamiana II, 104.)

¹² Newé-Sjalom werd gesticht in 1608.

¹³ Het „huis ten Amstel” heeft in de eerste helft der 16e eeuw toebehoord aan den vermaarden Amsterdamschen Burgemeester Heyman Jakobsz. van der Ouder-Amstel, die het in 1541 aan zijn zoon Jacob naliet. Nu meene men niet, dat dit zestiende-eeuwsche huis van of ten Amstel hetzelfde was als het oude slot der heeren van Amstel, maar de meening is, dat het eerste gebouwd was op dezelfde plek, waar het laatste gestaan had en dat het daarom er nog den naam van droeg (Ter Gouw, Amstelodamiana II, 104 en 105).

¹⁴ Op eene andere bladzijde in het L. d. B. A. vindt men omtrent de wijze van afbetaling eene afwijkende lezing, die echter, zooals mij is gebleken, onjuist is en daarom hier achterwege blijft.

wurde der alte Begräbnissplatz verlassen und die Verwaltung desselben eingestellt ¹⁰.

Ein in der Geschichte unsers Vaterlandes berühmtes Fleckchen Erde, ein Fleckchen, zeugend von Erhabenheit und Niedergang ¹¹, war also dazu bestimmt die letzte Ruhestätte zu werden für die Verbannten, welche auf der Pyrenäischen Halbinsel ihr Glücksgestirn hatten untergehen sehen, und die nach Amsterdam gekommen waren, um in dieser gastfreundlichen Stadt den Glauben ihrer Väter frei bekennen und den Rest ihrer Lebenstage in Frieden beschliessen zu können. Im März oder Anfangs April — das genaue Datum ist nicht mit Gewissheit anzugeben — des Jahres 1614 kauften nämlich die Gemeinden Beth-Jahacob und Newé-Schalom ¹² ein dem Jacob Backer, Schöffen der Stadt Amsterdam, gehörendes Landgut, auf welchem ein steinernes Haus („Kamer”) stand, „Haus ten Amstel” ¹³ genannt und das innerhalb des Dorfes Ouderkerk lag, für die Summe von 2700 Florins. 850 Gulden des Kaufgeldes mussten den 1° Mai 1614 und abermals 850 Guld. im Mai 1615 zu Händen der Schöffen von Ouderkerk eingezahlt werden, indess die übrigen 1000 Gld. als Hypothek auf dem Grundstück gegen 6¼ % Zinsen stehen blieben, welche Zinsen am 1. November 1614 ¹⁴ fällig sein sollten. Zugleich waren die beiden Gemeinden in Beziehung auf diesen Ankauf über folgende Punkte übereingekommen:

1. sollte die Gemeinde Beth-Jahacob, als die zahlreichste, ⅔ und Newé-Schalom ⅓ des Kaufpreises zahlen.

beine bis zum J. 1634 nach O. hinübergebracht wurden; von denjenigen, die 1634 übergeführt wurden, findet sich keine Angabe.

¹⁰ Auf welche Weise dieses Grundstück später in fremden Besitz übergang (siehe S. 2), darüber findet sich im Gemeinde-Archiv nicht die mindeste Andeutung.

¹¹ Hier stand die erste Burg der Herren van Aemstel, welche Egbert van Aemstel um die Mitte des 12. Jahrhunderts hatte erbauen lassen, und welche im J. 1204 unter Gysbrecht II von den Kennemern zerstört wurde. (Vergl. Ter Gouw, Amstelodamiana II 104.)

¹² Newé-Schalom wurde im J. 1608 gestiftet.

¹³ Das „Haus ten Amstel” gehörte in der ersten Hälfte des 16ten Jahrhunderts dem berühmten Amsterdamer Bürgermeister Heyman Jakobsz. van der Ouder-Amstel, der dasselbe im J. 1541 seinem Sohne Jacob hinterliess. Man glaube aber nicht, dass dieses Haus van oder ten Amstel aus dem 16ten Jahrhundert identisch sei mit dem alten Schlosse der Herren van Amstel; man will mit diesem Namen nur sagen, dass jenes Gebäude auf dieselbe Stelle aufgeführt war, wo dieses gestanden hatte, und dass es deshalb noch dessen Namen führte (Ter Gouw, Amstelodamiana II, 104 und 105).

¹⁴ Auf einer andern Seite des L. d. B. A. findet man über die Weise der Zahlung eine abweichende Darstellung, die aber, wie es sich mir herausstellte, unrichtig ist und deshalb hier unberücksichtigt bleibt.

2^e dat de benooidigde gelden zouden gevonden worden uit een algemeenen omslag over de leden der beide gemeenten en dat elke gemeente daartoe schatters zoude aanwijzen ¹⁵;

3^e dat de beide gemeenten elk een lid zouden benoemen, op wier naam de koopacte zoude gesteld worden en die verplicht zouden zijn, onderhands te verklaren, dat het gekochte niet hun persoonlijk eigendom was, maar aan de beide gemeenten toebehoorde.

De beide gecommiteerden waren: Docter Simon Lopes Rosa alias Dr. Abraham Pharar de Oude en Francisco Mendes Trancoso alias Jacob Franco ¹⁶.

Omstreeks dien tijd begonnen Parnasim der beide gemeenten ook met de samenstelling van een reglement voor de begraafplaats, dat den 13^{den} Ijar (22 April) gereed was en op denzelfden dag bekrachtigd werd (zie Bijlage B) ¹⁷.

Uit het L. d. B. A. blijken nog de volgende bijzonderheden met betrekking tot den aankoop. Aanvankelijk had die plaats op naam van Francisco Mendes Medeyros, alias Isaïc Franco Mendes (ook wel Isaïc Franco Medeyros, of eenvoudig Isaïc Franco genoemd) en Nicolaas Dujardin, een niet-Israëliet, welke laatste vermoedelijk mede met die opdracht belast was, om niet te doen blijken, dat de koop van wege

¹⁵ Aan dezen omslag werd, zooals uit het straks te vermelden reglement voor de begraafplaats en de in het L. d. B. A. voorkomende opgaven blijkt, eene wijdere strekking gegeven, waardoor hij ook, ter voorziening in de verdere behoeften der begraafplaats, werd bestendigd. Tot in 1817 was deze heffing, doch in anderen vorm, nog in wezen.

¹⁶ De Barrios en Franco Mendes schijnen niet geweten te hebben, dat de twee bovengenoemden dubbele namen droegen, althans zij vermelden hen als vier verschillende personen. Het L. d. B. A. is het éénige geschrift, waaruit het onderlinge verband dier namen blijkt. Men verwarre Dr. Abraham Pharar, die, volgens zijn grafsteen in 5379 (1618) gestorven is, niet (zooals ik op gezag van Franco Mendes in mijn Gedenkschrift „De Synagoge” deed) met zijn naamgenoot Abraham Farar, verkeerdelijk ook Ferar genoemd, schrijver van het werk „Declaração das 613 encomendas de nossa sancta Ley, Amst. 5387”, en vermeld bij Wolf, Barbosa Machado, Rodriguez en Ribeiro dos Santos enz. en die, volgens zijn grafsteen, gestorven is in 5423 (1663).

¹⁷ In 1618, toen de derde gemeente Beth-Israel gesticht werd, trad ook deze toe tot de overeenkomst, om hare dooden te Ouderkerk te begraven, en benoemde deze gemeente tot haren administrateur der begraafplaats Jacob Baruch. Sedert de vereeniging der drie gemeenten in 1639 werd het beheer aan één persoon toevertrouwd.

De eerste bewaarder der begraafplaats, aangesteld in Tammoez 5414 (1654), heette Abraham Baruch van Naarden (Barrios, Gem. Jass. 50). Zie de naamlijsten der administrateurs en die der bewaarders, bijlage C.

2. sollten die nöthigen Gelder vermöge einer allgemeinen Repartition über die Mitglieder der beiden Gemeinden beschafft werden, und sollte jede Gemeinde zu diësem Behufe Abschätzer ernennen ¹⁵;

3. sollte jede der beiden Gemeinden ein Mitglied berufen, auf deren Namen der Kaufbrief ausgestellt werden sollte, die aber verpflichtet sein sollten ein Revers auszustellen, dass die Erwerbung nicht ihr persönliches Eigenthum sei, sondern den beiden Gemeinden gehöre.

Die beiden Bevollmächtigten waren: Docter Simon Lopes Rosa alias Dr. Abraham Pharar der Aeltere und Francisco Mendes Trancoso alias Jacob Franco ¹⁶.

Ungefähr um diese Zeit begannen die Parnasim der beiden Gemeinden eine Begräbniss-Ordnung für diesen Gottesacker aufzustellen, die am 13. Ijar (22. April) fertig war und an demselben Tage bestätigt wurde (s. Beil. B) ¹⁷.

Aus dem L. d. B. A. ergeben sich noch folgende Einzelheiten in Beziehung auf den Ankauf. Anfänglich geschah derselbe auf die Namen von Francisco Mendes Medeyros alias Isaac Franco Mendes (auch wohl Isaac Franco Medeyros oder schlichtweg Isaïc Franco genannt) und des Nicolaas Dujardin, eines Nicht-Israeliten, welcher vermuthlich zugleich mit beauftragt wurde, um nicht merken zu lassen dass der Kauf im Auf-

¹⁵ Dieser Repartition wurde wie es aus der gleich zu erwähnenden Begräbniss-Ordnung und aus den im L. d. B. A. angeführten Angaben hervorgeht, eine weitere Ausdehnung gegeben, vermöge welcher dieselbe zum Behufe der Beschaffung der fernern Bedürfnisse für den Begräbnissplatz als bleibend erklärt wurde. Bis im J. 1817 dauerte diese Hebung, jedoch in anderer Form, fort.

¹⁶ De Barrios und Franco Mendes scheint es unbekannt gewesen zu sein, dass die beiden obengenannten zweierlei Namen führten, wenigstens nennen sie dieselben als vier verschiedene Personen. Das L. d. B. A. ist die einzige Urkunde, aus welcher die resp. Identität dieser Namen hervorgeht. Man verwechsle Dr. Abraham Pharar, der seinem Leichensteine zufolge 5379 (1618) gestorben, nicht (wie ich es im Vertrauen auf Franco Mendes in meiner Denkschrift „De Synagoge” that, mit seinem Namensgenossen Abraham Farar, unrichtig auch Ferar genannt, Verfasser des Werkes „Declaração das 613 encomendas de nossa sancta Ley, Amst. 5387”, und angeführt bei Wolf, Barbosa Machado, Rodriguez u. Ribeiro dos Santos etc. und der nach seinem Grabsteine 5423 (1663) gestorben ist.

¹⁷ Im J. 1618, als die dritte Gemeinde Beth-Israel gestiftet wurde, trat auch diese dem Uebereinkommen bei, ihre Todten in Ouderkerk zu begraven, und diese Gemeinde ernannte Jacob Baruch zu ihrem Verwalter des Begräbnissplatzes. Seit der Vereinigung der drei Gemeinden im J. 1639 wurde die Verwaltung Einer Person übertragen.

Der erste Aufseher des Begräbnissplatzes, angestellt im Tammus 5414 (1654) hiess Abraham Baruch aus Naarden (Barrios, Gem. J. a. s. 50). Siehe die Namensverzeichnisse der Verwalter und Aufseher Beilage C.

de beide gemeenten gesloten werd, hetgeen dien had kunnen verhinderen. Eerst later had het transport op de beide vroeger genoemde gecommiteerden plaats. Aan de ijverige bemoeiingen van Isaïc Franco Medeyros en Nicolaas Dujardin had men het te danken, dat dit transport rechtstreeks op naam der gecommiteerden geschiedde, waardoor dubbele kosten voor de beide gemeenten vermeden werden. Wegens een en ander werd aan beide heeren elk een bedrag van *f* 400 aangeboden, die Dujardin aannam, doch Isaïc Franco Mendes ten behoeve der twee gemeenten afstond.

Franco Mendes geeft in zijn handschrift eene andere lezing hieromtrent. Volgens hem kwam de hofstede in publieke veiling op een Sabbath, zoodat de gemeente belet was, haar te koopen en werd het goed daarop door een makelaar (de naam wordt niet vermeld), die wist, dat de beide gemeenten er op gesteld waren, op goed geluk aangekocht en door tusschenkomst van den boven (blz. 2) genoemden Isaïc Abeniacar, die met den makelaar zeer bevriend was, aan haar overgedragen. F. M. voegt hier nog bij, dat Parnasim tot erkenning van dezen dienst, door I. A. bewezen, bij diens overlijden bepaalden, dat voor hem elken Sabbath bij het middaggebed in de Synagoge *hascabah* (gebed voor de zielerust) zou uitgesproken worden.

Het is mij nog niet mogen gelukken, tusschen beide lezingen overeenstemming te vinden; doch meen ik, den voorrang te moeten toekennen aan het L. d. B. A., dat kort na den tijd van den aankoop geschreven werd en, zooals mij is gebleken, niet aan Franco Mendes bekend was. Daarenboven geeft F. M. geen bron op, waaruit hij zijne mededeeling geput heeft. Waar is het intusschen, dat Isaïc Abeniacar nog tegenwoordig op iederen Sabbathmiddag in de Synagoge herdacht wordt.

Vervolgen wij nu na deze korte uitweiding onze mededeelingen omtrent deze begraafplaats.

Den 2^{en} Juni 1614 werden de koopacten en alle verdere stukken, den koop betreffende (zie boven blz. 4) te Ouderkerk onderteekend. Tot dat doel waren aldaar bijeengekomen Parnasim en gecommiteerden der beide gemeenten met Isaïc Franco Medeyros ter ééne zijde, en de schepen Jacob Bakker benevens den baljuw

trage der beiden Gemeinden geschlossen wurde, was beim Ankaufe hätte hinderlich werden können. Erst später fand der Uebertrag auf die beiden obengenannten Bevollmächtigten statt. Den eifrigen Mühewaltungen des Isaac Franco Medeyros und des Nicolaas Dujardin hatte man es zu verdanken, dass der Uebertrag unmittelbar auf die Namen der Bevollmächtigten geschah, wodurch den beiden Gemeinden doppelte Kosten erspart wurden. Für Beides wurde den beiden Herren jedem eine Summe von *f* 400 überreicht, welche Dujardin annahm, auf welche aber Isaac Franco Mendes zum Besten der Gemeinden verzichtete.

Franco Mendes stellt dies Ereigniss in seiner Handschrift anders dar. Nach ihm wäre das Landgut an einem Sabbath zu einer öffentlichen Versteigerung gekommen, so dass die Gemeinde verhindert war, dasselbe zu erstehen; es wurde daher von einem Mäkler (sein Name wird nicht angegeben), der wusste, dass die beiden Gemeinden darauf reflectirten, auf gut Glück angekauft, und durch die Vermittelung des oben (Pag. 2) erwähnten Isaac Abeniacar, welcher mit dem Mäkler befreundet war, an die beiden übertragen. F. M. fügt noch hinzu, dass die Parnasim als Anerkennung für diesen von I. A. geleisteten Dienst bei seinem Hinscheiden bestimmten, dass an jedem Sabbath beim Vespergebete *Hascabah* (Gebet für die Seelenruhe) für ihn gesprochen werden sollte.

Es ist mir noch nicht gelungen den Widerspruch in den beiden Darstellungen zu heben; allein ich glaube dem L. d. B. A., das kurz nach dem Ankaufe geschrieben wurde, und das, wie es sich mir herausstellte, Franco Mendes nicht kannte, den Vorzug geben zu müssen. Zudem gibt Franco Mendes keine Quelle an, aus welcher er seine Mittheilung geschöpft habe. Wahr ist es aber, das zum Andenken Isaac Abeniacar's noch jetzt an jedem Sabbath-Nachmittag in der Synagoge ein Gebet gesprochen wird.

Fahren wir nun nach dieser kurzen Abschweifung in unsern Mittheilungen über den Begräbnisplatz fort.

Am 2. Juni 1614 wurden der Kaufbrief und andere Schriftstücke den Ankauf betreffend zu Ouderkerk unterschrieben (s. oben S. 4). Zu diesem Zwecke hatten sich dort eingefunden: einerseits die Parnasim und Bevollmächtigten der beiden Gemeinden nebst Isaac Franco Medeyros, und anderseits der Schöffe Jacob Bakker mit

van Ouderkerk ter andere zijde. Van deze stukken werden afschriften op perkament met twee hangende zegels in groen lak in het archief der gemeenten gedeponereerd ¹⁸. Het bedrag der onkosten bij dien koop blijkt uit de quitantie, afgegeven door den Secretaris van Schepenen van Ouderkerk, waarvan ik hier de woordelijke vertaling laat volgen:

„Ontvangen door mij, ondergeteekende, Secretaris, van Simon Lopes Rosa en Francisco Mendes Trancoso de som van 66 gld. 15 st. wegens den veertigsten penning van eene hofstede (waarop) een steenen kamer, huis en hooischuur, genaamd het huis ten Amstel, welke bovengenoemden te zamen gekocht hebben van den Heer Jacob Backer, Schepen van Amsterdam,

gedaan 2 Juni 1614”

De baljuw ontving bij deze gelegenheid een geschenk van honderd *pataca's* (spaansche munt van 2 gld. 7 st.) en zijn Secretaris één *pataca*. De uitgaven voor een maaltijd den baljuw en den bewoners van Ouderkerk op dienzelfden dag aangeboden, bedroegen te zamen 31 gld. 19 st.

Reeds kort na den aankoop werd deze begraafplaats in gebruik genomen en wel op 11 April, bij gelegenheid van het overlijden van een kind des toen fungerenden Parnass' David Senior. Hoewel dit nieuwe Beth-Haim ¹⁹ op dat tijdstip nog niet tot zijne bestemming in gereedheid gebracht was, vervoerde men het lijkje toch reeds derwaarts, omdat men verlangend was, de houding der bewoners van Ouderkerk bij eene begrafenis daar ter plaatse te leeren kennen. Daar de koop door schepenen nog niet bekrachtigd was en dus verzet van wege de autoriteit mogelijk was, waren Par-

dem Amtmann von Ouderkerk. Abschriften dieser Acten, auf Pergament geschrieben, mit zwei daran hangenden Siegeln in grünen Wachs, wurden in Archiv der Gemeinden deponirt ¹⁸. Der Kostenbetrag dieses Ankaufs ergibt sich aus der von dem Sekretär der Schöffen von Ouderkerk ausgestellten Quittung, von der ich die wörtliche Uebersetzung hier folgen lasse:

„(Wurde) Empfangen von mir dem unterzeichneten Secretär von Simon Lopes Rosa und Francisco Mendes Trancoso die Summa von 66 Gld. 15 St., als den vierzigsten Pfennig von einem Landgute, (worauf) ein steinerner Kammer, Haus und Heuscheune, das Haus ten Amstel genannt, welches Obengenannte zusammen von dem Herrn Jacob Backer, Schöffen von Amsterdam, gekauft haben.

So geschehen 2. Juni 1614”

Der Amtmann empfing bei dieser Gelegenheit ein Geschenk von hundert *Pataca's* (eine span. Münze werth 2 Gld. 7 St.) und sein Secretär eine *Pataca*. Die Auslagen für ein dem Amtmann und den Bewohnern von Ouderkerk an diesem Tage gegebenes Mahl betragen mit Einschluss einiger Reisekosten im Ganzen 31 Gld. 19 St.

Schon bald nach dem Ankaufe wurde der Begräbnissplatz in Gebrauch genommen, und zwar am 11. April bei Veranlassung eines Sterbefalles in der Familie des damals fungirenden Parnas, da ihm ein Kind im zarten Alter gestorben war. Obschon dieses neue Beth-Haim ¹⁹ zu jener Zeit noch nicht seiner Bestimmung gemäss vollständig eingerichtet war, brachte man die Kinderleiche doch schon damals dorthin, da man wünschte das Verhalten der Bewohner von Ouderkerk bei einem Begräbnisse daselbst kennen zu lernen. Da der Ankauf von den Schöffen noch nicht bestätigt und demnach ein Widerspruch

¹⁸ Uit den datum dezer documenten, die als Bijlage D, E en F hierachter in extenso medegedeeld worden, blijkt, dat voor het passeeren daarvan oorspronkelijk de 29ste Mei aangewezen was. Daar deze toen op een Zaterdag viel, is dit zonder twijfel de reden, waarom de onderteekening verdaagd werd. Op 2 Juni (niet 3 Mei, zooals De Barrios, Bik. Jol.) werd ook de verklaring, bedoeld boven (blz. 4 volg.) door de gecommiteerden en Parnasim der beide gemeenten onderteekend. Om zijne wijdloopigheid neem ik dit stuk niet onder de bijlagen op.

¹⁹ Reeds van de vroegste tijden had men voor de Joodsche begraafplaatsen verschillende benamingen, als בית הקברות (begräafplaats), בית עולם (het eeuwige huis), בית החיים (het huis des levens) enz. Deze laatste benaming is voorzeker de verhevenste en kwam sedert het einde der 17^e eeuw meer algemeen in gebruik.

¹⁸ Aus dem Datum dieser Documente, die später als Beilagen D, E u. F ausführlich mitgeteilt werden, ergibt sich, dass zu deren Ausfertigung anfänglich d. 29. Mai angesetzt war; da dieser aber auf einen Sabbath einfiel, so ist dies ohne Zweifel der Grund, weshalb die Unterzeichnung bis zum 2. Juni (nicht 3. Mai, wie bei De Barrios, Bik. Jol.) ausgesetzt wurde; damals wurde auch die oben (S. 4 folg.) erwähnte Erklärung der Parnasim und Bevollmächtigten unterschrieben. Dieses Schriftstück nehme ich, seiner Weitläufigkeit wegen, nicht unter die Beilagen auf.

¹⁹ Bereits seit den frühesten Zeiten hatte man für die jüdischen Begräbnissplätze verschiedene Benennungen, so als בית הקברות (Begräbnissplatz), בית עולם (ewiges Haus), בית החיים (Haus des Lebens) etc. Dieser letzte Name ist unstreitig der erhabenste und kam seit dem 17. Jahrhundert allgemein in Gebrauch.

nasim bij deze begrafenis tegenwoordig. Intussen liep een en ander in de meest gewenschte orde af. Immers niet alleen waren de bewoners bij de begrafenis in geenerlei opzicht hinderlijk, maar toonden zij zich zelfs bij deze ter aarde bestelling van een kind zeer aangedaan.

Niet lang kon men zich evenwel in deze goede gezindheid verheugen. Op 10 Mei namelijk kreeg men onverwachts de tijding, dat de bewoners van het dorp het begraven op deze plaats wilden beletten en na vergeefsche pogingen daartoe bij den magistraat aldaar, zich eindelijk tot de Staten in den Haag gewend hadden. Hierop vaardigden Parnasim hun medelid, bovengenoemden Isaac Franco Medeyros, aan het hoofd eener deputatie naar den baljuw af, om voor hunne belangen op te komen. Deze laatste overhandigde hun daarop een adres aan de Staten, waarin hij er op wees, dat, daar den Joden hier te lande nu eenmaal vrije nederzetting vergund was, hun ook uit den aard der zaak het begraven hunner dooden niet kon belet worden, op grond waarvan hij eene machtiging daartoe verzocht, om die aan de bewoners van Ouderkerk te kunnen toonen. Met dit adres begaf zich Isaac Franco Medeyros, vergezeld van den Parnas Mozes de Caceres, naar den Haag. In dato 15 Mei werd hun die machtiging verleend onder voorwaarde, dat de begrafenis in alle stilte en zonder uiterlijk godsdienstvertoon zouden plaats hebben, aan welke voorwaarden Parnasim bij elke gelegenheid met stiptheid voldeden ²⁰.

Intussen waren de moeielijkheden hiermede nog niet voor goed uit den weg geruimd. Den 12den Mei 1618 waren de gecommiteerden der beide gemeenten andermaal genoodzaakt, zich te dezer zake tot de Staten te wenden, waarop nog onder dezelfde dagteekening eene beschikking van Gecommitteerde Raden, in gelijken

²⁰ Tot erkentelijkheid voor de diensten van Isaac Franco Medeyros, bij deze gelegenheid en reeds vroeger aan de beide gemeenten bewezen, bepaalden Parnasim op 4 Tammoez 5375 (1 Juli 1615), dat op iederen Sabbath, een Nieuwemaansfeest voorafgaande, ter Synagoge een Berachah (zegenspreuk) zou uitgesproken, en na zijn overlijden steeds elken Sabbath bij het middaggebed hascabah (gebed voor de zielerust) zou gezegd worden. Aan dit besluit wordt nog tegenwoordig uitvoering gegeven.

im Namen der Autorität möglich war; so waren die Parnasim bei dieser Beerdigung zugegen. Inzwischen verlief Alles in der besten Ordnung. Weit entfernt auf irgend eine Weise bei der Bestattung hinderlich zu sein, zeigten sich vielmehr die Bewohner bei der Beerdigung einer Kindesleiche tief gerührt.

Dennoch durfte man nicht lange sich dieser guten Gesinnung freuen. Am 10. Mai erhielt man unvermuthet die Nachricht, dass die Bewohner des Dorfes die Bestattung der Leichen an dieser Stelle verhindern wollten, und nach verschiedenen fruchtlosen Vorstellungen beim dortigen Magistrat, sich endlich dieserhalb an die Staaten von Holland nach dem Haag gewendet hätten. Hierauf entsandten die Parnasim eines ihrer Mitglieder, den obenerwähnten Isaac Franco Medeyros an der Spitze einer Deputation an den Amtmann mit dem Ersuchen, sich ihrer Sache anzunehmen. Dieser behändigte ihnen nun eine Adresse an die Staaten von Holland, in welcher er darthat, dass da den Juden nun einmal die freie Niederlassung hier im Lande zugestanden wäre, ihnen auch natürlich die Bestattung ihrer Todten nicht gewehrt werden könnte, im Vertrauen auf diesen Grund bäte er um eine Vollmacht zu diesem Behufe, damit er sie den Bewohnern von Ouderkerk vorzeigen könne. Mit dieser Adresse begaben Isaac Franco Medeyros in Begleitung des Parnas Moses de Caceres nach dem Haag. Unterm 15. Mai wurde ihnen diese Autorisation unter der Bedingung verliehen, dass diese Begräbnisse ganz im Stillen und ohne öffentliche religiöse Ceremonien stattfinden sollten; welche Bedingungen die Parnasim bei jeder Gelegenheit auf das pünktlichste erfüllten ²⁰.

Indessen waren hiermit noch nicht alle Schwierigkeiten gänzlich aus dem Wege geräumt. Unterm 12. Mai 1618 sahen sich die Bevollmächtigten der beiden Gemeinden nochmals genöthigt, sich in dieser Angelegenheit an die General-Staaten zu wenden, worauf noch unter demselben Datum eine Verfügung von den committirten

²⁰ Als Anerkennung der von Isaac Franco Medeyros bei dieser Gelegenheit und der bereits früher den beiden Gemeinden geleisteten Dienste verordneten die Parnasim d. 4. Tammoez 5375 (1. Juli 1615), dass an jedem Sabbath vor dem Neumondstage in der Synagoge eine Berachah (Segen) für ihn gesprochen, und seinem Hinscheiden stets jeden Sabbath beim Vespergebete eine Haschcabah (Gebet für die Seele) gebetet werden sollte. Dieser Beschluss wird heute noch beobachtet.

zin als vroeger, volgde (zie bijlage G) ²¹. Deze order werd den 31sten Mei aan den baljuw van Amstelland en den 19^{den} Juni daaropvolgende aan den Schout van Ouderkerk beteekend (zie bijlage H). Nog in 1621 schijnt men de bezwaren niet geheel te boven gekomen te zijn; althans op 18 November van dat jaar vond de baljuw het nog noodig, hun, die met het beheer der sluitboomen aan den Amsteldijk belast waren, te bevelen, deze voor de Port. Joden bij hunne begrafenis te openen (zie bijlage J).

Bezwaren van anderen aard, gedurende de eerste eeuw van het bestaan dezer begraafplaats, waren de heffingen ten behoeve der kerken, langs welke de lijkstoeten voorbijtrokken. Hieraan kwam in 1721 bij gelegenheid van het volgende voorval gelukkig een einde: Een Port. Jood, te Amsterdam te huis behoorende, was te Arnhem overleden. Bij het vervoeren van dit lijk naar Ouderkerk, werd het te Weesp, op bevel van den baljuw aldaar aangehouden, onder pretext, dat het lijk aan de kerken, langs welke men voorbijtrok, niet was aangegeven. Parnasim leverden hiertegen, in vereeniging met die der Hoogd. Israël. gemeente, bij de Staten beklag in, en verzochten tevens, om van die onrechtmatige ²² vorderingen, bij het vervoeren der lijken, naar hunne respectieve begraafplaatsen, ontheven te worden.

Den 18^{en} September van dat jaar werd dit verzoek in de Statenvergadering in overweging genomen en in dato 20 November gunstig daarover gerapporteerd (zie bijlage K en L).

Tot driemaal toe werd deze begraafplaats uitgebreid. Op den 13^{en} September 1663 werd daaraan toegevoegd „seecker Erff, daer 't huys van den verkooper, Godt betert, afgebrandt is, leggende aen de voors. kerckhoff”, zijnde door de gemeente aangekocht van zekeren Dirck Corneliss en zijne vrouw. De tweede uitbrei-

²¹ Franco Mendes maakt in zijn Hs. slechts melding van dit verzet en niet van dat in 1614, dat alleen in het L. d. B. A. opgeteekend wordt. Zooals wij reeds vroeger aanstipten, heeft Franco Mendes dit boek niet gekend.

²² Koenen (Gesch. der Joden in Ned., blz. 149) meent, dat aan het bezit van dit kerkhof de last verbonden was tot het storten van bijdragen, ten behoeve der kerken, langs welke men met de lijken voorbijtrok. Uit de Resolutie van 20 November blijkt, dat die opvatting minder juist is.

Räthen desselben Inhalts wie früher erfolgte (s. Beil. G) ²¹. Diese Verfügung wurde d. 31. Mai dem Amtmann von Amstelland und d. darauf folgenden 19. Juni dem Schultheis von Ouderkerk insinuirt (s. Beilage H). Noch im Jahre 1621 scheinen die Schwierigkeiten nicht gänzlich überwunden gewesen zu sein; jedenfalls fand unterm 18. November jenes Jahres der Amtmann es noch nöthig, Denjenigen, welchen die Aufsicht über Schlagbäume am Amsteldijk anvertraut war, zu befehlen, dieselben den portugiesischen Juden bei ihren Leichenbegängnissen zu öffnen (s. Beil. J).

Belästigungen anderer Art während des ersten Jahrhundert des Bestehens dieses Gottesackers waren die Abgaben, die zum Besten der Kirchen, an welchen die Leichenzüge vorbeikamen, gefordert wurden. Im Jahre 1721 wurden diese durch folgenden Vorfall glücklich beseitigt: Ein portugiesischer, in Amsterdam ansässiger Jude war in Arnheim gestorben. Beim Transport der Leiche nach Ouderkerk wurde dieselbe zu Weesp auf Befehl des Amtmannes daselbst unter dem Vorwande angehalten, dass die Leiche bei den Kirchen, vor welchen sie vorbeigeführt worden, nicht angemeldet worden wäre. Die Parnasim im Vereine mit denen der deutsch-israel. Gemeinde reichten hiergegen bei den Staaten eine Beschwerdeschrift ein, und baten zugleich um Befreiung von diesen ungerechtfertigten Forderungen ²² bei dem Transport der Leichen nach ihren bezügl. begräbnissplätzen befreit zu werden.

Am 18. September desselben Jahres wurde dieses Gesuch in der Sitzung der Staaten in Erwägung gezogen und s. d. 20. November günstig hierüber beschieden (s. Beil. K u. L).

Dreimal wurde dieser Gottesacker erweitert. Am 13. Sept. 1663 wurde demselben beigefügt: „seecker Erff, daer 't huys van den verkooper, Godt betert, afgebrandt is, leggende aen de voors. kerckhoff”, angekauft von der Gemeinde von einem gewissen Dirck Corneliss und dessen Frau. Die zweite Erweiterung fand i. J. 1690 statt. Am

²¹ Franco Mendes erwähnt in seiner Hs. nur diesen Widerspruch und nicht den vom J. 1614, von dem nur im L. d. B. A. berichtet wird. Wie ich schon früher andeutete, kannte Franco Mendes dieses Buch nicht.

²² Koenen (Gesch. der Joden in Ned., S. 149) ist der Meinung, dass am Besitze dieses Begräbnissplatzes die Verpflichtung haftete, zum Besten der Kirchen, welche die Leiche passirte, Abgaben zu entrichten. Aus der Resolution vom 20. Nov. geht hervor, dass diese Auffassung nicht ganz richtig ist.

ding had in 1690 plaats. Op 28 Aug. van dat jaar kochten namelijk Parnasim voor de som van dertienhonderd vijftig gulden van Cornelis Claesen oude Claes „vier ende een half mergen landts, uyt twee en twintigh mergen drie hondt. landts, uyt tsestigh mergen landts, gelegen aen den ouden Amstel in den Ban van Oudekercke, genaemt het „Hoflandt”²³. Daar deze grond tot het leenverband behoorde en dus niet aan eene corporatie, maar steeds aan een enkel persoon moest overgedragen worden, wezen Parnasim Abraham Pereyra, penningmeester der gemeente, uit dien hoofde als hun gemachtigde aan, die door de Staten van Holland en West-Friesland met dit leen verleid werd en hun daarvoor hulde eed en manschap deed²⁴ (Bijlage M). Den 23sten Mei van het volgende jaar kwam men voor de som van f 4000.— in het bezit van nog „achtien mergen landts,” behoorende tot evengemeld leen, en verleiden de Staten daarmede den toenmaligen penningmeester der gemeente, Abraham Bueno de Mesquita²⁵. Bij besluit van Gecomm. Raden van de Staten van Hol-

²³ Halma, Tooneel der Vereenigde Nederlanden, deel I, p. 54, vermeldt dit „Hofland” als een leengoed van den om zijne uitgestrekte bezittingen vermaarden burgemeester Heyman Jacobsz van Ouder-Amstel, die, zooals wij reeds boven aanstipten, het „Huis ten Amstel” in eigendom bezat. Halma plaatst dit Hofland echter verkeerdelijk onder Reigersbroek (bij den Bijlmer) in de meening, dat dit laatste bij Ouderkerk gelegen was. Franco Mendes geeft in zijn Hs. sub anno 1748 eene aantekening, die ik hier vertaald teruggeef. „Het huis ten Amstel,” dat onze voorouders tot begraafplaats aankochten, werd in den ouden tijd de heerlijkheid (*o Senhorio*) „Hofland” genaamd en behoorde aan Graaf Floris V.” Deze opgave is minder juist, vooral wat de vereenzelving van „het Hofland” met „het huis ten Amstel” betreft. Wel is het mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk, dat dit laatste vóór het eene bezitting van den burgemeester Heyman Jacobsz van den Ouder Amstel werd, een geheel met het aangrenzend leen „het Hofland” vormde, doch identisch daarmede was het niet. Ook was „het Hofland” geene heerlijkheid, daar onder de voormalige heerlijkheden in of bij Amstelland nergens eene van dien naam voorkomt. (Mededeeling van den heer P. H. Witkamp.) „Het Hofland” was eenvoudig eene adellijke bezitting, gelegen in de heerlijkheid Amstel. Dat overigens „het Hofland” reeds vóór den val van den laatsten Gijsbrecht aan de Grafelijkheid kan behoord hebben, is niet onmogelijk.

²⁴ Volgens het archief der gemeente, werd dit leen op 19 April 1739 door Jacob Nunes Henriquez verheven.

²⁵ Zie den leenbrief in het archief der gemeente. Uit dit archief blijkt, dat op 31sten Maart 1729 dit leen verheven werd door Mozes van Abraham Pereyra, den 18^{den} April 1749 door Isaac de Pinto; den 28sten Februari 1788 door Mozes van David Henriquez de Castro. De laatste door de gemeente aangewezen titularis was Isaac Henriquez de Castro de Pinto (1797), wiens verheffing echter geen plaats had, omdat door den toenmaligen regeeringsvorm reeds voor een goed deel aan het leenstelsel een einde gemaakt was.

28. Aug. jenes Jahres kauften nämlich die Parnasim für die Summe von 1350 Gulden von Cornelis Claesen oude Claes „vier ende een half mergen landts, uyt twee en twintigh mergen drie hondt. landts, uyt tsestigh mergen landts, gelegen aen den ouden Amstel in den Ban van Oudekercke, genaemt het „Hoflandt”²³. Da dieses Grundstück zum Lehnverbande gehörte und also nicht an eine Corporation, sondern nur an eine einzelne Person übertragen werden konnte, so ernannten die Parnasim aus diesem Grunde den Abraham Pereyra, Rendanten der Gemeinde, zu ihrem Bevollmächtigten, welcher von den Staaten von Holland und Westfriesland mit dieser Besetzung belehnt wurde und diesen dafür Lehnseid leistete und Huldigung und Treue gelobte²⁴ (Beil. M). Den 23. Mai des folgenden Jahres gelangte man für die Summe von f 4000 in den Besitz von noch „achtien mergen landts”, ebenfalls zu dem erwähnten Lehngute gehörend, und die Staaten von Holland belehnten mit demselben den damaligen Rendanten der Gemeinde, Abraham Bueno de Mesquita²⁵. Zufolge Beschlusses der commit-

²³ Halma, Tooneel der Vereenigde Nederlanden, Th. I. S. 54. führt dieses „Hofland” als ein Lehn-gut des wegen seiner ausgedehnten Besitzungen berühmten Bürgermeisters Heyman Jacobsz van Ouder-Amstel an, der, wie wir bereits oben angedeutet haben, das „Haus ten Amstel” als Eigenthum besass. Halma verlegt aber dieses „Hofland” unrichtig unter Reigersbroek (bei den Bijlmer) in der Meinung, dass letzteres bei Ouderkerk läge. Franco Mendes macht in seiner Hs. sub anno 1748 eine Mittheilung, die ich hier übersetzt wiedergebe: „Das Huis ten Amstel, das unsere Vorfahren zum Begräbnissplatze ankauften, wurde in alten Zeiten der Herrnsitz (*o Senhorio*) „Hofland” genannt und gehörte dem Gräfen Floris V.” Diese Angabe ist nicht ganz richtig besonders nicht in Betreff der Identität des „Hofland” mit dem „Huis ten Amstel”. Es ist freilich möglich, ja sogar wahrscheinlich, dass letzteres, bevor es in den Besitz des Bürgermeisters Heyman Jacobsz van Ouden Amstel kam, ein Ganzes mit dem daran grenzenden Lehn „het Hofland” bildete, allein identisch mit demselben war es nicht. Auch war das „Hofland” kein Herrnsitz, da unter den Lehnherrlichkeiten in oder bei Amstelland durchaus keine unter diesem Namen vorkommt. (Mittheilung des Herrn P. H. Witkamp.) Das „Hofland” war einfach ein adeliges Besitzthum im herrschaftlichen Gebiete Amstel gelegen. Dass übrigens „das Hofland” vor dem Sturze des letzten Gijsbrecht dem gräflichen Hause gehört habe ist wohl möglich.

²⁴ Zufolge des Gemeinde-Archivs wurde dieses Lehn d. 19. April 1739 von Jacob Nunes Henriquez erneuet.

²⁵ S. den Lehnbrief im Gemeinde-Archiv. Aus diesem Archiv geht hervor, dass dieses Lehn am 31. März 1729 durch Moses (Sohn) von Abraham Pereyra, am 18. April 1749 durch Isaac de Pinto, d. 28. Februar 1788 durch Moses (Sohn) von David Henriquez de Castro erneuet wurde. Der letzte von der Gemeinde vorgestellten Titulatur-Belehnten war Isaac Henriquez de Castro de Pinto (1797), dessen Einsetzung aber nicht stattfand, da vermöge der damaligen Regierungsform das Lehnwesen bereits zum grossen Theile aufgehoben worden war.

land en West-Friesland d.d. 8 Juli 1700 werd vergunning gegeven, ook die gronden tot begraafplaats te mogen in gebruik nemen (Bijlage N).

Het jaar 1672, voor ons Vaderland in het algemeen, en voor Amsterdam in het bijzonder, als een rampvol jaar bekend, dreigde ook ten opzichte dezer begraafplaats noodlottig te zullen worden. Fransche troepen, die reeds eenigen tijd de Gooische en Amstellandsche dorpen afliepen en reeds Waverveen geplunderd en in brand gestoken hadden, waren n.l. ook tot dicht bij Ouderkerk genaderd, zoodat ons stadsbestuur het raadzaam vond, op 5 Nov. van dat jaar eene afdeeling van 200 man bij laatstgenoemde plaats te doen post vatten ²⁶. Deze stadssoldaten nu — niet de Franschen — waren het, die deze begraafplaats voor een oogenblik in gevaar brachten, en zij zouden daar ongetwijfeld vele balddadigheden gepleegd hebben, waren zij niet door dadelijk en krachtig optreden van onze stadsregeering daarin belet geworden ²⁷. Ziehier de dagorder te dezer zake tot de manschappen gericht:

„Aen Capⁿ Tak, commanderende
t'Ouwerkerk.

„Vrome, Manhafte,

„Alsoo tot onse kennis is gekomen, soodat met het inquantieren ook aengesproken is het Joodse kerkhof ende dependentiën van dien, en dat, of schade alreede geschiet is, of door de soldaten nog soude kunnen werden gedaen aen de schuttingen, graven ofte andere harer monumenten; Soo is 't, dat wij Ul. op 't hoogste bevelen, dit bovenstaende en andere vordere insolentien voor te komen, also wij bysonderlik haer en het haere in onse protectie syn

²⁶ Zie Resolutiën van de Vroedschap L. I. fol. 14.

²⁷ Op de Ned. Isr. begraafplaats te Muiderberg liep het in dit jaar minder gunstig af. De Franschen namelijk, nabij deze plaats eene schans opwerpende, gebruikten daartoe de zich op deze begraafplaats bevindende zerken, waardoor de kennis omtrent hen, die daar gedurende de eerste 18 of 20 jaren begraven werden, ten eenemale verloren ging. Toen de vijand Naarden bezette, was mede de toegang tot genoemde begraafplaats onmogelijk geworden, en werden de lijken, op aanwijzing van ons stadsbestuur, tijdelijk te dezer stede bij Oostenburg ter aarde besteld. (Zie Dr. S. van I. Mulder, Iets over de begraafpl. der N.-I. gemeenten te Amsterdam 1851.)

tirten Rätthe der Staaten von Holland und West-Friesland d.d. 8. Juli 1700 wurde Erlaubniss ertheilt auch diese Grundstücke zum Begräbnissplatz in Gebrauch nehmen zu dürfen (Beil. N).

Das für unser Vaterland im Allgemeinen und für Amsterdam besonders unheilbringende Jahr 1672 drohete auch in Beziehung auf den Begräbnissplatz verhängnissvoll zu werden. Französische Truppen, die bereits seit einiger Zeit die Gooische und Amstelländische Dörfer verheerten und Waverveen bereits geplündert und niedergebrannt hatten, waren nämlich auch bis nahe bei Ouderkerk gelangt, so dass unsere Stadtverwaltung es für angemessen fand am 5. November jenes Jahres eine Besatzung von 200 Mann unfern letzteren Ortes postiren zu lassen ²⁶. Eben diese Stadtsoldaten — nicht die Franzosen — waren es, welche diesen Begräbnissplatz eine kurze Zeit in Gefahr brachten, und würden dieselben dort ohne Zweifel viele Frevelthaten verübt haben, wenn sie nicht durch das sofortige energische Auftreten unserer Stadtverwaltung davon zurückgehalten worden wären ²⁷. Hier folgt der in dieser Angelegenheit an die Mannschaften gerichtete Tagesbefehl:

„An den zu Ouderkerk commandirenden
Capitän Tak.

„Getreue, Tapfere!

„Dieweil es zu unserer Kenntniss gekommen, wie mit der Einquantirung auch der jüdische Kirchhof nebst den Dependenzen desselben in Gebrauch genommen wurde, auch dass, sei nun albereits Schaden angerichtet worden oder von den Soldaten angerichtet werden möchte an den Einfriedigungen, Gräbern oder an dessen Monumenten; so befehlen wir Euch auf das dringendste, diese obengenannte und andere weitere Frevel zu verhindern, maassen wir ihn sammt

²⁶ S. Resolutionen des Magistrats Lib. I. fol. 14.

²⁷ Auf dem niederländisch-israelitischen Begräbnissplatz zu Muiderberg verlief es in diesem Jahre nicht so günstig. Als nämlich die Franzosen unweit dieses Ortes eine Schanze aufwarfen, verwendeten sie hierzu die auf diesem Begräbnissplatze sich befindenden Leichensteine, wodurch nun plötzlich die Kunde über diejenigen, welche während der ersten 18 oder 20 Jahre dort begraben wurden, verloren ging. Als der Feind Naarden belagerte, war durch der Zugang zu dem erwähnten Begräbnissplatze unmöglich geworden, und es wurden die Leichen auf Befehl unseres Magistrats zeitweilig innerhalb dieser Stadt bei Oostenburg beerdigt. (Siehe Dr. S. von I. Mulder, Iets over de begraafplaats der N.-I. gemeenten te Amsterdam 1851.)

nemende; en dat tot alsulcke fortificatiën, als men soude mogen komen op te werpen, men andere aerde gebruycke als die van 't voorn. Kerk-Hof.

Waarmede

den 6 Novemb. 1672.

Uit bovenstaand document, in het archief der stad Amsterdam aanwezig (Stads gemeene missiven, boek D, fol. 80), blijkt niet duidelijk, of bij die gelegenheid op deze begraafplaats reeds schade was aangericht, dan wel, of deze order diende, om mogelijke schending te voorkomen. Ik heb dit laatste aangenomen, omdat noch in het archief der gemeente, noch ergens elders iets van schending van een graf te Ouderkerk in het bewuste jaar opgeteekend is, en dewijl ook geen bewijs van schending, hetzij op deze plaats, of in de nabijheid daarvan gevonden wordt.

Ruim een eeuw later, in 1787, toen de Pruisen onder den Hertog van Brunswijk tegen onze stad optrokken, en de Patriotten onder den burger-kolonel De Wilde te Ouderkerk in bezetting lagen, werd deze begraafplaats nogmaals verontrust en had bij die gelegenheid inderdaad eene grafschending plaats. De patriotten hebben daar namelijk zekere juffrouw De Solla (weduwe van Aron de Solla) uit haar graf opgedolven en aan het lijk vele schandelijkheden gepleegd. Men vindt het feit vermeld in een Joodsch-Duitsch kronijkje van de jaren 1787—88, dat door den Heer M. Roest Mz., met begeleiding van eene vrije vertaling, in den eersten jaargang van den Israëlietischen Letterbode werd medegedeeld.

Ook in het notulenboek der gemeente van het jaar 1787 vindt men van dit feit gewag gemaakt, onder bijvoeging dat het lijk den daaropvolgenden dag ²⁸ onder bijstand van drie

²⁸ Door den krijgstoestand was de weg naar Ouderkerk dien dag belemmerd en werden toen twee kinderen, te weten van Dr. D. M. a Levy en van David Nunez Lumbrozo, op de Ned. Isr. begraafplaats te Zeeburg ter aarde besteld. Belangloos verstrekten Parnasim dier gemeente de daartoe noodige grafruimten, en, daar de ouders het wederoverbrengen hunner panden naar Ouderkerk niet begeerden, vinden deze kinderen nog tegenwoordig aldaar hunne rustplaats. (Zie notulenboek der Portug.-Israël. Gemeente van 1787 en aanhangsel op het Hs. van Franco Mendes, loopende over de gebeurtenissen van genoemd jaar.)

was zu demselben gehört absonderlich in unsern Schutz nehmen; und dass man bei den Fortificationswerken, die man aufrichten müsste, andere Erde verwende, als diejenige von dem oben vermeldeten Kirchhof.

Womit

den 6. November 1672.

Aus obigem sich im Archiv der Stadt Amsterdam befindenden Document (Stads gemeene missiven, Buch D, fol. 80) geht nicht deutlich hervor, ob bei dieser Gelegenheit auf diesem Begräbnissplatze bereits Beschädigungen angerichtet worden waren, oder ob vielmehr dieser Tagesbefehl dazu dienen sollte, mögliche Schändungen zu verhüten. Ich glaubte Letzteres annehmen zu müssen, weil weder in dem Archiv der Gemeinde noch irgend anderswo das Mindeste über Schändung der Gräber zu Ouderkerk im gedachten Jahre gemeldet wird, und weil auch kein Merkmal von Schändung weder am besagten Orte noch in dessen Nähe gefunden wird.

Ein gutes Jahrhundert später, im Jahre 1787, als die Preussen unter dem Befehle des Herzogs von Braunschweig gegen unsere Stadt zogen, und die Patrioten unter dem Befehle des Bürger-Colonels de Wilde als Besatzung in Ouderkerk lagen, wurde dieser Begräbnissplatz nochmals gefährdet und es fand bei dieser Gelegenheit in Wirklichkeit eine Grabschändung statt. Die Patrioten zogen dort nämlich eine gewisse Frau De Solla (Wittwe des Aron de Solla) aus ihrem Grabe und verübten an der Leiche viele Schändlichkeiten. Diese Begebenheit wird in einer kleinen jüdisch-deutschen Chronik von den Jahren 1787—88 erwähnt, die von dem Herrn M. Roest Mz., nebst einer freien Uebersetzung im ersten Jahrgange des Israel. Letterbode mitgetheilt wurde.

Auch im Memorial der Gemeinde wird dieses Ereignisses gedacht, und zwar mit dem Zusatze, dass die Leiche am folgenden Tage ²⁸ unter Beistand dreier am Orte wohnenden deutschen Israe-

²⁸ Vermöge des Kriegszustandes war der Weg nach Ouderkerk an jenem Tage gesperrt, und es wurden darum zwei Kinder, nämlich eines des Dr. D. M. a Levy und das andere von David Nunes Lumbrozo auf dem Niederl.-israel. Begräbnissplatze zu Zeeburg zur Erde bestattet. Uneigennützig verliehen die Parnasim dieser Gemeinde die nöthigen Grabstätten, und da die Eltern die Ueberführung der Leichen ihrer Lieblinge nach Ouderkerk nicht wünschten, so ist gegenwärtig noch die Ruhestätte dieser Kinder an dieser Stelle. (Siehe Memoriale der portug.-israel. Gemeinde von Jahre 1787 und Anhang zu der Hs. von Franco Mendes, die Ereignisse genannten Jahres betreffend.)

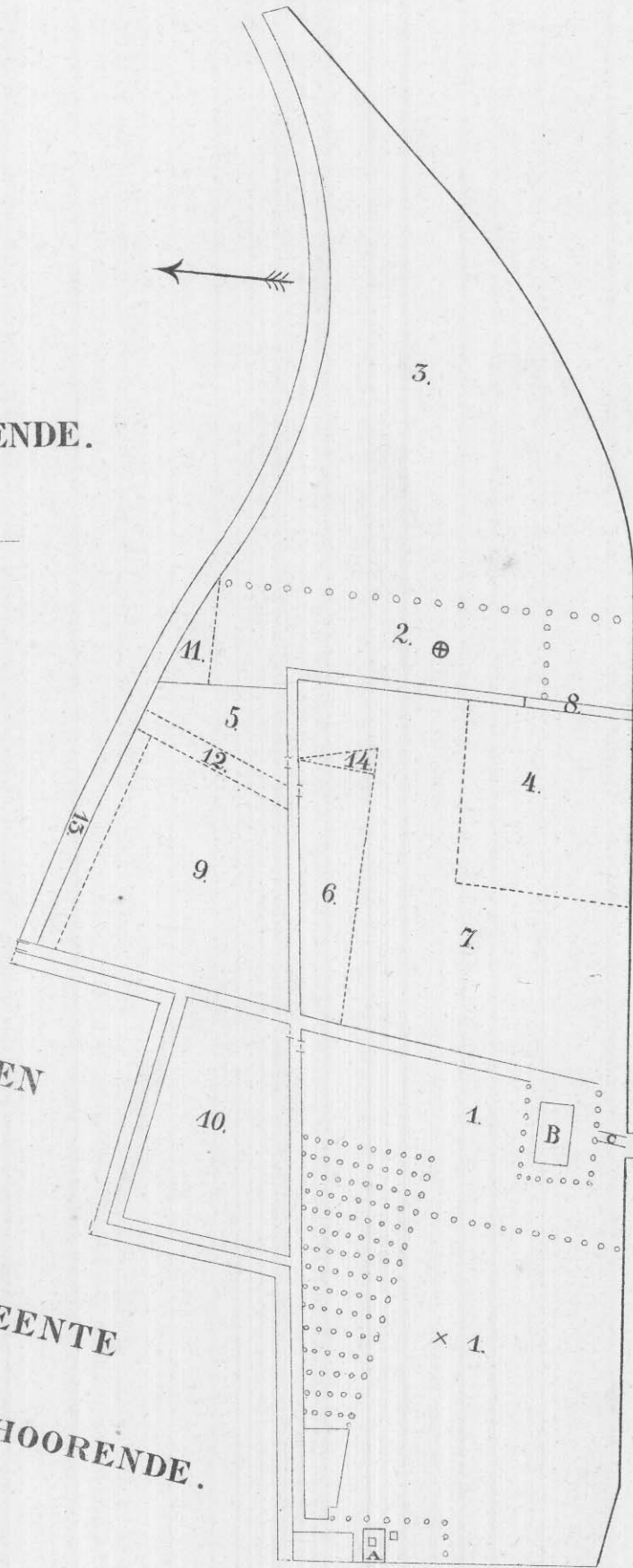

GRONDEN

AAN

DE GEMEENTE TOEBEHOORENDE.

BULLEWYK

GRONDEN

AAN

DE GEMEENTE
TOEBEHOORENDE.

DORPSTRAAT

A

M

S

T

E

L

Verklaring der Cijfers en Teekens.

- 1. Oudste afdeeling.
- 2. Oude klas ..... à f 30.—
- 3. 4. 5. „ „ ..... „ „ 15.—
- 6. Nieuwe „ „ ..... „ „ 50.—
- 7. 8. „ „ ..... „ „ 30.—
- 9. 10. „ „ ..... „ „ 15.—

- 11. Oude Kinderafdeeling.
- 12: 13. 14. Nieuwe Kinderafdeeling.
- × Vermoedelijke plaats van „Het Huis ten Amstel”.
- ⊕ Graf van Juffr. de Solla, door de Patriotten in 1787 opgegraven.

ter plaatse wonende Hoogd. Israëlieten en met toestemming van den Pruisischen kommandant weder aan den schoot der aarde werd toevertrouwd. Uit die bijvoeging, waarin van toestemming van den Pruisischen kommandant sprake is, volgt, dat deze grafschending op den laatsten September plaats had, dewijl de Pruisen den eersten October binnen Ouderkerk kwamen.

Juffrouw De Solla was, volgens het begrafenisregister der gemeente, op 20 September, op eene der nieuwere²⁹ afdeelingen der begraafplaats ter aarde besteld. Haar grafschrift draagt het volgende opschrift:

SEPULTURA
DA
Bemaventurada
Lea de Sola Pretto Hz.
Faleceu em 6 de
Tisri 5548 Que
Corresponde 19 de Setembro³⁰
DO AO 1787.
S. A. G. D. E. G.

Sedert werd de rust op deze begraafplaats niet verder verstoord.

Deelen wij nu nog een en ander mede omtrent de tegenwoordige gesteldheid der begraafplaats, zoo ook over de zich daarop bevindende zerken en tomben.

De gronden, aan de gemeente toebehoorende, welke reeds tot begraven in gebruik genomen of daartoe voor later bestemd zijn, liggen ten zuiden van meergenoemd dorp. Volgens een plattegrond, in 1757 door den landmeter Adriaan Snoek vervaardigd en thans berustende in het archief der gemeente, hebben deze gronden eene gezamenlijke uitgestrektheid van 28 morgen, 581 roeden en 2 voet, Amstellandsche geometr. maat³¹. De tot nu reeds in gebruik genomen gronden (zie nevenstaand schetskaartje) hebben een inhoud van 3 Hect., 78 Aren, 52 CAren en

²⁹ Omtrent vandalisme op eene der oudere afdeelingen dezer begraafplaats vindt men, zooals ik reeds vroeger (zie N. Isr. Weekblad, jaarg. II, n° 49) in het breede heb uiteengezet, niets te boek gesteld.

³⁰ Volgens de bestaande berekeningen correspondeert 6 Tisri met 8 September, en is derhalve een der beide data in dit grafschrift onjuist.

³¹ De geometrische maat is ongeveer gelijk aan de Rijnlandsche en verhoudt zich tot de nieuwe maat als 0,85 : 1.

In 1877 werden van deze gronden 11 Hect., 96 Aren, 80 CA., die gebleken waren voor het doel minder bruikbaar te zijn, verkocht.

liten und mit Zustimmung des preussischen Befehlshabers dem Schosse der Erde wieder anvertraut wurde. Aus diesem Zusatze, in welchem von der Einwilligung des preussischen Commandanten die Rede ist, geht hervor, dass diese Grabschändung am letzten September verübt wurde, da die Preussen den 1. October in Ouderkerk einrückten.

Frau De Solla wurde zufolge des Grabregisters auf einer der neuen Abtheilungen²⁹ des Begräbnissplatzes zur Erde bestattet. Ihr Grabstein trägt folgende Inschrift:

Seitdem wurde die Ruhe auf diesem Begräbnissplatze nicht gestört.

Theilen wir nun noch Einiges sowol über den gegenwärtigen Zustand des Friedhofes als auch über die auf demselben befindenden Leichensteine und Grabdenkmale mit.

Die der Gemeinde gehörenden Grundstücke, die bereits zu Leichenbestattungen in Gebrauch genommen oder für spätere Zeiten zu diesem Zwecke bestimmt sind, liegen südlich von dem mehrmals erwähnten Dorfe. Nach einem im Jahre 1747 von dem Geometer Adriaan Snoek angefertigten Situations-Plane, der jetzt im Gemeinde-Archiv aufbewahrt wird, haben diese Grundstücke eine Gesamtfläche von 28 Morgen, 581 □ Ruthen, 2 □ Fuss nach Amst. geometrischen Maasse³¹. Die bis jetzt bereits in Gebrauch genommenen Grundstücke (s. nebenstehende

²⁹ Ueber Vandalismen auf einen der ältern Abtheilungen findet man, wie ich dies bereits früher (s. N. Isr. Weekblad, Jahrg. II, N°. 49) umständlich dargethan habe, nichts schriftlich berichtet.

³⁰ Nach sichern Berechnungen correspondirt d. 6. Tischri mit d. 8. Sept., eines der beiden Data dieser Grafschrift ist daher unrichtig.

³¹ Das geometr. Maass ist ungefähr dem Rheinl. gleich und verhält sich zu dem neuen Maasse wie 0,85 : 1.

Im Jahre 1877 wurden von diesen Grundstücken 11 Hect., 96 Aren u. 80 CA., die zu dem bestimmten Zwecke als weniger geeignet befunden wurden, verkauft.

zijn afgedeeld in klassen voor volwassenen van *f* 50.—, *f* 30.— en *f* 15.—, welke laatste ook dient voor mingeoeden, die voor rekening der gemeente begraven worden. Buitendien zijn zoowel voor voldragene als voor onvoldragene kinderen afzonderlijke afdeelingen. Op de oudste afdeeling bevindt zich de woning met annexen voor den bewaarder (A) en op het daaraan grenzende vak, mede tot deze afdeeling behorende, het rodeamentos-huis (B). Dit huis ontleent zijn naam aan de ritueele omgangen (Port. rodeamentos), die daarin om de doodkist van elke mannelijke afgestorvene, alvorens deze naar de groeve gebracht wordt, plaats hebben. Naar de constructie te oordeelen, dagteekent dit huis reeds van vóór den tijd, waarop de grond door de gemeente werd aangekocht. Het inwendige van dit huis is, zooals de aard der zaak dit medebrengt, uiterst eenvoudig. Tegen den muur, recht tegenover den ingang, zijn nevens elkander drie wit-marmeren platen aangebracht, waarvan de middelste de twee volgende opschriften bevat:

Feita no anno
5465 sendo David
Espinoza Catela
Administrador *

Caridade escapa
de morte **

Tusschen deze opschriften is een doodshoofd uitgebeiteld, rustende op een liggenden zandlooper. Achter het doodshoofd komt ter weerszijde eene zeis en achter den zandlooper ter weerszijde een doodsbeen uit. Zandlooper met doodshoofd zijn op een plint geplaatst.

De beide andere platen bevinden zich eenigzins lager en bevatten beiden het volgende opschrift:

Sendo administrador
Isaac Dias
Da Fonseca
Anno 5520 ***

Op het pad, leidende van het rodeamentos-huis naar den Amstel, bemerkt men een

* Vertaling: [Deze plaat is] aangebracht in 't jaar 5465, zijnde [toen] David Espinoza Catela administrateur.

** Vertaling: Weldadigheid doet het eeuwige leven deelachtig worden. (Spr. Sal. 10:2 en 11:4.)

*** Vertaling: [Deze plaat werd aangebracht,] zijnde administrateur Isaac Dias da Fonseca anno 5520.

kleine Skizze) haben einen Flächenraum von 3 Hect., 78 A. u. 52 CA. und sind in Klassen für Erwachsene zu Preisen von *f* 50.—, *f* 30.— und *f* 15.— eingetheilt; letztere ist auch für Unbemittelte, die auf Kosten der Gemeinde begraben werden, bestimmt. Ausserdem sind noch besondere Abtheilungen sowol für neugeborene Kinder als auch für Frühgeburten. Auf der ältesten Abtheilung befindet sich die Wohnung nebst Nebengebäuden des Hüters (A) und auf dem daran gränzenden auch zu dieser Abtheilung gehörenden Fache das Rodeamentos-Haus (B). Der Name dieses Hauses gründet sich auf die rituelen Umgänge (portug. rodeamentos), die dort um den Sarg jeder männlichen Leiche, ehe sie zu Grabe getragen wird, gehalten werden. Nach der Bauart zu urtheilen, war dieses Haus bereits vor der Zeit da, als dieses Grundstück von der Gemeinde erworben wurde. Das Innere dieses Hauses ist, seiner Bestimmung gemäss, ausserst einfach. An der Wand rechts, dem Eingange gegenüber, sind neben einander drei weissmarmerne Tafeln angebracht, deren mittelste die zwei folgenden Inschriften enthält:

Zwischen diesen beiden Inschriften ist ein auf einem umgestürzten Stundenglase liegenden Todtenkopf ausgehauen; hinter dem Todtenkopfe erscheint an beiden Seiten eine Sichel und hinter dem Todtenkopf von beiden Seiten ein Todtenknochen. Stundenglas und Todtenkopf ruhen auf einem Postamente.

Die beiden andern Tafeln befinden sich etwas niedriger und beide enthalten folgende Inschrift:

Auf dem Pfade, der von dem Rodeamentos-Haus nach der Amstel führt, sieht man ein

* Uebersetzung: [Diese Tafel] wurde eingesetzt im J. 5465, als David Espinoza Catela Verwalter war.

** Uebersetzung: Wohlthätigkeit rettet vom [ewigen] Tode (= lässt das ewige Leben erwerben) (Spr. Sal. 10:2 u. 11:4).

*** [Diese Tafel] wurde eingesetzt, als Isaac Dias da Fonseca Verwalter war, anno 5520.

houten poort (C), voorzien van afsluithek en op welks fronton het opschrift:

כה אמר יי ארום הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם
5376—1616³²

מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל ארמת ישראל

(Ezechiël 37:12.)

Vermoedelijk diende deze poort vroeger tot doorgang door de houten schutting, die men op de titelplaat opmerkt, doch welke nu niet meer in wezen is.

Het terrein van afdeeling I is dat, waaraan de geschiedkundige herinnering verbonden is, dat daar het eerste slot der Heeren van Aemstel stond. „Het Huis ten Amstel” later op deze plek opgericht, stond, naar aanduidingen in het L. d. B. A. te oordeelen, ongeveer op het midden van het terrein, ter plaatse, waar dit eenigzins stijgende is. In den bodem op dat punt vindt men nog een verwulf, waarschijnlijk een gedeelte der grondvesten van dat gebouw.

Op genoemde afdeeling (die, waarover mijn onderzoek bepaaldelijk loopt,) vindt men ongeveer 6000 zerken, alsmede eenige tomben, onder welke eerste vooral een aantal van wit marmer, en zooals uit de in dezen bundel voorkomende afbeeldingen blijkt, vele van keurige bewerking zijn. De zerken zijn van ongelijke grootte, onder de oudste vindt men er sommige van buitengewone afmeting. De tomben hebben door den tand des tijds veel geleden, hetgeen met het meerendeel der zerken, die, in den bodem verzakt en door gras overgroeid, beschutting vonden, niet het geval is. Alle deze liggen in regelmatige rijen, met uitzondering van dezulke, welke zich daar ter plaatse bevinden, waar, zooals wij boven aantekenden, het „huis ten Aemstel” zou gestaan hebben. Die afwijking staat in verband met de verwijdering van dit huis en het latere in gebruik nemen van de alzoo vrij gekomen plek. Vrij groote strooken op deze afdeeling zijn niet met zerken bezet. Of daarop niet begraven werd, of dat de daar rustenden geene zerken

hölzernes Thor (C) mit einem verschliesbaren Gitter versehen, auf dessen Giebelfeld die Inschrift:

Vermuthlich diende dieser Thor früher zum Durchgang durch das hölzerne Stacket, das man auf dem Titelkupfer sieht, welches aber jetzt nicht mehr besteht.

Das Grundstück Abtheilung I ist dasjenige, an welches sich die geschichtliche Erinnerung, dass dort das erste Schloss der Herren von Aemstel gestanden habe, knüpft. Das später an diese Stelle erbaute „Haus ten Amstel” stand, um nach Andeutungen des L. d. B. A. zu urtheilen, ungefähr in der Mitte des Grundstücks, an der Stelle, wo der Boden sich etwas erhebt. Unter der Oberfläche an dieser Stelle findet man noch ein Gewölbe, wahrscheinlich ein Theil der Grundmauern jenes Gebäudes.

Auf der genannten Abtheilung (der, über welche meine Untersuchung ausschliesslich sich erstreckt) findet man ungefähr 6000 Leichensteine, auch einige Grabmale, wo besonders unter den ersteren eine Anzahl aus weissem Marmor, und wie sich aus den bei dieser Sammlung vorkommenden Abbildungen zeigt, viele von ausgezeichneter Bearbeitung. Die Steine sind von ungleicher Grösse; unter den ältesten findet man einige von ungewöhnlichem Umfange. Die Grabmale haben vom Zahne der Zeit viel gelitten, was aber bei dem grössten Theile der Steine, die im Boden versunken und von Gras überwachsen, geschützt waren, nicht der Fall ist. Diese liegen alle in regelmässige Reihen, mit Ausnahme derjenigen, welche sich an der Stelle befinden, wo, wie wir oben bemerkten, das „Haus ten Amstel” gestanden haben soll; diese Abweichung steht mit dem Abbruche dieses Hauses und der dadurch spätern Ingebrauchnahme dieser nun frei gewordene Stelle in Verbindung. Ziemlich grosse Streifen Landes auf dieser Abtheilung sind nicht mit Grabsteinen

³² Het jaartal 1616 in dit opschrift doelt uitsluitend op het jaar, waarin, volgens art. 15 van het Reglement op de Begraafplaats, het regelmatig begraven aldaar aanging en niet, zooals sommigen meenen, o. a. Koenen, op het jaar, waarin de begraafplaats verkregen werd. Zooals wij uit het voorafgaande weten, had de aankoop in het jaar 1614 plaats.

³² Die Jahreszahl 1616 in dieser Inschrift bezieht sich lediglich auf das Jahr, in welchem, zufolge Art. 15 des Reglements, auf dem Begräbnissplatz, die regelmässige Beerdigungen auf demselben den Anfang nahmen; nicht aber, wie Einige, u. A. Koenen, meinen, auf das Jahr, in welchem der Begräbnissplatz erworben wurde. Wie bereits aus dem Vorhergehenden bekannt, fand der Ankauf im Jahre 1614 statt.

verkregen, is mij tot nog toe niet duidelijk.

De opschriften zijn grootendeels goed leesbaar, ofschoon ook bij niet weinige zerken de letters zóó afgesletten zijn, dat de opschriften slechts op den tast en met groote inspanning te lezen waren. Meestal zijn zij in het Portugeesch vervat, nu en dan ook door Hebreuwsch begeleid. Sommige zijn alleen in het Hebreuwsch, zeer enkele ook in het Spaansch of in het Latijn. In de Portugeesche opschriften wordt vaak op kwistige wijze gebruik gemaakt van abbreviaturen, hetgeen, gevoegd bij het gebruik van verouderde taal en spelling en de vermenging van Portugeesch met Spaansch, de lezing dikwijls bemoeielijkt. Ook de foutieve spelling van sommige woorden, alsmede correcturen, op de zerken aangebracht, staan veeltijds de gemakkelijke lezing in den weg. Hier en daar vindt men het ambt, dat de overledene bekleedde, of de betrekking, welke hij in de gemeente waarnam, ook wel de plaats, van welke hij afkomstig was, mede op de zerk aangewezen. De data zijn overal volgens de Joodsche tijdrekening aangegeven, soms ook met bijvoeging van den daarmede corresponderenden datum der gewone tijdrekening. Opmerking verdient hierbij, dat wanneer iemand in den Omertijd overleed (d. i. in den tijd tusschen den 2^{den} dag van het Paaschfeest en het Wekenfeest), dat dan, in plaats van naar de maand, naar die telling de sterfdag aangewezen werd. Het jaartal wordt in den regel door eenige op zich zelve staande letter-cijfers aangeduid; soms ook door gepunctueerde letters van het een of andere toepasselijk bijbelvers. Ook wordt wel aan den datum deze of gene zinsnede uit den Pentateuch, behoorende tot de afdeeling der loopende week, toegevoegd.

De euphemiën in de Hebr. opschriften zijn:

[כבוד] ל[ברכה], ו[בר] צ[דיק] ל[ברכה], ו[בר] צ[דיק] וק[דיש] ל[ברכה], נ[שמחו] ע[דין], מנוחו תהיה בן עדין, ה[וי] מ[נוחו] [כבוד], והיתה מנוחו כבוד, יבוא ש[לום] י[נוחו] ע[ל] מ[שכבותם] ה[לך] נ[כחו], ה[וי] נ[פשו] (ה) צ[רורה] ב[צורה] ה[חיים] כ[בוד],

een enkele maal ook:

ה[וי] נ[פשו] צ[רורה] ה[וי] ב[צורה] ה[חיים]*

* Vertaling: De herinnering aan hem zij tot zegen; — de herinnering aan den rechtvaardige zij tot zegen; — de herinnering aan den rechtvaardige en vrome zij tot zegen; — zijne ziel (in) E d e n; — zijne rustplaats zij in den hof E d e n; — zijne rustplaats zij heerlijkheid; — zijne rustplaats zal heerlijkheid zijn; — Hij kome in vrede: zij vinden rust op hunne slaapplaatsen, elk, die den rechten weg bewandelde; — zijne (hare) ziel worde in den bundel des levens opgenomen.

besetzt. Ob dort nicht beerdigt wurde, oder ob die dort Ruhenden keine Grabsteine erhalten haben, ist mir bis jetzt noch nicht klar geworden.

Die Inschriften sind zum grössten Theile gut lesbar, obschon auch bei nicht wenigen Grabsteinen die Buchstaben so verwittert sind, dass die Inschriften nur durch das Gefühl und mit grosser Anstrengung zu entziffern waren. Grösstentheils sind sie in portugiesischer Sprache abgefasst, hin und wieder auch von einer hebräischen begleitet. Einige sind nur hebräisch, sehr wenige auch spanisch und latein. In den portug. Inschriften werden oft übermässig viele Abbreviaturen gebraucht, was in Verbindung mit der Anwendung der veralteten Sprache und Orthographie, sowie durch die Vermischung des Portugiesischen mit dem Spanischen das Lesen derselben oft sehr erschwert. Auch die fehlerhafte Rechtschreibung mehrerer Wörter nebst den auf die Steine angebrachten Correcturen verhindern häufig das leichte Lesen. Zuweilen findet man das von dem Verstorbenen bekleidete Amt, oder die Stellung, welche er in der Gemeinde einnahm, oder den Ort, aus welchem er stammte, mit auf dem Grabsteine angegeben. Die data sind überall nach der jüdischen Zeitrechnung verzeichnet, manches Mal auch mit Hinzufügung des damit correspondirenden Datums der üblichen Zeitrechnung. Hierbei verdient noch bemerkt zu werden, dass wenn der Sterbefall im Omer (d. h. in der Zeit zwischen dem 2. Pessach-Tage und dem Wochenfeste) einfiel, anstatt nach Monats-tagen der Sterbetag nach der Zahl der Omer-Tage angegeben wurde. Die Jahreszahl wird in der Regel durch einige ausgezeichnete Buchstaben bezeichnet; zuweilen auch wol durch mit Punkten versehene Buchstaben eines passenden Bibelverses. Zudem wurde dem Datum auch wol ein gewisser Vers, aus dem Wochenabschnitt des Pentateuchs genommen, hinzugefügt.

Die Euphemien in hebr. Sprache sind:

ein einziges Mal auch:

* Uebersetz.: Sein Andenken sei zum Segen; — das Andenken des Frommen sei zum Segen; — das Andenken des Frommen und Heiligen bleibe in Segen; — seine Seele (ist) in E d e n; — seine Ruhe in E d e n; — seine Ruhestätte bleibe in Ehren; — Ehre sei seiner Ruhestätte; — er gehe ein in Frieden. ruhe auf seinem Lager, er der Redlichwandelnde; — seine Seele sei verbunden im Bunde des (ewigen) Lebens.

en in de Portugeesche opschriften:

S[ua A[*l*ma] G[oze] D[a] E[terna] G[loria] of (*oder*): Da Folgança*

(soms met weglating van E[terna])

en:

cuia memoria seia em benedição**

Op deze afdeeling werd nog tot in het begin dezer eeuw ter aarde besteld.

De hoofdadministratie der begraafplaats berust bij de eerste afdeeling van het Collegie van Parnasim, en wordt bij art. 51 van het hoofdreglement en de artt. 69—74 van het huis-houdelijk reglement der gemeente geregeld.

De begrafenisregisters, althans die, welke op eenige volledigheid kunnen aanspraak maken, klimmen niet hooger op dan tot het jaar 1680, daar de vroegere (volgens de traditie, door brand) verloren zijn gegaan. Dit gemis wordt echter, zij het ook voor een gedeelte, vergoed, door de opgaven in het L. d. B. A., waarvan wij reeds vroeger melding maakten, loopende over de jaren 1616—30. Om den curieusen vorm dezer opgaven, maar vooral om hetgeen zij bijdragen tot het verkrijgen eener meer nauwkeurige kennis³³ omtrent het oudste tijdperk van de geschiedenis dezer begraafplaats, voegen wij deze opgaven, als aanhangsel, onmiddellijk achter deze inleiding.

Het „kerkhof der Portugeesche Joden t'Amsterdam met zijne kostelijke marmer steene uytgehouwen tomben en begraafplaatzen" trok reeds in de beide vorige eeuwen de aandacht van menig Nederl. geschiedschrijver, en kunstenaars van naam leenden hun teekenstift of graveernaald aan de getrouwe afbeelding daarvan. Wij bezitten van Abraham Blotelingh twee gravuren, in 1670 naar teekeningen van Jacob van Ruysdael vervaardigd³⁴. Romeyn de Hooghe leverde, behalve de aan den titel toegevoegde

* Vertaling: Zijn ziel geniete de eeuwige heerlijkheid, (of) de zaligheid.

** Vertaling: Wiens nagedachtenis in zegen blijve.

³³ Voor zerken uit dat tijdperk, waarvan het opschrift onleesbaar is geworden of verloren gegaan, zijn die opgaven inderdaad belangrijk en bewezen zij ook mij menigmaal dienst.

³⁴ In de „Dresdener Gemälde-Gallerie" bevindt zich eene schilderij van Jacob van Ruysdael, beschreven onder

und die portugiesischen:

(zuweilen mit Weglassung von E[terna])

und:

Auf dieser Ahtheilung wurden noch bis zum Beginn dieses Jahrhunderts Beerdigungen vorgenommen.

Die Hauptverwaltung des Begräbnissplatzes ist dem Collegium der Parnasim übertragen, und wird nach Art. 51 der allgemeinen Statuten und Art. 69—74 des Verwaltungsreglements der Gemeinde geordnet.

Die Grabregister und zwar diejenigen, welche einigermaassen Vollständigkeit beanspruchen können, reichen nicht weiter als bis zum Jahre 1680, indem die frühern, zufolge einer Tradition, durch eine Feuersbrunst verloren gingen. Diese Lücke wird jedoch, wenn auch nur zum Theile, durch die schon früher erwähnten Angaben im L. d. B. A., die den Zeitraum 1616—30 umfassen, ausgefüllt. Wegen der eigenthümlichen Abfassung dieser Angaben, vorzüglich aber wegen dessen, was sie zur Erlangung einer genauern Kenntniss³³ über den ältesten Zeitpunkt der Geschichte dieses Friedhofes beitragen, lassen wir unmittelbar nach dieser Einleitung diese Angaben als Anhang folgen.

Der „Kirchhof der portug. Juden zu Amsterdam mit seinen kostbaren in Marmor gehauenen Monumenten und Grabmale" zog schon in den beiden verflossenen Jahrhunderten die Aufmerksamkeit manches niederländischen Geschichtschreibers auf sich, und Künstler von Ruf widmeten ihren Pinsel oder ihren Grabstichel der treuen Abbildung desselben. Wir besitzen von Abraham Blotelingh zwei Kupferstiche, gestochen im J. 1670 nach Zeichnungen von Jacob van Ruysdael³⁴. Romeyn de Hooghe lieferte ausser dem

* Uebersetz.: Seine Seele geniesse des ewigen Ruhmes, (oder) der Seligkeit.

** Uebersetz.: Und möge dessen Andenken in Segen bleiben!

³³ In Betreff der Leichensteine aus jener Zeit, deren Inschrift unleserlich geworden oder verloren gegangen ist, sind die Angaben jedenfalls wichtig und waren auch mir manchmal von Nutzen.

³⁴ In der „Dresdner Gemälde-Gallerie" befindet sich ein Gemälde von Jacob van Ruysdael, unter der Bezeich-

plaat nog een andere met het opschrift: „Begraefnis der Joden buyten Amsterdam”. Geen van deze beide draagt een jaartal, doch volgens mededeeling van bevoegde zijde, moeten zij onder het jaar 1675, het jaar, waarin R. de H. ook zijne afbeelding der Synagoge bezorgde, gerangschikt worden. Van Bernard Picard heeft men eveneens twee gravuren, de eene voorstellende: „de omgangen in het Rodeamentoshuis”, de andere: „eene begraefnis” op het kerkhof, beide opgenomen in het bekende werk: „les cérémonies religieuses de tous les peuples”. Al de genoemde gravuren geven, zooals men begrijpen kan, slechts de afbeelding van de eerste, toen in gebruik zijnde afdeeling en wel in den staat, waarin deze zich vroeger bevond.

Inbovenstaande regelen heb ik, al wat ik uit de voorhanden bouwstoffen over de Port. Isr. begraafplaats te Ouderkerk heb kunnen bijeenbrengen, terneêr gesteld. Ik heb getracht, daardoor eene reeds te lang bestaande leemte aan te vullen, en de aandacht te vestigen op eene begraafplaats, waaraan met alle recht, en om haar eerbiedwaardigen ouderdom, en om de historische herinneringen, daaraan verbonden, eene plaats in de rij der vermaarde Joodsche begraafplaatsen toekomt. Maar ook om het treffende en het schoone, dat deze begraafplaats

den naam van: „der Juden Kirchhof”, dat op eene zijner twee bovengenoemde teekeningen gebaseerd is, doch hetwelk, met uitzondering van de graftomben, niets van de werkelijkheid teruggeeft.

Göthe beschrijft (Sämmtliche Werke, uitg. Stuttg., Cotta, 1860, in 6 deelen, dl. V, blz. 389) deze schilderij als volgt:

„In dem Hintergrunde sieht man, von einem vorüberziehenden Regenschauer umhüllt, magere Ruinen eines ehemals ungeheuern in den Himmel strebenden Doms. Eine freistehende spindelförmige Giebelmauer wird nicht mehr lange halten. Die ganze, sonst gewiss fruchtbare Klosterumgebung ist verwildert, mit Stauden und Sträuchen, ja mit schon veralteten und verdorrtten Bäumen zum Theil bedeckt. Auch auf dem Kirchhofe dringt diese Wilderniss ein, von dessen ehemaliger frommer Befriedigung keine Spur mehr zu sehen ist. Bedeutende wundersame Gräber aller Art, durch ihre Formen theils an Särge erinnerend, theils durch grosse aufgerichtete Steinplatten bezeichnet, geben Beweis von der Wichtigkeit des Kirchsprenghs, und was für edele und wohlhabende Geschlechter an diesem Orte ruhen mögen. Der Verfall der Gräber selbst ist mit grossem Geschmack und schöner Künstlermässigung ausgeführt, sehr gern verweilt der Blick an ihnen. Aber zuletzt wird der Betrachter überrascht, wenn er weit hinten neue bescheidene Monumente mehr ahnt als erblickt, um welche sich Trauernde beschäftigen — als wenn uns das Vergangene nichts ausser der Sterblichkeit zurücklassen könnte.

„Der bedeutendste Gedanke dieses Bildes jedoch macht zugleich den grössten malerischen Eindruck. Durch das Zusammenstürzen ungeheurer Gebäude mag ein freundlicher, sonst wohlgeleiteter Bach verschüttet, gestemmt und aus seinem Wege gedrängt worden seyn. Dieser sucht sich nun einen Weg in's Wüste bis durch die Gräber. Ein Lichtblick, den Regenschauer überwindend, beleuchtet ein Paar aufgerichtete, schon beschädigte Grabestafeln, einen ergrauten Baumstamm und Stock, vor allem aber die heranfluthende Wassermasse, ihre stürzenden Strahlen und den sich entwickelnden Schaum.”

Zooals men ziet, heeft Göthe niet geweten, dat deze schilderij de Portug.-Israël. begraafplaats te Ouderkerk tot motief had.

dem Titelblatte beigefügten Kupferstiche noch einen andern mit der Unterschrift: „Begraefnis der Joden buyten Amsterdam.” Keiner deiser beiden ist mit einer Jahreszahl bezeichnet; doch müssen dieselben, nach Mittheilung urtheilsfähiger Kenner, auch in das Jahr 1675, dasselbe in welchem R. d. H. auch seine Abbildung der Synagoge herausgab, gesetzt werden. Von Bernard Picard besitzen wir ebenfalls zwei Kupferstiche, der eine „die Umgänge im Rodeamentos-Haus”, der andere „eine Beerdigung” auf dem Friedhofe darstellend: beide in das bekannte Werk „Les cérémonies religieuses etc.” aufgenommen. Alle genannten Kupferstiche geben selbstverständlich nur das Bild der damals zum Gebrauche verwendeten Abtheilung und zwar in dem Zustande, in welchem er sich zu jener Zeit befand.

In obigen Zeilen habe ich Alles, was ich aus den vorhandenen Materialien über den Friedhof zu Ouderkerk habe sammeln können, niedergeschrieben. Ich beabsichtigte hiermit eine längst bestehende Lücke auszufüllen, und die Aufmerksamkeit auf einen Begräbnissplatz zu lenken, dem mit dem höchsten Rechte sowol wegen seines ehrwürdigen Alters, als auch wegen der an ihn sich knüpfenden historischen Erinnerungen eine Stelle in der Reihe der berühmten jüdischen Friedhöfe gebührt. Aber auch in Betreff des Merkwürdigen, Ueberraschenden und Schö-

nung „der Juden-Kirchhof” das wohl auf eine seiner obengenannten Zeichnungen motivirt ist, das aber ausser den Grabmonumenten, nichts von der Wirklichkeit zurückgibt.

Göthe beschreibt (Sämmtliche Werke, Ausg. Stuttg., Cotta, 1860, in 6 Theilen, Th. V. S. 389) dieses Gemälde wie folgt:

Wie man sieht, hat Göthe nicht gewusst, dass dieses Gemälde den portug.-israel. Begräbnissplatz zu Ouderkerk zum Motiv hat.

aanbiedt, wekt zij in niet geringe mate onze belangstelling op en is zij een bezoek overwaardig. Hier de grafgesteenten van een Menassé Ben-Israël, van een Dr. Orobio de Castro, van een Dr. Montalto en van zoo vele uit het Spaansche schiereiland beroemde uitgewekenen. Hier ook een tal van geslachtwapens en zinnrijk beeldhouwwerk voorziene meesterwerken uit den tijd van een Quellinus en Verhulst, van de Xavery's en van de Van Luchteren's, bijna alle, dank zij den bodem, waarin zij verzonken zijn, even frisch en gaaf.

Waarlijk, een grootsch verleden roept deze begraafplaats voor den geest van den aandachtigen bezoeker terug; een verleden, waaruit veel wetenschap te putten is, en waarmede inzonderheid onze gemeente haar voordeel moge doen!

nen, dat dieser Friedhof barbietet, erweckt er in vollem Maasse unser Interesse und ist in hohem Grade eines Besuches werth. Hier die Grabmale eines Menassé Ben-Israel, eines Dr. Orobio de Castro, eines Dr. Montalto und so vieler aus der Spanischen Halbinsel berühmter Ausgewanderten. Hier auch eine Anzahl Familienwappen und mit sinnreichen Bildhauerarbeiten geschmückter Meisterwerke aus der Zeit eines Quellinus und Verhulst, der Xavery's und der Van de Luchteren's, die fast alle, vermöge des Bodens, in welchen sie versunken waren, vollständig frisch und unversehrt erhalten sind.

Wahrlich, eine grossartige Vergangenheit ruft dieser Begräbnissplatz vor den Geist des nachdenkenden Besuchers zurück; eine Vergangenheit, aus welcher viele Lehren zu schöpfen sind, und die vorzüglich unsrer Gemeinde zum Nutzen und Frommen dienen möge!

A A N H A N G S E L (zie blz. 17).

(Vertaling.)

Opgave van personen, op het Beth-Haïm te Ouderkerk begraven, volgens het register, aangelegd door Daniël Tenorio (eerste administrateur van wege de gemeente Newé-Sjalom), gecopiëerd door Abraham Farrar (administrateur van wege de gemeente Beth-Jahacob) en verder bijgehouden door hem en volgende administrateurs ¹).

A° 5377 (1616).

- 5 Dec. Een kind van David Abrabanel, naast een kind van Baruch Habilho.
- 8 „ Rachel Castiel, huisvrouw van Ephraïm Castiel, naast Sara Franga.
- 22 „ Rachel de Leão, huisvrouw van Jacob de Jehuda Leão, naast Rachel Castiel.
- 15 „ Dona Sara de Leão, schoonmoeder van David Israël Nunes, naast Rachel de Leao. — De rij, waarin zij ligt, kromt zich hier, en naast haar werd vervolgens Jahacob Levy begraven, zooals hieronder (op 23 Juli 1617) blijkt.

A° 5377 (1617).

- 1 Jan. Een kind van Okes Boques (sic) ².
- 11 „ Een onvoldragen kind van denzelfden.
- 25 „ Sara Douarte Velha Sante, aan het voeteneinde van Braço Douro. — Hier begint een nieuwe rij.

¹ Ofschoon deze opgave veel bevat, dat mij voorkomt van ondergeschikt belang te zijn, heb ik toch zonder eenige bekorting vertaald, in de overtuiging, dat bij documenten als deze niets mag verwaarloosd worden. Immers de minste bijzonderheden zelfs kunnen later veel nut en beteekenis hebben.

Voor het jaartal 1616 verwijzen wij den lezer naar hetgeen in noot 32 van de Inleiding vermeld is.

² Onwillekeurig denken wij hierbij aan het bekende hocus-pocus. Wellicht rust hier het kind van een goochelaar.

- 25 Jan. Bersabeh 'de Torres, vrouw van Isak Milano, naast Velha Santa.
- 1 Febr. Hana Habilha, huisvrouw van Josua Habilha, naast Bersebah de Torres.
- 12 „ Mordechay Israel, Samas (koster) der Hebra ³, naast Hanna Habilha.
- 6 April (R. H. Nissan) Doctor David Neto, naast Mordechay Israël.
- 7 „ Een kind van Graviël (Gabriël) Aboaf naast . . . . .
- 21 „ Jacob Manhon alias Francisco da Almeyda, naast Dr. David Neto.
- 21 „ Jacob, zoon van David Benfueniste (Benveniste), naast het kind van Gabriël Aboaf.
- 21 „ Een kind van Baruch Habilho, naast den zoon van David Benveniste.
- 25 „ Een kind van Michaël Martins, aan de voeten van Baruch Habilho.
- 7 Juni Rifkah de Medina, schoonmoeder van Moseh de Casseres, naast Jacob Munhon.
- 9 „ op den dag van Sebuoth (wekenfeest), met behulp van niet-Israëlieten ⁴, een kind van Jahacob Cohen, naast Rifca de Medina.

³ Zie Inleiding noot 7.

⁴ Op Zaterdag mogen onder de Israëlieten in geen geval, op feestdagen slechts in dringende omstandigheden, ter-aarde-bestellingen plaats hebben. Heeft eene begrafenis op den eersten dag van een feest plaats, dan geschiedt die slechts onder medewerking van niet-Israëlieten.

- 21 Juni Eliahu Obediente de Moura (?), naast het kind van bovengenoemden Cohen.
- 10 Juli Dona Rifka Nunes, huisvrouw van Isak Israël Nunes, naast Eliahu Obediente.
- 11 „ Dona Heva da Silva, huisvrouw van Jacob da Silva, naast Dona Rifkah Nunes.
- 23 „ Jahacob Levy, naast Dona Sara de Leão, schoonmoeder van David Israël Nunes.
- 24 „ Een kind van Pascoal Roiz, naast het kind van Michaël Roiz.
- 30 „ Abr. Is. Peres van Alkmaar, naast Dona Heva da Silva. Tusschen dit en het vorige graf bleef door vergissing een plaats ledig.
- 15 Aug. Een kind van G^l. Roiz, naast het kind van Pascoal Roiz.
- 22 „ Daniël Testa, naast Jahacob Levy.
- 29 „ Een kind van R^{el}. Esteves, naast het kind van Graviël (Gabriël) Roiz.
- 30 „ Een kind van Abraham Israël Vilha Lobos, naast het voorgaande.
- 14 Sept. Een kind van R. Esteves, naast het voorgaande.
- 22 „ Dona Rifka de Haro, naast Daniël Testa.
- 24 „ Een kind van Aron de Campos, naast Esteves.
- 27 „ Mirjam Israël, vrouw van João Roiz Peres van Alcamar.
- 28 „ Eene slavin van Ab. Aböaf, naast de slavin van David Netto.
- A° 5378 (1617).
- 10 Oct. Een kind van Fernando Roiz Mendes van (St.) Jan-de Luz (in het zuiden v. Frankrijk), naast het kind van Aron de Campos.
- 30 „ Een kind van Mordechay da Costa, naast het kind van Fernando Roiz Mendes.
- 19 Nov. Een kind van Alonzo Fr..... Burgos, naast het voorgaande.
- 26 „ Een 12jarig kind van Lobatto, na den dood besneden, en begraven naast den diksten boom bij.....
- 3 Dec. Een kind van David Masiah, naast het kind van Alonzo Burgos.
- 21 „ Een onvoldragen kind van David Curiel.

A° 5378 (1618).

- 4 Febr. Rifkah Desende, naast Mijam Levy.
- 12 „ Simeon Levy de oudere, naast Rifka de Haro.
- 12 „ Eliahu Israël alias Bento Lopes, naast Simeon Levy.

- 6 Maart Dona Sara Velha, moeder der schoonzuster van Vilha Lobos, naast Rifka Desende.
- 19 „ Een van de tweelingen van Ephraim de Slager.
- 23 „ Mahir Tudesko (de Hoogd. Israeliet)⁵, naast Eliahu Israël.
- 4 April Een doodgeboren kind van Simson Habilho.
- 9 „ Een kind van Moseh de Campos.
- 24 „ Ester Vilha Lobos, dochter van Abraham Israel Vilha Lobos, naast Mahir Tudesko.
- 8 Mei Abraham Israel Vilha Lobos, naast zijn kind.
- 25 „ Een kind van Lobatto, aan de voeten van een kind van Jacob Cohen.
- 13 Juni Tulana (een zekere) Montezinos, moeder van Montezinos den diamantwerker, naast Dona Sara, moeder van de schoonmoeder van Abr. Isr. Vilha Lobos.
- 13 „ Een onvoldragen kind van Peres.
- 25 „ Lea da Silva, dochter van Tubiau da Silva.
- 13 Sept. Josef Frango de jongere, naast Abraham Israel Vilha Lobos.

A° 5379 (1618).

- 21 „ Dona Ester, huisvrouw van Mozes Peixoto, naast Jozef Frango.
- 1 Oct. Debora Franceza, huisvrouw van Jozua Francez, naast den voorgaande.
- 2 „ Een kind van Mordechay da Costa, aan het hoofd van Mozes de Campos.
- 18 „ Bij het intreden van het Nieuwemaansfeest van Marheswan Rifka Pereira, schoonmoeder van Dr. David Netto, aan het voeteneinde van het graf van dezen doctor.
- 24 „ Een kind van M^{el}.....

⁵ Zoolshier en ook later in deze opgaven blijkt, werden op deze begraafplaats vóór 1630 ook Hoogd. Israëlieten ter aarde besteld. Waar deze hunne rustplaats vonden van toen af tot 1636, den tijd van de vestiging hunner gemeente binnen deze stad, en weder later tot 1642, het jaar, waarin volgens Dr. S. van I. Mulder de begraafplaats te Muiderberg gesticht werd, schijnt niet bekend te zijn, althans aan het archief der Ned. Isr. gemeente alhier ontbreken de desbetreffende aanwijzingen. Met uitzondering van de zerken van de leden der familie Uri Halevie, die, om hunne belangrijke diensten jegens de eerste alhier aangekomen Portug. Israëlieten, gerekend werden, als tot de Port. Isr. gemeente te behoren, treft men te Ouderkerk na 1630 geene zerken van Hoogd. Israëlieten aan.

- 12 Nov. Lea Israël, nicht van Simon Frango, naast Dona Rifka Pereira.
 7 Dec. Ephraim Aböaf, neef van David Senior, naast Dehora Françeza.
 14 „ Dr. Abraham Farar, de oudere, naast Lea da Silva.
 23 „ Dona Sara Farar, zijne vrouw, naast hem onder ééne zerk.

A°. 5379 (1619).

- 2 Jan. Een kind van Isaäc Marques.
 7 „ Dr. Josef Israël Mendes, vader van Ab^m Israël Mendes, naast Sara Farar.
 8 „ Een kind van Samuel Abrabanel.
 16 „ Een kind van Jehuda Senior.
 20 „ Een tweeling-kind van Josef Israël Pereira.
 25 Febr. Een kind van Michaël Cardozo,
 13 Maart Baruch Senior (alias Henrique Gra-
 ces(?)), naast een kind van Lobatto,
 dat men na zijn dood besneed.
 14 „ Jacob van Josef Frango, tusschen Levy
 Braço Douro en Dona Judique de Tovar.
 14 „ Een kind van Luis Dias Silva.
 2 Juni Hana de Almeida, naast Dr. Josef Is-
 raël Mendes.
 9 „ Abigail Obediente, eene Mulatin, aan
 het hoofd van den, in leven onbesne-
 den, zoon van Lobatto.
 12 „ David Israël, alias Prospero Dias,
 naast Hanna de Almeida.
 12 „ Een kind van Efraim, naast het kind
 van Luiz Dias Silva.
 12 „ Een kind van Mordechay Sacuto.
 20 „ Een kind van David Zuzarte.
 5 Juli De vrouw van Jacob Musafia.
 5 Aug. Een kind van Montalto.
 6 „ Een kind van Ab^m Baruch Pereira.
 19 „ Judique Abrabanel, vrouw van Samuel
 Abrabanel, naast Ephraim Aboaf.
 1 Sept. Een kind van Jacob Frango, Sa mas,
 naast de voorgaande.

A° 5380 (1619).

- 12 „ Een kind van P° Lopes, naast Judique
 Abrabanel, aan de voeten van het kind
 van den Samas Jacob Frange.
 1 Oct. .... Sanchez, dochter van Toscana(?),
 naast het kind van P° Lopes.
 2 „ David Israël van Rotterdam, naast ....
 Sanchez.
 2 „ Een kind van David Frango.

- 10 Oct. Haham Josef Pardo, aan den hoek van
 het huis, aan de zijde van den brug-
 wal (burgwal).
 24 „ Een kind van Michaël Roiz.
 27 „ Een kind van Baruch Pinel.
 6 Nov. Een kind van Mordechay da Costa.
 8 „ Abraham Frango, de kleedermaker, naast
 den voorgaande.
 13 „ Abraham Hamis.
 29 Dec. Een kind van Abraham Uziël.

A° 5380 (1620).

- 13 Jan. Een kind van Simon Vaz.
 15 „ De vrouw van Bento Lopes, naast
 Abraham Frango, den kleermaker.
 15 „ Een kind van Abrah. Senior, aan het hoofd
 van David Jessurun van Rotterdam.
 16 „ Aron Cohen, aan de voeten van Velha
 Sta, aan het begin van de rij.
 28 „ Dona Judiqa Nunes de Escarigo, moe-
 der van den Sa mas van de Hebra, van
 Beth-Israel, naast de oude vrouw van
 Bento Lopes.
 16 Febr. Een kind van Abraham Israël Henri-
 ques, aan de voeten van een kind van
 Mordechay Israël da Costa.
 20 „ Een kind van Moseh Musaphia, tus-
 schen Jacob Aboaf en Abrah. Franco
 den ouderen.
 24 „ Een kind van Franc°. Alz (Alonzo?),
 naast Dona Judique Nunes.
 11 Maart Abigaël Pereira, dochter van David
 Israël Pereira, naast de dochter van
 Abrah. Pereira.
 12 „ Een kind van Michaël Namias, aan de
 voeten van een kind van Abrah. Uziël,
 tusschen de graven van Rachel Castiël
 en Rachel de Leão.
 19 „ Elena Nunes, naast de vrouw van Ja-
 cob Musaphia.
 29 „ Een kind van Jacob Palacios, tusschen
 Eliau Abudiente en Dona Rifka Nunes.
 1 April Eene dochter van Daniël Israel Nunes,
 aan de voeten van Jacob Palacios, tus-
 schen de zoo evengenoemden.
 2 „ Een kind van Joseph Israël da Costa,
 naast Abigaël van David Israël Homem.
 8 „ De vrouw van Abraham Serra, naast
 Abraham Hamis.
 8 „ De tante van S^l Abarbanel, tusschen
 de vrouw van Jacob Musafia en de
 dochter van Elene Nunes.

- 12 April De oude Abrah. Israël Henriques, naast de vrouw van Abraham Serra.
- 13 „ Een Hoogduitsch kind.
- 19 „ Een kind van Jacob Musafia, aan de voeten van zijne moeder.
- 25 Mei Een kind van Diego da Silva.
- 16 Juni Een kind van David Desende.
..... Rachel da Villa, dienstbode uit het huis van Eliau Valverde, naast Abr. Isr. Henriques.
- 17 Juli Een kind van Jacob Namias Torres, aan het einde van de kinderrij, naast de dienstmaagd van Valverde.
- 4 Aug. In dezelfde rij een kind van Jacob Israel Mendes van Malaga, naast het kind van J^b Namias Torres.
- 18 „ Een kind van Francisco den kléermaker (Isaac Roiz).
- 2 Sept. Een kind van Emanuël Castiel aan het einde der rij.
- 6 „ Een doodgeboren kind van Vivas.
- 21 „ Een kind van Moseh Gaön, aan het einde der rij.
- 27 „ De oude blinde Isaac Israël Peres, aan het einde der rij.

A° 5381 (1620).

- 9 Oct. Ester Henriques, vrouw van Mos. Israël Gomez, naast de dochter van Elene Nunes.
- 11 „ Debora Navarro Rachõa weduwe, naast Ester Henriques.
- 11 „ Isaac van Jeremia Massaod.
- 26 „ Een kind van Daniël Montezinos, Samas van Beth-Israel.
- 27 „ Sara Navarra, de oude Rachoã, naast Isaac Moço.
- 4 Nov. Een kind van Abrah. Levy, van de gemeente Beth-Israel.
- 9 „ Een kind van Abrah. Aboaf, naast zijn grootvader, aan diens hoofd.
- 29 „ Een kind van Isaac Gaön.
- 3 Dec. Een kind van Aron Frango, genaamd Rachel.
- 13 „ Rachel Gabay, vrouw van Isaac Gabay, naast Rifka Pereira, aan de voeten van den Samas der Hebra.
- 13 „ Een kind van Abrah. Jessurun, een zuigeling van 15 of 20 dagen, vooraan in de rij aan de achterzijde van het huis bij de schutting.
- 17 „ David Soares.

- 20 Dec. Esterzinha, dochter van David Israël Homem, tegen den hoek van het huis en aan het hoofd van het kind van David Senior.
- 20 „ Een kind van Gabriël Roiz, Samas van Beth-Israel, op het einde van de eerste rij.
- 25 „ Eene Mulatin, vrouw van den Mulat Trombeta, naast David Soares.
- 27 „ Jacob Musaphia, aan de voeten zijner moeder.
- 31 „ Een kind van Mich^l Cardozo, aan de voeten van Ester, kind van David Israel Homem, aan de zijde van het huis.

A° 5381 (1621).

- 3 Jan. Een kind van Nunes Torres.
- 6 „ Een kind van David Frango, aan de voeten van het kind van Abrah. Aboaf.
- 24 „ Een kind van Daniël Belmonte, naast Briolange van Ines Lopes, op eene afgescheiden plaats, tegenover de deur van het huis van den doodgraver, omdat deszelfs moeder zich niet gebaad had ⁶.
- 7 Febr. Een kind van Isaac Israël den kléermaker, naast den voorgaande, om dezelfde reden.
- 14 „ Een kind van Moses Montalto, aan de voeten van zijn grootvader.
- 28 „ Een kind van Daniël Israël Nunes, tusschen Lea da Silva en Doctor Abraham Ferar den ouderen.
- 2 Maart Sara Manoël, schoonmoeder van Moses de Burgos, naast de Mulatin, de vrouw van Trobeta.
- 5 „ Een kind van Abraham Israël de Aguiar, naast Doctor Ferar den ouderen.
- 10 „ Samuel de Hoogduitsche, tegen de houten schutting, waar de negerinnen van Abraham Aboaf en van Rifka Pereira liggen, hetgeen om wettige (?) redenen geschiedde.
- 22 „ Abraham Israël Valverde, naast Aron Cohen (de tweede van de rij).
- 24 „ Een kind van Micaël Gracia.
- 24 „ Benjamin Salom van Alkmaar, naast de schoonmoeder van Moses de Burgos.

⁶ Volgens de Mozaische wet is aan den man of aan de vrouw, die in het Jodendom opgenomen worden, het nemen van een naar godsd. voorschrift ingericht bad, voorgeschreven. Hebben zij daaraan niet voldaan, dan worden zij noch hunne kinderen gerekend in plena forma tot het Jodendom te behooren. Vandaar deze teraardebestelling op gemelde afgescheiden plek.

- 26 Maart Een kind van Efraim den Hoogduitscher.
 4 April Een kind van Abraham de Leão, naast het kind v. Montalto.
 5 „ Een kind van Isaïc Israël Gomes, tusschen Bersebah de Torres en Hana Habilha.
 26 „ Een kind van Efraim den Hoogduitscher in de nieuwe kinderrij, naast een kind van Abrah. Jessurun.
 5 Mei Een kind van David Zuzarte.
 9 „ (33 van de Omer). Sara Navarre, vrouw van Abrah. Nabarra, naast Rachel Gabay, met haar hoofd aan de voeten van Hana Habilha.
 16 „ Sara Dourada, aan de voeten van Doctor Jozef Israël Mendes, naast twee leege kuilen, welke zich aan de voeten van de oude Rosa's bevonden.
 10 Juni Jacob Castiël van Venetië, naast de voorgaande.
 16 „ Een kind van Jozef Jessurun, tusschen dona Rifka Nunes en dona Eva da Silva.
 28 „ Een kind van Jacob de Sande, tusschen David Soares en de vrouw van Trombeta.
 29 „ Een kind van Jacob Netto, tusschen Bersabeh de Torres en Hanna Habilha.
 1 Aug. Een kind van Abrah. Israël do P^o (Pinto), aan de voeten der moeder van Montezinos.
 15 „ Sara de Pina, vrouw van Rohiël Jessurun, naast Jacob Castiël van Venetië.
 23 „ Een kleinkind van David Salom van Alkmaar, naast het kind van David Zuzarte.

A^o 5382 (1621).

- 26 Sept. Abraham Baruch, naast Jacob Musafia, n.l. aan diens hoofdzijde, en aan de voeten van de nicht van Lugarte.
 10 Oct. Judique da Paz a Galega (uit Gallicië?), naast Sara de Pina, aan de voeten van Abraham Hamis.
 17 „ Een kind van Levy Bondia, naast het kind van David Salom.
 17 „ Een kind van David P^o (Pinto) de beja (uit Beja, stad in Portugal), naast het kind van Levy Bondia.
 28 „ Een kind uit het huis van Isaac Espinoza.
 7 Nov. Een zoon van Abrah. da Fonseca Dias, tusschen Abraham Valverde en Sara Navarra.
 23 „ Een kind van eene Hoogd. Jodin, tusschen den zoon van Levy Bondia en den zoon van Pinto.

- 24 Nov. Een kind van Micaël Israël de Crasto.
 29 „ „ „ „ Nunes Torres.
 8 Dec. „ „ „ Joseph van Venetië.
 12 „ Een kind van Eliau Machoro, naast Judique de Paz.
 24 „ Een kind van Moses de Mesquita, naast het kind van Machoro.
 31 „ Een kind van David Frango, aan de voeten van een ander kind van dezen, hetwelk begraven is 6 Januari van dit jaar, dwars boven het hoofdeinde van het graf van.....
 31 „ Een kind van Abrah. Sacuto.

A^o 5382 (1622).

- 10 Jan. Een kind van Joseph den Hoogduitschen Israeliet, naast het kind van Jacob Pinel.
 10 „ Een kind van Jacob Pinel.
 30 „ Een kind van Abraham Hamis, naast het kind van Josef den Hoogd. Isr.
 30 „ De weduwe van Simon Levy, naast het kind van Moses de Mesquita.
 7 Febr. Een oude vrouw, de tante van Movra, naast de weduwe van Simon Levy.
 13 „ Een kind van Abraham Cardozo.
 18 „ Een kind van David Pardo.
 27 „ Moses Macabeo, naast Jacob Musaphia.
 16 Maart De vrouw van David Zuzarte sirgeiro (passementwerker?), naast Moses Macabeo.
 27 „ Abraham Israël de Fontes.
 3 April Haham Isaïc Uziël, tusschen Haham Pardo en Doctor Montalto. Hij stierf 21 Nisan (31 Maart 5382).
 4 „ Een kind van Abraham Alvarenga.
 6 „ De weduwe van Moses Gadelha, naast de vrouw van David Zuzarte.
 11 „ Een kind van Abraham Israël Lopes, naast het kind van Abrah. de Alvarenga.
 1 Mei Een kind van David Abenatar, naast Abraham de Fontes.
 3 „ Bula Hana de Polonja (van Polen), naast de weduwe van Moses Guedelha.
 8 Juni Rachel Namias Torres, vrouw van Jacob Namias Torres.
 20 „ Een kind van Jacob Israël Mendes.
 27 „ Een kind van Jos. da Silva aan den buitenmuur, waar de Hoogduitsche ligt, omdat deszelfs moeder zich niet gebaad had.
 1 Juli Een kind van Tub^u da Silva.
 3 „ Een kind van Moseh Gaön.

- 15 Juli Een kind van Abraham Phebos.
 24 „ Josuha de Haro, tusschen Moseh Macabeu en de vrouw van David Zuzarte.
 29 Aug. Een kind van Mord. Frango, tusschen zijne grootmoeder Sara Franga en Rachael Castiel.
 30 „ Een kind van Abraham Lopes.
 30 „ Een kind van D^d P^o (Pinto).
 11 Sept. Dona Benvenida de Casseres, naast Bula Hanna uit Polen.
 18 Sept. Een kind van Abraham Curiël, genaamd David Curiël Rozado, naast het kind van D^d Pinto.

A° 5383 (1622).

- 27 „ Dona Luna Henriques, vrouw van Abraham Jessurun Vilha Lobos.
 2 Oct. Dona Sara Israël Sanchez, naast dona Luna Henriques.
 2 „ Een kind van Abrah. Aboaf, onder den grafsteen van zijn grootvader Jacob Aboaf.
 10 „ Lea Pereira, naast Sara Israël van Rotterdam.
 23 „ Een kind van Isaïc Guadelha.
 31 „ Josef ben Israël, aan de voeten van Haham Uziël.
 7 Nov. Abraham Gabay, naast Lea Pereira.
 20 „ Jozua Thomas.
 29 „ Lea Israël Gomes, naast Jozua Thomas.
 27 „ Een kind van Jozua Justo, tusschen Doctor Samuel Abarbanel en Isaïc Abenhacar.
 4 Dec. Dona Sara Arary, vrouw van Doctor Telles, naast Josef ben Israël.
 6 „ Ester Franga, vrouw van Mordechay Frango, aan het hoofd van Isaïc Abenhacar, langs het rasterwerk.
 18 „ Dona Sara, vrouw van Abrah. Gedelha.
 27 „ Een kind van Abrah. Preto.
 29 „ Een kleinkind van Abrah. de Espinoza.
 ? „ (Tebet) Sara da Costa, vrouw van Gabr. da Costa.

A° 5383 (1623).

- 8 Jan. Een kind van S^l Abendana.
 13 „ Een kind van een Hoogd. Israëliet.
 16 „ Een Hoogduitsche, vrouw van den man. ken Jakob, naast Dona Sara Gedelha.
 5 Febr. Een kind van Isaïc Marqos.
 9 „ Abraham Fundão, naast de vrouw van Doctor Telles.

21 Febr. Dona Sara Serena, naast bovengenoemde Hoogd. vrouw.

- 5 Maart El^u Machoro, naast de voorgaande.
 12 „ Manuel Levy, naast Abrah. Fundão.
 14 „ Moses Sereno, naast Eliau Machoro.
 26 „ Ester Abendana, naast Manuël Levy.
 10 April Een kind van Haham Mortera.
 17 „ Een kind van Salomon Doria.
 18 „ Dona Sara Coën, naast Ester Abendana.
 23 „ Rachel Senior, naast Moseh Sereno.
 24 „ Een kind van Abr. de Pinto, naast het kind van Mortera.
 27 „ De oom van Moseh Dorta, naast Rachel Senior.
 5 Mei Een kind van den Samas S^l de Crasto, naast het kind van Abrah. Pinto.
 5 „ Een kind, dochter van Gabr. Roiz da Carne?, naast het kind van S^l de Crasto.
 9 „ Een kind van Besalel Coronel, aan het hoofdeinde van het graf van het kind van Eliahu Machoro, dat den 12^{en} Dec. 1621 begraven werd, dwars tegen het hoofd van het gebeente van Jacob Salom, hetwelk geplaatst is tusschen het graf van genoemd kind van Machorro en dat van Judiqa de Paz.
 15 „ De schoonmoeder van Abrah. Leão, naast Ester Franga.
 15 „ Ester Franga, dochter van Abrah. Frango.
 18 „ Een kind van Abrah. de Leão.
 21 „ Sara de Crasto, moeder van den Samas, naast de schoonmoeder van Abraham Leão.
 22 „ Een kind van Isaïc Marqez.
 28 „ Een kind van David Abeatar.
 5 Juni Abraham Israël Lobo, naast Sara de Crasto.
 11 „ Isaïc Frango, naast de twee kinderen, die aan de voeten van Doctor Montalto liggen.
 15 „ De vrouw van Isaïc Israel Gomes, naast Abrah. Israël Lobo.
 28 „ Abigail Juda Leão, vrouw van Abrah. de Leão, aan de voeten van hare moeder.
 28 „ Een kind van Samuel Abendana.
 30 „ Dona Judique Is. Thomas, naast dona Sara Cohena.
 2 Juli Dona Sara, vrouw van Manuel Levy, naast haar man.
 3 „ Een kind van Abraham Aboaf.
 6 „ Een kind van een Hoogd. Israëliet.
 9 „ Een kind van David Abendana.

- 20 Juli Een kind van Mordv Sacutto.
 4 Aug. Jacob Israël de Fonseca.
 9 „ Angela van Jacob Curiël.
 „ „ Een dochtertje van een Engelschen jood, buiten de schutting van Bet-Haïm, aan de voeten van den Hoogduitschen Jood, omdat hare moeder zich nog niet gebaad had.
 „ „ Sara Castiël, moeder van Efraim Castiël, aan de voeten van Eliahu Abeatar.
 13 „ Een kind van Kapitein Ribeiro.
 14 „ Jacob Sallom, aan het begin van de volgende rij.
 25 „ David Cosir, naast Jahacob Sallom.
 30 „ Een kind van Michaël Frango uit Rotterdam.

A° 5384 (1623).

- 6 Sept. Josias Castanho.
 11 „ Een kind van Abrah. Levy, naast het kind van kapitein Ribeiro.
 17 Sept. Een kind van Jacob Isaäc Postalegre.
 27 „ Sara d'Almeida.
 13 Oct. Een kind van David de Casseres, naast het kind van Eli^u de Orta.
 29 „ Een zoon van Eliahu de Orta.
 5 Nov. Een kind van David de Casseres, naast het kind van Eli^u de Orta.
 13 „ Een kind van Abraham Lopes.
 21 „ Een kind van Juda de Paz.
 28 „ Isaäc Abendana van Antwerpen, naast Sara Castiël.
 3 Dec. Een kind van Micaël Espinosa.
 8 „ Een kind van Abraham Phebos.

A° 5384 (1624).

- 7 Jan. Een kind van Josef da Costa.
 17 „ Een kind van Moses Oëb.
 28 „ Eene dochter van Josef da Costa.
 „ „ Een kind van Isaäc Gadelha, naast het kind van Mos. Oëb.
 2 Febr. David Israel de Espinosa.
 9 „ Een kind van Salomon Abarbanel.
 27 „ Sara Phebos, vrouw van Abrah. Phebos, naast David Israël Spinoso.
 10 Maart Sara Israël de Mulatin, buiten de schutting, op de bestemde plaats, omdat ook zij zich niet gebaad had.
 „ „ Een kind van David Abeatar, naast het kind van Isr. Gedelha.
 26 „ Een kind van Abrah. Senior, naast het kind van Abenatar.

- 7 April Een dood geboren kind van Moses Jesurun.
 14 „ Een kind van Jacob Barzilay, naast het kind van Senior.
 23 „ Een kind van David P° (Pretto) uit Beja, naast een kind van Jacob Barsilay.
 28 „ Samuel Machorro, naast Sara Phebos.
 29 „ De stiefzoon van Aron Castiël.
 „ „ Een onvoldragen kind van de vrouw van Micaël Espinosa.
 5 Mei Daniël Israël Lopes, vader van den barbier Mikaël Lopes, naast Samuel Machoro, den zwager van Mikaël Mendes Franco.
 12 „ Een kind van Jacob Namias Torres, bezijden het graf van zijne ouders, aan het begin van de 6^e rij.
 26 „ Een kind van Daniël Montezinos den slager, aan de voeten van het kind v. J^b Namias Torres, in de 6^e rij N° 2.
 30 „ Een kind van Abr. Ger den Engelschman, in de rij bij de schutting N° 37, naast het kind van David Preto de Beja.
 3 Juni Aron P° (Preto), zoon van Abr. Israël P° (Preto), in de 7^e rij N° 11 naast Daniël Israël Lopes.
 7 „ Rakel Machorro, weduwe van Eliahu Machorro, in de 7de rij N° 12, naast den voorgaande.
 „ „ Aron van Isaäc Israël Roiz den kleedermaker, in de rij bij de schutting N° 38, naast het kind van den Engelschman.
 18 „ Een kind van Ab^m Levy bom Dia, 4 dagen oud, in de rij bij de schutting, N° 39, naast het kind van Isak Is. Rois den kleêrmaker⁷.
 24 „ Een kind van Abrah. Levy Bomdia in de 7^e rij tusschen n° 11 en 12.
 30 „ Een kind van Eliahu Abarbanel in de 2^e rij.
 5 Juli Een kind van Filipe Henriques in de 3^e rij.
 12 „ Een kind van Abrah. P° (Pretto) in de 7^e rij, vlak onder n° 11, aan de voeten van zijn broeder Aron, die op N° 11 dwars ligt.

⁷ Achter deze opgave volgt eene aanteekening, waarin gemeld wordt, dat dit kind begraven is in de 7^e rij tusschen het kind van Ab^{rm} Israël Preto en de vrouw van Eliahu Magorro (Machorro), en wel tusschen n° 11 en 21 op eene plaats, die daar onbezet is gebleven, hetgeen met het bovenstaande in strijd is.

- 17 Juli Ester Navarra, van de familie Aron Frango, in de 7^e rij N° 13.
- 23 „ Judik Nahamias, vrouw v. Josef Nahamias Torres, in de 6^e rij N° 1.
- 26 „ Abraham Israël Thomas, vader van Josua Thomas, in de 7^e rij N°. 14.
- 29 „ Judik de Crasto, weduwe van Aron Frango van de gemeente N e w e S a l o m, in de 7^e rij N° 15.
- 5 Aug. Een kind van David Curiël Rozado, in de rij bij de schutting.
- 6 „ Judique de Paz, schoonzuster van den geletterden Jer^o Fr^z (Froiz?), moeder van een Barbarijschen jongen, die hier gestorven is, in rij 7, N° 16.
- 9 „ Mordechay Franco, naast zijne eerste vrouw Ester Franca, in rij 1 N° 2.
- 12 „ Dona Ester Mendes van de gemeente N e w e S a l o m in rij 7 N° 17.
- 19 „ Abraham Justo, naast de vrouw van J^b Israël de Fonseca alias . . . . .
- 22 „ Stierf Pinchas Abarbanel en werd 23 dezer maand begraven achter het huis naast zijn neef en schoonzoon Isaäc Frango.
- 23 „ Een kind van Abraham P^o (Pinto) in de rij bij de schutting N° 40.
- 25 „ Dona Raquel de Fonseca, vrouw van Moses Daniël de Fonseca, aan de voeten van Dona Sara Phebos.
- 27 „ Moseh Nahar in rij 7 N° 18.
- 28 „ Dona Sara Jessurun, moeder van Abrah. Jesurun Alcobaça, in rij 7 N° 19.
- 1 Sept. Een kind van Tobiau Israël Silva,
 „ „ Selomo Abenazor in rij 7 N° 21.
 „ „ Een arme Hoogd. Israëliet, die in het hospitaal gestorven is en die men daaruit gehaald heeft, om hem te doen begraven op Bet-Haim in rij 7 N° 20.
- 4 „ Jacob de Pinto van de gemeente N e w e S a l o m, in rij 7 N° 22.
- 8 „ Rachel Pereira van de familie van David Abendana van de gemeente N e w e S a l o m rij 7 N° 23.
- „ „ Besabah Masiah, vrouw van David Mesiah.
- 11 „ Een kind van Em^l Jessⁿ de Crasto in de rij bij de schutting N° 41.
- 12 „ Een kind van Abrah. Pinto, naast de voorgaande N° 42.

Anno 5385 (1624).

- 16 „ De moeder van Justa Pereira, die de

- schoonmoeder was van Francesco Nunes Homem, rij 7 N° 25.
- 17 Sept. Eene dochter van Joanna de Fonseca, genaamd Rachel de Fonseca, rij 7 N° 26.
- 20 „ (6 Tisrie) Een Hoogd. kind, van Naarden overgebracht.
- 22 „ Eene dochter van Joanna de Fonseca, genaamd Ester de Fonseca, die gehuwd was met Isäac de Leaō, rij 7 N° 27.
- 24 „ Dona Sara Israël, van de gemeente Beth Israel, schoonmoeder van Eliau Israël Valverde.
- 26 „ De vrouw van Jacob Hallas.
- „ „ Een kind van David Zuzarte in de rij bij de schutting N° 45.
- 30 „ 16 Tisrie (op den 2^{den} dag van Kabanen (Loofhuttenfeest)) de vrouw van Imanuel Jessurun de Crasto, alias Filipe Pimentel.
- „ „ Ester Nunes, bloedverwante van Jos. Nahamias Torres, rij 7 N° 31.
- 3 Oct. Clara Palacios, dochter van J^b de Palacios.
- 7 „ Een kind van Im^l Nunes de Crasto in de rij bij de schutting N°. 46.
- 17 „ Sara Nunes, schoonzuster van Barbaō, rij 7 N° 32.
- 18 „ David de Casseres, rij 7 N° 33.
- 24 „ Moses Baruch Abrabanel, rij 7 N° 34.
- 14 „ Op dezen dag stierf H a h a m Doctor David Farar en werd begraven op den 15^{den} dezer maand aan de voeten van Doctor Eliahu Montalto en aan het hoofd van Isaäc Frango.
- 15 „ De geletterde Daniël Tenorio, rij 8 N° 1.
- 28 „ De vrouw van Jozua Palache, overgebracht uit den Haag, 8^e rij N° 3.
- 31 „ Een Hoogd. Israeliet, genaamd Urias, iemand met een verminkten voet, met een pantoffel aan („que he manqo de hu pee en que trazia hu pantufo”), rij 7 N° 35.
- 6 Nov. Judique Franga, eene arme vrouw van de gemeente N e w e S a l o m, rij 8 N° 4.
- 7 „ Een kind van Jacob de Palacios.
- 18 „ Dona Gracia Abrabanel, vrouw van Pinchas Abrabanel, alias Michaël Thomas, in de rij van Doctor Montalto, vóór het graf van haar man.
- 25 „ Een zoon van H a z a n (voorlezer) Josef Salom, genaamd Jacob, in de rij bij de schutting N° 47.
- „ „ Manuel Serfatim in de 8^e rij N° 5.

- 30 Nov. Dona Sara Vaaz, schoonmoeder van Josef Abenjaqar, rij 8 N° 6.
 8 Dec. (27 Quislev) Dona Rachel de Burgos, weduwe van Moses de Burgos, 8^e rij N° 7.
 21 „ Een kind van David Vega van de gemeente N^ew^e Salom in de rij bij de schutting N° 48.
 25 „ Een kind van Mordechay da Costa, naast den voorgaande, N° 49.

A° 5385 (1625).

- 5 Jan. Een kind van Aron bar David, den Hoogd. Israeliet, in de rij bij de schutting N° 50.
 7 „ Dona Sara Espinosa, zuster van Abraham Espinosa van Nantes, rij 8 N° 9, naast de vrouw van D^l de Fonseca.
 8 „ Dona Sara Altaide, rij 8 N° 10.
 „ „ Een kind van Salom ben Josef, die een zoon was van den Hazan, in de rij bij de schutting N° 51.
 12 „ Een kind van Im^l Serfatim in de rij bij de schutting N° 52.
 26 „ Een kind van Jehuda Leão den Italiaan naast den voorgaande N° 53.
 29 „ Een kind van Abrah. Ger den Engelschman naast den voorgaande, N° 54, naast de schutting.
 15 Febr. David Abendana, alias Francisco Nunes Honem, rij 8 N° 11, naast Dona Sara Altaide.
 23 „ Een kind van Isaac Abenhacar van de gemeente N^ew^e Salom in de rij bij de schutting N° 55.
 24 „ Een kind van D^l Abeatar, als boven N° 56.
 9 Maart Sara vrouw van Abrah. Ger den Engelschman, rij 8 N° 13.
 1 April Een kind van David Jessurun in de rij bij de schutting N° 57.
 6 „ Jacob Cardozo, van de familie van D^l Cardozo Nunes, in rij 8, N° 14, naast de vrouw van Abrah. Ger den Engelschman.
 10 „ Eene dochter van Abrah. de Pinto, van de gemeente Beth-Israël, in de rij bij de schutting N° 59.
 „ „ Een kind van Jozua Cohen Peixoto als boven N° 60.
 15 „ David Jehuda Leão, rij 8 N° 15.
 21 „ (14 Nissan) Daniël Carrião, rij 8 N° 16, naast den voorgaande.

(Administrateurschap Abrah. Jessurun.)

- 14 Mei (7 Ijar) Abraham Jessurun Vilha Real, rij 8 N° 19.
 18 „ (11 Ijar) Judique de la Faia, dochter van Abrah. de la Faya, rij 8 N° 20.
 25 „ (18 Ijar) Sara de Agiar, vrouw v. Abraham Israël Thomas, rij 8 N° 21.
 28 „ (21 Ijar) Simha Vallera, moeder van Mord. Valero van Rotterdam, rij 8 N° 22.
 8 Juni (3 Sivan) Isaac de la Faya, zoon van Abrah. de la Faya.
 19 „ (13 Sivan) Een kind van David Israël Nunes van Venetië, genaamd Ester, bij de schutting N° 62.
 28 Aug. (25 Ab) Judique Nunes, schoonmoeder van Josua Ergus, rij 8 N° 29.
 30 „ (28 Ab) Judique Nunes, schoonmoeder van Isaac Israël Gomes, rij 8 N° 30.
 8 Sept. (5 Elul) Benjamin Curiël, zoon v. Abraham Curiël, rij 8 N° 31.
 11 Sept. (8 Elul) Branca Curiël, dochter van David Curiël Rozade, rij 8 N° 32.
 15 „ (12 Elul) Ribi (Rabbijn) Semuel Cohen, aan de voeten van Haham (Opperrabbijn) Isaac Uziël, naast het huis van Bet-Haim en naast Jozef ben Israël.
 25 „ (23 Elul) Rachel Hallas de Fontes, vrouw van Jacob Halas, rij 8 N° 33.
 „ „ (23 Elul) Mord^v Valero van Rotterdam, 9^e rij N° 22, aan de voeten zijner moeder. N° 23 werd voor zijne vrouw bestemd.

A° 5386 (1625).

(Administrateurschap Abr. Jessurun.)

- . Oct. (. . . . Tisri) Abraham Levy Bomdia, rij 8 N° 34.
 9 „ (7 Tisri) Ester Gabay, vrouw v. Isaac Gabay, rij 9 N° 2.
 27 „ (25 Tisri) Abrah. de Valença aan het einde van rij 8 N° 35.
 28 „ (26 Tisri) Een kind van Joseph Cohen, genaamd Abraham, in de rij bij de schutting N° 66.
 29 „ (27 Tisri) Een kind van Salomon Doria in de rij bij de schutting N° 67.
 „ „ (27 Tisri) Judique Fr'z (?) rij 9 N° 3.
 31 „ (1 Heswan) Een kind van Elia Abarbanel in de rij bij de schutting N° 69.
 4 Nov. (4 Heswan) een kind van D^l Abenhacar, aan de voeten van den geletterden Tenorio, rij 9 N° 1.

5 Nov. (5 Heswan) Debora Senior, rij 9 N° 4.
 23 „ (23 „) Een kind van Jacob Halas, genaamd Rachel, in de rij bij de schutting N° 70.

9 Dec. (10 Quislev) Een zoon van D^d Pinto in de rij bij de schutting N° 71.

13 „ (12 Quislev) Sara Abudiente, rij 9 N° 5.

A° 5386 (1626).

21 Jan. Een onvoldragen kind van D^d Pinheiro in de rij bij de schutting N° 72.

2 Maart (4 Adar) Een kind van Moseh Levy in de rij bij de schutting N° 72, aan de voeten van bovengenoemde.

8 „ (10 Adar) Een kind van Jesaia Salom in de rij bij de schutting N° 73.

26 „ (28 Adar) Abraham Mazaat, rij 9 N° 6.

5 April (9 Nissan) 2 onvoldragen kinderen van Besalel Coronel, op de plaats der onvoldragen kinderen.

9 „ (13 Nissan) Een kind van Abrah. Pinto in de rij bij de schutting N° 74.

10 „ (14 Nissan) Sara Israël Gera, moeder van J^b Ger den manke, uit Goa (Portug. stad in Hindostan) rij 9 N° 7.

(*Administrateurschap Moseh Musaphia.*)

12 Mei Een kind van D^d Ergas in de rij bij de schutting N° 76.

8 Juni Een kind van Isaac Israel Dias, genaamd Jacob, in de rij bij de schutting N° 77.

12 „ Een kind van D^d Isr. van Venetië, genaamd Mordechay, in de rij bij de schutting N° 78.

25 „ D^d Salom rij 9 N° 8.

14 „ Rachel Nunez Botelha weduwe, rij 9 N° 9.

2 Aug. Een kind van Salomo Abarbanel, genaamd Rafiqua (Rebecca), in de rij bij de schutting N° 79.

14 „ Donna Sara Benvenista, rij 9 N° 10.

30 „ Een kind van Josua de Aro (Haro) in de rij bij de schutting N° 80.

16 Sept. Een kind van Isaäc Marques in de rij bij de schutting N° 81.

A° 5387 (1626).

7 Oct. Sara da Fonsequa, vrouw van Moseh da Fonsequa, rij 9 N° 11.

28 „ Josep Nehemias Torres, naast zijne eerste vrouw, rij 6 N° 1.

9 Nov. Een kind van Moses van Abrah. da Costa in de rij bij de schutting N° 82.

17 Nov. Dona Ester Coën, vrouw van Isaäc Coën de Lara, rij 9 N° 12.

18 „ Judique Coën, moeder van Abrah. Coën Anriques (Henriques?), rij 9 N° 13.

23 „ Rachel de Crasto, vrouw van Samuel de Crasto Samas (koster), rij 9 N° 14.

3 Dec. Judiqua Nunes, ongehuwd, rij 9 N° 15.

8 „ Josep Frango, rij 9 N° 16.

18 „ Een kind van Isaäc Hamis, genaamd Sara, in de rij bij de schutting N° 83.

„ „ Een kind van gemelden Hamis in de rij bij de schutting N° 84.

A° 5387 (1627).

3 Jan. Een kind van Moseh Sanches in de rij bij de schutting N° 85.

6 „ Sara, slavin van Eliau Naar, rij 9 N° 17.

11 „ Een doodgeboren kind van D^d Pinto in de rij bij de schutting N° 86.

14 Febr. Een kind van Moseh Roiz Israël, lintenfabrikant, in de rij bij de schutting N° 87.

21 „ Rachel Espinoza, vrouw van Michaël Espinoza, rij 9 N° 18.

7 Maart Judique Gerina, dienstmaagd van Eliahu Valverda, rij 9 N° 19.

25 „ Een kind van Isaäc Israël Dias Puto, genaamd Rachel, in de rij bij de schutting N° 88.

9 April Isaäc Espinoza, die van Nantes naar Rotterdam kwam, waar hij overleed, rij 9 N° 20.

15 „ Een kind van D da Fonseque, genaamd Samuël, in de rij bij de schutting N° 89.

(*Administrateurschap van Eleazar Jessurun Ribeiro.*)

15 „ Een kind van Daniël da Fonseca alias Mosseh da Fonseca, genaamd Samuel, die bovengenoemd is, in de rij bij de schutting N° 89.

9 Mei Ester Arroyo, vrouw van Mehira Arroyo, rij 9 N° 21.

11 „ Een kind van Moseh Cohen pexoto in de rij bij de schutting N° 90.

15 „ Sarah da Costa, huisvrouw van Abraham da Costa, rij 9 N° 24.

6 Juni Ester Justa, huisvrouw van Jehosuah Justo, rij 1 N° 6.

30 „ Samuel Abenazor, zoon van Gaspar Dorta, rij 9 N° 26.

- 6 Juli Abraham Israël Mendes van Malaga, naast Haham Joseph Pardo en wel aan het voeteneinde van zijn graf, naast een van de zijden van het graf van Haham Izak Uziël.
- 18 „ Rifka Franca, vrouw van Simon Franco Lagarto, rij N° 932.
- 28 „ Sarah Roiz, grootmoeder van Mossseh Roiz, rij 9 N° 32.
- 27 „ Een kind van Salom ben Joseph in de rij bij de schutting N° 91.
- 6 Aug. Rachel Draga, dochter van Abraham Drago, rij 9 N° 31.
- 11 „ Een kind van Jehuda Senior in de rij bij de schutting N° 92.

A° 5388 (1627).

- 11 Sept. Sarah Franca, rij 9 N° 30.
- „ „ Een kind van Izak Marcos in de rij bij de schutting N° 92.
- 7 Oct. Een kind van Mossseh Cardozo, genaamd Daniël, in de rij bij de schutting N° 95.
- 22 „ Rachel Parda, vrouw van Haham David Pardo, naast het graf van Abraham Joseph Pardo.
- 8 Nov. Een dochtertje van Daniël Nunes, in de rij bij de schutting N° 96.
- 1 Dec. Sarah Amezurada, vrouw van Abraham Amezurado, rij 10 N° 1.

A° 5388 (1628).

- 26 Maart Een kind van Simson Okes boques (*sic*) in de rij bij de schutting N° 97.
- (25 Apr.) (2 Nissan) de beenderen van Sarah Curriël, moeder van Jaäcob en David Curriël, welke gebracht werden van Jean de Luz, rij 10 N° 2.

(Administrateurschap van Moses da Fonseca.)

- 12 Mei (9 Ijar) Ester Franca, vrouw van Harão (Aron) Franco, rij 10 N° 3.
- 5 Juni (3 Sivan) David, zoon van Abraham Pretto, in de rij bij de schutting N° 100.
- 6 „ (4 Sivan) Simjon Viegas 1 (?) N° 7.
- 13(?) „ (13 Sivan) Devora, dochter van Guidon de Paz, rij 10 N° 5.
- 14(?) „ (14 Sivan) (?) Sara Abenhacar rij 10 N° 6
- 21(?) „ (21 Sivan) (?) Een kind van Eliau Abrabanel in de rij bij de schutting N° 101.
- 22 „ Een onvoldragen kind van Jacob Burgos.
- 23(?) „ (23 Sivan) Izack, zoon van Mosse Cohem Peixoto, in de rij bij de schutting N° 99.

- 10 Juli (11 Tamus) Ester Nunes Cominha, rij 10 N° 7.
- 20 „ (21 Tamus) Ricca Aboaf, nicht van de vrouw van Moze Nahar, die van Antwerpen is gekomen, rij 10 N° 4 (?)
- 27 „ Een kind van Samuel Cohem in de rij bij de schutting N° 102.
- 13 Aug. Een onvoldragen kind van Jacob da Silva.
- 17 „ Jezua, zoon van Jacob de Palacio, rij 10 N° 8.
- 20 Sept. Een kind van Moze . . . . in de rij bij de schutting N° 103.
- „ „ Een kind van David Ergas, genaamd Miriãō (Mirjam), rij 10 N° 9.
- 2(?) „ (28 (Elul) Jacob Namias Torres, naast het graf van zijne vrouw.

A° 5389 (1628).

- 3 Oct. Moze, zoon van Jacob Jezurun, in de rij bij de schutting N° 104.
- 4 „ Een kind van David Ergas, rij 10, aan de voeten van een ander kind van hem.
- „ „ Sara da Costa, rij 10 N° 10.
- 13 „ Ester, dochter van Ishac Nahar, in de rij bij de schutting N° 106.
- 15 „ Een kind van Mose Montalto in de rij bij de schutting N° 107.
- 15 „ Een kind van Mose Sanches in de rij bij de schutting N° 108.
- 15 „ Een kind van een Hoogduitschen Israëliet in de rij bij de schutting N° 109.
- 5 Nov. Een kind van Jonas Abravanel in de rij bij de schutting N° 110.
- 6 „ Een zoon van Abraham Frango in de rij bij de schutting N° 111.
- 7 „ Eene dochter van Mordechay Abendana in de rij bij de schutting N° 112.
- 8 „ Een kind van Mose de la Faya in de rij bij de schutting N° 113.
- 9 „ Ribquah Sanches, moeder van Josias Sanches, rij 10 N° 11.
- 26 „ Een kind van Menasse . . . . . in rij 7 tusschen 28 en 29, op eene ledige plaats aan de voeten van Clara de Palacios, moeder van Jacob de Palacios.
- 15 Dec. Een kind van Abraham da Costa in de rij bij de schutting N° 114.

A° 1629 (5389).

- 1 Jan. Judic, dochter van Abraham de Oliveira, rij 10 N° 12.

- 7 Jan. Sara maqabea, vrouw van Mose Maqabeo, rij 10 N° 13.
- 11 „ Imanuel, kleinkind van David Salom, in de rij bij de schutting N° 115.
- 14 „ Sara Rodrigues, jonggehuwde, dochter . . . . . rij 10 N° 14.
- 18 Febr. Mehira a royo, rij 10 N° 15.
- 22 „ Een kind van Mose Dorta, in de rij bij de schutting N° 116.
- 24 „ Ester Nunes, dochter van Sara Nunes, rij 10 N° 16.
- 5 Maart Sara, dochter van Samuel Nunes, in de rij bij de schutting N° 117.
- 11 „ Een kind van een Hoogd. Israeliet, genaamd Judit, in de rij bij de schutting N° 118.
- 14 „ Een kind van David Abemjacar in de rij bij de schutting N° 119.
- „ „ (2^e Ros Hodes Adar) Ester Guedelha, vrouw van Samuel Guedelha, rij 10 N° 17.
- 21 „ Een kind van Ishac Naar in de rij bij de schutting N° 120.
- „ „ Een kind van Debora, eene Hoogd. Israeliet, in de rij bij de schutting N° 121.
- 27 „ Eliezer, de neger van Paulo de pina, rij 10 N° 32.
- 23 April Een onvoldragen kind van Sal. da Silva op de plaats van de onvoldragen kinderen.
- 25 „ Een onvoldragen kind van Samuel Abendana op dezelfde plaats.
- 2 Mei(?) Selomoh de Hoogd. Isr. in de kinderrij.
- 6 „ Een onvoldragen kind van David Pereira, op de plaats der onvoldragen kinderen.
- 27 „ Een kind van den broeder van den Samas (koster) van N^ew^e Salom, in de rij bij de schutting N° 125.
- 29 „ Sara (A)bravanel, rij 10 N° 18, vrouw van . . . . .
- 30 „ Jeremyas Israel Capadoçe, rij 10 N° 19.
- 31 „ Debora Jesurun, dochter van Rafael Jesurun de Aro (Haro), rij 10 N° 20.
- 17 Juni Een kind van Moses Gaon, aan het voeteneinde van het kind van Jacob de Palaçios, rij 10 N° 8.
- 19 „ Ester Buena, vrouw van Efrayim Bueno, rij 10 N° 21.
- 27 „ Een onvoldragen kind van David Pinto, op de plaats der onvoldragen kinderen.
- 29 „ Sara Ger, dienstmaagd van Abr. Cohen Henriques, op de afzonderlijke plaats buiten de schutting.
- 10 Juni Een onvoldragen kind van Jaäcob Is. Burguos, op de plaats der onvoldragen kinderen.
- 19 Aug. Een kind van Isaac de Andrade aan de voeten van het kind van Jacob Palaçios rij 10 N° 8.
- 24 „ Ribqa senior, dochter van David Senior rij 10 N° 22.
- 29 „ Een onvoldragen kind van Eliau Valverde op de plaats der onvoldragen kinderen.
- 30 „ Een dochter van een Hoogd. Israeliet, buiten de schutting, aan den voet der boomen.
- 3 Sept. Riqua Pimta rij 10 N° 23.
- 14 „ Abraham Guedelha rij 10 N° 24.
- 15 „ David Garces rij 10 N° 25.
- A° 5390 (1629—1630).
- 20 „ . . . . . Tenoria, huisvrouw van den geletterden Tenorio van N^ew^e Salom, rij 10 N° 26.
- 26 „ (9 Tisrie) Ab^m en Emanuel, zonen van Mozes Cohen Peixoto van de gemeente N^ew^e Salom (Immanuel in rij 10 N° 27, Abraham in rij 10 N° 28).
- 15 Oct. Johebet, dochter van Tubiãõ (Tobias) Is. da Silva, in het begin van rij 10.
- 1 „ Een kleinzoon van José Bueno, op dezelfde plaats.
(Deze is vergeten vroeger te noteeren.)
(2 Heswan) David Is. Nunes, rij 10 N° 29.
- 21 Sept. Een kleinzoon van David Salom, evenzoo rij 10 N° 33.
(11 Heswan) Raquel Sueira (Soeira), rij 10 N° 30.
- 1 Nov. Een kind van David Suzarte, genaamd Abraham, kinderrij N° 126.
(12 Quislef) Een onvoldragen kind van Ischak moquate, op de plaats der onvoldragen kinderen.
- 4 Dec. Jacob Is. Belmonte rij 10 N° 34.
(29 Quislef) Eliahu de Orta (Dorta), rij 10 N° 35.
(3 Tebet) Dona Rut, rij 10 N° 31.
(4 „) Een onvoldragen kind van Jona Israël, op de plaats der onvoldragen kinderen.
(13 Tebet) Abraham de Oliveira, rij 11 N° 1.
1630. (25 Tebet) Een kind van Abraham Is. Preto in de tweede kinderrij N° 1.

- 8 Jan. Eene dochter van Dieguo Gomes, rij 11 N° 2.
- 18 „ Een onvoldragen kind van Touro op de plaats der onvoldragen kinderen.
- 23 „ Een dochttertje van een Hoogd. Isr. in de tweede kinderrij N° 2.
(16 Sebat) Een Hoogd. Israeliet buiten de schutting.
- 1 Febr. Sara Pimta, schoonmoeder van wijlen Ribi Samuel Coëm, rij 11 N° 3.
- 3 „ Sara, de Hoogd. Israeliet, dienstmeid van Matias Rois, rij 10 N° 36.
(12 Adar) Een dochttertje van Jaäcob Porta-Legre, tweede kinderrij N° 3.
- ..... Een kind van Daniël Pinheiro, tweede kinderrij N° 4.
Adonias, rij 11 N° 4.
(16 Nissan) Jeronima Gomes, rij 11 N° 5.
- 11 April Een kind van Calderão tweede kinderrij N° 5.

Achter deze opgaven vindt men nog de volgende aantekeningen:

Personen, die begraven zijn achter het huis.

Haham Joseph Pardo ligt aan den hoek van het huis, aan de zijde van de Brugwal (burgwal). Aan zijne voeten ligt de dochter van zijn zoon David Pardo. Aan de voeten van Haham Joseph Pardo (meer rechtsaf en) langs de zijde van Haham Ishak Uziël ligt Abraham Israel Mendes van Malaga, die gestorven is 6 Juli 5387 (1627).

Haham Ishac Uziel ligt tusschen Haham

Pardo en Doctor Montalto, die ter zijde van het huis ligt.

1. Ribi Semuel Cohen ligt aan de voeten van Haham Ishac Uziël.
2. Josef ben Israel.
3. de vrouw van Doctor Telles.
4. Abraham Fundão.
5. Manoel Levy.
6. Sara Levy, de vrouw van evengenoemde.
7. Ester Abendana.
8. Sarah Cohena.
9. Judike Israel Thomas.
10. Jahacob Israel da Foncega.
11. . . . . .
12. Abraham Justo.

1. Doctor Eliahu de Luna Montalto ligt aan den hoek van het huis aan de zijde van het Beth-Haim.
2. Aan diens zijde meer buitenwaarts een zoon van zijn zoon Mosse Montalto en aan diens voeten
3. een dochter van gezegden Mossé Montalto, aan het hoofdeinde van welke
4. een dochter van Abraham de Leão
5. Isak Frango Medeiros.
6. Pinhas Abrabanel alias Michael Thomas.
7. Dona Gracia Abarvanel, echtgenoot van den vorige.

Doctor David Farar is begraven tusschen Doctor Montalto en Izak Frango de Medeyros.

B I J L A G E N.

OPGAVEN BETREFFENDE DE UIT GROET NAAR OUDERKERK OVERGEBRACHTE GEBEENTEN.

(Woordelijke vertaling uit het *Livro de Bet-Ahain.*)

- 15 Dec. 1616. Het gebeente van eene dochter van Abr. Gabay. Het werd geplaatst in een ledigen kuil naast (het graf van) den neef van Michael Crasto, aan de zijde van het huis.¹
- 25 Febr. 1619. Het gebeente van de eerste vrouw van Dr. Sagache.
- 13 Aug. 1619. De gebeenten van Rachel, Abigaïl en Sara, dochters van Sara Pereira. Zij werden, in 3 kistjes besloten, geplaatst tusschen (het graf van) Abr. Isrl Peres van Alkmaar en (dat van) Heva da Silva.
- » » » De gebeenten van Alfonso Fidalgo en (van) Salomon en Samuel, kinderen van David Israel Homem. Zij werden, besloten in 3 kistjes, geplaatst tusschen (het graf van) Abraham Peres van Alkmaar en (dat van) Mirjam Levy.
- » » » De gebeenten van Luna en Daniël, kinderen van Dr. David Netto. Zij werden geplaatst tusschen (het graf van) den Samas (koster) der Hebra² en (dat van) diens vader.
- 1 Juni 1622. Het gebeente van den zoon van Salomo van Mord. Frango. Het werd geplaatst tegen het hoofdeinde (van het graf) zijner grootmoeder Sara Franga.
- » » » Het gebeente van Ester Serfatim, vrouw van Jeos. Serfatim. Het werd geplaatst aan het voeteneinde (van het graf) van Rachel Franga.
- » » » Het gebeente van Dr. Samuel Abarbanel. Het werd geplaatst tegen het voeteneinde (van het graf) van Samuel Palache.
- » » » Het gebeente van Rachel Namias, vrouw van Abrah. Namias. Het werd geplaatst tegen het voeteneinde (van het graf) van Joseph Spinosa.
- » » » Het gebeente van Sara Aboaf, vrouw van Abr. Aboaf. Het werd geplaatst tegen het voeteneinde (van het graf) van haar zwager Jacob Aboaf.
- » » » Het gebeente van Samuel Salom. Het werd geplaatst tusschen (het graf van) Judique de Paz en (dat van) het kind van Eliau Machoro.
- 1 Juni 1622. Het gebeente van Jacob Salom. Het werd geplaatst naast (het graf van) Judique de Paz.
- » » » Het gebeente van Jeos. Namias. Het werd geplaatst tegen het voeteneinde (van het graf) van den Samas der Hebra Mord. Israel.
- » » » Het gebeente van Abr. Milano. Het werd geplaatst tegen het hoofdeinde (van het graf) van zijn kleinzoon Abr. Mord. da Costa.
- 28 Dec. 1622. Het gebeente van Salomon Oeb, vader van Sara Levy Braço Douro.
- 6 Juni 1625. Het gebeente van Abigaël de Solis, vrouw van David Massiah en dat van haar kind.
- Anno 1626.
1. Het gebeente van Manuel Musaphia de Mattos, aan het voeteneinde (van het graf) van Abigaël, vrouw van David Mesiah, n°. 68 bij de schutting.
  2. Het gebeente van Salomon, vader van Isac Marques, aan het voeteneinde (van het graf) van David, zoon van gezegden Isac Marques, n°. 20 bij de schutting.
  3. De gebeenten van twee zonen van R. Semuel Cohen, waarvan de namen onbekend zijn. (Zij werden geplaatst) tusschen het voeteneinde van (het graf van) hun vader en het hoofdeinde van (dat van) Dr. David Ferar.
  4. Het gebeente van Samuel de Medina, in een kistje besloten tusschen (het graf van) Pinchas Abarbanel en Isaäc Franco en wel aan het hoofdeinde.
Tusschen dezelfde graven werden nog de gebeenten van 5 andere onbekende personen, in afzonderlijke zakjes besloten, geplaatst.
  5. Het gebeente van David Salom naast (het graf van) Dona Sara Salom, grootmoeder van Moseh Dorta, begraven in de 6^e rij, n°. 28.
Aan het hoofdeinde van deze liggen de gebeenten van de twee broeders Jacob en Samuel Salom, elk in een kistje besloten.
  6. Aan het einde van de 9^e rij, n° 34 en 35 bevindt zich een groote kuil, waarin de gebeenten van 32 zoo vol-

¹ Dit is ongetwijfeld het steenen huis, hierboven op blz. 4 vermeld.

² Zie noot 7 der Inleiding.

wassenen als kinderen, elk in een afzonderlijk zakje. Hunne namen zijn onbekend.

7. In de 9e rij, naast n° 35 bij de schutting (ligt) het gebeente van Sara Franca. Naast n° 87 (ligt) nog het gebeente van Judique Fustel, in een kistje besloten.

8. In den tuin bij den ingang tot de begraafplaats ligt een zerk, waarop te lezen is: »que este lugar occupou quem este mundo naõ gozou.” (Die deze plaats inneemt genoot van de wereld niet.) Aan het hoofdeinde van de naastgelegen zerk bevinden zich de gebeenten van vijf onbesneden personen, waarvan de namen onbekend zijn.

Tot deze opgave van uit Groet naar Ouderkerk overgebrachte gebeenten kan nog wellicht gebracht worden het gebeente van Jacob Aboäb, die, in 1604 gestorven, den 12den Chesjwan 5375 (15 October 1614) naar laatstgenoemde plaats vervoerd werd. Zijn grafscript luidt aldus:

פה נקברו העצמות של
יעקב הבואב ביום ד' יב
השון שנת שעה לפק
ונה בשנת שסד לפק
תהא נשמתו צרורה בצרור
החיים ובגן עדן אמן סלה

Vertaling: Hier werd begraven het gebeente van Jacob Aboäb op Woensdag den 12den Chesjwan van het jaar 5375 (1614). Hij was overleden in het jaar 5364 (1604). Zijne ziel moge opgenomen worden in den bundel des levens en in den hof Eden. Amen. Selah.

Op zijn grafsteen ligt een klein zerkje, waarop:

S(epultura) D(e) Jacob Aboaf.

Hoogstwaarschijnlijk werd dit zerkje mede van Groet overgebracht.

Bijlage B.

REGLEMENT

VOOR DE BEGRAAFPLAATS TE OUDERKERK.

(Vertaald uit het *Livro de Bet-Ahain.*)

Art. 1.

Tot den koop en de overige kosten van gezegd Beth-Haïm hebben zich de beide gemeenten vereenigd en zal daartoe door Beth-Jahacob $\frac{2}{3}$ en door Newé-Salom $\frac{1}{3}$ worden bijgedragen.

Art. 2.

In het belang van gezegd Beth-Haïm wordt overeengekomen, dat er Administrateurs zullen worden aangesteld, met wier toestemming de begraving van gemeenteleden uit deze stad en aanhoorigheden zal geschieden; aan hen zijn alle belangen van gezegd Beth-Haïm opgedragen. Er zal eene afgescheidene plaats zijn voor het begraven van slaven (*escravos*), bedienden (*criados*) en dienstmeisjes (*moças*) van Joodsch geloof, die niet tot onze (Portug.) natie behooren. Geene van beide gemeenten zal zonder de andere iets in het belang van het Beth-Haïm mogen doen.

Art. 3.

Er zal op dit Beth-Haïm een vertrouwd opzichter aangesteld worden, om het te bewaken, zijnde een Jood van zedelijken handel en wandel en die door beide gemeenten zal benoemd en ook ontslagen kunnen worden. Hij zal zonder schriftelijke machtiging van Parnasim der beide gemeenten geene begraving mogen toelaten of daartoe de hand leenen op straffe van ontslagen en van het lidmaatschap der beide gemeenten te worden uitgesloten en voorts op boete van 20 ponden groot ten behoeve van gezegd Beth-Haïm.

Art. 4.

Ieder die zonder schriftelijke machtiging van Parnasim

of buiten toestemming van den opzichter een lijk of gebeente naar dit Beth-Haïm brengt, zal eene boete van 30 ponden groot betalen. Deze boete zal ook door hen verschuldigd zijn, die zulk lijk of gebeente vergezellen of tegen deze bepaling in verzet komen.

Art. 5.

Om de moeielijkheden, verbonden aan de benoeming van administrateurs, te voorkomen, zullen Parnasim der beide gemeenten beurtelings deze functie waarnemen.

Art. 6.

Wanneer iemand, die bij zijn leven tot den aanslag in het Beth-Haïm heeft bijgedragen een doode heeft, behoort hij zich tot de Administrateurs te wenden, tot het bekomen van eene schriftelijke machtiging tot begraven.

Art. 7.

Alle personen, die na den aankoop van het Beth-Haïm zich in deze stad vestigen en tot eene der beide gemeenten toetreden, of, reeds tot deze gemeente behorende, hier in het huwelijk treden en evenals de overige ledematen contribueeren, zullen recht hebben, hunne betrekkingen op het Beth-Haïm te laten begraven. Zij zullen alsdan betalen, wat hun door Parnasim dier gemeente waartoe zij behooren, zal worden opgelegd en zal het bedrag zonder aanzien van persoon of vriendschapsbetrekking naar geweten bepaald worden, volgens den maatstaf van andere personen van gelijken rang en vermogen. De personen, die binnen twee maanden na hunne vestiging of nieuwe positie in gebreke zijn gebleven te betalen, zullen bij verklaarden onwil hunnen eersten aanslag verdriedubbeld zien, na-

melijk zij, die aanvankelijk 4 moesten geven, zullen nu 12 moeten voldoen. Mocht iemand, die tot geene der beide gemeenten is toegetreden, wenschen en waardig worden bevonden op het Beth-Haïm begraven te worden, zullen Parnasim der beide gemeenten hem met zooveel belasten als billijk is en zal dit binnen twee maanden moeten betaald worden. Niet daaraan voldaan hebbende, zal zoodanig persoon tot de boete van het drievoudig (bedrag) vervallen.

Art. 8.

Ieder, die een lijk of gebeenten naar Beth-Haïm laat vervoeren, wordt aanbevolen, tot onderhoud en andere uitgaven voor de begraafplaats naar goedvinden te offeren. — Diezelfde aanbeveling wordt ook gedaan aan allen, die een lijk vergezellen. Ieder hunner zal, evenals de oppasser, zorg dragen zulks in herinnering te brengen.

Art. 9.

Indien een gemeentelid van Beth-Jahacob komt te overlijden, zal tot het begraven op gezegd Beth-Haïm een door Parnasim dier gemeente geteekend biljet door die van Newé-Salom worden gecontrasigneerd. Mocht de overledene tot de gemeente Newé-Salom behoord hebben, dan zal omgekeerd een door Parnasim dier gemeente geteekend biljet door Parnasim der gemeente Beth-Jahacob worden gecontrasigneerd.

Art. 10.

Alle inkomsten van Beth-Haïm, zoo de giften, die worden geofferd, alsook wat door hen, die na den aankoop in dit land zijn gekomen, zal worden bijgedragen, zoomede de boeten en de contributiën van hen, die in het huwelijk treden enz., zullen in eene kast, waarin zich ook de kooppapieren bevinden, worden bewaard en de sleutels daarvan onder berusting van Administrateurs blijven. Deze kast zal steeds twee jaren bij de gemeente Beth-Jahacob en een volgend jaar bij de gemeente Newé-Salom geplaatst worden en daaruit alle onkosten en benodigdheden worden voldaan. Na verloop van 9 jaren als wanneer gerekend wordt, dat in de behoeften van Beth-Haïm voorzien is, zal het restant, met uitzondering van f100.— die in kas zullen moeten blijven, in de armenkas der beide gemeenten worden gestort in de verhouding van 2 tot 1. In het vervolg zal die storting alle drie jaren geschieden.

Art. 11.

Al degenen, die betaald hebben, of in het vervolg zullen betalen, wat hun opgelegd is wegens dit Beth-Haïm, kunnen derwaarts vervoeren de beenderen van hunne overledene betrekkingen, zoowel van Grutten (Groet) als van elke andere Joodsche begraafplaats, op de wijze en in de termijnen, zooals later verklaard zal worden. Zij, welke, besneden, in bedoelde plaatsen zullen komen te overlijden, vóórdat daar een Beth-Haïm was, mogen door hunne betrekkingen hierheen gebracht worden, zonder dat daarvoor iets behoeft betaald te worden. Die weigerachtig zijn, hun aanslag te betalen, zullen de beenderen hunner nabestaande niet naar dit Beth-Haïm mogen brengen, of doen begraven, zonder het driedubbele der boete bovengenoemd, betaald te hebben.

Art. 12.

Zoodra het nieuwe Beth-Haïm ingericht is, om daarop te begraven, zal niemand meer naar Grutten mogen worden gebracht, en tot naleving zullen Parnasim der beide gemeenten beboeten en met Herem (ban) bestraffen, al die het tegendeel zullen doen, alsook aan hen, die daartoe bijstand zullen verleenen, op hoedanige wijze dit ook zijn moge. De bewaarder der begraafplaats te Grutten zal van dit tijdstip af aldaar niemand meer mogen laten begraven, op straffe van uitgezet te worden uit het huis, waarin hij woont. Hij is verplicht, dit huis met alle mogelijke zindelijkheid te onderhouden uit eerbied voor hen, die in de nabijheid daarvan begraven zijn. Men zal hem de gereedschappen tot begraving niet laten behouden en hem van tijd tot tijd bezoeken, om te zien of hij deze bepalingen naleeft. Dit bezoeken zal ook daartoe dienen om (desgevorderd) het eigendomsrecht der gemeente op genoemde begraafplaats te laten gelden.

Art. 13.

Beide gemeenten zullen een boek hebben, waarin dit reglement, voorzien van de handteekeningen van Administrateurs, zal zijn opgenomen en dat ook bevatten zal een register van de personen, die tot het Beth-Haïm bijdragen. In dit boek zullen ook de ontvangsten en uitgaven genoteerd worden, ten einde den staat der kas ten allen tijde te kunnen nagaan.

Art. 14.

De behoeftigen van beide gemeenten, die van de Armenkas der gemeente genieten, zullen van iedere contributie vrijgesteld zijn en kosteloos een biljet tot begraven kunnen verkrijgen.

Art. 15.

Niemand van beide gemeenten, of van elders, zal beenderen van eene andere begraafplaats naar deze nieuwe begraafplaats mogen brengen, binnen de twee eerstvolgende jaren, en wel om den tijd te hebben, de plaats tot het begraven in orde te brengen. Mocht iemand, die zijne contributie betaald heeft, verlangen, vóór dit tijdstip aldaar eene overledene (betrekking) te begraven, dan zullen Parnasim hem bij loting eene plaats aanwijzen, die hij op eigen kosten zal moeten in orde brengen. Ditzelfde voorrecht wordt ook gegeven aan personen, die zich bij hun leven een graf wenschen te reserveeren.

Art. 16.

(Ten einde regelmatigheid te houden) zullen Parnasim, die tegenwoordig in dienst zijn, op den gezegden grond, hetzij voor het geheel, hetzij voor een gedeelte daarvan, dat hun het geschikst voorkomt, in de lengte en in de breedte lijnen trekken, tot vorming van gelijke graven voor volwassenen en kinderen, genummerd 1, 2, 3 enz. en op zoodanige wijze zal op dit geschikt bevonden land begraven worden, de nummers volgende, zonder afbreking, noch uitzondering ten behoeve van personen, behalve voor hen, die, zooals hierboven verklaard is, voor hunne eigene rekening een graf gemaakt hebben, of zullen maken en dus daarin vrijelijk kunnen begraven worden.

Art. 17.

Elke gemeente zal een stempel bezitten, waarmede de door Parnasim geteekende begraafbriefjes gestempeld zullen worden. Deze briefjes zijn van een vastgesteld formulier, en zijn zonder deze stempels niet geldig.

Art. 18.

Bij de begraafing van een overledene op gezegd Beth-Haïm zullen niet meer dan 10 personen, door de rouwbedrijvenden te benoemen en waaronder 2 leden der Chebrah (zie Inleid. noot 7) moeten zijn, in de daartoe bestemde schuitten, of wagens het lijk mogen vergezellen. Mocht de overledene zelf lid der Chebrah geweest zijn, dan zullen de 10 personen, welke met de rouwbedrijvenden in de schuitten of wagens mogen meêgaan, 10 door het lot aan te wijzen leden der Chebrah moeten zijn. Ieder boven dit getal zal *f*..... ten behoeve van dit Beth-Haïm moeten betalen. Alle overige personen, die uit Mitsva (piëteit) of attentie eene begrafenis willen volgen, kunnen een kwartier, nadat het lijk vertrokken is, met hunne eigene schuit volgen, doch zullen alsdan geene kinderen of jongens daarbij mogen zijn. Zij zullen niet te land mogen volgen, op verbeurte van bovengemelde boete; geschiedende dit, om het groote opzien, dat zoodanige hoopings van volk zou veroorzaken, te vermijden.

Art. 19.

Parnasim van beide gemeenten nemen op zich, al deze artikelen, elk in het bijzonder, na te leven en verplichten daartoe op hunne beurt, krachtens het gezag, dat zij hebben, allen die deze nu en in het vervolg zullen hooren voorlezen. Alle volgende Parnasim zullen deze bij het in dienst treden teekenen en zoolang dit niet in beide boeken geschied is, zullen zij niet in functie mogen treden.

Op gezette tijden zullen zij deze artikelen aan de gemeente doen voorlezen, en daar deze overeenkomst met goedvinden van beide gemeenten, na rijpe overweging met de ouderlingen geaccordeerd en vastgesteld is, zijn dezelve hier onderteekend op den 13 Ijar 5374.

A. M. tot geluk en zegen (que Seja besiman tob).

(Volgen de handteekeningen.)

Bij besluit van Siwan 5384 (Juni 1624) werden de vorige artikelen nog met de volgende bepalingen aangevuld.

De 15 Heeren van den Maïmad (bestuur) bevelen, dat niemand een graf mag maken, of laten maken buiten de rij, waarin men bezig is te begraven, zonder verlof van de Gedeputeerden. De persoon, of personen, die zulks mochten doen, al ware hij zelfs Administrateur, zal gestraft worden met eene boete van *f* 40.— ten voordeele van Beth-Haïm en zoodanig persoon zal in geen der drie Synagogen worden toegelaten, alvorens gezegde boete is betaald bij de gemeente, alwaar dit besluit zal worden ingeschreven in de boeken van Beth-Haïm der 3 Synagogen, opdat niemand onwetendheid zal kunnen voorwenden. Elk der drie Synagogen draagt zorg er voor, dat zijn lidmaat zoodanige boete betaalt. Bij deze gelegenheid wordt verklaard, dat op de plek, alwaar de Hahamim Joseph Pardo, Ishac Uziël en Doctor Montalto liggen, geene rijen aangelegd zijn. Bij het begraven van kinderen is genoemde bepaling niet van toepassing, dewijl men behalve in de rij, langs de schutting rondom het Beth-Haïm, ook in de open ruimten, tusschen de graven, die reeds door volwassenen bezet zijn, evenzeer kinderen zal mogen begraven. En in de boeken, die de Administrateurs van Beth-Haïm zullen houden, zal bij elke begrafenis, dadelijk het nummer van het graf opgeteekend worden, opdat men wete, welk lijk daarin ligt, ten einde twijfel te voorkomen.

Bijlage C.

I.

NAAMLIJST VAN ADMINISTRATEUREN.

a. vóór de vereeniging der 3 gemeenten in 1639. ¹

Beth-Jahacob.

1619—20. Jacob Jehuda Leão.
1620—21. Rehuël Jessurun.
1621—22. Abraham Curiël.
1622—23. Abraham Espinosa.
1623—24. Abraham Mezurado.
1624—25. Abraham Farrar.
1625—26. Abraham Jessurun.
1626—27. Mozes Musaphia.
1627—28. Eleazar Jesurun Ribeiro.
1628—29. Mozes da Fonseca.
1629—30. Abraham da Fonseca Dias.
1630—31. Abraham Mezurado.

Newé-Sjalom.

Daniël Tenorio.
Joseph Abendana.
David Pinto.
Isaac de la Faya.
Abraham de la Faya.
Samuel Abendana.

tusschen 1619—1630.

Beth-Israel.

Jacob Baruch.
Aguilar.
David Jesurun.
Abraham Aboaf.
Mozes de la Faya.

tusschen 1619—1630.

¹ Vóór 1619 vindt men geene opgave van administrateurs, hetgeen waarschijnlijk daaraan moet toegeschreven worden, omdat, volgens art. 5 van het reglement op de begraafplaats, Parnasim zich aanvankelijk met deze functie belastten. Ook vindt men geene opgave van administrateurs tusschen de jaren 1630—1639. De opgave van de administrateurs der gemeenten Newé-Sjalom en Beth-Israel deel ik naar volgorde mede. Zij schijnen echter niet volledig te zijn. Ook zijn de dienstjaren voor elk in het bijzonder niet met genoegzame zekerheid te bepalen, waarom ik deze achterwege liet.

b. van 1839 tot op den tegenwoordigen tijd.

1639. Dd Salom Sanches.
 1640. Aharon Maestro.
 1641. Moseh Cardoso.
 1642. Micaël Jendah Leão.
 1643. Mos. Moreno Monsanto.
 1644—47. Odr Monsanto.
 1648. Mos. Cardoso.
 1649—50. Jb Barraza.
 1651. Isaac da Costa.
 1652. Abm Escapa.
 1653. Jb Barzilay.
 1654. Is. Semah Cortissos.
 1655. Benjamin Aboab.
 1656. Imanuel Benveniste.
 1657. Aharon Capadose.
 1658. David Drago.
 1659. Mosseh d'Oliveira.
 1660. Mos. Dias Patto.
 1661. Mordechay Abendana.
 1662. Dd de Seml Abendana.
 1663. David Arary.
 1664. Abm da Costa.
 1665. Abm Obediente.
 1666. Jos. de Abm da Costa.
 1667. Mos. Gabay Henriquez.
 1668. Dd Abarbanel Souza.
 1669. Jos. Abeniagar.
 1670. Dd da Costa d'Andrade.
 1671. Dd Barzilay.
 1672. Isaïc de Matatia Aboäb.
 1673. Mos. Bueno Henriquez.
 1674. Abraham Moreno.
 1675. Jb Pretto Henriquez.
 1676. Joseph Valero.
 1677. Jahacob Oheb.
 1678. Abm de Jos. da Costa.
 1679. Selomoh Machorro.
 1680. Aron Moreno.
 1681. Jb Pretto Soares.
 1682. Jb da Costa Athias.
 1683. Menaseh Gaon.
 1684. Abm de Jb Bueno de Mesquita.
 1685. Abm Sarphaty.
 1686. Joseph Senior.
 1687. Jb Franco Drago.
 1688. Jb Munhão.
 1689. Selomoh Curiël.
 1690. Rephl Hisq. Athias.
 1691. Jb Franco da Silva.
 1692. Aron Salom d'Azevedo.
 1693. Abm de Dd Henriquez Farro.
 1694. Aharon Mocatta.
 1695. Abm Abeniagar Brandão.
 1696. Jonah Abarbanel.
 1697. Is. de Selo Guttieres.
 1698. Is. Abarbanel Souza.
 1699. Is. de Dd Henriquez Farro.
 1700. Mos. Mendes da Costa.
 1701. Is. de Aron Pereira.
 1702. Jos. de Is. de Meza.
 1703. Jb de Aron Hesq. Pereira.
 1704. Ephrajim Abeniagar da Costa.
 1705. Dd Spinosa, Cattela.
 1706. Aron Abarbanel, Souza.
 1707. Abm de Is. Naar.
 1708. Is. Rodrigs Mendez.
 1709. Is. Semah Aboab.
 1710. Abm Franco Mendez.
 1711. Dd de Seml Curiël.
 1712. Aron Henriques Morão.
 1713. Dd Pereira Brandao.
 1714. Selo de Mos. Abaz.
 1715. Aron Abeniagar Brandão.
 1716. Selo Baruh Louzado.
 1717. Abm da Veiga.
 1718. Mos. Rodriguez da Costa.
 1719. Aron Fernandes Nunes.
 1720. Jos. de Is. Belmonte.
 1721. Is. de Mos. de Leão.
 1722. Mos. de Crasto.
 1723. Mos. de Abm Pereira.
 1724. Is. de Abm de Meza.
 1725. Iml de Jb Curiël.
 1726. Mos. Curiël Abaz.
 1727. Abm Semah Aboäb.
 1728. Dd Vas. Martins.
 1729. Benjamin Diaz Guttieres.
 1730. Ephrajim de Menassé Abenagar da Costa.
 1731. Selo de Lima.
 1732. Josseph Ailion.
 1733. Mosseh Ailion.
 1734. Aharon de Crasto.
 1735. Dd Vaz d'Oliveira.
 1736. Jos. da Costa Athias.
 1737. Is. Lopes Salzedo.
 1738. Jb de Jos. de los Rios.
 1739. Selo Colaço d'Oliveira.
 1740. Mordy de Benjn Senior.
 1741. Bn Spinosa Cattela.
 1742. Mosseh Bueno Henriquez.
 1743. Aron de Bn Lopes Colaço.
 1744. Jacob Saportas.
 1745. Selo Curiël.
 1746. Isaïc Hisq. Levy Flores.
 1747. Selomoh Lumbrozo.
 1748. Aron de Selo Lopes Colaço.
 1749. Jacob Abenatar.
 1750. Jacob Henriquez Morao.
 1751. Isaac de Abm da Costa.
 1752. Isaïc Jessurun Lobo.
 1753. Abm Dias Guttieres.
 1754. David de Dd Monchorro.
 1755. Abraham Lopes Laguna.
 1756. Eliaiu Lopes Colaço.
 1757. Abraham Abendana de Britto.
 1758. Dd de Mordy Haim Senior.
 1759. Isaac Dias da Fonseca.
 1760. Abm Dias da Fonseca.
 1761. Jacob de Mos. Ailion.
 1762. Jos. de Is. Rocamora.
 1763. Natan Foa.
 1764. Abrm de Seml de Paz.
 1765. Semuel Sasportas.
 1766. David Israel Ricardo.
 1767. Aron de Jac. Uziël Cardozo.
 1768. Is. de Jac. Jessurun.
 1769. David de Simson de Lima.
 1770. Aron Israël Zagache.
 1771. Aron de Mos. Uziël Cardozo.
 1772. Daniël Gomes de Castro.
 1773. Imanuël de Iml Namias de Crasto.
 1774. David de Aron Lopes Colaço.
 1775. Jb Hisq. de Pinedo.
 1776. Abm de Isaïc da Costa.
 1777. Selomoh Machorro.
 1778. Isaïc Jessurun.
 1779. David Haim Pardo.
 1780. Is. de Jacob Mocatta.
 1781. Is. Abendana Mendez.
 1782. Jb de Isaïc da Silva.
 1783. Moses de Jb Jessurun.
 1784. Mos. Gomes de Castro.
 1785. Mos. Abendana Mendez.
 1786. Abm Mendez de Leon.
 1787. Aron de Isaïc Pardo.
 1788. Jacob de Isaïc Pardo.
 1789. Abm de Isaïc Mercado.
 1790. Mos. de Dd German.
 1791. David Mendes.
 1792. Abm de Jeosua Senator.
 1793. Abm Semagh Cortisos.
 1794. David Mendes de Leon.
 1795. Abm de Selo Balabrega.
 1796. Imanuel Hay Israel.
 1797. Aron de Is. Lopes Silva.
 1798. Abm de la Penha Fernandes.
 1799. Benjn de Michaël Calo.
 1800. Moses de Selo Mendosa.

1801. Abm de Mordy Fernandes.
 1802. Moseh Mondolpho.
 1803. Abm de Aron de Sola.
 1804. Sel. de Nathan Dias Brandão.
 1805. Jb de Mos. Israël.
 1806. Jb Coronel Pereira.
 1807. Jos. de Dd Brandão Belmonte.
 1808—11. Simson de Dd de Lima.
 1812—15. Aron de D^l Israël Ricardo.

1816—20. Jozef de Seml Israël Ricardo.
 1821. Im^l de Seml Sarphaty.
 1822. Benjamin Baruch.
 1823. Abr Israël Ricardo.
 1824—25. Jb de Is. d'Ancona.
 1826. Jb de Sel. de Lion.
 1827. Isaïc Hay Israël.
 1828—29. Dd de Mos. Rodriguez Nunes.
 1830—31. Dd de Is. de Sola.

1832—36. Jos. de Jb Barzilay.
 1837—53. Jb Josh Bassan.
 1854—57. Imanuel Hm N^s Torres.
 1858—62. Mos. Seml Senior Coronel.
 1863—66. Aron Jb Buzaglo.
 1867— I. I. GOMES MESQUITA.

De met klein kapitaal gezette naam is die van hem, welke tegenwoordig nog in functie is.

II.

NAAMLIJST VAN DE BEWAARDERS DER BEGRAAFPLAATS.

1654—1657. Abraham Baruch van Naarden.
 1657—1707. Aron Baruch Abarbanel, zoon van den|voor-
 gaande.
 1707—1727. Elisa van David Pereira.
 1727—1730. Abraham van Aron Baruch Abarbanel.
 1730—1739. Isaïc Aboüb da Fonseca.
 1739. Salomo Baruch Louzado.
 Deze overleed in het loopende jaar en werd opgevolgd door
 1739—1754. Samuël Abarbanel Souza.
 1754—1800. Isaac van Samuel Abarbanel Souza, zoon van
 den voorgaande.

1800—1810. David da Costa Athias.
 1810—1836. David van Jacob Fidanque.
 1836—1857. Isaïc van David Fidanque, zoon van den
 voorgaande.
 1857—1881. David van Isaïc Fidanque, zoon van den
 voorgaande.
 1881. ISRAEL VAN MORDECHAI VIEIRA.

De met klein kapitaal gezette naam is die van den tegenwoordigen ambtenaar.

Bijlage D.

Wy Jan Cornelis Walichssen en Cornelis gerret taticxssen schepenen in den dorpe van Ouder Amstel oorconden en kennen, dat voor ons gecompareert syn Symon Lopes Rosa ende francisco mendes trincoso woonende in de stadt amstelredamme, Ende gelieue te zamen ende elcx een voor al zonder enighe dicuisie ofte smaldelinge onder Renonchiatie van de benefitie de duobus rey debendj, alvoeren van den inhouden van dien wel onderrecht synde, duechdelyck schuldich te weessen d eersamen Jacob Backer, schepen der stede voorsch:, die somme van seuenthien hondert karolus gulden. Spruiytende ueyt saecke van Coop en ouer die custinge van een hoffstede, met een steenen kamer daerop staende ende gelegen in onsen voorsch: dorpe, met een huys en hoijhuijs opte Laen staende, genaemt thuys ter Amstel, mette boomgaert, Elssen geboomten, Cingel ende laen, potinghe beplantinge, mitsgaders alle tgrunt aert en nagelvast daer op staende, streckende de voors: laen van de kerkwech aff tot het voorsch. huys ende hoyhuis, daer naeste lendenen van syn Baen Baensen aen de Westsyde ende 't landt ghe-naemt de hage, na toecomende albert Jacobsen van Rieck en adriaen Jacobsen van Oterlyck te samen aen de oost ende noortsyde ende den amstel aen de zuijtsijde; Te betalen acht hondert en vyftich gulden in gerede gelde, ende die resterende acht hondert en vyftich gulden op . . . mey A^o xvje vyftien eerstcomende, ende dit alles in vry zijver gelt sonder enighe cortthinghe van verpondinge, van honderste vyftichste veertichste penninghen ofte enighe andere impositien ende ommeslaghen hoedanich die oock ghe-naemt

soude moeghen werden, niettegenstaende enighe ordonantie ofte placcaten ter contrarie dicterende, die sy comparanten geronchieert ende te buyten gegaen hebben, als sy die renonchieren ende te buyten gaen by deesen hiervoren ende voor alle die Costen schaden ende interesten, die by gebreeche van betalinghe enichsins gedaen ofte geleden sullen moeghen werden, verbyndende ende ten onderpand stellende specialycken de voors. hoffstede, Boomgaert, kamer, huysinghe Cinghel en elsse boomen in alle schyne roerende ende onroerende. Sonder arch ende list In oorconde deese brieue besegelt met onsen segelen, ende ick Bartholomeus Claesz. Schout ondertek:

(get.) bertolomyes Claesz. schout.

Gegeven den xxix May A^o. xvje vierthien.

c. R. f 132.—

(get.) B. v. Gittingen.

1614.

M. M. P.

In dorso leest men:

Op den 16 Juny 1614 hebbe ick van Sr. francisco mendes ontfangen de somme van acht hondert vyftigh guldens ende myn paert van de vyftichste penninch afgetrocken te weten Vl. 33.—2.—8.—

(get.) Jacob Backer.

Adie may 1615. Ontfangen van Sr. mendes de somme van twee hondert drie ende tachtich guldens seuen stuivers.

Adie dito per banco. vyff hondert ses ende sestich guldens dartien stuyvers.

(get.) Jacob Backer.

Bijlage E.

Wy Jan Cornelis Walichsen ende Cornelis gerret taticxssen, Schepenen in den dorpe van Ouder Amstel oorconden ende kennen, dat voor ons gecompareert is d' Eersame Jacob backer jegenwoordig schepen der stadt amstelredamme, Ende gelieue vercoft, opgedragen ende tot eenen vollen ende vryen eygendomme quytgeschonden te hebben, Symon Lopes Rosa ende francisco mendis Trincoso, woenende in de voors: stede — Een hoffstede met een stenen kamer daerop, staende en gelegen in onsen voors: dorpe, met een huys ende hoijhuys opte laen staende, genaemt het huys ter Amstel, mette boomgaert elssen geboomte, Cingel ende laen, potinge beplantinge mitsgaders alle tgeent aert ende nagelvast daerop staende, ende in alle schyne de voors: hoffstede, stenen kamer, huys, hoijhuys, en boomgaert ter voors: plaetse gelegen beheijmmet, betimmert ende affgeschiet staet, streckende de voors: laen van de kerckwech tot het voors: huys ende hoyhuys toe, over welke laen Urbaen baensen een notwech heeft, belent met die voorm. Baen Baensen ende het kerckhoff aen de Westsyde en t lant genaemt die hage, alsnu toecomende Albert Jacobsen van Rieck en Adriaen Jacobsen van Octerlyck, tsamen aen de Oost en Noortsyde, ende den Amstel aen de Suytsyde, welverstaende dat de voors. Baen Baensen met syn nacomers hebben en altyt jaarlyx gebruycken sullen voor een ingang en ueytgang aen syn werff als syn nothweg, syn beesten en syn not daerouer te leyden, ryden ende gaen over en weder over, van dese zyn werff, over des voors. Comparants, eertyts heymen Jacobsen en syne erffgenamen padt ofte Cingel — maer anders van menschen, persoenen zyne aengang en affgang van syne voors: werff aent kerckhoff, en anders niet; sal mede deselve Baen Baensen wel vermooghen, indien hy quame een paert ofte paerden te houden om voor een schuyt ofte waghens, te gebruycken, deselve tot alle tyden van de jaere te mogen leyden over de voors. Cingel, naer zyn werff, hetzy door hem zelve ofte den synen, mits dat hy gehouden sal weesen een opslaende post te leggen ouer die sloot ende denzelven t'allen tyden, als hy sijn paerden daer ueyt ofte ingeleit sal hebben, weder opslaan en sluyten, zonder dat hy denzelven

Cingel mat waghens in eeniger manieren zal moeghen gebruycken, ten waere van hoy meste ofte andere ghenot van syn beesten, zonder oock dezelve Cingel als een voetpadt te mooghen gebruycken, maer zal het voetpadt blyven aent kerckhoff, als voors. es. Ende belangende de sloot tusschen de werffuen leggende, zal weesen op te wyte van neghen voeten, te meten van 't harde lant van de Cingel off, ende het schuytenhuys sal voor deese tyt blyuen staen, maer off hetzelve quame affbroecken te werden, zal niet anders als op zyn rechte royinge moeghen gestelt worden. Ende sal de voors. hoffstede contribuieren in de verpondinge, sluysgelt, dyckgelt ende andere ongelden een gerechte derde paert van tgene de hage contribueert, volghende d'Registeren in desen dorpe gehouden. Ende hij Comparant gelieue daeraff al voldaan ende wel betaelt te weesen, den laesten penninck met den eersten soe dat hy daeromme beloofde de voorn: hoffstede, boomgaert, kamer huysinge, Cingel en ellste boomen in manieren voors. te vryen ende vry te waeren jaer ende dach, alssmen in gelyken schuldich es te doen ende alle oude brieven aff te nemen. — Hier voeren verbindende alle syne goederen, roerende ende onroerende, jegenwoordigh en toecomende, eghene ueijtgesondert. Heeft hy Comparant voorts beloofd ende ouergegeuen, gelyck als hy beloofd ende ouergeeft mitss deesen, ter welcker tyde als die constitutie brieff by de voorn: Symon Lopes Rosa ende francisco Mendis trincoso tot vordede van hem comparant op den xxix may anno jegenwoordig gepasseert, by haer te samen ofte elcx in 't bysonder wort affgelost ende voldaan metten verlopen renten van dien, dat hy Comparant voornt alsdan cautie soffisant zal stellen voor de bevrydinge van de voors. hoffstede, voor schepenen alhier off binnen der stadt amstelredamme, tot haar gelieven, sonder argh ende list. In oirconden, zoe hebben wy schepenen voornt dese brieff besegelt met onse segelen ende icke Bartholomeus Claessen Schout, onderteykent. Gegeven den xxix May anno xvje vierthien.

(Get.) baertolomeus Claesz. schout. c. R. f 128.—

(Get.) B. v. gittingen 1614.

M. M. P.

Bijlage F.

Wij Jan Cornelis Walichssen en Cornelis gerret taticxssen Schepenen in den dorpe van Ouder Amstel, Oorconde en kennen dat voor ons gecompareert zyn Symon Lopes Rosa ende francisco mendis trincoso, woenende in de stadt Amstelredamme Ende gelieue t'samen en elcx een voor al, zonder eenighe divisie ofte smaldelinge, onder renunchiatie van de Benefitie de duobus reij debendj: al voeren van de crachte van dien wel onderrecht synde, schuldich te weesen den eersame Jacob backer, schepen der voorsch: stede, de somme van twe en sestich gulden ende thien stuyvers, jaerlyxe lossrenten, houdende op en vuer de custinghe van een hoffstede, met een steenen kamer daer op, staende ende gelegen in onsen voorsch: Dorpe, met een huys ende hoy-

huys opte Laen staende, genaemt thuijs ter amstel, mette boomgaert, elsengeboomte, Cingel en laen, potinge, beplantinghe, mitsgaders alle tgeent aert ende nagelvast daerop staende, streckende d' voors: laen van de kerckwech tot het voors. huys ende hoyhuis toe, Daer naeste lendenen van zyn, Baen baensen ende het kerckhoff aen de westsyde, ende het lant genaemt de hage, nu toecomende Albert Jacobsen van Rieck ende Adriaen Jacobsen van Oterlyck tsamen, aen de Oost ende noortsyde, ende den Amstel aen de Zuijtsyde. Ende voorts generalycken op alle huerl: Respective andere goederen Roerende ende onroerende, jegenwoordich ende toecomende, Te betalen dese Renten alle jaer op alderheylyghen, ingaende op alderheylyghen dach

toecomende. Ende dat alles in vry suyver gelt, zonder eenige Cortinghe van honderste, vyftichste ofte veertichste penninghen ofte eenighe andere impositien ende ommeslaghen, hoedanich die oock genaemt zoude moeghen werden, niettegenstaende eenighe ordonnantie ofte placcaten, alrede ghemaect ofte noch te maecken, ter contrarie dicterende, die sy Comparanten, voor nu alssdan en alssdan voor alssnu, gerenunchieert ende te buyten gegaen hebben, als syluijden die renunhieren ende te buyten gaen mits deesen. Behoude-lycken, dat zy Comparanten belouen ende overgheuen mitss deesen de voorsch. Renten binnen den tyt van ses eerstco- mende jaeren off te sullen lossen ende affdoen, mits be- talende voor elke penning derzelve renten sestien gelycke penninghen, ende daer toe d' onbetaelde verschenen renten,

nae beloop des tyts. Welverstaende, off zy Comparanten de voorsch. renten binnen de voorsch: ses jaeren niet off en losten zullen alssdan gehouden weesen na de exepiratie van dien, den voorn: Jacob Backer suffisante cautie te stellen tot contentement van hem. sonder arch ende list. In Oorconde, Soe hebben wy schepenen voornt deesen brieff met onse segelen besegelt, ende ick Bartolomeus Claesen, schout, onderteykent. Gegeven den xxixte May A° xvjc vierthien.

(Was get.) B. v. gittingen

M. M. P.

1614.

(Was get.) baertolomeus Claesz. Schout.

C. R. f 130.

Bijlage G.

Resolutie der Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt.

Den 12 Mei 1618.

Op de Requeste van Doctor simon Lopez, en Francisco Mendes Trancoso, uijt de naem van de Portugesen of Hebreusche Natie tot Amsterdam, is geappointeert.

De Gecommitteerde Raden, &c. verstaen alsnoch, gelijk haer E. voor desen oock andermael verstaen ende verklaert hebben, dat de supplianten, ende die van hare Natie, hare Dooden sullen mogen begraven op de gheapproprierde

Hoff-stede ende Erve; bij henluijden van Jacob Bakker, schepenen der Stad Amsterdam, ghekocht, gelegen in de Jurisdietie van Oudekerck, onder den Bailliuwschappe van Amsterdam, sonder bekroon of bekommeringe van yemand, behoudelijck dat sulcks gedaen werde sonder eenige sermo- nien, in alle stilligheyt ende zedigheyt; ende lasten den Bailliuw van Amsterdam, schout ende Gerechten van Oude- kerck, ende allen anderen sulcks aengaende, de Supplian- ten ende die van hare Natie, daer in te laten bewerden, sonder daer in te doen, of gehengen gedaen eenige de minste beletselen of prejuditie, ende soo eenige gedaen waren, de selve datelijcken af te doen.

Bijlage H.

Op huyden den xxxen may, Anno xvjc ende achtien, hebbe ick Sybrandt Cornelisz Openbaer notaris, tot Amsterdamme residerende, by den houe van hollandt geadmitteert, ter presentie vanden ondergesch. getuygen, my ter requisitie en versoecke van Doctor Simon lopes Rosa, ende francisco mendes Trancoso, getransporteert ter woonplaetse, ende nef- fens den persoon van den E. heer Dirck Roodenburch, Bailliu van Amsterlant, ende hem geinsinueert ende voorge- lesen tgundt wes hier nae volcht.

Doctor Simon lopes Rosa ende Francisco mendes trancoso voor hen seluen, ende van wegen de portegeesche ofte he- breeuwsche natie binnen deser stede residerende, doen U heer Bailliu Dirck Roodenburch by desen versoecken, Dat U belieue sonder langer vertreck off uytstel, afftdoen ne- men, vanden hoff, ende erve in Oudekerck, by hen gecocht ende gebruyet werdende, tot begravinge van hare dooden, de sloten daeraen sonder recht ende reden, feytelyck doen hangen, achtervolgende de brieuen vande Ed: mog: hee- ren Gecommitteerde Raden, vande Staten van hollant ende westvrieslant aan u E. geschreuen ende door een notaris doen behandigen, waerinne u E. sulx precise belast is, ende in conformite vande Apostille vande selue Ed. heeren Ge-

committeerde Raden, desgelyx inhoudende, gestelt op de marge vande requeste, by hen Isinuanten daertoe oer- gegeuen geweest synde, waer van u E. den teneur is voor- gelezen, en copie autenticq vandien geleuert, op dat sy luyden niet veroorsaect werden, daerover weder te clagen, aende voors. E. Heeren Gecommitteerde Raden van ge- welt, ende evenwel tot conservatie van hare possessie, op hare eygene auctoriteyt de voors. sloten afftesmyten, ge- lyck sy nae de heyse en rechte, den hebreen off Joden mede competeerende, vermogen te doen, ende al lange voor desen oock hadden mogen doen, Dan om alle civiltiteyt ende ruste wille, al vooren de voors. brieuen ende apostille lie- uer hebben willen impetreren, hoewel sy luyden oock met wech nemen van eenige sloten, aen den voors. hoff, ende ingangen gehecht, ten fine om hare dooden daerinne te be- grauen als sulx van noode was, hare possessie altoos be- houden hebben gehadt, sonder dat ghy heer Bailliu met waerheyt moocht seggen, dat deselue begravinge, met eenige Ceremonien byde voors. E. heeren Gecommitteerde Raden verboden, soude syn geschiet, alsoo de selue begravingen alleen geschiet is, op soodanige simpele maniere als men eenichsins de gestoruen menschen heeft te begraven, gelyck syluyden daer van syn hebbende formele certificatie uyte

ge gjenisse van verscheyden geburen in Oudekerck beleyt, sonder dat men oock mach seggen datter geen stillicheyt in 't begraven gebruyct soude syn, alsoo tot dien eynde de beschuttinge, om den hof gemaect, of gestelt is, op datter geen toeloop ende geraes van vele menschen, tot belet van stillicheyt soude mogen vallen, verstaende mede niet genoech te syn, tottet genieten vande vryheyt van hare voors. possessie, ende gebruyck omme in den voors. hof hare dooden te begraven, Dat den Schout tot Ouderkerck de voors. feytelycke aengehangen sloten, ten tyde vande begraefnisse des versocht synde, met sleutels compt openen, gelyck ghy heer Bailliu hem schynt belast te hebben, alsoo t selue is strydende tegens de verclaringe ende dispositie vande voors. Ed. Heeren Gecommitteerde Raden, schriftelyck op tconsent, by Uwer E. alvooren gegeuen, by forme van approbatie nopende t stuk vande voors. begraefnisse eerst verleent, ende nu laest by de voors. brieuen ende apostille geconfirmiert, protesterende daeromme oock indieiduele, tegens u heere Bailliu, van contraventie tegens de voors. dispositie, ende bevel vande voors. heeren Raden, aen u E. gedaen, ende van feytelycke turbatie in hare voors. possessie ende vry gebruyck, twelck sy gedenccken te conserveren op al sulcken voet, als sy vanden beginne aen in tbegraven van hare dooden gevolcht hebben gehadt, ende sulx hen selfs daer toe te sullen helpen, als sy met rechte vermogen, sonder eenige openinge

met sleutels van uwen schout te verwachten, waer toe ghy heere Bailliu geen de minste redene hebt gehadt, hoewel ghy by sekere iniurieuse en onwarachtige insinuatie, ende protestatie aen hen insinuanten voor desen gedaen, anders hebt derven sustineren, Twelck syluyden om de meeste ruste wille, ende om dat se met soo evidentelycke, in-pertinente ende versierde stucken is becleet particulierlyck onbeantwoort laten, Tevreden, ende getroost synde dat ghy heer Bailliu uwe inepte (?) clachte, by wege van recht ende Justitie sult aenleggen ende nae haerluyden defentie daertegens te doen, vande magistraten ende Ouerheden die sulx toecompt, daerop soodanige finale dispositie met hen insinuanten sult verwachten, als deselue verstaen sullen behoorlyk te syn, Alle twelck den voors. heere Bailliu geinsinueert ende voorgelesen synde seyde dat hij versochte copie, om daerna schriftelyck te antwoorden, welcke copie ick notaris hem datelyck geleuert hebbe, versokende die voors. insinuanten aan my notaris hiervan acte in debita forma — Gedaen binnen der voors. stede Amsterdamme ter presentie van Thomas Coupar en Lenert Willemsz, getuyghen hiertoe versocht. —

Ita attestor Rogatus
(Get.) S. Cornelisz
Not^s. Pub.

Bijlage I.

Op huyden desen xix^e Juny xvj^e agthien, hebbe ick Evert Cock openbaar notaris by den hove van hollant ende ter stede Amsterdamme geadmitteert my getransporteert neffens de getuygen naergenoempt aen den persooone van schout van Ouderkercken ende hem ter requisitien van franc^o mendes trancoso en simon Lopes Rosa, uyt den naeme van portuguesche cooplieden van de hebreusche natie alhier ter stede, ende hem geinsinueert seeckere naervolgende apostille van de Ed. heeren gecomitteerde Raeden van staeten van hollandt ende Westvrieslant, te weten:

De gecomitteerde Raeden van de staeten van hollant ende West Vrieslant, verstaen alsnoch gelyck heure Ed. voor desen oock andermael verstaen ende verklaert hebben dat de supplianten ende die van heure natie, heure dooden sullen mogen doen begraven op de geapproprierde hofstede ende erve by hen luyden van Jacob Backer Schepen der stadt Amsterdam, gecocht gelegen in de jurisdictie van Ouwerkerck onder den Balliuschappe van Amstelant, son-

der beeroon ofte becommeringe van jemanden, Behoudelyck dat sulx gedaen worde sonder eenighe Ceremonien in alle stilligheyt ende seedigheyt.

Ende lasten den Baillieu van Amsterlant, schout ende gerechten van Ouderkerck ende allen Anderen sulx aengaenden de Supplianten en die van heure natie daer mede te laeten bewerden sonder deselve daer inne te doen ofte te ghehengen gedaen te worden eenighe d'minste beletselen ofte prejuditie ende soo eenighe gedaen waeren deselve daetelyck van aff te doen. Gedaen in den Haghe den xijen Mey anno 1618. Ende hem 't gene voors. is voorgelesen synde, versochte aen my notaris copye. Aldus gedaen ten huise van voors: schout tot Auderkerck ter presentie van Jan mys. en Willem van holte als getuygen hiertoe versocht ende sonderlinghe gebeden.

Quod Attestor Rogatus
(Get.) Everd Cocq. Not^s. pub.

Bijlage J.

Die tegenwoordigh bewaeren die sleutelen van die boomen Aen den Amsteldyck wordt belast en bevolen van my, ondergesch: bailliu van Amstellant nomine offytie dat sy de poortugeesche natie thoonder deses sullen openen de boomen omme met hare dooden met een paert te doen brengen ter ouder Amstel daer deselve van weegen die Ed. mge Heeren staeten van hollant ende West-Vrieslant thans voortaan gegunt is de begraeveninge van hare doo-

den, sullen daer omme die gene die de sleuttelen van die boomen hebben in geen ghebrecke blyven 't zelve te doen als haer elx in het besonder desen worde verthoont. In orconde hebbe ick bailliu dese acte ghesteld en ondertee-kent desen xvijen novembr A^o 1621.

(Get.) Jackop Symonszhouen (?)
Bailliu ende Dyckgraeff
van Amstellant. . . .

Bijlage K. Resolutie der Staaten van Hollandt
ende Westvrieslandt.

Donderdagh den 18. September 1721.

Is geleesen het Request van de Parnassins van de Joodtsche Natie, te kennen geevende, dat het Lijck van een Portugeesschen Jood, woonende tot Amsterdam, van Arnhem, alwaar was koomen te sterven, werdende gevoert naar de Begraafplaatse tot Ouwerkerck, door den Bailliu Weesp was gearresteert ende eenige daagen opgehouden, op pretext dat het aan de Kercken, voorbij het welke was gepasseert, niet was aangegeeven, en alsoo sulcks meer

soude kunnen voorvallen, versoeckende, dat haar Edele Groot Mog. alle de Schouten en Gerechten geliefden te ordonneeren de doode Lijcken, gevoert werdende naar de Begraafplaatsen tot Ouwerkerck en Muijderbergh, souden hebben te laten passeeren, en te verklaaren, dat wegens soodaanige Lijcken, eenige Kercken passeerende, deswegens niets gevordert soude moogen werden.

Waar op gedelibereert zijnde, is goetgevonden ende verstaen, dat de voorschreeve Requeste sal werden gestelt in handen van de Heeren van Haarlem en andere Leeden tot de justitie, om de selve te examineeren, ende deese Vergaderingh op alles te dienen van advis.

Bijlage L. Resolutie der Staaten van Hollandt
ende Westvrieslandt.

Donderdagh den 20. November 1721.

De Heer Pensionaris Fabricius heeft ter Vergaderingh gerapporteert de consideratien ende het advis van de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden, hebbende, in gevolge ende tot voldoeninge van der selver Resolutie commissoriaal van den achtienden september laatstleeden, geëxamineert de Requeste van de Parnassijns van de Joodtsche Natie tot Amsterdam, houdende in substantie, dat het Lijck van een Portugeesche Joodt, woonende tot Amsterdam, van Arnhem, alwaar was koomen te sterven, werdende gevoert naar de Begraafplaatse tot Ouwerkerck, door den Bailliu van Weesp was gearresteert, op pretext, dat het Lijck aan de Kercken, waar voorbij het selve was gepasseert, niet was aangegeeven: Ende vermits haar tot Begraaffplaatsen geen andere waren gedesigneert, als voor die van de Portugeessche Joodtsche Natie het Kerckhof tot Ouwerkerck, en voor die van de Hoogduytsche Jooden het Kerckhof tot Muijderbergh, en sylieden voorsaagen, dat sulcks meerder soude kunnen en mogen voorvallen, soo versochten sij, dat haar Edele Groot Mog. alle de schouten en Gerechten geliefden te ordonneeren de doode Lijcken van die van de Joodsche Natie, gevoert werdende naar de Begraafplaatsen tot Ouwerkerck en Muijderbergh, vrij en onverhindert te laten passeeren, ende dat haar Edele Groot Mog. geliefden te verklaaren dat wegens soodaanige Lijcken ter saake sij eenige Kercken passeeren deswegens niets gevordert soude mogen werden; dat de Heeren Gecommitteerden daarop hebbende gehoort den Practizijn van den Drost van Muijden, als Bailliu van Weesp, den selven

hadt betuyght, dat den gemelden Drost hem hadde gelast in des selfs naame te declareeren, dat hij van gedachten was, dat het gemelde versoeck was aquitabel, ende dat hij op dat fundament oock het arrest op het gemelde Lijck, door sijn Steedhouder gedaan, hadt gereprobeert.

Dat de Heeren Gecommitteerden geene Resolutie of ijets was voorgekoomen, waarby gestatueert werdt, dat geen Lijcken souden moogen gevoert worden voorbij eenige Kercken, sonder het selve aldaar alvorens aan te geven, sulcks dat de Heeren Gecommitteerden soodanige behandelinge niet anders considereeren als quaaade practijcquen, om de Menschen te vexereen, en op die wijze een stuijvertje daar van te genieten, uijtgevonden.

Waar op gedelibereert, en geconsidereert zijnde, dat het selve oock aan Lijcken van Jooden na andere aangeweeseene Begraafplaatsen gevoert werdende sonde kunnen ontmoeten, is goetgevonden en verstaen, ten overvloede te declareeren, soals gedeclareert werdt bij desen, dat wegens geene Lijcken van de Joodtsche Natie, die gevoert werden naar de aangeweeseene Begraafplaatsen en Kerckhoven, ter saake de selve eenige Kercken passeeren, ijets sal mogen werden gevordert, veel min die Lijcken op pretext van de Kercken te passeeren sullen moogen werden gearresteert noch opgehouden.

En is wijders goetgevonden en verstaen, de booven-gemelde Heeren Gecommitteerden te versoecken en te com-mitteeren, om te overweegen, of niet op het voorschreeve subject een generaal declaratoir, niet alleen ten aansien van de Lijcken van de Joodtsche Natie, maar ook van andere, behoorde te werden gedaan, ende bij publicatie een ijegelijk bekend gemaackt, ende deese Vergaderingh daar op nader te dienen van advis.

Bijlage M.

De staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, Doen condt allen luyden, dat voor onsen lieven ende getrouwen Raedtpensionaris en Bewaerder van onsen grooten Segele d'Heer Anthony Heinsius als stadthouder ende Registerme van

onse leenen, ende den leenmannen hiernaegenoemt, gecomen ende gecompareert is in eygener persooone Cornelis Claesen Oude Claes, ende heeft hij Compt, ons met halm, handt ende monde opgedragen, overgegeven ende quytge-

schonden, sonder eenich recht, actie ofte toeseggen meer daeraen te behouden als onse leenmannen wysden dat recht was, ende dat ten behoeve van de Parnassen of ouderlingen van de portugeesche Joodsche natie, vier ende een half mergen landts, uyt twee en twintigh mergen drie hondt. landts, uyt tsestigh mergen landts, gelegen aen den Ouden Amstel in den Ban van Oudekerke genaemt het Hoflandt, vercocht voor de somme van dertien hondert en vyftigh gulden; soo ist, dat wy de voors. opdrachte, overgifte ende quytsheldinge believende ende aennemende, behoudens ons ende eenen Yegelycx recht, verlyt ende verleent hebben, verlyen ende verleenen by desen onsen brieve Abraham Pereijra, Penningmr van de Portugeesche Joodsche natie tot Amsterdam, out 40 jaren, in den name ende ten behoue van de gemelte parnassen van de portugeesche joodsche natie, de voors. vier ende een half mergen landts uyt 22 mergen drie hondt lants uyt tsestich mergen lants gelegen aen den ouden Aemstel, in den Ban van Oudekerke, genaemt het Hoflandt. Te houden van ons by den voorn. Abraham Pereyra, in den name ende ten behoue der voors. Parnassen tot eenen goeden onversterffelycken Erfleene, ende te verheergewaden met een rooden havick ofte tien schellingen grooten daervoor, 't welck in onsen leenregistre gedesigneert is met N°. 249. Ende hiervan heeft ons in den name ende ten behoue als voren, hulde eedt ende manschap gedaen den voorn: Abraham Pereyra, als daertoe gemachticht by procuratie van de gemelte Parnassen van de portugeesche joodsche natie, den 30^{en} Augusti

1690 voor notaris ende getuygen tot Amsterdam gepasseert beneffens desen in onsen leenregistre geregistreert, ende dat in handen van den gemelten Heere stadthouder ende Register mr van onsen leenen, behoudelyck ende welverstaande dat omme te conserveren ons recht van verval, mitsgaders onse heergewaden ende alle andere rechten, 't voors. leen in alles sal syn ende blyven geconsidereert ende gehouden, even ende in sulcker vougen, als off t selve leen aen den voorn. Abraham Pereyra als in een particuliere hant gebleven ware, ende specialyck mede dat het meergeroerde leen binnen behoorycken tyde na den overlyden van den voorn. Abraham Pereyra verheven sal moeten werden by alsulcken anderen persoon, als by de gemelte Parnassen van de portugeesche joodsche natie tot Amsterdam daertoe genomineert sal worden, daerby aen ende over waren als onse leenmannen Johan van Dam, onsen Griffier van leenen, Mr Cornelis Bosch, advocaet voor onse Hoven van justitie en Johan Buys Clerck van onse leencamer. t oorconde desen onsen brieven besegelt, met onsen grooten segele, gedaen in den Hage den 28sten Augusty anno 1690.

(Was get.) A. Heinsius vt.

By de staten van hollandt ende West-Vrieslandt Ter relatie van stadthouder ende leenmannen voornt.

(Was get.) J. v. Dam 1690.

solvit den XI^{den} penn: ter somme van f 33.—15—0. en voor de tiende verhooginge f 3.—1.—2.

Bijlage N.

Resolutie van Gecommitteerde Raden van de staten van Hollandt ende Westvriesland.

Den 8^{en} Julij — 1700. —

Op het rapport van de Heeren Colterman ende de Hoeze, by haer Edele Mog: versogt ende gecommitteert, tot het examineren van de reqte aen haer Edele Mogende gepraesenteert, bij, ofte van wegen de parnassis van de portugeese Joodse natie tot amsterdam, daer bij sij versoecken, ten eijnde haer Edele Mog: haer voor sooveel des noots was, uijtdruckelijck geliefden te accordeeren ende toe te staen, dat hij seecker stuck Landts, bij haer van Cornelis, ende Claes Claesen Oude Claes, genaemt het haghjen, aengecogt, gelegen onder ouwerkerck, onder haer jegenwoordige Kerckhoff aldaer souden mogen betrecken, ende daerop jnsgelijcx sonder eenige aenstotelijke Ceremonien in stil en zedigheijt de dooden van die van hare natie te laten begraven, soodaenigh, ende wanneer sulcx van haer supplianten convenientie soude weesen; Ende waer bij dan oock den Bailliuw van Amstellandt, den Schouth ende Gereghte van Ouwerkerck, ende allen anderen moghten werden gelast, haer des aengaende te reguleren;

Js naer voorgaende deliberatie goetgevonden ende geresolveert, dat aen de voorsz. suppleat: toegestaen ende gecommitteert sal werden, soo als haer Edele Mog: haer toestaen ende permitteren bij desen, omme het voorsz: bij haer aengecoghte stuck Landts in het geheel ofte ten deelen tot een Kerckhoff voor de dooden van haere natie te mogen laten prepareren ende vervolgens gebruycken; Voorbehoudelijck dat sij in ende omtrent het begraven ende ter aerde brengen van de voorsz: dooden geen aenstotelijke Ceremonien ofte Circumstantien sullen vermoogen te wercke te stellen, die aen de Christenen ergerlyck souden connen sijn; lastende den Bailliuw van Amstelland, de schouth ende die van den Geregte van het voorsz: Ambagt van Ouwerkerck en allen anderen, het prepareren ende gebruycken van het voorsz: Land tot een Kerckhoff voor de dooden van der suppliten: natie aen te sien, te gehengen, ende te gedoogen, sonder de supplianten, ende die van haer natie, daeromtrent te doen, ofte te gedoogen dat haer gedaen werde eenigen hinder ofte beletsel; Ende sal van deesen gegeeven werden Extract aen de voorsz: suppliten, den voorschreven Bailliuw van Amstelland, ende die van den voorsz: Geregte van Ouwerkerck, omme te dienen tot haere naerigtinghe.

GRAFSTEENEN.

בְּהַ

תחת העפר החפלשתי
 בזעיר ימים עולם בטשתי
 הנוכח בית החיים עשתי
 שׁעַד לַפֶּקַע עֲדֵן הַלְכֵתִי
 לִסְפָּה שִׁבְמִי אֲשֶׁר עֲזַבְתִּי
 בֶן לְדָוִד שְׁנִיאֹר כְּשֵׁתִי
 בּוֹאֵת קֶבֶר קֶבֶרִי

אֲתִי

חֹדֶשׁ אֵיךְ יוֹמִי

שְׁנִי

Grafsteen van
JOSEPH kind van DAVID SENIOR.

(Eerste lijk op de begraafplaats te Ouderkerk. ¹) (Pl. I.)

Grabstein des
JOSEPH Kindes des DAVID SENIOR.

(Erste Leiche auf dem Begräbnisplatze zu Ouderkerk ¹) (Taf. I.)

בְּה * (

תחת העפר התפלשתי
בזעיר ימים עולם נטשתי
חנוכת בית החיים עשיתי
שׁעַד לִפְקֵ עֵדֵן הִלַכְתִּי
יוסף שמי אשר עזבתי
בן לדוד שניאור כשתי * (

בזאת קבר קברו

אתי

חדש אייר יומו

שני ²

¹ Voor nadere bijzonderheden betreffende de teraardebestelling van dit lijk verwijzen wij naar de Inleiding blz. 7 volg.

² Vertaling: Op deze plaats heb ik mij onder het stof gewenteld. Kort na mijne geboorte heb ik de wereld verlaten. Met mij is dit Huis des levens ingewijd. In het jaar (5)374 ben ik naar Eden gegaan. Joseph was de naam, dien ik gedragen heb. [Ik was] de zoon van David Senior, zijn geëerde naam zij mij tot luister. In dit graf ben ik neergelegd op den 2^{den} dag van de maand Ijar (11 April 1614).

¹ Für nähere Details der Bestattung dieser Leiche verweisen wir nach der Einleitung S. 7 folg.

² Uebersetzung: An dieser Stelle wurde ich in Staube gebettet. Nach wenig Lebenstagen verliess ich diese Welt. Durch mich ward diese Ruhestätte eingeweiht. (5)374 ging ich zum Eden ein. Mein Name hier war Josef, David Seniors Sohn. — Sein Name sei mein Ruhm! In dieses Grab ward ich gelegt im Monat Ijar den zweiten Tag (11 April 1614).

N°. 2.

Grafsteen van
Dona MAYOR RODRIGUEZ

(SARA ABENDANA) ¹.

Grabstein der
Dona MAYOR RODRIGUEZ

(SARA ABENDANA) ¹.

S^A DE SARA ABENDANA
Q̄ SE APEGOV CON EL DIO EM
3 TESERI 5385. ²

In het in de inleiding, noot ⁶, reeds beschrevene »Livro de Bet ahain'' staan met betrekking tot de plek, waar deze grafsteen gevonden is, twee aanteekeeningen, die, vertaald, aldus luiden: »A^o 5385 (16 Sept. 1624) gestorven de moeder van Justa Pereyra, die de schoonmoeder was van Francisco Nunez Homem, begraven in rij 7, n° 25''.

»In rij 7, N° 25, werd begraven de moeder van Antonio Lopez Pereyra, die de schoonmoeder was van Francisco Nunez Homem''. In verband met hetgeen straks in den tekst aangevoerd wordt, is de identiteit van Dona Mayor Rodriguez en Sara Abendana dus buiten allen twijfel.

² Vertaling: Graf van Sara Abendana, die tot God opsteeg den 3^{den} Tisjrie 5385 (16 Sept. 1624).

¹ In dem bereits in der Einleitung Note ⁶ erwähnten »Livro de Bet-ahain'' befinden sich, in Betreff der Stelle, wo dieser Grabstein gefunden wurde, zwei Angaben, von welchen die Uebersetzung hier folgt: »A^o 5385 (16. Sept. 1624) gestorben die Mutter der Justa Pereyra, welche die Schwiegermutter des Francisco Nunez Homem war, begraben in der Reihe 7, N°. 25''.

»In der Reihe 7, N°. 25, wurde begraben die Mutter des Antonio Lopez Pereyra, welche die Schwiegermutter des Francisco Nunez Homem war''.

Nach dem Obigen, in Verbindung mit dem unten im Texte Angeführten ist also die Identität der Dona Mayor Rodriguez und der Sara Abendana ausser allen Zweifel gesetzt.

² Uebersetzung: Grab der Sara Abendana, die sich zu Gott erhob d. 3. Tischri 5385 (16. Sept. 1624).

N°. 3.

Grafsteen van
FRANCISCO NUNES (PEREYRA) HOMEM

(DAVID ABENDANA) ¹.

Grabstein des
FRANCISCO NUNES (PEREYRA) HOMEM

(DAVID ABENDANA) ¹.

וּישַׁכַּב הוּד עִם אֲבוֹתָיו
וַיִּקְבֹּר בְּקִבְרוֹ אֲשֶׁר
כָּרָה לוֹ בְּצִיּוֹן הַלֵּוּ הוּא
הַיִּקָּר כִּי הוּד הוּא דִּנְיָן נִ"ע
נִפְטָר לְבֵית עוֹלָמוֹ יוֹם
פְּטִירַת מֹשֶׁה אֲדָר ר' (אֲשׁוֹן)
שְׁנַת הַשְּׁפָה ²

Naast den grafsteen van Francisco Nunes Pereyra liggen twee stukken van een blauwe zerk, op een waarvan nog slechts het woord Abendana met eenige tusschenruimte, voorafgegaan door de letters A....L, flauw leesbaar is, hetgeen, met het oog op het van oudsher heerschende gebruik in deze gemeente om man en vrouw naast elkander te begraven, tot het vermoeden leidt, dat zijne vrouw ABIGAËL (Justa) daar begraven is. Door de aantekening in

Neben dem Grabsteine des Francisco Nunes Pereyra liegen zwei Stücke eines blauen Grabsteines, auf deren einem nur noch das Wort Abendana mit einigem Zwischenraum, nebst voranstehenden Buchstaben A...L, schwach lesbar ist, was in Betracht des von jeher in dieser Gemeinde herrschenden Gebrauches, Mann und Frau neben einander zu begraben, zu der Vermuthung führt, dass dort seine Gattin ABIGAËL (Justa) begraben ist. Durch die Angabe

¹ In meergenoemd »Livro de B.-A.» vindt men de aantekeningen, wier vertaling luidt:

»A^o 5385 (15 Febr. 1625) David Abendana, alias Francisco Nunes Homem, naast dona Sara Altaide begraven in rij 8, N°. 11”.

»In rij 8, N°. 11 werd den 15^{den} Febr. 5385 begraven David Abendana van de gemeente Newé Salom”. Daar deze zerk nu juist op de aangewezen plaats is gevonden, is, ook in verband met den aanstonds volgende tekst, de identiteit hier bewezen.

² Vertaling: En David ontsliep met zijne vaderen en werd in het graf geplaatst, dat men voor hem gegraven [en] met dezen gedenksteen voorzien heeft. Hij is de edele, eerwaarde David Abendana — hij ruste in Eden — die gestorven is op den verjaardag van Mozes’ overlijden den [7] Adar I, 5385 (14 Febr. 1625).

¹ Im mehrerwähnten »Livro de B.-A.» findet man die Eintragungen, welche in der Uebersetzung lauten wie folgt:

»A^o 5385 (15. Februar 1625) David Abendana, alias Francesco Nunez Homem, beerdigt neben Dona Sara Altaide in der Reihe 8, N°. 11.

»In der Reihe 8, N°. 11, wurde am 15. Febr. 5385 begraben David Abendana aus der Gemeinde Neue-Schalom”. Da nun dieser Stein genau auf der angegebenen Stelle gefunden wurde, so ist in Verbindung mit der gleich folgenden geschichtlichen Ausführung die Identität der beiden genannten Persönlichkeiten bewiesen.

² Uebersetzung: Und David entschlief zu seinen Vätern und wurde begraben in das Grab, das man ihm gegraben (und mit) diesem Denkmal bezeichnet hat. Er ist der würdige, geehrte R. David Abendana. — Er ruhe in Eden. — Er starb am Sterbetage Moses’ (7) Adar I, im Jahre 5385 (14. Febr. 1625).

het Livro de Bet-Ahain, luidende in vertaling: „N° 12 nog onbezet, maar bestemd voor de vrouw van n° 11 (zijnde David Abendana)”, werd dit vermoeden mij later bevestigd.

Zooals wij bij De Barrios (Casa de Jacob, pag. 5) en in het H. S. van Franco Mendes (zie den titel in de Inleiding noot 2) opgeteekend vinden, kwam tusschen 1590 en 1568 Dona MAYOR RODRIGUEZ, echtgenoot van Caspar Lopez Homem, met hare zonen Manuel en Antonio Lopez Pereyra en hare dochters Maria Nunez en Justa Pereyra, benevens Miguel Lopez (oom dezer laatsten), de inquisitie in Portugal ontvluchtende, hier ter stede aan en legden zij den grond tot de Amsterdamsch-Portugeesche gemeente. Maria trad in het huwelijk met haar neef Manuel Lopez Homem en Justa met haar neef FRANCISCO NUNEZ PEREYRA (HOMEM). Antonio vertrok weder en werd groot-thesaurier (*Contador mayor*) van den koning van Spanje. Justa, die twee kinderen door den dood verloren had en dit daaraan toeschreef, dat haar man nog niet besneden was, zonderde zich van hem af totdat hij door Uri-Levi in den Joodschen bond was opgenomen. Hij nam toen den naam DAVID ABENDANA en zij dien van ABIGAËL aan. Uit dit huwelijk sproot de, volgens Franco Mendes, beroemde (?) chacham (opperrabbijn) Manuel Abendana.³

³ Nergens vind ik, dat hij chacham was of zich door het een of ander beroemd gemaakt heeft. Bij De Barrios (*Arbol de las Vidas*, pag. 81) wordt gezegd, dat hij veel tot verstandontwikkeling bijdroeg en hoofd van drie jesjiboth (leerscholen) was. Franco Mendes vermeldt hem als chazan de chebra (adjunct voorlezer) tijdens de vereeniging der drie gemeenten alhier. Op zijne zerk leest men:

ראה פה לו איש נאמן
חכם לכב וכנפשוך
ולבו ער חיי זמן
ברוך זה תבין לך

im Livro de Bet-Ahain, welche übersetzt lautet: „N°. 12 noch unbesetzt, aber für die Gattin von N° 11 (nämlich David Abendana) vorbehalten”, wurde mir diese Vermuthung zur Gewissheit.

Nach den Angaben von De Barrios (Casa de Jacob pag. 5) und der Handschrift von Franco Mendes (s. deren Titel in der Einleitung Note 2) kam zwischen 1590 u. 1598 Dona MAYOR RODRIGUEZ, Ehegattin des Caspar Lopez Homem nebst ihren Söhnen Manuel und Antonio Pereyra und ihren Töchtern Maria Nunez und Justa Pereyra nebst Miguel Lopez (Oheim der letzteren), vor der Inquisition in Portugal flüchtend, in hiesiger Stadt an, und legten so den ersten Grund zu der Amsterdamer portugiesischen Gemeinde. Maria vermählte sich mit ihrem Vetter Manuel Lopez Homem, und Justa mit ihrem Vetter FRANCISCO NUNEZ PEREYRA (HOMEM). Antonio reiste wieder zurück und wurde Gross-Schatzmeister (*Contador mayor*) des Königs von Spanien. Justa, die ihre Kinder durch den Tod verloren hatte, und dies der Sünde zuschrieb, dass ihr Gatte noch nicht beschnitten war, sonderte sich solange von ihm ab, bis er durch Uri Levy in den Bund Israels aufgenommen wurde. Darauf nahm er den Namen DAVID ABENDANA und seine Gattin den Namen ABIGAËL an. Dieser Ehe entspross, nach Franco Mendes, der berühmte (?) Chacham (Ober-Rabbiner) Manuel Abendana.³

³ Ich finde nirgend, dass er Chacham war, oder dass er sich auf irgend eine Weise berühmt gemacht hätte. Bei De Barrios (*Arbol de las Vidas* pag. 81) heisst es, dass er viel zur Geistesbildung beitrug und das Oberhaupt von drei Jeschibot (Lehrschulen) war. Franco Mendes bezeichnet ihn als Chasan de Chebra (Adjunct-Vorbeter) zur Zeit der Vereinigung der drei hiesigen Gemeinden. Auf seinem Grabstein liest man:

S^a do bemaventurado
H. R. Imanuel Abendana
falecen em 23 de
Sivan anno 5427. (15 Juni 1667.)

N°. 4.

Grafsteen van
JACOB (ISRAËL) BELMONTE. ¹

Grabstein des
JACOB (ISRAEL) BELMONTE. ¹

Bovenaan op de zerk:

Oben auf dem Grabstein:

מצבת קבורת הישיש הנכבד
הגביר כ'ר' יעקב בילמונטי
ז'ל אשר התהלך
את האלקים בתשעה עשר לחדש כסליו
משנת ה'ש'צ' תנצבה ²

SA DE *) VARAO HONRADO PASIFICO **)
JACOB BELMONTE O KOAL §) FI §§) CON
EL DIO EM 19 DE KISLEF DO ANNO
DE 5390 SVA ALMA ESTE EM GLORIA ³

*) de loco: do. — **) pasifico loco: pacifico. — §) koal loco: qual. — §§) fi loco: foy.

De familie Belmonte neemt in het eerste tijdperk van de nederzetting der Portugeesche Joden te Amsterdam een voorname plaats in. Zij schitterde niet alleen door rijkdom en pracht, maar leverde ook een aantal mannen van kunde en doorzicht, die zoo in als buiten deze gemeente nuttig werkzaam waren en zich op velerlei gebied verdienstelijk maakten. Jacob (Israël) Belmonte, geboren op het eiland Ma-

Die Familie Belmonte nimmt zur Zeit der Niederlassung der portugiesischen Juden in Amsterdam ein hohen Rang ein. Sie glänzte nicht allein durch Reichthum und Pracht, sondern es entsprossen aus derselben Männer von Wissenschaft und durchdringendem Verstande, welche sowohl innerhalb der Gemeinde, als auch nach auswärts hin nützlich wirksam waren, und auf vielen Gebieten eine verdienstvolle

¹ Bij De Barrios en Franco Mendes heet hij nu eens Jacob Belmonte, dan weder Jacob Israël Belmonte. Bij vergelijking der verschillende plaatsen blijkt het intuschen, dat met beide benamingen een en dezelfde persoon bedoeld wordt. In het begrafenisboek der gemeente heet hij Jacob Israël Belmonte.

² Vertaling: Grafsteen van den geëerden grijsaard, den eerw. heer Jacob Belmonte z. g., overleden den 19den der maand Kislew van het jaar 5390 (4 Dec. 1629). Zijne ziel worde bewaard in den bundel des levens.

³ Vertaling: Graf van den geëerden, vreedzamen Jacob Belmonte, die met God was den 19den Kislew van het jaar 5390. Zijne ziel geniete de hemelsche zaligheid.

¹ Bei De Barrios und Franco Mendes heisst er bald Jacob Belmonte, bald Jacob Israel Belmonte. Vergleicht man die verschiedenen Stellen, so geht jedoch daraus hervor, dass unter den verschiedenen Benennungen ein und dieselbe Person gemeint ist. Im Begräbnissbuche der Gemeinde heisst er Jacob Israel Belmonte.

² Uebersetzung: Grabdenkmal des geehrten Greises, des Herrn Jacob Belmonte, sel. Andenkens, der zu Gott wandelte am 19. des Monats Kislew des Jahres 5390 (4. Dec. 1629). Seine Seele sei verbunden im Bunde des (ewigen) Lebens!

³ Uebersetzung: Grabmal des geehrten, friedfertigen Jacob Belmonte, der zu Gott (einging) den 19. Kislew des Jahres 5390. Seiner Seele sei der himmlische Glanz (beschieden)!

dera, was de eerste van dit geslacht te dezer stede en een der weinigen, die in 1597⁴ hier openlijk het Jodendom begonnen te belijden. Ten huize van den Marokkaanschen gezant don Samuel Palache bracht hij het eerste tiental (minjan) tot het gebed te zamen en vormde met dezen en Jacob Tirado het eerste bestuur der gemeente Beth-Jahacob (De Barrios, Gov. Popul. Jud. 61 en 62). In 1614 hielp hij de statuten voor de pas verworven begraafplaats te Ouderkerk a/d Amstel tot stand brengen (De Barrios, Gemilut Jassadim 51 en Xebra de Bikur Jolim 83) en werkte een jaar later aan de wetten der gebroederschap Bikkoer Choliem⁵. Hij kleepte de geschiedenis van Job in boertige verzen en maakte ook een gedicht op de inquisitie en op de verstrooiing van zijn volk⁶, uit welk gedicht De Barrios (Triumpho d. gov. Pop. 76) de volgende regelen overneemt:

Que morra vivo quem com liberdade
dixe, que he hum so o Senhor Bendito?
e que he eterna a Ley immaculada,
a mens hirmaos por Deos en Sinay dada?⁷

Hij was gehuwd met Simcha, alias Gimar Vaz⁸, insgelijks te Ouderkerk begraven, en liet acht zonen na, die in de voetstappen huns vaders traden. Bij zijn overlijden stichtte cha-

⁴ Volgens Franco Mendes kwam hij eerst in 1599 hier.

⁵ Zie over deze instelling noot 5 van N°. 7.

⁶ Relaç. d. los poët. 53:

„Contra la Inquisicion Jacob Belmonte
un canto tira del Castalio Monte,
y comico la Historia de Job canta”.

Graetz en Kayserling hebben omtrent deze dichtstukken een minder juiste opvatting. Graetz (Gesch. d. Juden IX. 515) meent, dat niet beide deze dichtstukken vervaardigd zijn, maar alléén dat op de inquisitie en wel onder den titel »Job”. Kayserling (Sephardim 290) houdt het octaaf met glosse van De Barrios (Triumph. Carro) voor het octaaf uit het gedicht op de inquisitie, waarvan in de Triumpho d. Gov. Pop. 76) gesproken wordt. In eerstgenoemd octaaf evenwel is van de inquisitie volstrekt geen sprake.

⁷ Waarom snijdt men den levensdraad af van hem, die vrijmoedig bekent, dat de gezegende God éénig en de zuivere wet, door Hem aan mijne broeders op Sinai gegeven, eeuwig is?

⁸ In het meergenoemde H. S. van Franco Mendes, berustende bij de Portug. gemeente alhier, bevindt zich een vermoedelijk uniek exemplaar van haar portret, in 1642 gegraveerd door haar zoon Mozes.

Thätigkeit entwickelten. Jacob (Israel) Belmonte, geboren auf der Insel Madeira, war der erste dieses Geschlechtes in dieser Stadt und einer der wenigen, die im Jahre 1597⁴ anfangen sich öffentlich zum Judenthum zu bekennen. Im Hause des marokkanischen Gesandten don Samuel Palache brachte er die ersten zehn Männer (Minjan) zum Gebete zusammen, und gründete so mit diesen und mit Jacob Tirado den ersten Vorstand der Gemeinde Beth Jahacob (De Barrios, Gov. Pop. Jud. 61 u. 62). Im Jahre 1614 half er die Statuten in Betreff des damals erst vor kurzem neu erworbenen Gottesackers zu Ouderkerk a. d. Amstel zustande bringen (De Barrios, Gemilut Jassadim 51 u. Xebra de Bikur Jolim 83) und arbeitete ein Jahr später an den Statuten der Brüderschaft Bikkur Cholim⁵. Er umschrieb die Geschichte Hiob's in scherzhafte Verse, und verfasste auch ein Gedicht auf die Inquisition und auf die Zerstreung seines Volkes⁶, aus welchem Gedichte De Barrios (Triumpho d. govier. Pop. 76) folgende Verse anführt:

Vermählt war er mit Simcha alias Gimar Vaz⁸, die ebenfalls zu Ouderkerk beerdigt ist, und hinterliess acht Söhne, welche in die Fussstapfen ihres Vaters traten. Bei seinem Tode

⁴ Nach Franco Mendes kam er erst im Jahre 1599 hier an.

⁵ Ueber diese Anstalt s. Note 5 von N°. 7.

⁶ Relaç. d. los poët. 53:

Graetz und Kayserling haben in Betreff dieser Gedichte eine weniger zutreffende Ansicht. Graetz (Gesch. d. Juden IX. 515) meint, dass nicht diese beiden Gedichte, sondern nur das eine unter dem Titel „Hiob” auf die Inquisition gedichtet sei. Kayserling (Sephardim 290) hält die Stanze mit der Glosse von De Barrios (Triumph. Carro) für die Stanze aus dem Gedichte auf die Inquisition, welches im Triumpho de Gov. Pop. 76 erwähnt wird. Im erstgenannten Gedichte ist jedoch von der Inquisition durchaus nicht die Rede.

⁷ Warum durchschneidet man den Lebensfaden desjenigen, der frei bekent, dass der gelobte Gott einzig, und dass das reine Gesetz, von Ihm meinen Brüdern auf Sinai gegeben, ewig ist?

⁸ In der mehrerwähnten Hs. von Franco Mendes, welche im Besitze der hiesigen portugiesischen Gemeinde ist, befindet sich, vermuthlich als Unicum, ein Exemplar ihres von ihrem Sohne im Jahre 1642 gestochenen Porträts

cham Saul Levi Morteira hem ter eere alhier eene jesjiba, die van den dag der begrafenis en gedurende het rouwjaar ten huize van den overledene bijeenkwam⁹.

Aan zijne nagedachtenis wijdt De Barrios (Triumpho d. gov. Pop. 63) het volgende gedicht, waarin de meeste der opgenoemde bijzonderheden vervat zijn:

La isla de Madera fue tu Oriente,
 O Yacob Israël! o gran Belmonte!
 Simcha tu esposa en Batavo Horizonte,
 Con ceremonia de Mosayca gente;
 Diez personas congregas diligente
 En la oracion, que assombro de Acheronte,
 La mansion de Payache halla su monte
 Moria, y su ara a tu fervor ardiente.
 La comedia de Yob sonoro hazes,
 Y ocho prisiones tienes de tu esposa,
 En ocho hyos que en la ley rehazes.
 El gobierno politico introduzes
 En Amsterdam de Hebreá Nao ansiosa,
 Sus almas velas, y de Dios sus luzes.

stiftete der Chacham Saul Levi Morteira ihm zu Ehren hierselbst eine Jeschiba, welche vom Tage der Beerdigung an während des ganzen Trauerjahrs sich im Hause des Verklärten versammelte⁹.

Seinem Andenken widmete De Barrios (Triumpho d. gov. P. 63) folgendes Gedicht, in welchem die meisten der oben angegebenen Einzelheiten enthalten sind:

⁹ Nergens vond ik aangewezen, onder welchen naam of onder welchen vorm deze instelling, door De Barrios (Resit-Jokma) „el primer Yesiba” genoemd, bestaan heeft. De door Morteira gestichte Corona de Ley (כתר הורה), door De Barrios „academia primera” genoemd, kan hier niet in aanmerking komen, daar deze eerst in 1643 is opgericht.

⁹ Ich finde nirgend eine Andeutung unter welchen Name und unter welcher Form diese von De Barrios (Resit-Jokma) „el primer Yesiba” genannte Jeschiba bestanden habe. Die von Morteira gestiftete Corona de Ley (כתר הורה), von De Barrios „academia primera” genannt, kann hier nicht in Betracht kommen, da dieselbe erst 1643 errichtet wurde.

N°. 5.Grafsteen van
MOZES BELMONTE.

Boven op de zerk:

הפקד אתי אצר נחמד
 לו כתר שם טוב על ראשו
 הכי על עמדו לא עמד
 וכאור בקר העריב שמשו
 אל מצחו לא יגרע עינו
 בין כוכבים ישים קנו

(S^a DO) HONRADO MOSSEH BELMONTE
 TE FALESEO EM 23 DE IJAR.
 AN^o 5407 ¹

O INSTITUDOR *) E IRMAO
 DA SANTA HEBRA
 DE GEMILUT HASADIM ².

*) loco: instituidor.

Mozes Belmonte, zoon van den zoo even genoemden Jacob Isr. B., was om zijne godsvrucht en weldadigheid geëerd. Hij stichtte in 1639 de gebroederschap Gemiloeth-Chasadim ³, leverde eene Spaansche vertaling van

¹ Vertaling: (Graf van den) geëerden Mozes Belmonte, die gestorven is op 23 Ijar 5407 (29 Mei 1647). [Het jaartal 5307 bij De Barrios, Gem. Jassad, is blijkbaar een drukfout.]

² Vertaling: (Hij was) stichter en lid der heilige gebroederschap Gemiloeth Chasadim.

³ גמילות חסדים — doodgravers-collegie — werd door den dichter Mozes Belmonte met 42 andere gemeentelieden opgericht, die allen belangeloos werkzaam waren. In 1644 stelde het collegie zijn reglement vast en verklaarde het zich daarbij geheel onafhankelijk van het gemeentebestuur. Bij den dood van Belmonte (1647) trokken Parnassijns de benoeming van den hoofd-administrateur aan zich en stelden zij als zoodanig Abraham Aboab aan. Hiermede niet tevreden, trokken de leden zich terug en vormden een nieuwe gebroederschap on-

Grabstein des
MOZES BELMONTE.

Oben auf dem Grabstein:

Moses Belmonte, Sohn des obengenannten Jacob Israel Belmonte, stand in hohen Ehren wegen seiner Religiosität und Wohlthätigkeit. Er stiftete im Jahre 1639 die Brüderschaft Gemiluth Chasadim ³, veröffentlichte eine spa-

¹ Uebersetzung: Grab des verehrten Moses Belmonte, der verschied am 23. Ijar 5407 (29. Mai 1647). [Die Jahreszahl 5307 bei De Barrios, Gem. Jassad., ist unbezweifelt ein Druckfehler.]

² Uebersetzung: (Er war) Stifter und Mitglied der heil. Brüderschaft Gemiluth Chasadim.

³ Der Beerdigungs-Verein גמילות חסדים wurde von Moses Belmonte mit noch 42 anderen Gemeinde-Mitgliedern gestiftet, welche alle ihre Pflichten selbstlos erfüllten. Im Jahre 1644 bestätigte der Verein seine Statuten und erklärte sich als gänzlich unabhängig von der Gemeindeverwaltung. Nach dem Tode Belmonte's (1647) massten die Parnassim sich das Recht der Anstellung des Oberleiters an, und ernannten als solchen Abraham Aboab. Hiermit nicht einverstanden, zogen sich die Mitglieder zurück und bildeten eine neue Brüderschaft

de Pirké-Abboth (Spreuken der Vaders) ⁴ en deed zich ook als wetgeleerde en dichter kennen ⁵. Van zijne dichterlijke voortbrengselen kwam mij slechts één onder het gezicht, getiteld „Argumentos contra os Noserim” en gericht tegen het leerstelsel der erfzonde ⁶. Men vindt dit aan het slot van dit opstel geplaatst.

Mozes Belmonte bereikte slechts den leeftijd van 28 jaar.

Van de familie Belmonte teekent De Barrios o. a. nog op: David en Benjamin, broeders van Mozes Belmonte, de eerste als deelnemer aan Rehuel Jessurun's (Paulo de Pina) „Dialogo dos montes” ⁷ in 5384 ter Synagoge Beth-Jahacob gehouden; Benjamin als de eerste, die hier in deze gemeente op den achtsten dag zijner geboorte besneden werd ⁸; verder Abra-

der den naam Aby Jethomim, terwijl Parnassijns andere leden van Gemiloeth bijeenbrachten.

De vernieuwde gebroederschap (Gemiloeth) richtte in 1666 een jesjiba op, waarin wekelijks door 17 personen oefeningen in de wet gehouden werden, en waarvan chacham Mozes Raphael de Aguilar de eerste rosj (voorzitter) was. In 1705 vormde zij twee nieuwe afdelingen, Abodath Hakkodesj en Misjmereth Habbajith, de eerste met het doel, om het dragen der lijken met orde en plechtigheid te doen plaats hebben, de tweede, om de lijken uit de huizen te dragen en op de baar te plaatsen (Zie H. S. van Franco Mendes en De Barrios, Gem. Jassad). Tegenwoordig belast Gemiloeth zich met de taak van beide genoemde afdelingen, die als zelfstandige lichamen niet meer in wezen zijn.

⁴ Zie over de verschillende editiën (zoo afzonderlijke als die in vereeniging met Sjier Hasjieriem uitgegeven): Cat. Bodl. pp. 96, 238, 1778, 2997.

⁵ De Barrios, Gemilut Jassadin 58: Luz de la Ley, de la Poesia monte.

⁶ Dit tot nog toe onbekende gedicht, waarvan De Barrios (Rel. de la Poet. 56) slechts twee regels (de cursief gedrukte) mededeelt, vond ik, den vorigen zomer te Parijs zijnde, op het vóorschutblad van N°. 35 der Spaansche handschriften van de Bibliothèque Nationale.

⁷ In 1767 zag deze „Dialogo” het licht onder den titel ויכוח שבעה הרים „Dialogo dos montes, auto que se representou com a mayor aspectaçã e solemnidade na synagoga Amstelodama de Beth Jahacob na festa celebre de Sebuoth anno 5384, comp. p. Erud. S. HH. Rehuel Jessurun. Anexo vao sete disc. acad. e predicav. (comp. p. Saul Levy Morteira) etc. Amst. na off. typ. de Gerhard Joh. Janson em caza de Israel Mondovy”. Hierin worden zeven bergen uit de Heilige Schrift sprekende voorgesteld, dingende om den voorrang: voor den berg Sinai sprak Abraham da Fonseca; Isaac Cohen Lobatto voor Tsion; Joseph Coh. Faro voor Hor; de dichter en grammaticus Gideon Obediente (Abudiente) voor Nebo; David de Fonseca voor Geriziem, Dr. David de Haro voor Karmel en David Belmonte voor Sjittiem. Door koning Josaphat (voorgesteld door Jeosua Ulhoa) wordt ten laatste het pleit beslist.

⁸ De Barrios (Triumpho de Gov. Pop. 64): „Benjamin Belmonte el primer circuncidado de ocho dias”. —

nische Uebersetzung der Pirké-Abboth (Sprüche der Väter) ⁴ und zeichnete sich auch als Schriftgelehrter und Dichter aus ⁵. Von seinen poetischen Erzeugnissen kam mir nur eines zu Gesichte, überschrieben „Argumenta contra os Noserim” gegen die Erbsünde gerichtet ⁶. Siehe dasselbe zu Ende dieses Artikels.

Moses Belmonte erreichte nur ein Alter von 28 Jahren.

Aus der Familie Belmonte nennt De Barrios u. A. noch: David und Benjamin, Brüder des Moses Belmonte, erstern als Theilnehmer an dem von Rehuel Jessurun (Paul de Pina) in der Synagoge Beth-Jahacob gehaltene „Dialogo dos montes” ⁷; Benjamin aber als ersten, der in dieser Gemeinde am achten Tage nach seiner Geburt in den Bund Israels aufgenommen

unter dem Namen Aby Jethomim, während die Parnassim andere Mitglieder der Gemiluth zusammenbrachten.

Diese so erneute Brüderschaft (Gemiluth) errichtete 1666 eine Jeschiba, in welcher wöchentlich von 17 Personen Uebungen im Gesetzes-Studium gehalten wurden, und worin der Chacham Mozes Raphael de Aguilar der erste Rosch (Vorsitzender) war. 1705 bildeten sie zwei neue Abtheilungen, Abodath hakkodesch und Mischmereth habbajith, erstere mit dem Zwecke das Tragen der Leichen mit Ordnung und Feierlichkeit zu bewirken, letztere die Leiche aus dem Sterbehause zu tragen und sie auf die Bahre zu stellen (Hs. von Franco Mendes u. De Barrios, Gem. Jassad). Gegenwärtig übernimmt Gemiluth die Functionen beider genannten Abtheilungen, die als besondere Körperschaften zu bestehen aufgehört haben.

⁴ In Betreff der verschiedenen Editionen (sowol besondere als die in Vereinigung mit Schir ha-Schirim herausgegeben) siehe Cat. Bodl. pp. 90, 238, 1778, 2997.

⁵ De Barrios, Gemiluth Jassadin 58: Luz de la Ley, de la Poesia monte.

⁶ Dies bis jetzt unbekanntes Gedicht, aus welchem De Barrios (Rel. de la Poet. 56) nur zwei (in cursiv gedruckte) Zeilen mittheilt, fand ich, als ich im vorigen Sommer in Paris war, auf einem Vorsatzblatt von N° 35 der spanischen Handschriften der Bibliothèque Nationale.

⁷ Dieser „Dialogo” erschien im Jahre 1767 unter dem Titel ויכוח שבעה הרים „Dialogo dos montes, auto que se representou com a mayor aspectaçã e solemnidade na synagoga Amstelodama de Beth Jahacob na festa celebre de Sebuoth anno 5384, comp. p. Erud. S. HH. Rehuel Jessurun. Anexo vao sete disc. acad. e predicav. (comp. p. Saul Levy Morteira) etc. Amst. na off. typ. de Gerh. Joh. Janson em caza de Israel Mondovy”. In diesem Dialogo treten sieben Berge aus der heil. Schrift (gleichsam) sprechend auf, sich um den Vorrang streitend. Als Vertreter jener Berge sprachen: Abraham da Fonseca für den Berg Sinai, Isaac Cohen Lobatto für Zion, Joseph Cohen Faro für Hor, der Dichter und Grammatiker Gideon Obediente (Abudiente) für Nebo, David de Fonseca für Gerisim, Dr. David de Haro für Carmel und David Belmonte für Schittim. Die Entscheidung der Streitfrage wird durch den König Josaphat (vertreten durch Josua Ulhoa) herbeigeführt.

⁸ De Barrios (Triumpho d. Gov. Pap. 64): „Benjamin Belmonte el primer circuncidado de ocho dias.”

ham van Izak Belmonte (vader van den in de diplomatie bekenden markies Jacob Belmonte, alias de heer Van Schoonenberg)⁹, aan wien De Barrios in een zijner opuscula een sonnet wijdt.

Onder de Belmonte's die ook buiten de gemeente zich verdienstelijk gemaakt en in groot aanzien gestaan hebben, behooren nog vermeld te worden Don Manuel baron de Belmonte alias Isaac Nunes Belmonte, resident van den koning van Spanje in de Nederlanden, zoomede zijn broeder Don André de Belmonte en zijn aanverwant Francisco baron De Ximenes Belmonte, die in opvolging van tijd dezelfde betrekking bekleed hebben. Op den eerstgenoemde, als den belangrijkste, komen wij later, bij de beschrijving van zijn grafsteen, uitvoerig terug.

Deze besnijdenis had in het geheim plaats, zooals af te leiden is uit de onmiddellijk volgende woorden: „el Haham Aharon Sarfati el primero circuncidado de ocho dias publicamente”.

⁹ Zie over hem Koenen, *Gesch. d. Joden in Ned.* 207; Da Costa, *Israel en de Volken* 417.

wurde⁸; ferner auch Abraham, Sohn des Isaac Belmonte (Vater des in der Diplomatie bekannten Marquis Jacob Belmonte, alias Heer Van Schoonenberg)⁹, welchem De Barrios in einem seiner Opuscula ein Sonett widmet.

Zu den Belmontes, welche sich auch ausserhalb der Gemeinde verdient machten und in hoher Achtung standen, verdienen noch erwähnt zu werden: Don Manuel Baron de Belmonte, alias Isaac Nunes Belmonte, Resident des Königs von Spanien in den Nederlanden, ebenso sein Bruder Don André de Belmonte und sein Verwandte Francisco Baron de Ximenes Belmonte, welche in folgender Zeit dasselbe Amt bekleidet haben. Auf den erstgenannten werden wir bei der Beschreibung seines Grabmals ausführlich zurückkommen.

Diese Beschneidung wurde heimlich vollzogen, wie dies aus den gleich darauf folgenden Worten „el Haham Aharon Sarfati el primero circuncidado de ocho dias publicamente” zu schliessen ist.

⁹ Siehe über denselben Koenen, *Gesch. d. Joden in Nederl.* 207. Da Costa, *Israel en de Volken* 417.

ARGUMENTOS CONTRA OS NOSERIM EM FORMA DE VERSO.

Si es de las Cauzas, Cauza y primero.
 el Dio Omnipotente y Verdadero:
 Autor de quanto ay de Polo a Polo.
 diuino ser Independente y solo:
 No ja de Otra de Ydad a companhado.
 pues es Un ser Esistente y separado:
 Dueño de la Justicia recta y pura.
 cicrta verdad de perfeccion segura:
 Quien ay que aplique a Dios omnipotente.
 pluralidad si es uno simplemente:
 Quien ay que diga a Dios que nace y muere.
 sy es imposible que jamas se altere:
 Sy Dueño llaman a Dios de la Justicia.
 padesper Dios por otro es Injusticia:
 Es repugnansia que si a Dios pecamos.
 matando al proprio Dios y a nos Salvamos:
 Mas antes en tal cazo (?) preguntara.
 a quien tal opinion me consultara:
 Si porque Adam a Dios desobedese.
 fuese menester que el Hijo de Dios muriese:
 Por un pecado tan ynorme y fuerte.
 qual dizen fue matar a Dios Verdadero:
 Quien podremos dezir que Vendra al mundo.
 a remediar un pecado sin Segundo:
 Si muere Dios por el primer pecado.

quien querra en el Segundo Ser culpado:
 Si Vino a perdonar el que Adam hizo
 el Castigo duro no se deshizo:
 Si dizen que Verdadero Ungido.
 Masiagh que por Dios fue prometido:
 Como se considera ynperfectos.
 En su Vanidad Varios los Effetos.
 Donde esta aquella Paz del Universo.
 como nos testefica el Sagrado Verso:
 El mundo con diuersas opiniones
 Todo es Babel, todo es Confuziones
 Como ya no se ven señales tantos
 que predixeron los prophetas Santos
 Si vino a remediar Una malicia.
 fue en Dios mizericordia o fue justicia:
 Justicia no es porque es dar premio al Justo.
 castigo al pecador injusto:
Adam peco y Dios fue al agraviado.
Como puede Ser Dios el Castigado:
 Ay Justicia que mande a un ynosente.
 pagar lo que merece el delincuente:
 Ergo no fue Yusticia en Dios Bendito.
 que un delito metige otro delito:
 Mizericordia no se considera:
 pues la difinicion mas Verdadera:

Es escuzar al pecador la pena.
 accion que Solo el Dios piadozo ordena:
 Mas si dura aun de Adam el Castigo
 que mas prueba hadehaber que mas testigo:
 Dexara Dios de Castigar el mundo.
 fuera un favor Supremo Sin Segundo.
 Que pueda murir Dios es Imposible.
 que no pueda morir es Infalible:
 Que es uno Solo yncorporio es cierto.
 que es uno y tres es coza yncierta
 que la Ley de Moseh es eterna y pura.

Lo prueba la razon y la Escritura
 Que no es la que Antes era.
 La palabra de Dios jamas se altera:
 Que es eterno Dios y ynfinito:
 Verdadera opinion que acredito:
 Pero que este Dios de muger nasse.
 quien ay que tal opinion acreditase
 Sy el que jusgan por Dios Cristianos tantos:
 mando guardar Los mandamentos Santos:
 Como porfanan el Sabat y adoran
 ymagen de Palo que laboran.

N°. 6.

Grafsteen

van chacham JOSEPH PARDO.

Grabstein

des Chacham JOSEPH PARDO.

מצבת קבורת החכם השלם
 החסיד המאושר טוב עם
 אלקים ועם אנשים כמהרר
 יוסף פארדו זצוקל אשר
 נתבקש בישיבה של
 מעלה יום ד רה מרחשוון *
 שנת § הן צדיק בארץ
 (§§) ישלם לפרט קטן ¹

*) Sic.

§) Spr. 11 : 31.

§§) Dit woord wijst het jaartal aan.

Daaronder het volgende inschrift, waaruit blijkt, dat ook zijn kleinzoon Joseph Pardo, die chazzan (voorlezer) te Londen was, hier begraven is.

Unter dieser folgende Inschrift, woraus hervorgeht, dass auch sein Enkel Joseph Pardo, der Chasan (Vorleser) zu Londen war hier begraben ist.

מצבת

קבורת החסיד ועניו נעים
 זמירות ישראל ר' יוסף
 פארדנ ** נכדו של הר"ר יוסף
 פארדו ויחדיו יהיו תמים ***

**) loco: פארדו.

***) Exod. 26 : 24.

¹ Vertaling: Grafsteen van den hooggeleerden en eerwaarden Joseph Pardo z. g., die goed was voor God en menschen en naar het hemelsche verblijf opgeroepen werd Woensdag R. H. Marchesjwan van het jaar (5)308 (11 October 1619).

¹ Uebersetzung: Grabmal des gelehrten, wohlthätigen, frommen bei Gott und Menschen beliebten. R. Joseph Pardo, der zur himmlischen Sitzung abgerufen wurde am Mittwoch dem Neumondstag Marcheschwan im Jahre (5)380 (11. Oct. 1619).

תחת האבן הזאת יידי ה' את
יוסף ד' בשבת כ"ז לחדש אב
שנת ה'תל"ז⁽²⁾

Joseph Pardo van Salonika was de eerste chacham der gemeente Beth-Jahacob en stichter der gebroederschap ³ מדר הבתולות. Men vindt weinig omtrent hem opgeteekend. Conforte (Koré ha-Doroth) vermeldt hem als een geleerd en weldadig man, die veel tot verbreiding van wetskennis deed De Barrios (Vida de Ishac Huziel 38) bezingt zijn lof in het volgende sonnet, vervaardigd op zijn dood:

Joseph Pardo aus Salonichy war der erste Chacham der Gemeinde Beth-Jahacob und Stifter der Brüderschaft ³ מדר הבתולות. Man findet nur wenige Angaben über ihn aufgezeichnet. Conforte (Koré ha-Doroth) führt ihn als einen gelehrten und wohlthätigen Mann an, der viel zur Verbreitung der Gezetzeskunde beitrug, und De Barrios (Vida de Ishac Huziel 38) besingt sein Lob im folgenden auf seinen Tod gedichteten Sonett:

Por la puerta de Libra el lagrimante
Hesvan, sale con cara macilenta;
cinco mil y trecientas da y ochenta
bueeltas, del dia el principe brillante.
quando de un mundo a otro va triunphante
el pio Joseph Pardo, con tal cuenta
que en su celeste libro, Dios lo assienta
con aurea tinta y calamo fragante.
Dexa de ministrar feliz memoria
La casa de Jacob, con puro zelo,
y por su escala sube hasta la gloria.
La Horfandad a su fama da gran buelo
y en nubes por su celica victoria
El summo Rey de Pardo viste al cielo⁴

² Vertaling: Grafsteen van den vromen en nederigen Chazzan R. Joseph Pardo, kleinzoon van den eerw. Joseph Pardo, die te zamen onder dezen steen vereenigd zijn. Hij stierf Woensdag 27 Ab van het jaar 5437 (24 Aug. 1677).

³ Deze heden ten dage nog rijk bloeiende vereeniging, meer bekend onder den naam „Santa Companhia de dotar orphas e donzelas” (heilige gebroederschap tot uithuwelijking van weesmeisjes en jonge dochters), ontstond in 1615 op aansporing van Jacob Coronel van Hamburg en in navolging van een dergelijke inrichting bij de Talmued-Thora-gemeente te Venetië. Aanvankelijk telde ze slechts 20 leden, die elk een inkoopgeld van 20 pond Vlaamsch (ƒ120) stortten. Jozua Habilho, Jozua Sarfatim en Rehuel Jessurun ontwierpen haar eerste statuten; Mordechai Franco Mendes was haar eerste penningmeester. In de jaren 1628, 1657, 1756 en later werden de reglementen aanmerkelijk gewijzigd en onderging de gebroederschap groote hervorming. In 1683 telde ze reeds ruim 400 leden met een kapitaal van ƒ50,000. Een en ander is ontleend aan het H. S. van Franco Mendes en De Barrios (Hermandad de las Huerfanas). Meer bijzonderheden zijn te vinden in het reglement der Vereeniging, gedrukt bij J. B. de Mesquita alhier, 1862.

⁴ Vertaling: Met een bleek gelaat was de treu-

² Uebersetzung: Grabmal des frommen und bescheidenen Mannes, des lieblichen Sängers in Israël R. Joseph Pardo, Enkels des R. Joseph Pardo. Hier unter diesem Steine ruhen sie vereint. Und der Herr war mit Joseph am Mittwoch den 27. Ab 5437 (24. August 1677).

³ Diese bis auf den heutigen Tag noch reich blühende Genossenschaft, bekannter unter dem Namen „Santa Companhia de dotar orphas e donzelas” (heilige Brüderschaft zur Ausstattung von Waisemädchen und Jungfrauen) entstand im J. 1615 durch Anregung von Jacob Coronel aus Hamburg und als Nachahmung einer ähnlichen Anstalt bei der Talmud-Thora-Gemeinde zu Venedig. Anfangs zählte sie nur 20 Mitglieder, von denen jedes 20 Pfund flämisch (= 120 fl.) als Eintrittsgeld einlegte. Josua Habilho, Josua Sarfatim und Rehuel Jessurun entwarfen ihre ersten Statuten und Mordechai Franco Mendes wahr ihr erster Rendant. In den Jahren 1628, 1657, 1756 und später wurden die Anordnungen bedeutend modifizirt und die Brüderschaft wurde erheblich umgestaltet. 1633 zählte sie bereits über 400 Mitglieder und besass ein Kapital von ƒ50.000. Obiges ist entlehnt aus der H. S. von Franco Mendes und aus De Barrios (Hermandad de las Huerfanas). Mehr Einzelheiten findet man in dem Statut der Genossenschaft, gedruckt bei J. B. de Mesquita hierselbst 1862.

⁴ Uebersetzung: Thränen vergiessend war mit

In het zeldzame werkje אמרי נועם van Jos. Salom b. Salom Gallego (niet Galliano, zooals Fürst, of Galliano, zooals Steinschneider), Amsterd. 1628, vindt men enkele smeekgebeden (בקשות) van zijne hand.

---

rige maand Chesjwan door de poort van de Weegschaal gegaan, de schitterende dagvorstin had 5380 omwentelingen volbracht, toen de vrome Joseph Pardo zegevierend van de eene naar de andere wereld ging en beladen met zulke verdiensten, dat God hem in zijn hemelsch boek opschreef met welriekende pen en gouden inkt. Van zijn zuiver en ijverig beheer der gemeente Beth-Jahacob liet hij een gelukkige herinnering na en langs hare ladder (de Jakobs-ladder) steeg hij tot den roem op. De Weezen-Stichting gaf aan zijne faam een hooge vlucht en om zijn hemelschen zegepraal kleedt de Allerhoogste den hemel in grauwe wolken.

In dem seltenen werkchen אמרי נועם von Jos. Salom b. Salom Gallego (nicht Galliano, wie bei Fürst, oder Galliano, wie Steinschneider es hat) Amsterd. 1628, findet man einige von ihm verfasste Gebete (בקשות).

---

bleichem Antlitz der Monat Cheschwan durch die Pforte der Waage gegangen; die strahlende Fürstin des Tages hatte 5380 Wandlungen vollbracht, als der fromme Joseph Pardo sieggekrönt von einer Welt in die andre übergang, und so reich an Tugenden, dass Gott ihn einschrieb in sein himmlisches Buch mit duftendem Stift und goldener Dinte. Ob seiner Verwaltung der Gemeinde Beth-Jahacob mit reinem Eifer hinterliess er ein seliges Andenken und erstieg auf seiner (Jacobs) Leiter empor zur Glorie. Die Waisenstiftung gab seinem Ruhme einen hehren Flug, und ob seines himmlischen Triumphes kleidete der Höchste die Wolkenhimmel in düstere Farben.

N°. 7.

Grafsteen

van Chacham DAVID PARDO.

Grabstein

des Chacham DAVID PARDO.

ALENBRANTE *) EN TV
 CAZAY **) EN TV PROSPORIDAD ***)
 LOQVE TE AS DE TORNAR
 EN ESTE LVGAR Y FAS
 OBRAS CONQVE VAIAS
 A DESCANSAR DAVID PARDO ¹.

*) Loco: alembrate.

**) Loco: caza y.

***) Loco: prosperidad.

כל מלאכי מרום וכל נברא
 יחד יקוננו בקול מרה
 יבכו ויצעקו כמו קולם
 אויה במות צדיק יסוד עולם

מצבת

קבורת עיר וקדיש החכם השלם
 חסיד ועניו זיו הדור והדרו מורנו
 הרב כבוד הוד פאדרו נתבקש
 בישיבה של מעלה ביום ר"ח ניסן
 בשנת זי"ת רענן בבית אלהים §§)

ת'נצ'בה' ²

§§) Ps. 52, vs. 10.

Vertaling: Herinner u in uw huis en in uw voor-
 spoed, dat deze plaats uwe bestemming is, en doe dus
 zulke werken, waarmede gij u gerust kunt neêrleggen.
 David Pardo.

Ter verkrijging eener begrijpelijke vertaling heb ik
 aangenomen alsof achter het woord descansar een
 punt stond en aldus D. P. sprekende voorgesteld.

² Vertaling: Grafsteen van een rein en heilig man,
 van onzen zeer geleerden, vromen en nederigen mees-

¹ Uebersetzung: Errinnere dich in deinem Hause
 und deinem Glücke, das dieser Ort deine Bestimmung
 ist, und übe solche Thaten, mit denen du dich ruhig
 niederlegen kannst. David Pardo.

Um einen verständlichen Sinn zu bekommen, habe ich mir
 einen Punkt hinter dem Worte descansar gedacht
 und demnach D. P. sprekend eingeführt.

² Uebersetzung: Grabmonument eines engelgleichen
 und heiligen Mannes, des hochweisen, frommen und de-

Onder de mannen, die in vroeger dagen in deze gemeente gearbeid hebben, moet onze David Pardo eervol vermeld worden. Heeft hij al niet als auteur naam gemaakt, door zijn godsdienstig en weldadig streven, door zijn ijverige bemoeiingen in het belang van orde en eendracht heeft hij zich onderscheiden en wordt hij nu nog met eerbied herdacht³. Zoon van den chacham Joseph Pardo (zie n°. 6), trad hij in diens voetstappen en was hij in verschillende betrekkingen ten nutte zijner gemeente werkzaam. Hij was de eerste chacham der in 1618 gestichte gemeente Beth-Israël, een ambt, zooals Franco Mendes en De Barrios mededeelen, door hem aanvaard met het inzicht, om verzoening tot stand te brengen tusschen de nieuwe gemeente en de gemeente Newé-Sjalom, waaruit zij door afscheiding ontstaan was. Aan de vereeniging der drie gemeenten in 1639 nam hij een werkdadig aandeel (De Barrios, Arbol de las Vidas, 62); door een geestigen inval wist hij die te bewerken. Door allen namelijk was die vereeniging gewenscht, maar door de kleingeestigheid der voorname gemeenteleden werd zij tegengehouden. Zoo meende ieder hunner, bij het onderteekenen der acte van toetreding aanspraak op den voorrang te hebben. Pardo maakte een aantal afschriften der acte en legde aan ieder hunner, buiten weten van de anderen, een teekening voor en kwam zoo tot zijn doel (H. S. Franco Mendes). In het toen nieuw gevormde Beth-Din kreeg hij met Menasseh Ben-Israël, Saul Levy Morteira en Isaac Aboab zitting en werd hij tevens tot bezorger der begrafenis en adjunct-administrateur der begraafplaats aangesteld⁴. De chebrah (gebroe-

Unter den Männern, welche in frühern Zeiten in dieser Gemeinde wirksam waren, gebührt unserm David eine ehrenvolle Erwähnung. Hat er auch als Schriftsteller sich keinen Ruhm erworben, so hat er sich dafür durch sein religiöses und wohlthätiges Streben und seine eifrige Mühewaltung in Betreff der Ordnung und Eintracht in der Gemeinde ausgezeichnet und seiner wird noch jetzt mit Ehrerbietung gedacht³. Sohn des Chacham Joseph Pardo (s. N°. 6), trat er in seines Vaters Fussstapfen und war in verschiedenen Beziehungen zum Nutzen und Frommen seiner Gemeinde wirksam. Er war der erste Chacham der im J. 1618 gestifteten Gemeinde Beth-Israel, dieses Amt trat er, wie Franco Mendes und De Barrios berichten, in der Absicht an, um eine Versöhnung zwischen der neuen Gemeinde und der Gemeinde Neweh-Schalom, aus welcher dieselbe durch Absonderung hervorgegangen war, zu Stande zu bringen. An der Vereinigung der drei Gemeinden im J. 1639 nahm er einen thätigen Antheil (De Barrios, Arbol de las Vidas, 62) und verstand dies durch ein klug erdachtes Mittel in Ausführung zu bringen. Die Vereinigung wurde zwar von Allen gewünscht, allein durch kleinliche Eitelkeit der erste Gemeindemitglieder zurückgehalten. Jeder derselben beanspruchte nämlich bei der Unterzeichnung der Beitritts-Acte die erste Stelle. Pardo fertigte daher mehrere Abschriften dieser Acte an, und legte jedem der Mitglieder ohne Vorwissen des andern eine solche zur Unterschrift vor, und erreichte auf diese Weise sein Ziel (H. S. Franco Mendes). In dem damals neu gebildeten Beth-Din erhielt er neben Menasseh Ben-Israel, Saul Morteira und Isaac Aboab Anstellung und wurde zugleich als Anordner der Begräbnisse und als Adjunctverwalter des Begräbnissplatzes angestellt⁴. Die Chebrah (Brü-

ter David Pardo, die de glans en het sieraad van zijn tijd was. Hij werd naar hoogere gewesten opgeroepen op den nieuwemaandsdag van Nisan van het jaar (5)417 (15 Maart 1657). Zijne ziel worde enz.

³ Uitzondering hierop maakt Dr. Graetz, die hem in zijne Gesch. d. Jud. (X. 10) met het „von wenig Bedeutung“ bestempelt en ook over mannen als Isaac Aboab, Saul Levy Morteira, Menasseh Ben-Israel min of meer den staf breekt (ibid. 7—13). Gemis aan „werken“ kan, mijns inziens, zulke uitspraak niet rechtvaardigen, en moet ik die, als niet genoegzaam gemotiveerd, verwerpen.

⁴ Voor al deze bemoeiingen genoot hij jaarlijks f550, benevens 100 manden turf (zie Reglement der vereenigde gemeenten A^o 1639).

müthigen, des Glanzes seines Zeitalters und dessen Zierde, unsers Lehrers R. David Pardo, der zum höhern Sitze abgerufen wurde am Neumondstage Nisan im Jahre (5)417 (15. März 1657). Seine Seele etc.

³ Eine Ausnahme hiervon macht Graetz, der ihn in seiner Gesch. d. Jud. (X. 10) mit dem Prädicate „von wenig Bedeutung“ bezeichnet, der auch über Männer wie Isaac Aboab, Saul Levy Morteira, Menasseh Ben-Israel mehr oder minder den Stab bricht (das. 7—13). Sein geringes Wirken als Schriftsteller kann nach meiner Ansicht ein solches Urtheil nicht rechtfertigen, und so muss ich dieses als nicht hinreichend begründet zurückweisen.

⁴ Für alle diese Amtsverrichtungen erhielt er jährlich f550 nebst 100 Korb Torf (s. Statuten der vereinigten Gemeinden A^o 1639).

derschap) Bikoer Cholim⁵ benoemde hem tot chazzan, en de weldadige instelling Chonen Dallim⁶ telde hem onder hare oprichters. Zooals reeds gemeld is, heeft David Pardo zich niet als schrijver doen kennen. Nochtans heeft hij door zijne transcriptie der Spaansche vertaling van Bechai ben Josephs voortreffelijke חובות הלבבות (Plichten der harten) in een tijd, waarin, zooals Menasseh Ben-Israel ons verhaalt, het Hebreeuwsch bijna niet gekend werd, een verdienstelijk werk verricht⁷. Al de overige werken, door Fürst (Biblioth. Jud.) en anderen aan onzen Pardo toegekend, behooren op naam van David van Jacob Pardo⁸ (zie Steinschneider, Catal. Biblioth. Bodl. 884 en Zedner, Cat. of the Brit. Mus. 627) gesteld te worden, met uitzondering van den שלחן משה, die, volgens den Cat. Bodl., den zoon van onzen Pardo, Joseph, tot schrijver⁹

⁵ Zie de Inleiding noot 7.

⁶ חונן דלים, gesticht in 1625 door David Pardo, Saul Levy Morteira en David Cohen Henriques, had ten doel het verstrekken van rentelooze voorschotten op panden voor bepaalden tijd. Abraham Farar, David de Pinto en Samuel Abendana waren de eerste bestuurders en tot 1690, gedurende welk jaar Eliahu Aboab alleen aan het beheer was, bleef ze bestaan. Oorspronkelijk was ze uit drie banken samengesteld, door de drie gemeenten gesubsidieerd; doch bij de vereeniging van deze in 1639 smolten de drie banken tot één lichaam samen.

Volgens De Barrios telde die inrichting in 1684 meer dan 700 leden. Men verwarre deze gebroederschap niet met de gelijknamige inrichting, bij De Barrios onder een afzonderlijk hoofdstuk (Jonen Dalim) beschreven en in 1667 door afscheiding van de gebroederschap Temime Dareg ontstaan en waarvan David van Joseph Pardo (kleinzoon van onzen Pardo) oprichter en chacham Josiahu Pardo (zoon van onzen Pardo) eerste rabbijn was. (Zie H. S. v. Franco Mendes en De Barrios, Jon. Dal. 69).

⁷ Jehuda Ibn Tibbon had dit Arabische werk in het Hebreeuwsch vertaald (eerste druk, Napels 1489) en Zadik ben Joseph Formon daarvan eene Spaansche vertaling met Hebreeuwsche letters bezorgd. David Pardo gaf die met Lateinsche letters onder den titel: „Libro intitulado, Obligacion de los coracones compuesto por el excellentissimo senior el grande rabenu Moseh de Aegipco (sic) traduzido (sic) agora de nueva de hebraico en lengua Espanola por David Pardo hyo del haham Joseph Pardo. Em primero de Nissan de 5370. Por despeza del senior David Senior.”

Van dit werk bestaat ook een Portug. vertaling geleverd door Saml. Abaz in 1670. (Zie Steinschneider, Cat. Bodl. pagg. 780, 884, 2742).

⁸ Hij leefde op het einde der vorige eeuw te Spoleto in Italië.

⁹ Aan de juistheid dezer toekenning valt nog te twifelen. Uit de opdracht, inleiding en approbatiën der eerste uitgave blijkt niet met zekerheid, wie de schrijver is. Nu eens vindt men daarin, dat het een der voorouders van David Pardo (den chazzan te Londen) was, of dat deze laatste het H. S. in de nalatenschap zijns

derschaft) Bikkur Cholim⁵ ernannte ihn zum Chasan, und die wohlthätige Anstalt Chonen Dallim⁶ zählte ihn unter ihre Gründer. Wie bereits bemerkt, hat sich David Pardo als Schriftsteller nicht bekannt gemacht; indessen hat er durch seine Umschreibung der (mit hebräischen Lettern) gedruckten spanischen Uebersetzung von Bechai ben Joseph's vortrefflichen חובות הלבבות (Herzensepflichten) zu einer Zeit, in welcher, wie Menasseh Ben-Israel uns berichtet, das Hebräische fast nicht gekannt wurde, ein verdienstliches Werk verrichtet⁷. Alle übrigen von Fürst (Bibl. Jud.) unserm Pardo zugeschriebenen Werke müssen dem David Pardo (Sohn von) Jacob Pardo⁸ zuerkannt werden (siehe Steinschneider, Catal. Bibl. Bodl. 884 und Zedner, Cat. of the Brit. Mus.), mit Ausnahme des שלחן משה, der, nach dem Cat. Bodl., von Joseph Pardo, den Sohne unsers Pardo, verfasst⁹ und von dessen Sohn David Pardo

⁵ Siehe die Einleitung Note 7).

⁶ חונן דלים, gestiftet im J. 1625 von David Pardo, Saul Levy Morteira und David Cohen Henriques, hatte den Zweck unverzinsliche Darlehen gegen Pfänder auf bestimmte Zeit vorzuschüssen. Abraham Farar, David Pinto und Samuel Abendana waren die ersten Verwalter und bis zum J. 1690, während welchen Jahres Eliahu Aboab allein die Verwaltung besorgte, blieb dieselbe bestehen. Ursprünglich bestand dieselbe aus drei von den drei Gemeinden unterhaltenen Banken; allein bei der Vereinigung derselben im J. 1639 schmolzen die drei Banken in ein Ganzes zusammen.

Nach De Barrios zählte die Anstalt im J. 1684 mehr als 700 Mitglieder. Man verwechsle diese Genossenschaft nicht mit der gleichnamigen, von De Barrios in einem besonderen Kapitel beschriebenen Anstalt (Jonen Dalim), die im J. 1667 durch Absonderung von der Brüderschaft Temime Darech entstand und bei welcher David (Sohn von) Joseph Pardo (Enkel unsers Pardo) Begründer, und Chacham Josiahu Pardo (Sohn unsers Pardo) erster Rabbiner war (siehe H. S. v. Franco Mendes und De Barrios Jon. Dal. 69).

⁷ Jehuda Ibn Tibbon, hatte dies arabisch geschriebene Werk ins Hebräische übersetzt (1^e Ausg. Neapel 1489) und Zadik ben Joseph Formon besorgte eine spanische Uebersetzung, mit hebräischen Typen gedruckt. David Pardo veröffentlichte diese in lateinischen Letteren unter dem Titel: „Libro intitulado, Obligacion de los coracones compuesto por el excellentissimo senior el grande rabenu Moseh de Aegipco (sic) traduzido (sic) agora de nueva de hebraico en lengua Espanola por David Pardo hyo del haham Joseph Pardo. Em primero de Nissan de 5370. Por despeza del senior David Senior.”

Von diesem Werke gibt es auch eine portugiesische Uebersetzung, herausgegeben von Sam. Abaz 1670 (siehe Steinschneider, Cat. Bodl. pagg. 780, 884, 2742).

⁸ Er lebte am Ende des vorigen Jahrhunderts zu Spoleto in Italien.

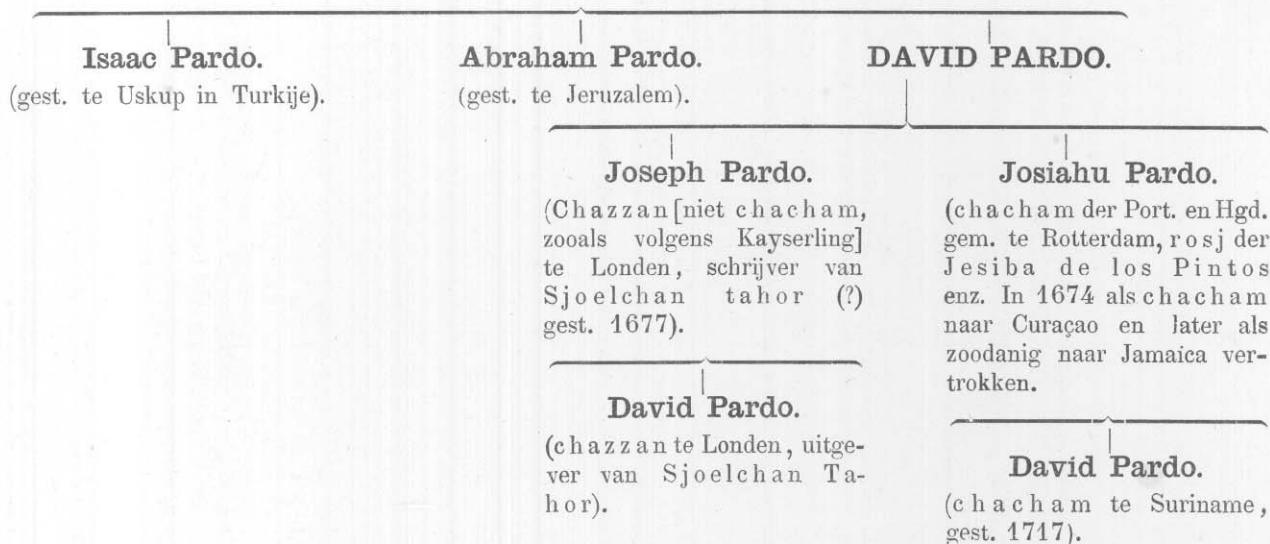
⁹ An der Richtigkeit dieser Zuerkennung ist noch zu zweifeln. Aus der Dedication, Einleitung und Approbation geht nicht mit Bestimmtheit hervor, wer der Verfasser sei. Bald findet man darin, dass es einer der Vorfahrendes David Pardo (des Chasan zu London) war, bald dass dieser die H. S. in der Nachlassenschaft sei-

en diens zoon David Pardo tot uitgever heeft. Om de verhouding tusschen de leden der familie Pardo beter te doen kennen, geef ik, naar aanleiding van Kayserlings belangrijk opstel over de Pardo's (zie Frankels Monatsschr. VIII, 386), aan het slot van dit artikel den volgende stamboom:

herausgegeben wurde. Um die Beziehungen der Mitglieder der Familie Pardo besser übersehen zu können, gebe ich nach Dr. Kayserling's hochwichtige Angaben über die Pardo's (s. Frankels Monatsschrift VIII, 386) als Schluss dieses Artikels folgende Stammtafel:

JOSEPH PARDO

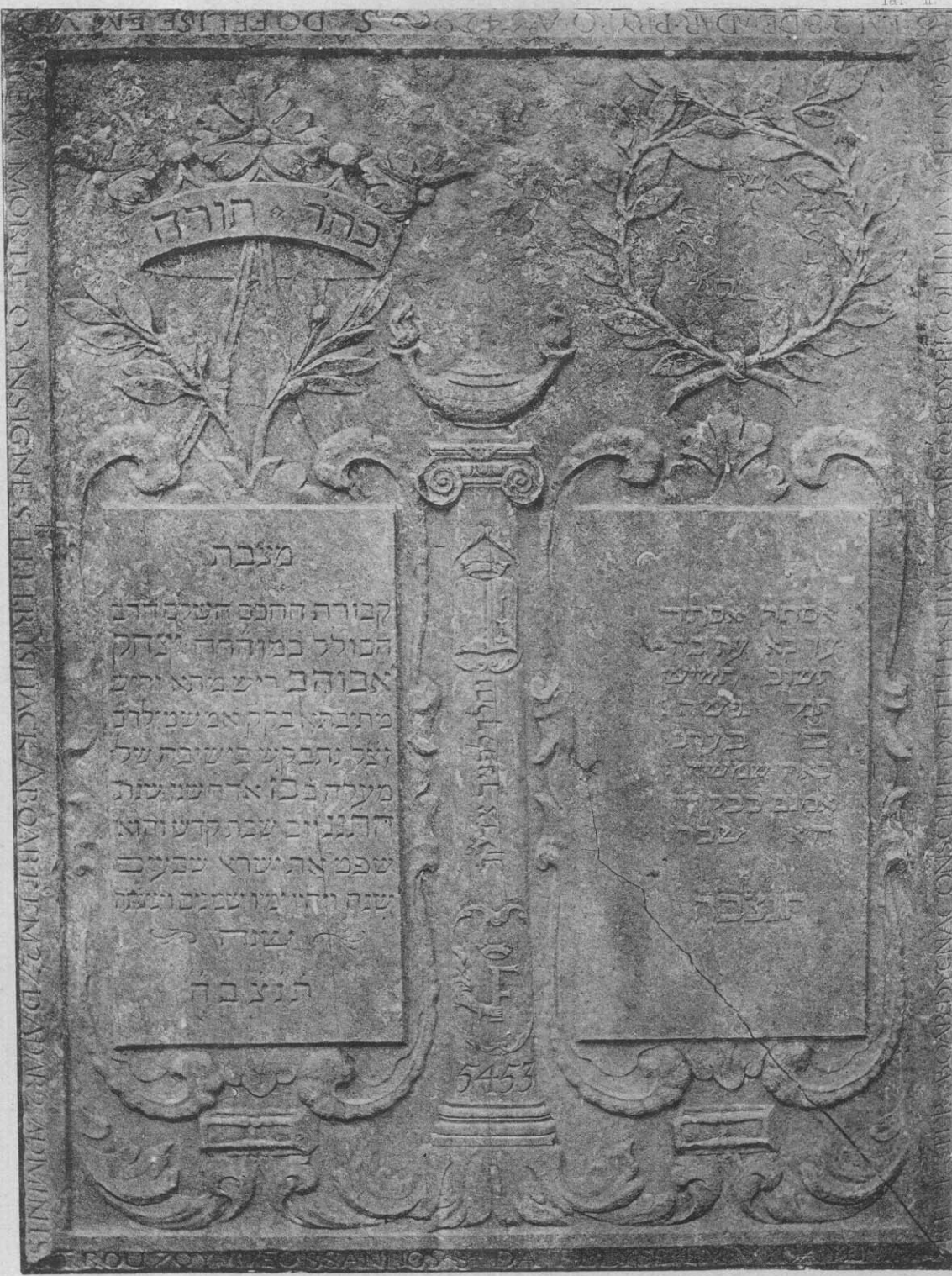
(eerste chacham alhier, gest. 1619).

De aanhechting van David van JACOB Pardo ontbreekt.

vaders gevonden heeft, dan weder dat hij het werk, dat slechts een uittreksel uit Karo's שלחן ערוך אורח חיים is, zelf geschreven heeft. Maar nu rijst verder de vraag op, of dit inderdaad van de hand van een Pardo is. Er bestaat namelijk een oud handschriftje שלחן ערוך אורח חיים, letterlijk gelijk aan den שלחן ערוך, en dat Jos. Abr. Monteles tot auteur heeft, zoodat een Pardo slechts copïst van het werk zoude zijn (mededeeling van den eerw. D. R. Montezinos). Zie over de verschillende editiën, Zedner, a. w. 201.

nes Vaters gefunden, dann wieder, dass er das Werk, welches nur ein Auszug aus Karo's שלחן ערוך אורח חיים ist, selbst geschrieben habe. Indessen entsteht nun wieder die Frage, ob dieses in der That von der Hand eines Pardo sei. Es existirt nämlich eine alte kleine H. S. שלחן ערוך אורח חיים buchstäblich mit dem שלחן ערוך gleichlautend, die aber Jos. Abr. Monteles zum Verfasser hat; so würde ein Pardo nur ein Copist jenes Werkes sein. (Mittheilung Sr. Ehrwürden D. R. Montezinos). Ueber die verschiedenen Editionen s. Zedner a. a. O. 201.

החיה חיה

מצבת

קבורת החספ השלמה
הסולל במנהגה צחק
אבוהם ריש מהאיש
מתבתה ברק אמ שמי ליה
לצל נתבקש בישבת של
מעלה בכו ארבע עות
התנויים עת קדשווא
שפמ אתי שרא שפעם
שנה יחיו מושמח ומה

תוצבה

אשת
על
לש
ב
א
ע

בית

5453

THE MORTUARY INSIGNIA OF THE ROYAL ARMY OF FRANCE
S. DOFFLISE EN V.D.
ROYAUME DE FRANCE
S. DOFFLISE EN V.D.
ROYAUME DE FRANCE
S. DOFFLISE EN V.D.
ROYAUME DE FRANCE

N°. 8.

Grafsteen¹⁾ van chacham
ISAAC ABUAB [DA FONSECA]
en zijne GADE (Pl. II).

Rechts en links op de dubbele zerk, een van ornamentwerk omgeven plaat, waarop de graf-schriften zijn aangebracht. Op de eene plaat, boven welke een laurier- en granaattak uitkomen en die door middel van banden aan een kroon met het opschrift כתר תורה hangt, luidt het:

Grabstein¹⁾ des Chacham
ISAAC ABUAB [DA FONSECA]
und seiner GATTIN (Taf. II).

Rechts und links auf dem doppelten Leichenstein befinden sich zwei von Ornamenten umgebene Flächen, auf welchen der Grabschriften angebracht sind. Auf der einen Seitenfläche, hinter welcher ein Lorbeer- und ein Granatapfelzweig hervorragen und welcher vermittelst Bandschleifen an einer Krone mit der Inschrift כתר תורה hangend vorgestellt ist, liest man die Inschrift:

מ צ ב ת

קבורת החכם השלם הרב
הכולל כמוהרר יצחק
אבוהב ריש מתא וריש
מתיכתא בקק' אמשטילדם
וצל נתבקש בישיבה של
מעלה בכ"ז אדר שני שנת
ה'תנ"ג יום שבת קדש והוא
שפט את ישראל שבעים
שנה ויהיו ימיו שמנים
ושמנה שנה

ת"נ"צ"ב"ה" ²

¹⁾ Bij de opdelving bleek deze steen in zeer verweerden toestand te verkeerden; ik deed dien daarom, ter voorkoming van verbrotting, van een ijzeren band omgeven. De opschriften hadden niet geleden.

² Vertaling: Grafsteen van den zeer wijzen, en

¹⁾ Beim Ausgraben erschien dieser Stein in einem sehr zerfallenen Zustand, darum liess ich, um Zerbröckelung zu verhindern, einen eisernen Band um denselben legen. Die Inschriften hatten nicht gelitten.

² Uebersetzung: Grabmal des hochgelehrten und

Op de plaat links, boven welke een bladenkrans met het daarin cirkelgewijze staande vers: אשת היל עטרה בעלה (eene deugdzame vrouw is het sieraad van haar man) het volgende gedicht op Aboabs eerste³ echtgenoot:

אסתר	אסתר
עד בא	עד בא
תשוב	תשוב
תגל	תגל
כי	כי
באה	באה
אמנם	אמנם
היא	היא

תנצבה

Onder iedere plaat bevindt zich een liggende zandlooper en tusschen de beide platen eene kolom, waarop bovenaan een opengeslagen boek, gedekt door een kroontje, en op welks linker bladzijde eene brandende kaars afgebeeld is. Lager op de kolom staan de woorden uit Jesaia 58, 8 והלך לפניך צדקך (en uwe deugd is uwe voorhoede). Onder deze woorden een uit wolken komende arm, welks hand een gekroonde F houdt⁴. Boven het voetstuk staat het jaartal 5453 en op het kapiteel is eene tweearmige brandende lamp geplaatst.

Langs de vier zijden van het bovenvlak van de zerk loopen de volgende Portugeesche inscriptiën:

uitstekenden rabbijn, den Eerw. Isaac Aboab zaliger gedachtenis, geestelijk hoofd van en leider der godgeleerde studiën in de heilige gemeente te Amsteldam, die naar het hemelsche gewest werd opgeroepen op Sabbath 27 Adar II van het jaar 5453 (4 April 1693). Hij stond 70 jaar aan het hoofd dezer gemeente en werd 88 jaar oud. Zijne ziel worde enz.

³ Vlak naast de zerk ligt een eenvoudige blauwe grafsteen, waarop: S^a da virtuoza Sara Mulher do H. H. R. Ishac Aboab faleceo em p^{ro} de Kislef anno 5450. הניצבה. Aboab was dus tweemaal gehuwd.

⁴ Ook in een der kwartieren van het wapenschild, geplaatst op Aboabs portret (zie verder), komt die arm met F voor en wordt daarmede op de familie zijner moeder Fonseca gedoeld.

Die zweite Fläche links, über welche sich ein Blätterkranz mit dem im Kreise stehenden Vers אשת היל עטרה בעלה (Ein biederer Weib ist ihres Mannes Krone) erhebt, enthält folgende Verse auf Aboab's erste³ Gattin:

Unter jeder Seitenfläche befindet sich ein liegendes Stundenglas und zwischen den beiden Flächen eine Säule, auf welcher oben ein aufgeschlagenes Buch mit einer Krone darüber, auf dessen Blatte links eine brennende Kerze abgebildet ist. Etwas tiefer auf dieser Säule stehen die Worte aus Jes. 58, 8 והלך לפניך צדקך (Deine Tugend geht vor dir her). Unter diesen Worten sieht man ein aus Wolken hervorreichender Arm, dessen Hand ein gekröntes F hält⁴. Ueber den Sockel steht die Jahreszahl 5453 und der Knauf trägt eine brennende Lampe.

Die vier Seiten des Steines sind mit folgender portugiesischer Umschrift umgeben:

ausgezeichneten Rabbinen, des ehrwürdigen Isaac Aboab, Haupt der Gemeinde und Haupt der Lehrschule in der heiligen Gemeinde zu Amsterdam, das Andenken des Frommen sei zum Segen! wurde erhoben zum himmlischen Sitze am Sabbath d. 27. Adar II des Jahres 5453 (4. April 1693). 70 Jahre leitete er diese Gemeinde und erreichte ein Alter von 88 Jahren. Seine Seele etc.

³ In unmittelbarer Nähe dieses Grabmals liegt ein einfacher blauer Leichenstein, auf welchem die Worte: S^a da virtuoza Sara Mulher do H. H. R. Ishac Aboab faleceo em p^{ro} de Kislef anno 5450. הניצבה. Aboab war demnach zweimal vermählt.

⁴ Auch in einem der Felder des Wappens auf Aboab's Porträt (s. unten) befindet sich der Arm mit dem Buchstaben F, welcher auf die Familie seiner Mutter Fonseca hindeutet.

S^A DO FELISE EM VIDA Y EM MORTE O YNSIGNE S^R H.H.
 R. YSHACK ABOAB F^o EM 27 DE ADAR 2° ADMINISTROV 70
 Y VIVEO 88 ANNOS. S^A DA FELYSE EM VIDA Y EM MORTE
 ESTER ABOAB DYGNA CONSORTE DO H.H. YSHAC ABOAB
 Q̄ FOY RECOLHYDA A SEVS POVOS EM 28 DE ADAR PRYRO
 (lees: PRIMEIRO) A^o 5429 ⁵.

Chacham Isaac Abuab da Fonseca ⁶, gewoonlijk kortweg Isaac Aboab genoemd, en niet te verwarren met zijn voorzaat en naamgenoot, „den laatsten Gaon van Castilië”, of met zijn tijdgenoot Isaac de Matitia Aboab, was eene belangwekkende persoonlijkheid ⁷, wiens nagedachtenis onder het Jodendom nog heden in hooge eer gehouden wordt.

Op zevenjarige leeftijd (1612) met zijne ouders uit zijne geboortestad Castrodaire in Portugal naar Amsterdam gekomen, maakte Aboab zich onder leiding van Chacham Uziël weldra vele kundigheden eigen en geraakte hij in de gemeente Beth-Jisraël spoedig tot verschillende bedieningen. Zoo werd hij in 1618 tot chazzand-e-chebrah, vier jaar later tot Ribi (leeraar) en chazzan aangesteld. In 1626 — 21 jaren oud — werd hij met de waardigheid van chacham bekleed, in welke betrekking hij bij de vereeniging der drie gemeenten (1639) opnieuw werd bevestigd ⁸. Drie jaar later legde hij zijn

⁵ Vertaling: Graf van den in leven en dood gelukkigen en uitstekenden Chacham Isaac Aboab, die gestorven is op 27 Adar II. Hij leidde de gemeente gedurende 70 jaar en werd 88 jaar oud. — Graf van de in leven en dood gelukkige Ester Aboab, edele gade van chacham Isaac Aboab. Zij werd tot haar volk verzameld den 28^{en} Adar I van het jaar 5429 (1 Maart 1669).

⁶ Slechts éénmaal komt Aboab's naam aldus voluit geschreven voor, en wel onder de approbatie van 't werk „Respuesta de Josepho contra Apion Alexandrino por Joseph Semah Arias, Amst. 1687”. Het cognomen „DA FONSECA” ontleende hij aan zijne moeder, die, zooals blijkt uit het aan de Portug. Israëel. gemeente alhier behoorende Handschrift „Livro e nota de Ydades por Is. ben Matitia Aboab”, ISABEL DA FONSECA heette.

⁷ Graetz — reeds vroeger wees ik er op — is geenszins van dit gevoelen. „Isaak Aboab — zoo luidt het in zijne Gesch. d. Juden X, 12 — hat weder auf dem Gebiete der Wissenschaft noch auf dem des Talmud etwas Nennenwerthes geleistet. Von Charakter war er schwankend, dem Einflusse Anderer zugänglich, empfänglich für Schmeichelei und daher unselbstständig. Diesem Manne war es gegeben, die Amsterdamer Gemeinde fast siebzig Jahre, drei Menschenalter, zu leiten” etc. etc. Ik laat het aan meer bevoegden over. Aboab's talmuedisch en wetenschappelijk streven en werken te beoordeelen, doch is het onbetwistbaar dat hij als man van het „prestige” als prediker en dichter, ook om zijne werkzaamheid en groote toewijding aan zijne gemeente op hooge waardeering aanspraak heeft.

⁸ Bij art. 22 van het Reglement der vereenigde ge-

Chacham Isaac Abuab da Fonseca ⁶, gewöhnlich kurzweg Isaac Aboab genannt, ist nicht zu verwechseln mit seinem Vorfahr und Namensgenossen, „dem letzten Gaon von Castilien” auch nicht mit seinem Zeitgenossen Isaac de Matitia Aboab, war eine äusserst wichtige Persönlichkeit ⁷, dessen Andenken noch heute im Judenthum in Ehren gehalten wird.

Als siebenjähriges Kind mit seinen Eltern (1612) aus seinem Geburtsorte Castrodaire in Portugal in Amsterdam eingewandert, eignete Aboab sich bald unter der Leitung des Chacham Usiel viele Kenntnisse an und erhielt nach kurzer Zeit mehrere Aemter in der Gemeinde Beth-Jisrael. So wurde er 1619 als Chasan und vier Jahre später als Ribi (Lehrer) und Chasand-e-Chebrah angestellt. Im Jahre 1626 wurde er im Alter von 21 Jahren mit dem ehrenvollen Chachams-Amte bekleidet, in welchem Amte er bei der Vereinigung der drei Gemeinden im J. 1639 von Neuem bestätigt wurde ⁸. Drei Jahre nach-

⁵ Uebersetzung: Grab des im Leben und Tode glückseligen und ausgezeichneten Chacham Isaac Aboab, er starb am 27. Adar II. Er leitete die Gemeinde 70 Jahre lang und wurde 88 Jahre alt. — Grab der im Leben und Tode glückseligen Ester Aboab, edele Gattin des Chacham Isaac Aboab. Sie ward zu ihrem Volke versammelt d. 28. Adar I des Jahres 5429 (1. März 1669).

⁶ Nur Einmal kommt Aboab's Name so vollausgeschrieben vor, und dies unter der Approbation des Werkes „Respuesta de Josepho contra Apion Alexandrino por Joseph Semah Arias, Amst. 1687.” Den Zunamen „DA FONSECA” nahm er von seiner Mutter an, welche, wie aus der der hiesigen portugiesischen Gemeinde gehörenden Handschrift „Livro e nota de Ydades por Is. ben Matitia Aboab” hervorgeht, ISABEL DA FONSECA hiess.

⁷ Graetz — schon früher deutete ich darauf hin — ist durchaus nicht dieser Meinung. „Isaac Aboab — dies sind seine Worte in seiner Gesch. d. Juden X, 12 — hat weder auf dem Gebiete der Wissenschaft noch auf dem des Talmud etwas Nennenswerthes geleistet. Von Character war er schwankend, dem Einfluss Anderer zugänglich, empfänglich für Schmeichelei und daher unselbstständig. Diesem Manne war es gegeben, die Amsterdamer Gemeinde fast siebzig Jahre, drei Menschenalter, zu leiten” etc. etc. Ich überlasse es Befugten, Aboab's talmudisches und wissenschaftliches Streben und Wirken zu beurtheilen; unwiderlegbar ist es aber, dass er als Mann von hohem Ansehen („prestige”) als Prediger und Dichter auch in Betreff seines Wirkens und seiner grossen Hingebung für seine Gemeinde eine hohe Verehrung beanspruchen darf.

⁸ Vermöge des Artikel 22 des Statuts der vereinigten

ambt hier neder, om naar Brazilië te vertrekken, waar hij tot chacham der gemeente te Fernambuco beroepen was; hij bleef daar tot op de herovering van dit gewest door de Portugeezen⁹. In Amsterdam teruggekeerd, werd hij in zijne vroegere waardigheid van chacham hersteld en wijdde hij zich weder met ijver aan de belangen dezer gemeente. Nu aan het hoofd der 7e (hoogste) leerschool geplaatst, gaf hij als zoodanig onderricht in de Gemara met Tosafot en werd hem het houden van drie predikatiën binnen iedere maand opgedragen. De jesjibot Thora-Or¹⁰ en De los Pintos¹¹ kozen hem tot haar rosj; de verenigingen Keter Tora¹² en Newé-Tsedek¹³ telden hem reeds sedert hare oprichting onder de ijverige bevorderaars harer studiën¹⁴. In 1656 treffen wij hem aan als lid van het Beth-Din, dat over Spinoza den ban

meente was hij in de 6e leerschool met het onderwijs in de Hebr. taal en de beginselen der Gemara, zoodanig met het houden der avondpredikatiën belast; de laatste, vooral zijne voordrachten over de geschriften van Jesaia, vonden steeds een talrijk gehoor (zie H. S. Fr. Mendes). Hij had in het Beth-Din zitting met Saul Levi Morteira, David Pardo en Menasseh Ben-Israel. Zijn jaarlijksch salaris bedroeg f 450.

⁹ Brazilië, in 1500 aan de Port. kroon gehecht en aanvankelijk bestemd tot verbanningsoord voor misdadigers en door de inquisitie veroordeelde marranos, kwam in 1580 aan Spanje en tusschen 1624—1630 aan Holland. Veel werd tot de laatste verovering bijgedragen door de marranos, die tot het Jodendom terugkeerden en zich met de uit Amsterdam en Frankrijk komende Joden tot eene gemeente verenigden. Ook bij de bloedige kampen, die omstreeks 1645 om het bezit van dit gewest aanvingen, maakten de Joden zich verdienstelijk. In grooten getale stonden zij tegenover de Portugeesche gelederen en onderscheidden zij zich door groote dapperheid en trouw. Aboab stond hen in deze hachelijke tijden moedig ter zijde, bezielde hen door zijne kernachtige predikatiën, stelde vast- en bededagen in en verlevendigde hnn hoop op redding. — In 1654 ging Brazilië weder aan de Portugeezen over (zie over deze gebeurtenissen Da Costa, Israëlen de Volken blz. 421—423; Koenen, Gesch. d. Joden in Nederl. bl. 276 volg.; Graetz, a. w. X, 27 en Handschrift Franco Mendes).

¹⁰ Met het doel tot Wetsbeoefening opgericht in 1656 door Efraim Bueno en Abraham Pereira.

¹¹ Eveneens met het doel tot oefening in de Wet gesticht door Abraham en David de Pinto en naar hier in 1669 uit Rotterdam overgebracht.

¹² Door Saul Levi Morteira tot Wetsbeoefening in 1643 gesticht.

¹³ Eveneens in 1643 gesticht. Haar doel was Wetsbeoefening en bedeeling aan armen.

¹⁴ In 1666 werd hem door den chacham Josiau van David Pardo te Rotterdam een brevet als sjochet (kerkelijke slachter) afgegeven. Dit keurig geschreven document is nu in het bezit van den Eerw. J. van J. Ferrares, Opperrabbijn te 's Hage.

her legte er hier sein Amt nieder, um nach Brasilien überzusiedeln, wohin er als Chacham der Gemeinde zu Fernambuco berufen wurde und blieb daselbst bis zur Wiedereroberung dieses Landes durch die Portugiesen⁹. Nach Amsterdam zurückgekehrt, wurde er in seine Würde als Chacham wieder eingesetzt und widmete sich mit Eifer den Belangen dieser Gemeinde. Nachdem er nun als Oberhaupt der 7ten Schule (Classe) angestellt worden war, ertheilte er als solcher Unterricht in Gemara und Tosaphot, auch wurde ihm die Abhaltung von drei Predigten in jedem Monat übertragen. Die Jeschiboth Tora-Or¹⁰ und De los Pintos¹¹ erwählten ihn zu ihrem Rosj; die Genossenschaften Keter-Tora¹² und Newé-Zedek¹³ zählten ihn schon seit ihrer Gründung unter die eifrigen Beförderer ihrer Studien¹⁴. Im Jahre 1656 finden

Gemeinde war ihm in der 6ten Schule der Unterricht in der hebraïschen Sprache und in den Anfangsgründen der Gemara nebst dem Halten von Predigten übertragen, letztere, besonders seine Vorträge über Jesaiah, fanden stets ein zahlreiches Auditorium (siehe H. S. Fr. Mendes). Im Beth-Din hatte er (zugleich) Sitz mit Saul Levy Morteira, David Pardo und Menasseh Ben-Israel. Sein Gehalt betrug f 450.

⁹ Brasilien, im J. 1500 mit der portugiesischen Krone verbunden, und anfänglich zum Verbannungsort für Verbrecher und für die von der Inquisition verurtheilten Marranos bestimmt, ging 1580 an Spanien und zwischen 1624—1630 an Holland über. Zu der letztgenannten Eroberung trugen die Marranos viel bei, welche zum Judenthum zurückkehrten und sich mit den aus Amsterdam und Frankreich einwandernden Joden zu einer Gemeinde vereinigten. Auch bei den blutigen Gefechten, welche um 1645 um den Besitz dieser Landstriche angingen, machten die Joden sich verdient. In zahlreichen Haufen standen sie den portugiesischen Schlachtreihen gegenüber und zeichneten sich durch grosse Tapferkeit und Treue aus. Aboab stand ihnen in diesen schwierigen Zeiten muthig zur Seite, begeisterte sie durch seine eindringlichen Predigten, ordnete Fast- und Bettage an und belebte ihre Hoffnung auf Rettung. Im J. 1654 ging Brasilien wieder an Portugal über (s. über diese Begebenheiten Da Costa, Israëlen de Volken S. 421—423, Koenen, Gesch. d. Joden in Nederl. S. 276 fgg., Graetz, X, 27 und die H. S. von Franco Mendes).

¹⁰ Mit dem Zwecke zum Thora-Studium, gegründet von Efraim Bueno und Abraham Pereira im J. 1656.

¹¹ Ebenfalls in der Absicht das Thora-Studium zu befördern von Abraham und David de Pinto gestiftet und 1669 von Rotterdam nach hier verlegt.

¹² 1643 von Saul Levy Morteira zum Thora-Studium gestiftet.

¹³ Gleichfalls 1643 gestiftet. Ihr Zweck war Thora-Studium und Austheilung milder Gaben an Arme.

¹⁴ Im Jahre 1666 wurde ihm von dem Chacham Josiau Sohn von David Pardo zu Rotterdam ein Erlaubnisschein als Schochet (rituel befugter Schächter) ertheilt. Dies wunderschön geschriebene Document ist im Besitze Sr. Hochwürden, des Herrn Ferrares, Oberrabbiners in Haag.

uitsprak en tien jaar later als vurig aanhanger van Sabbatai-Zebi. Chacham Aboab bezat in zijne gemeente grooten invloed en, zooals zich denken laat, gebruikte hij dien steeds ten goede. Één voorbeeld daarvan, wel waard om opgeteekend te worden. Tegen Rosj-ha-Sjanah (Israëlitisch Nieuwjaar) 5444 (1683) was deze gewoonlijk zoo rustige gemeente in sterke spanning. Parnasim, wier taak het was, voor hunne drie toen aftredende collega's opvolgers te benoemen, konden het omtrent de keuze niet eens worden en waren in groote verdeeldheid geraakt. Eene op den eersten feestavond opzettelijk gehouden bijeenkomst bracht tot geene toenadering. De zaken kregen een dreigend aanzien, zoo van de zijde van Parnasim als van de gemeente. De eerste feestochtend brak aan en nog konden de gebruikelijke installatiën ter synagoge niet plaats hebben. Bij dit nijpen meende Aboab krachtig te moeten tusschen beiden treden. Na vergeefs beproefd te hebben de strijdende partijen te verzoenen, beklom hij de Tebah (den kansel) en stelde op eigen gezag drie geschikte Parnasim aan. Zijne keuze werd door de geheele gemeente toegejuicht, Aboab had den vrede hersteld¹⁵. Nog in een ander opzicht hebben wij Aboab dankbaar te gedenken en wel wegens zijne bemoeiingen voor de oprichting der tegenwoordige Synagoge, waartoe hij door de kracht van zijn woord zoo ruimschoots heeft medegewerkt. Hij was het, die in 1670 het initiatief tot den bouw nam en in vereeniging met den Parnas Isaac de Pinto en andere invloedrijke gemeenteleden het plan tot rijpheid hielp brengen. Eere zijner nagedachtenis voor dit verdienstelijke werk! Een lauwer daarvoor op zijn graf gelegd!

Chacham Aboab was een uitmuntend prediker en werd als zoodanig door bevoegde beoordeelaars geprezen. Toen men eens het oordeel van den beroemden Portugeeschen kanselredenaar Padre Antonio Vieira, die ook Menasseh Ben-Israël hier had hooren preken, over Aboab gevraagd had, gaf hij dit lakonieke, maar voor Aboab vleierende antwoord: Menasseh zegt wat hij weet, Aboab weet wat hij

wir ihn als Mitglied des Beth-Din, das den Bann über Spinoza aussprach, und zehn Jahre später als eifrigen Anhänger des Sabbatai-Zewi. Der Einfluss des Chacham Aboab auf seine Gemeinde war gross und, wie leicht denkbar ist, übte er ihn stets zum Guten aus. Folgen des Beispiel hiervon ist wohl der Mittheilung werth: Gegen Rasch ha-Schana (jüd. Neujahr) 5444 (1683) war diese sonst so ruhige Gemeinde in grosser Aufregung. Die Parnasim, deren Pflicht es war für ihre drei damals ausscheidenden Collegien Nachfolger zu ernennen, konnten sich in Betreff der Wahl nicht einigen und waren in grosse Meinungsverschiedenheit gerathen. Eine am ersten Festabend absichtlich gehaltene Zusammenkunft führte zu keiner Annäherung. Die Angelegenheit nahm ein drohendes Aussehen an, sowol in Hinsicht auf die Parnasim als auch in Beziehung auf die Gemeinde. Der Morgen des ersten Feiertages brach heran, und noch immer konnten die feierlichen Bestellungen in der Synagoge nicht stattfinden. In dieser Klemme glaubte nun Aboab kräftig einschreiten zu müssen. Nachdem er vergeblich versucht hatte, die streitenden Parteien zu versöhnen, bestieg er die Tebah (Kanzel) und ernannte selbstständig drei fähige Parnasim. Seine Wahl wurde mit lautem Beifall von der ganzen Gemeinde begrüsst, und Aboab hatte so den Frieden wieder hergestellt¹⁵. Auch noch in einer andern Hinsicht müssen wir Aboab's mit Dank gedenken, und dies wegen seiner Bemühungen am den Bau der jetzigen Synagoge, zu welchem Bau er vermöge seines Wortes Kraft in reichlichem Maasse mitwirkte. Er war es, der im J. 1670 die erste Anregung zu diesem Baue gab und im Bunde mit dem Parnas Isaac de Pinto und andern einflussreichen Gemeindemitgliedern den Plan zur Reife zu bringen half. Ehre sei seinem Andenken für dieses verdienstvolle Werk! Eine Lorbeerkrone sei dafür auf sein Grab gelegt!

Chacham Aboab war ein ausgezeichnete Redner und wurde als solcher von befugten Autoritäten gelobt. Als man einst den berühmten Kanzelredner Padre Antonio Vieira, der auch Menasseh Ben-Israël hier predigen gehört hatte, um sein Urtheil befragte, antwortete er: Menasseh sagt, was er weiss; Aboab weiss

¹⁵ Zie H. S. Franco Mendes.

¹⁵ Siehe H. S. v. Franco Mendes.

zegt¹⁶. De dichteres Isabel Henriques en de als theoloog en arts kundige David Sarfati de Pina huldigden hem in hunne zangen. De eerste vatte daartoe eene zonderlinge gelegenheid aan. In Aboabs woning was namelijk een zoogenaamd „wonderei”, een buitengewoon groot ei met een kroonvormig uitwas, gevonden, welke gebeurtenis in die dagen nog al beweging maakte en tot velerlei uitlegging aanleiding gaf. Isabel zond hem de volgende dichtregelen:

Este assombro, este protento,
Que engañososa fantasia
Basilisco o aspid cria,
Yerro es el del entendimiento;
Pues si bien se mira atento,
La divina Providencia
Premiando esta tu elocuencia,
En este Monstruo que ves,
Lo grande tu virtud es,
Y la corona tu ciencia¹⁷.

Volgens Franco Mendes was Aboab ook niet onervaren in de natuurkundige wetenschappen, gaf hij reeds op vroegen leeftijd blijk van dichterlijken aanleg, was hij een goed zanger en vaardig harpeler¹⁸. Van zijne eerste dichtproeven vinden wij bij De Barrios twee vermeld; de eene, een epigram, door hem op 15jarigen leeftijd vervaardigd, bij gelegenheid dat chacham Uziel zich een graf in de nabijheid van dat van chacham Joseph Pardo uitgekozen had, luidde aldus:

ראו אהל דמות ארון
אשר עשה בביתו אל
סביבותיו כמו הצרון
ועמודיו כרובי אל

וקבר זה אשר לו חק
בני עליון בישראל
קראוהו שרה יצחק
מתו חברון ועוויאל

was er sagt¹⁶. Die Dichterin Isabel Henriques und David Sarphati de Pina, gelehrt als Theologe und Arzt, huldigten ihn in ihren Gedichten. Erstere ergriff hierzu eine sonderbare Gelegenheit. In Aboab's Hause wurde nämlich ein sogenantes Wunder-Ei (ein ungewöhnlich grosses Ei mit einer kronförmigen Erhöhung) gefunden, ein Ereigniss, das in jenen Tagen nicht wenig Aufsehen machte und Veranlassung zu mancherlei Deutungen gab. Isabel sandte ihm folgende Verse:

Zufolge Franco Mendes war Aboab auch in den Naturwissenschaften nicht unerfahren, zeigte schon in früher Jugend Anlage zur Poesie, war ein guter Sänger und ein geschickter Harfenspieler¹⁸. Von seinen frühesten dichterischen Versuchen finden wir bei De Barrios zwei angeführt, das erste, ein Epigram, von ihm im Alter von 15 Jahren gedichtet, bei der Gelegenheit als Chacham Usiel sich eine Grabstätte in der Nähe des Grabes von Jacob Pardo gewählt hatte, es lautet:

¹⁶ *Menassen dicere, quae sciat, Aboabum scire quae dicat* (Wolf, Bibl. Hebr. III, 709).

¹⁷ Vertaling: Deze verschrikking, dit wonder wordt door valsche voorstelling basilisk of adder genoemd. Dwaling echter van het verstand! Beschouwt men de zaak toch met aandacht, wil de voorzienigheid met het monster, dat gij voor u ziet, dan iets anders dan een redenaarstalent beloonen? De grootte van het ei doelt op uwe deugd en de kroon op uwe geleerdheid.

¹⁸ Zie H. S. Franco Mendes.

¹⁶ *Menassen dicere, quae sciat, Aboabum scire quae dicat* (Wolf, Bibl. Hebr. III, 709).

¹⁷ Uebersetzung: Dieses Schreckbild, dieses Wunder nennt falsche Vorstellung Basilisk oder Natter. Doch Verirrung der Vernunft! Beschaut man mit Bedacht dieses Wunder, so will die Vorsehung mit diesem Monster, das du erblickst, nur deine Rednergabe belohnen: des Eies Grösse deutet auf deine Tugend und dessen Krone auf dein Wissen.

¹⁸ Siehe H. S. Franco Mendes.

de andere, een grafschrift voor chacham Uziël (gest. 2 April 1622), is het volgende:

באבן זאת יסוד עולם
פעלים רב ובן איש חי
ואיש כל בו הלא נעלם
בבא יצחק באר לחי

זכותו אל פני עליון
אשר עינו עלי כל חי
ומטובו לכל אביון
לפניו יעמד וחי

Van Aboab zijn verder tot ons gekomen:

- *a. eene gecommenteerde Spaansche vertaling van den Pentateuchus onder den titel: Parafraſis commentada sobre el Pentateucho. Amst., Jac. de Cordova, 5441, fol.
- §b. eene Hebr. vertaling van Abraham Cohen Herrera's kabbalistische werken Casa de Dios en Puerta del Cielo, onder den titel שער השמים בית אלהים. Amst., Iml. Benveniste, 5415, 4°.
- §c. eene lijkrede op Abraham Nunez Bernal, te Cordova in 1655 door de inquisitie levend verbrand (voorkomende in de Elogios que zelosos dedicaron a la felice memoria de Abr. Nunez Bernal etc. 4°).
- §d. eene feestrede, gehouden in 1675 bij de inwijding der Portug.-Israël. Synagoge alhier, voorkomende in de Sermoës que pregão os doctos ingenios etc. Amst., David de Castro Tartaz, 5435, 4°.
- e. Hebr. gezangen, vervaardigd voor dezelfde gelegenheid, en te vinden op pag. 17 en volgg. van het aan de gemeente toebehorende handschrift van D. Franco Mendes: קול תפלה וקול זמרה. [Een deel dezer gedichten, echter met afwijkende volgorde der strophen, kwam in hetzelfde jaar bij Uri Halevi in druk en werd ook in de תפלות (uitgave van Abr. Athias 5488) en in de שיר אמונים, aldaar Proops 5553, opgenomen.]
- §f. een יודוי (schuldbekenntenis), voorkomende in de תקון קריאה לכל לילה ויום Amst., Is. v. D^d de Castro Tartaz, 1666, 12°. [niet in de סליחות, zooals Cat. Bodl. p. 1073].
- **g. eene verhandeling over de straffen en belooningen in het toekomstig leven, getiteld נשמת היום. H. S.

das andere, eine Grabschrift für Chacham Uziel (gest. 2. April 1622), ist folgendes:

Von Aboab sind ferner noch folgende Werke bis auf uns gekommen:

- *a. Eine commentirte spanische Uebersetzung des Pentateuchs, unter dem Titel: Parafraſis commentada sobre el Pentateucho. Amst., Jacob de Cordova, 5441, fol.
- §b. Eine hebr. Uebersetzung von Abraham Cohen Herrera's kabbalistischen Werken Casa de Dios und Puerta del Cielo, mit den Titeln שער השמים בית אלהים. Amst., Iml Benveniste, 5415, 4°.
- §c. Eine Leichenrede auf Abraham Nunez Bernal, zu Cordova im J. 1655 von der Inquisition lebendig verbrannt. (Sie befindet sich in den Elogios que zelosos dedicaron a la felice memoria de Abr. Nunez Bernal etc. 4°).
- §d. Eine Festrede, gehalten im J. 1675 bei der Einweihung der Portug.-Israel. Synagoge hierselbst und befindet sich in den Sermoës que pregão os doctos ingenios etc. Amst., David de Castro Tartaz, 5435, 4°.
- e. Hebr. Gesänge für dieselbe Festlichkeit gedichtet, und zu finden in der der Gemeinde gehörenden Handschrift von Franco Mendes קול תפלה וקול זמרה Pag. 17 fgg. [Ein Theil dieser Gedichte, jedoch mit abweichender Strophenfolge, erschien in demselben Jahre bei Uri Halevy in Druck und wurde auch in die תפלות (Ausg. Abr. Athias 5488) und in שיר אמונים, Das. Proops 5553, aufgenommen.]
- §f. Eine יודוי (Sündenbekenntniſs), enthalten in dem תקון קריאה לכל לילה ויום Amst., Is. v. D^d de Castro Tartaz, 1666, 12°. [nicht in den סליחות, wie in Cat. Bodl. p. 1073].
- **g. Eine Abhandlung über Strafen und Belohnungen im zukünftigen Leben, mit dem Titel נשמת היום. H. S.

**%. eene Portugeesche feestrede voor den chathan-torah (bruidegom der wet) J^b Israel Henriques, Amst., D^d de Castro Tartaz, 5438, 4°.

*%. . . . במדינת בראזיל . . . . זכר עשיתי לנפלאות אל . . . . בשנת ה'ת"ו Over de wederwaardigheden der Joden in Brazilië bij de herovering van dit gewest door de Portugeezen. H. S.

*%. קנות להשעה באב Klagelieder voor den 9 Ab.

*%. באמשטרדם בשנת ה'ת"ב מלאכת הרקוק . . . . Hebreuwsche Spraakkunst. H. S.

Verder vindt men geciteerd:

eene Spaansche lijkrede op Dr. Joseph (Morenu) Bueno, Amst. 5429, 4°. (Wolf, Biblioth. Hebr. III, 537 en Fürst, Biblioth. Jud.): — eene lijkrede op Isaac Penso (Felix), den maecenas der theol. akademie בחר הורה gest. 1683, (De Barrios, Corona de ley); — הרושי קדושים האנתענקינגען אפ דען טאלמועד, tractaat Kiddoesjien (Wolf, III, 539); — een Spaansch werk onder den titel La philosophia legal en een Hebr. gedicht op den triomf van Mozes (De Barrios, Vid. d. Ish. Huziel 46); — eene predikatie, gehouden 24 Juli 1690, wegens de overwinning van den stadhouder Prins Willem III in Ierland. (Zie het sub *e* vermelde H. S. קול הפלה pag. 24.¹⁹). Met uitzondering van het laatste kwam geen dezer onzen tegenwoordigen boekenkenners onder het gezicht en zijn zij dus vermoedelijk verloren gegaan. Niet onvermeld mag hier blijven, dat de werken en verhandelingen, in den Catal. Bodl. (c. 1073 sub N° 7 en 8) en bij Kayserling (Gesch. d. Juden in Portugal, 295)²⁰, aan onzen Aboab toegeschreven, niet van hem maar van Isaac ben Mattitia Aboab zijn. Bij de beschrijving van diens grafschrift komen wij daarop nader terug.

Chacham Aboab was gedurende zijne laatste levensdagen van het gezicht beroofd en werd daarom in de waarneming van zijn ambt door de chazzanim Im^l Abenatar en Abraham Cohen de Lara — daartoe door Parnasim aangewezen — bijgestaan. In zijn stervensuur omgaven

**%. Eine portugiesische Festrede für den Chathan-Torah (Bräutigam des Gesetzes) J^b Israel Henriques, Amst., D^d de Castro Tartaz, 5438, 4°.

*%. . . . במדינת בראזיל . . . . זכר עשיתי לנפלאות אל . . . . בשנת ה'ת"ו Ueber die Leiden der Juden in Brasilien bei der Wiedereroberung dieses Landes durch die Portugiesen. H. S.

*%. קנות להשעה באב Klagelieder für den 9 Ab.

*%. באמשטרדם בשנת ה'ת"ב מלאכת הרקוק . . . . Hebräische Sprachlehre. H. S.

Ferner findet man noch angeführt:

Eine spanische Leichenrede auf Dr. Joseph (Morenu) Bueno, Amst. 5429. 4°. (Wolf, Bibl. Hebr. III, 537 und Furst, Bibl. Jud.); — eine Leichenrede auf Isaac Penso (Felix), den Maecen der theol. Academie בחר הורה, der im J. 1683 starb (De Barrios, Corona de ley); — הרושי קדושים, Novellen zum Talmud, Tract. Kidduschin (Wolf, III, 539); — ein spanisches Werk unter dem Titel: La philosophia legal und ein hebräisches Gedicht auf Moses' Triumph (De Barrios, Vid. d. Ish. Huziel 36); — eine am 24. Juli 1690 gehaltene Predigt auf den Sieg des Statthalters, Prinzen Wilhelm III, in Irland (s. die sub *e* erwähnte H. S. קול הפלה pag. 24).¹⁹ Mit Ausnahme dieses letztern kam keiner der eben erwähnten Schriften unsern jetzigen Bibliographen zu Gesichte, sie sind also wahrscheinlich verloren gegangen. Bei dieser Gelegenheit darf nicht unerwähnt bleiben, dass die Werke und Abhandlungen, welche im Catal. Bodl. (col. 1073 sub N° 7 u. 8) und bei Kayserling (Gesch. der Juden in Portugal, 295)²⁰ unserm Aboab zugeschrieben werden, nicht ihn, sondern Isaac ben Mattitia Aboab zum Verfasser haben. Bei der Beschreibung des letzteren Grabschrift werden wir ausführlicher darauf zurückkommen.

Chacham Aboab war während seiner letzten Lebensjahre des Augenlichts beraubt, und wurde deshalb in der Verwaltung seines Amtes von den Chasanim Im^l Abenatar und Abraham Cohen de Lara, die hierzu von den Parnasim ernannt waren, unterstützt. In seinen letzten

¹⁹ De met * aangewezenen geschriften zijn in de bibliotheek van het theologisch genootschap Ets Haim alhier, die met ** in het bezit van den Heer D. R. Montezinos alhier en die met § in mijne verzameling.

²⁰ Een daar genoemde Catalogo de differentes remedios heeft tot schrijver David Aboab.

¹⁹ Die mit * bezeichneten Schriften sind in der Bibliothek der hiesigen theolog. Genossenschaft Ez Haim, die mit ** bezeichneten sind im Besitze des Herrn D. R. Montezinos dahier und die mit § bezeichneten befinden sich in meiner Sammlung.

²⁰ Ein daselbst erwähnter Catalogo de differentes remedios hat David Aboab zum Verfasser.

de notabelste leden der gemeente zijn sponde en verscheidde hij, na chacham Jacob Sasportas als zijn opvolger te hebben aanbevolen²¹. Den volgenden dag had zijne plechtige teraarde-bestelling plaats. De voornaamste leden droegen het lijk, dat door het kollegie van Parnasim, het bestuur van het theol. genootschap Etz-Chaim en van de Chebra, door chacham Jacob Sasportas, door de leerlingen, zoons en betrekkingen van Aboab en voorts door eene onafzienbare schare naar de met rouwfloers omhangen schuit gevolgd werd, die het naar Oudekerk vervoerde. In de rouwkoetsen bevonden zich o. a. Don Chaim Toledano, buitengewoen gezant van den keizer van Marokko bij onze Staten en bij het Hof van Engeland; baron Manuel (alias Isaac Nunes) de Belmonte, resident van koning Karel II van Spanje en Don Geronimo Nunes da Costa (alias Moses Curiel), agent van den koning van Portugal in de Nederlanden.

Aan het graf hield R. Salomo de Oliveira, lid van het Beth-Din dezer gemeente, de lijkrede in het Portugeesch²², terwijl de chacham der Hoogd. gemeente (mede door vele aanzienlijken vertegenwoordigd) dit in het Hebreeuwsch deed. In de zeven treurdagen werd Aboab ter Synagoge achtereenvolgens herdacht door R. Isaac Saruco, R. Salomo Juda Leão Templo²², R. David Nunes Torres, Dr. Salomo de Meza en chacham Sasportas. In het sterfhuis bracht R. Samuel Sarfati zijner nagedachtenis hulde; in de Jesjibah de los Pintos R. Daniel Jesurun; in de Jesjibot Torah-Or en Newé-Tsedek R. Salomo Juda Leão Templo; Aboabs schoonzoon R. Daniel Belilhos²³ hield de treurrede bij het eindigen der rouwmaand. Nagenoeg de geheele gemeente nam over Aboab den rouw aan. Door De Barrios werd hem een gedicht gewijd onder den titel Honores Funebres etc., dat in den 2^{en} bundel zijner Opuscula te vinden is.

Aboab liet eene verzameling van 444 boeken en handschriften na (zie Fürst, I, 4.), die in 1693 in het openbaar verkocht werden en wel-

²¹ Hij werd den 6 April 1693 hier als chacham aangesteld.

²² Deze is mij in druk bekend.

Stunden umstanden die angesehensten Gemeindeglieder sein Sterbelager, und er verschied, nachdem er Chacham Jacob Sasportas als seinen Nachfolger empfohlen hatte²¹. Am folgenden Tage fand sein feierliches Leichenbegängniss statt. Die angesehensten Gemeindeglieder trugen den Sarg, ihm folgten das Parnasim-Collegium, die Vorstände des theolog. Vereins Etz-Chaim und der Chebra, der Chacham Jacob Sasportas, die Schüler, Söhne und Verwandten Aboab's und dann ein unabsehbares Gefolge nach dem mit Trauerflor umhangenen Kahn, der denselben nach Oudekerk hinüber fuhr. In den begleitenden Equipagen befanden sich u. A. Don Chaim Toledano, ausserordentlicher Gesandter des Kaisers von Marokko bei den General-Staaten und beim englischen Hofe, Baron Manuel (alias Isaac Nunes) de Belmonte, Resident des Königs Carl II von Spanien und Don Geronimo Nunez da Costa (alias Moses Curiel), Agent des Königs von Portugal in den Niederlanden.

Am Grabe hielt R. Salomo de Oliveira, Mitglied des Beth-Din hiesiger Gemeinde, die Leichenrede in portugiesischer Sprache²², indess der Rabbiner der deutschen Gemeinde (die auch durch viele der angesehensten Mitglieder vertreten war) eine in hebräischer Sprache hielt. Während der sieben Trauertage wurde zum ehrenden Andenken des Verklärten in der Synagoge ein Trauergottesdienst abgehalten, abwechselnd durch R. Isaac Saruco, R. Salomo Juda Leão Templo²², R. David Nunes Torres, Dr. Salomo de Meza und Chacham Sasportas. Im Sterbehause pries R. Samuel Sarfati sein Andenken in einer Rede, in der Jeschibah de los Pintos that dies R. Daniel Jesurun, in den Jeschiboth Torah-Or und Newé-Zedek R. Salomo Juda Leão Templo; Aboab's Schwiegersohn R. Daniel Belilhos²² hielt nach Ablauf des Trauermonats die Gedächtnissrede. Fast die ganze Gemeinde legte um Aboab Trauer an. De Barrios widmete ihm ein Gedicht unter dem Titel Honores Funebres etc., welches im 2. Hefte seiner Opuscula sich findet.

Aboab hinterliess eine Sammlung von 444 Büchern und Handschriften (s. Fürst I, 4) welche im J. 1693 öffentlich verkauft wurden. Der ge-

²¹ Er wurde am 6. April 1693 hier als Chacham angestellt.

²² Diese Rede kenne ich gedruckt.

ker gedrukte catalogus Wolf bij de samenstelling zijner Bibliotheca Hebraea, volgens zijne opgave aldaar (III, 537), meermalen geraadpleegd heeft.

Aboabs portret werd door A. Naghtegael in koper gegraveerd²³. Hij wordt voorgesteld, zittende in ambtsgewaad in zijne bibliotheek. Rechts van het hoofd bevindt zich, gedeeltelijk achter een gordijn verscholen, een gekwartierd wapenschild, waarop 2 eene vasthoudende F, 3 de vijf sterren der Fonseca's, en 1 en 4 onbeladen zijn. Boogsgewijze boven het portret staat: Doctissimo y clarissimo Senor H. H. Yshack Aboab Rabino del K. K. de Amsterdam en onder het portret en wel gedekt door eene kroon, waarop כתר תורה, het gedicht:

חרות בעש ברזל ועופרת
צורה תמונת איש בעורו חי
יצחק ליום אחרון בכותרת
לפני יי יעמד והי

Op twee pedestallen aan weerszijden van dit gedicht leest men: ydade sua anno 81 — anno 5446 Arnout Naghtegael — deling (*sic*) et fecit.

De familie Aboab komt tot het jaar 1814 in de registers der gemeente voor. Doer aanhuwelijking en aanhechting van den moedersnaam had zij zich vertakt in de Aboabs Cardozo, Aboabs Lopez, Aboabs Falero, Aboabs Brandao, Aboabs Coronel Aboabs Ozorio, Aboabs de Paz, Semah Aboabs en Gabay Aboabs.

²³ Wolf schijnt dit portret niet autoptisch gekend te hebben; althans de beschrijving er van in zijne Biblioth. Hebr. IV, 875 is onjuist.

druckte Catalog dieser Sammlung wurde von Wolf bei der Zusammenstellung seiner Bibliotheca Hebraea, nach seiner Angabe das. (III, 537) mehrmals zu Rathe gezogen.

Aboab's Porträt wurde von A. Naghtegael in Kupfer gestochen²³. Er wird in seiner Amtstracht in seiner Bibliothek sitzend dargestellt. Zur rechten Seite des Kopfes befindet sich, zum Theil hinter einem Vorhange verdeckt, ein in vier getheiltes Wappen, auf welchem 2 ein festgehaltenes F, 3 die fünf Sterne der Fonseca's, hingegen 1 und 4 unbesetzt sind. Ueber dem Porträt steht in einem Halbkreise: Doctissimo y clarissimo Senor H. H. Yshack Aboab Rabbino del K. K. de Amsterdam und unter dem Porträt und zwar mit einer Krone, worauf die Worte כתר תורה, bedeckt, das Gedicht:

Auf zwei Postamenten zu beiden Seiten dieses Gedichtes stehen die Worte: ydada sua anno 81 — Anno 5446 Aernout Naghtegael — deling (*sic*) et fecit.

Die Familie Aboab kommt bis zum Jahre 1814 in den Registeren der Gemeinde vor. Durch Verheirathung und vermöge der Beifügung des mütterlichen Namens hatte sie sich verzweigt in die Aboabs Cardozo, Aboabs Lopez, Aboabs Brandao, Aboabs Coronel, Aboabs Ozorio, Aboabs de Paz, Semah Aboabs und Gabay Aboabs.

²³ Wolf scheint dies Porträt nicht durch eigene Anschauung gekannt zu haben, jedenfalls ist die Beschreibung desselben in seiner Bibl. Hebr. IV, 875 ungenau.

N°. 9.

Grafsteen van
DOCTOR JOSEPH BUENO
en GADE.

De geheele ruimte op de dubbele zerk wordt ingenomen door twee als wettafelen gevormde vakken. In het vak rechts staat het Portugeesche grafschrift:

Grabstein des
DOCTOR JOSEPH BUENO
und seiner EHEGATTIN.

Den ganzen Raum auf dem doppelten Grabstein nehmen zwei wie Zehngebots tafeln dargestellte Flächen ein. Auf der Fläche zur rechten Seite steht die portugiesische Inschrift:

S^A
DO HONRADO E
SAPIENTE VARAO O D^{OR}
JOSEPH BVENO Q SE
APANHOV A SEVS POVOS
E(M) 2 DE ELVL 5401 SVA
ALMA GOZE DA GLORIA ¹.

gevolgd door het Portugeesche gedicht:

und darunter folgendes portugiesisches Gedicht:

CONFESSANDO A SANTISSIMA VNIDADE
SOFRENDO A MORTE PENNA E ATRO HORROR
JAZ CONVERTIDO EM TERRA AQVI O DOVTOR
PERDAO PEDINDO A SACRA MAGESTADE ²

In het linker vak het Portugeesche grafschrift:

Auf der Fläche links befindet sich folgende portugiesische Grabschrift:

S^A
DA BEMAVENTVRADA E
HVMILDE SARA BVENA
MULHER DO D^{OR} IOSEPH
BVENO Q SE APANHOV
A SEVS POVOS E(M) 9 DE SIVAN
5414 SVA ALMA
GOZE DA FOLGANCA ³.

¹ Vertaling: Graf van den geëerden en geleerden Dr. Joseph Bueno, die tot zijn volk verzameld werd 2den Eloel 5401 (8 Aug. 1641). Zijne ziel geniete de gelukzaligheid.

² Vertaling: De zeer heilige Eenheid belijdende, de straf en den akeligen schrik des doods ondergaande, ligt hier de arts tot stof vergaan, der Goddelijke Majesteit om genade biddende.

³ Vertaling: Graf van de welgelukzalige en nederige Sara Buena, echtgenoot van Dr. Joseph Bueno, — die tot haar volk verzameld werd op 9 Siewan 5414 (25 Mei 1654). Hare ziel geniete de (hemelsche) vreugde.

¹ Uebersetzung: Grab des geehrten und gelehrten Dr. Joseph Bueno, der zu seinem Volke versammelt wurde den 2. Elul 5401 (8. Aug. 1641). Seine Seele etc.

² Uebersetzung: Die hochheilige Einheit bekennd, die Strafe und den grausigen Schrecken des Todes erleidend, liegt hier der in Staub zerfallene Arzt, die Göttliche Majestät um Gnade anflehend.

³ Uebersetzung: Grab der seligen und demüthigen Sara Buena, Ehegattin des Dr. Joseph Bueno, die zu ihrem Volke versammelt wurde d. 9. Sivan 5414 (25. Mai 1654). Ihre Seele geniesse etc.

Joseph Bueno, aan de universiteit te Bordeaux tot doctor in de medicijnen gepromoveerd (Koenen, Gesch. der J. in N. bl. 433), was zonder twijfel een geneesheer van naam; althans toen prins Maurits in 1625 aan het ziekbed gekluisterd was⁴ en reeds in bedenkelijken toestand verkeerde, werd Bueno geroepen om zijn bijstand te verleen. Van deze omstandigheid wordt in Nijhoffs Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oudheidk. III, 99 volgenderwijs gewag gemaakt:

„In den hopeloozen staat, waarin Maurits verkeerde, dacht men, zich niet tot zijne gewone geneesheeren te moeten bepalen, maar ook vreemde, en wel eene zonderlinge hulp te kunnen inroepen.” „Un nouveau médecin Juif,” meldt de Fransche gezant d'Espesses kort voor 's Prinsen dood: „donne encore quelque espérance de la santé du Prince d'Oranges, bien toutefois qu'il n'y ait pas plus sujet de le croire que tous ses semblables.” — „Le médecin Juif, nommé Joseph Bueno, a fait prendre quelques poudres au Prince d'Oranges et ne souffre pas que l'on en désespère. S'il le peut remettre en santé, je ne le tiens pas absolument indigne de son nom.” In een brief van d'Espesses van 23 April 1625 komt hierover nog het volgende voor: „Quant à la fin du Prince d'Oranges, la fièvre, qui pour estre lente, avoit esté longtemps sans estre reconnue, s'estant échauffée avec la saison, l'avoit rendu dès la fin du caresme en tel état, que plus vraysemblablement l'on en prenoit, ce qui en est arrivé, qu'un meilleur succès: sinon, que ces derniers jours un médecin Juif avoit trouvé moyen de le faire dormir, et mesme luy avoit donné quelque vigueur avec l'or potable et autres distillations, promettoit à la faveur du mois de May, de le pouvoir remettre; mais il s'est tellement mécompté, que l'heure présente entre 5 et 6 du soir, le 23e d'Avril a esté la dernière de la vie de ce grand personnage” enz. (ibid. pag. 100).

Volgens De Barrios (Relac. d. l. poet. 54) was Bueno ook een bekwaam dichter. Tot diegenen die tot het martyrologium⁵ der Bernals heb-

Joseph Bueno, an der Universität zu Bordeaux zum Doctor der Arzneiwissenschaft promovirt (Koenen, Gesch. der Joden in N. S. 433), war ohne Zweifel ein geachteter Arzt; als wenigstens Prinz Mauritz auf dem Krankenbette darniederlag, und sein Zustand bedenklich wurde, wurde Bueno herbeigerufen um ihm mit seinem ärztlichen Rathe beizustehen. Dieser Umstand wird in Nijhoff's Bijdragen voor vaderl. Gesch. en Oudheidkunde III, 99 mit folgenden Worten erwähnt:

„In dem hoffnungslosen Zustande, in welchem Mauritz sich befand, glaubte man sich nicht auf den Rath seiner gewöhnlichen Aerzte beschränken zu dürfen, sondern eine fremde und zwar eine eigenthümliche Hülfe herbeirufen zu müssen.” „Un nouveau médecin Juif,” berichtet kurz vor dem Tode des Prinzen der französische Gesandte d'Espesses, „donne encore quelque espérance de la santé du Prince d'Oranges, bien toutefois qu'il n'y ait plus sujet de le croire que tous ses semblables.” — „Le médecin Juif nommé Joseph Bueno a fait prendre quelques poudres au Prince d'Oranges et ne souffre pas que l'on en désespère. S'il le peut remettre en santé, je ne le tiens pas absolument indigne de son nom.” — In einem Briefe von d'Espesses vom 25. April 1625 findet sich hierüber noch Folgendes: „Quant à la fin du Prince d'Oranges, la fièvre, qui pour estre lente, avoit esté longtemps sans estre reconnue, s'estant échauffée avec la saison, l'avoit rendu dès la fin du caresme en tel état, que plus vraysemblablement l'on en prenoit, ce qui en est arrivé, qu'un meilleur succès: sinon, que ces derniers jours un médecin Juif avoit trouvé moyen de le faire dormir, et mesme luy avait donné quelque vigueur avec l'or potable et autres distillations, promettait à la faveur du mois de May de le pouvoir remettre; mais il s'est tellement mécompté, que l'heure présente entre 5 et 6 du soir, le 23me d'Avril a esté la dernière de la vie de ce grand personnage” etc. (ibid. p. 100).

Nach de Barrios (Relac. de l. poet. 54) war Bueno auch ein trefflicher Dichter. Zu denjenigen, welche an dem Martyrologium⁵ der Bern-

⁴ Volgens Bilderdijk leed hij aan een verstopping in de lever, waaruit zich een ongeneeslijke verharding gevormd had.

⁵ De titel van dit zeldzame boek is: Elogios que

⁴ Nach Bilderdijk litt er an eine Verstopfung der Leber, aus welcher sich eine unheilbare Verhärtung gebildet hatte.

⁵ Der Titel dieses seltenen Buches ist: Elogios que

ben medegewerkt, kan hij intusschen niet, zooals Kayserling (Sephardim 262) naar aanleiding van De Barrios (Relac. d. l. poet. 57) doet, gerekend worden. Want niet alleen heeft de daar ter plaatse genoemde Joseph Bueno niet het „Doctor” vóór zijn naam, maar wat meer zegt, de Bernals stierven eerst in 1655.

---

zelosos dedicaron a la felice memoria de Abr. Nunez Bernal, que feu quemado vivo, sanc-tificando el nombre de su criador, en Cordova a 3 de Mayo Anno 5415.

Rodriguez de Castro en Wolf hebben den naam Joseph Bueno, boven een der gedichten in dit werk geplaatst, als Joseph Bueno Silva teruggegeven. Dit „Silva”, onder 's dichters naam staande, doelt eenvoudig op het karakter van het gedicht.

nal's mitgewirkt haben, kann er indessen nicht gezählt werden, wie Kayserling dies (Sephardim 262) nach Angabe von De Barrios thut, sondern ein anderer Bueno. Denn nicht allein befindet sich an besagter Stelle das „Doctor” nicht vor dem Namen, sondern, was noch von grösserer Bedeutung ist, starben die Bernals erst im J. 1655 den Märtyrertod.

---

zelosos dedicaron a la felice memoria de Abr. Nunez Bernal, que fue quemado vivo, sanc-tificando el nombre de su criador, en Cordova a 3 de Mayo Anno 5415.

Rodriguez de Castro und Wolf haben den über einem dieser Gedichte stehenden Namen Joseph Bueno als Joseph Bueno Silva wiedergegeben. Dieses Wort „Silva” unter des Dichters Namen bezeichnet einfach den Character des Gedichtes.

N°. 10.

Grafsteen van
DOCTOR EPHRAIM BUENO
en GADE.

Nagenoeg het geheele vlak van de dubbele zerk wordt ingenomen door twee als wettafelen gevormde vakken. Op een marmeren plaat, ingelegd bovenaan in het vak rechts: een doodshoofd met twee gekruiste beenderen, waaronder de twee Latijnsche regels:

FVNCTVS HONORATO SENIO PLENVSQ DIERVVM
EVOCOR AD SVPEROS PIGNORA QVID GEMITIS? ¹

en het gedicht:

כמום בתוך לבי הלוא איש טו"ב
עמו פעלים רב ומי יוסף
יעיד שמו עליו והוא יחטוב
כתר לאפרים בנו יוסף

Onder de plaat het Portugeesche grafschrift:

AQVI IAZ O BEMAVENTVRADO
SAPIENTE E PIO VARAO O D^{OR}
EPHRAIM HISKIAV BVENO
Q EL DIO FOI SERVIDO RECO
LHER PARA SI EM 30 DE HESVA(N)
ANNO 5462
SVA ALMA GOZE DA ETERNA
GLORIA ²

¹ Vertaling: Met eere grijs geworden en zat van dagen word ik naar hooger opgeroepen. Kinderen, waarom dan geweend?

² Vertaling: Hier ligt de zalige, geleerde en godvruchtige Dr. Ephraim Hiskiahu Bueno, die God in Zijne beschikking tot zich nam op 30 Chesjwan van het jaar 5426 (8 Nov. 1665). Zijne ziel geniet de eeuwige glorie.

Grabstein des
DOCTOR EPHRAIM BUENO
und dessen EHEGATTIN.

Fast der ganze Raum des doppelten Grabsteines wird von zwei wie Gesetzestafeln gebildete Abtheilungen eingenommen, Ueber der oben eingefügten Marmorplatte rechts ist ein Totenkopf mit gekreuzten Todtengebeinen, unter welchen die zwei lateinischen Zeilen:

und das Gedicht:

¹ Uebersetzung: In Ehren ergraut und satt an Tagen ward ich himmelan erhoben. Kinder, warum denn klagen?

² Uebersetzung: Hier ruhet der selige, gelehrte und fromme Dr. Ephraim Hiskiahu Bueno, den Gott nach seiner Fügung zu sich nahm d. 30. Cheschwan des Jahres 5426 (8. Nov. 1665). Seine Seele etc.

Op het vak links het Portugeesche graf-schrift:

Auf der linken Abtheilung die portugiesische Grabschrift:

S^a

DA BEMAVENTVRADA
YEVDIT BVENA MVL
HER DO Dr EFRAIM BV
ENO FA^o EM 1 DE SIVAN
ANNO 5430 ³.

Boven de beide vakken over de volle breedte van den steen zijn de volgende regelen geplaatst:

Ueber den beiden Abtheilungen, die ganze Breite des Steines einnehmend, befinden sich folgende Zeilen:

ESTANCIA Q̄ PREPAROV EM SVA VIDA PARA
SI E PARA SVA MVLHER OD^r EFRAIM BVENO ⁴

Dr. Ephraim Bueno, zoon van den onder n° 9 beschreven Dr. Joseph Bueno, stichtte in 1656 met den godvruchtigen en weldadigen Abraham Pereira het aan wetsbeoefening gewijde genootschap Thora-Or (zie De Barrios hoofdstuk „Tora-Hor”). Met Jona Abarbanel (over wien later) bewerkte hij een Spaansche vertaling der Psalmen, die om hare nauwkeurigheid zeer geprezen wordt en in 5410 (1650) onder den titel: „Psalterio de David, en hebrayco dicho Thehylim, translado con toda fidelidad verbo de verbo del hebrayco etc. Amst. Enstampado por Jo. Trigg” ⁵ in het licht kwam. Verder heeft men van hem in vereeniging met genoemden Abarbanel eenige editiën der gebeden in het Spaansch, van welke editiën ik hier de titels laat volgen:

Orden de los cinco Tahaniot. Estamp. p. Orden de Efr. Bueno y Yonah Abravanel. Amst., Menasseh ben Ysrael, 5390 (1630), 8°.

Orden de oraciones de mes, con los ayunos del solo y congregacion y pascuas nuevam. emendado. Amst., stamp. en casa de Nic. de Ravesteyn por industr. del Doct. Effraim Bueno y Jona Abravanel, 5408 (1648), 16°.

Orden de oraciones de mes arreo s. sin boltar, de una a otra parte con el

Dr. Ephraim Bueno, Sohn des unter N° 9 beschriebenen Dr. Joseph Bueno, stiftete im J. 1656 im Verein mit dem frommen und wohlthätigen Abraham Pereira die dem Gesetzesstudium gewidmete Genossenschaft Tora h-Or (s. De Barrios Cap. „Tora-Hor”). Im Verein mit Jona Abarbanel (über welchen später) veranstaltete er eine spanische Uebersetzung der Psalmen, die ihrer Treue wegen sehr gerühmt wird und 5410 unter dem Titel: „Psalterio de David, en hebrayco dicho Thehylim, translado con toda fidelidad verbo de verbo del hebrayco etc. Amst., Enstampado por Jo. Trigg” ⁵ erschien. Ferner hat man von ihm in Verbindung mit genanntem Abarbanel einige Ausgaben der Gebete in spanischer Sprache, von diesen Ausgaben lasse ich hier die Titel folgen:

Orden de los cinco Tahaniot Estamp. p. Orden de Efr. Bueno y Yonah Abravanel. Amst., Menasseh ben Ysrael, 5390 (1630), 8°.

Orden de oraciones de mes, con los ayunos del solo y congregacion pascuas nuevam. emendado. Amst., Stamp. en casa de Nic. de Ravesteyn por industr. del Doct. Effraim Bueno y Yona Abravanel, 5408 (1648), 16°.

Orden de oraciones de mes arreo s. sin boltar, de una a otra parte con el

³ Vertaling: Graf van de gelukzalige Judith Buena, echtgenoot van Dr. Ephraim Bueno. Zij stierf 1 Siewan 5430 (20 Mei 1670).

⁴ Vertaling: Verblijf, dat Dr. Ephraim Bueno in zijn leven voor zich en zijn echtgenoot in gereedheid bracht.

⁵ Hiervan verscheen in 1723 een editie bij Proops.

³ Uebersetzung: Grab der seligen Judit Bueno, Ehegattin des Dr. Ephraim Bueno. Sie starb d. 1. Siewan 5430 (20. Mai 1670).

⁴ Uebersetzung: Ruheplatz, den Dr. Ephraim Bueno bei seinen Lebzeiten sich und seiner Ehegattin bereitet hat.

⁵ Hiervon erschien 1723 eine Ausgabe bei Proops.

ayuno del solo y la orden de Hanucah, Purim y pascuas de Pesah, Sebuoth y Sucoth y Osanot conforme a lo que se dize en el K. K. de talmuthora de Amsterdam. (Amst.) Stamp. por industr. y despeza de Joan (Jona) Abravanel y Ephraim Bueno en Casa de Joris Trigg, 5409 (1649). 8°.

Orden de Ros Asanah y Kypur etc. Amst., Joris Trigg, 5412 (1652). Estamp. p. industr. y despesa del D. Ephraim Bueno y Jona Abravanel, 8°.

In het kabinet Six alhier bevindt zich Dr. E. Bueno's portret door Rembrandt in [1647 (?)] geschilderd en bekend onder den naam „le Juif à la rampe”. Het Rijksprentenkabinet alhier bezit de fraaie gravure naar dit schilderij, eveneens van Rembrandt, zoomede de gravure naar de teekening van Jan Lievens, voorzien van het Latijnsche onderschrift:

D^{OR} EPHRAIM BONVS, MEDICVS HEBRAEVVS
ALTER AVENZOAR GRANDI SVB JVDICE MAGNVS
IN MEDICIS MAGNI DISCIPVLVSQVE PATRIS ⁶.

De gravure naar Lievens bevindt zich ook in het „handschrift Franco Mendes”.

⁶ Vertaling: Dr. Ephraim Bueno, Joodsch medicus, volgens bevoegde beoordeelaars een tweede Abenazor, een voornaam arts en leerling van zijn grooten vader.

ayuno del solo y la orden de Hanucah, Purim y pascuas de Pesah, Sebuoth y Sucoth y Osanot conforme a lo que se dize en el K. K. de talmuthora de Amsterdam. (Amst.) Stamp por industr. y despeza de Joan (Jona) Abravanel y Ephraim Bueno en Casa de Joris Trigg, 5409 (1649), 8°.

Orden de Ros Asanah y Kypur etc. Amst. Joris Trigg 5412 (1652). Estamp p. industr. y despesa del D. Ephraim Bueno y Jona Abravanel, 8°.

In dem Bilderkabinet Six hierselbst befindet sich Dr. E. Bueno's von Rembrandt [1647 ?] gemaltes Portrait und bekannt unter dem Namen „le Juif à la rampe”. Das Reichs-Kupferstich-Kabinet hierselbst besitzt den schönen Kupferstich nach diesem Gemälde, ebenfalls von Rembrandt, und noch einen nach der Zeichnung des Jan Lievens. Dieser Stich trägt folgende latein. Unterschrift:

Der Kupferstich nach Lievens befindet sich auch in der „Handschrift Franco Mendes”.

⁶ Uebersetzung: Dr. Ephraim Bueno, jüdischer Arzt, nach (dem Aussprache) befugter Beurtheiler, ein zweiter Avenzoar, ein ausgezeichneter Arzt und Schüler seines grossen Vaters.

N°. 11.

Grafsteen van

DOCTOR ABRAHAM GOMEZ DE SOSSA
en GADE (Pl. III).

Rechts en links op de dubbele zerk een vak
in den vorm van een wetstafel. In het eerste,
in den boog, leest men:

Grabstein des

DOCTOR ABRAHAM GOMEZ DE SOSSA
und dessen EHEGATTIN (Taf. III).

Rechts und links auf dem doppelten Grab-
stein liest man:

וינוע וימת אברהם בשיבה טובה
זקן ושבע ויאסף אל עמיו¹

daaronder het volgende latijnsche opschrift:

Darunter folgende lateinische Grabschrift:

MONVMENTVM
CLARISSIMI VIRI ABRAHAM *)
GOMEZ DE SOSSA FER
DINANDI PRINCIPIS HISPANIARVM
PRO REGE BELGII GVBERNATORIS
MEDICI QVI EX HAC MELIOREM
VITAM IMMIGRAVIT XXI ROSHO
DES ELVL QVOD PATRIS SVI
AMANTISSIMI
PLÆ
MEMORLÆ PONENDVM
CVRAVIT DICAVITQ
FLENS LIBENSQ
ISHAC GOMEZ SOSSA*²

*) *Sic.*

¹ Genesis XXV : 8.

² Vertaling: Gedenkteeken van den zeer beroemden Abraham Gomez de Sossa, — lijfarts van den infant Ferdinand, van wege den koning gouverneur der Nederlanden — die van hier tot een beter leven overging op den 21sten Eloel (17 Sept.) en welk (gedenkteeken) Ishac Gomez Sossa aan de heilige nagedachtenis van zijn zeer geliefden vader in weemoed en godsvrucht oprichtte en toewijdde. — De getalswaarde der groote letters geeft het jaar van overlijden aan, zijnde 5427 (1667).

Ferdinand was een zoon van Philips III, koning van Spanje en in 1607 geboren. Deze kardinaal-infant werd in 1632, ter vervanging zijner tante Isabella Clara Eugenie, weduwe van den aartshertog Albert van Oostenrijk, tot gouverneur der Nederlanden benoemd.

¹ Genesis XXV : 8.

² Uebersetzung: Denkmal des hochberühten Mannes Abraham Gomez de Sossa, Leibarzt des Infanten Ferdinand, Statthalter des Königs in den Niederlanden, welcher von hienieden zu einen bessern Deben hinüber wandelte den 21 Elul (17. Sept). Dem heiligen Andenken seines sehr geliebten Vaters errichtete und widmete in Trauer und aus kindlicher Liebe dieses Denkmal Ishac Gomez Sossa. — Aus dem Zahlenwerth der grösseren Buchstaben ergiebt sich als das Sterbejahr 5427 (1667).

Ferdinand war ein Sohn Philipps III, Königs von Spanien, und geboren im J. 1607. Dieser Kardinal-Infant wurde 1632 an der Stelle seiner Tante Isabella Clara Eugenie, Wittwe des Erzherzogs Albert von Oesterreich, zum Statthalter der Niederlande ernannt.

Het tweede vak bevat het opschrift:

Die zweite Fläche enthält die Grabschrift

M
SARÆ VXORIS
ABRAHAM §) GOMES DE
SOSSA OBIIT V SIVAN 5431.

³ תנצבה

§) *Sic.*

Boven de beide vakken een mannelijk en vrouwelijk wapenschild. Op het eerste drie torens, en aan den voet een lelie. Op het andere een balk (*bande*), beladen met een ster en vergezeld van een ster in 't hoofd en aan den voet. Helmteeken: een leeuw rechts gekeerd. De schilden zijn door lambrekijsn omgeven en van onder met een strik versierd.

Omtrent Dr. Abraham Gomez de Sossa vindt men nergens iets opgeteekend. Van zijn zoon, die hem bovenstaand Latijnsch grafschrift toewijdde, kennen wij een lofdicht op Jacob Jehuda Leon's Spaansche psalmvertaling („Las Alabanzas de Santidad”) en twee dergelijke op de אסירי התקוה van Joseph Penso. De Barrios noemt hem „el famoso poeta latino” en vermeldt hem als een der bestuursleden van de in 1676 alhier opgerichte „academia poetica”. Aan Chacham Morteira's „Divinidad de la ley” etc. verschaftte hij door copieering eene ruimere bekendheid, waarvoor De Barrios (*Luzes de la Ley Divina*) hem een lofdicht wijdt. Van deze familie kent men nog Don Benito Gomes de Sossa door een gedicht, dat De Barrios (*Sol de la Vida*) te zijner eere vervaardigd heeft.

³ Vertaling: Gedenkteeken van Sara, echtgenoot van Abraham Gomes de Sossa, gestorven 5 Siewan 5431 (11. Aug. 1671). Hare ziel worde enz.

Ueber beiden Fächern ein männliches und weibliches Wappen. Auf dem ersten drei Thürme und am Fusse eine Lilie. Auf dem andern ein Balken (Band) besetzt mit einem Sterne und begleitet von einem Sterne an der Spitze und einem am Fusse. Helmzeichen: ein rechtsgewendeter Löwe. Die Wappenschilder sind mit Helmverzierungen (Lambrequins) umgeben und unten mit einer Schleife verziert.

Ueber Dr. Abraham Gomez de Sossa findet man nirgend etwas erwähnt. Von seinem Sohne, der ihm das obenstehende lateinische Gedicht widmete, kennen wir ein Lobgedicht auf Jacob Jehuda Leon's spanische Uebersetzung der Psalme („Las alabanzas de Santidad”) und zwei dergleichen auf Joseph Penso's אסירי התקוה. De Barrios nennt ihn „el famoso poeta latino” und führt ihn an als einen der Vorstandsmitglieder der im J. 1677 hier gegründeten „Academia poetica”. Chacham Morteira's *Divinidad de la ley* etc. verschaftte er durch Abschreiben eine weitere Verbreitung, wofür De Barrios (*Luzes de la ley divina*) ihm ein Lobgedicht widmete. Von dieser Familie sind ferner bekannt Don Benito Gomes de Sossa durch ein Gedicht, das De Barrios (*Sol de la Vida*) ihm zu Ehren gedichtet hat.

³ Uebersetzung: Denkmal der Sarah, Ehegattin von Abraham Gomez de Sossa, gest. 5. Siwan 5431 (11. Aug. 1671). Ihre Seele etc.

N°. 12.

Grafsteen van
DOCTOR JACOB MORENU ¹
en GADE (Pl. IV).

Midden op de dubbele zerk een cartel in den vorm van een schild, waarop een stralen uitschietende boom, volgens het daarboven geplaatste opschrift: עץ החיים, den boom des levens voorstellende. Bovenaan op het schild een ter wederzijde afhangend lint, waarop in het midden het woord: ANAGRAMMA en rechts en links het anagram:

JAHACOB MORENU DOCTOR MEDICUS. — ARB(OR HUMO C)ONDITA DECUS EMICO ².

Het schild is gedekt met een helm, waarop een gravenkroon. Schild, helm en kroon zijn door lambrekijns omgeven. Daarboven, tusschen lauwrrietakken het volgende gedicht:

שור פה בסולם יעקב עו(לה)
ללקוט בעץ היים פרי עדנו

¹ Te oordeelen naar den vorm en inhoud van het grafscript, zoude men verwacht hebben veel omtrent Dr. J. Morenu opgeteekend te vinden. Dit is echter geenszins het geval. Noch bij Rodr. de Castro of Barbosa Machado, noch bij Franco Mendes of Wolf, ook niet bij de nieuwere schrijvers vindt men van die persoonlijkheid gewag gemaakt. Slechts éénmaal kwam mij die naam voor en wel onder de approbatie van het werkje: „Orthographia Castellana, por A(braham de) F(onseca) d.d. Amst. 2 Heswan 5424”. — Van de familie Morenu of Moreno — door aanhuwelijking ook Gomez Morenu, Salom Morenu, Morenu Henriquez — worden bij De Barrios verschillende personen vermeld, die echter geen vermeldenswaardige positie innamen. Uit een lijst van ledematen der Portug. gemeente van 1751 blijkt, dat toen nog leden dier familie alhier aanwezig waren.

² Vertaling: Jahacob Morenu, Medicinae Doctor. — (Ik) boom (des levens), in den grond geplant, straal roem uit.

Grabstein des
DOCTOR JACOB MORENU ¹
und seiner EHEGATTIN (Taf. IV).

In der Mitte des doppelten Grabsteines ein Schildchen (cartel) in der Form eines Wappenschildes, auf welchem ein Strahlen verbreitender Baum, der zufolge der darüber stehenden Inschrift den עץ החיים Baum des Lebens vorstellen soll. Oben am Schild eine von beiden Seiten herabhängende Bandschleife, auf welcher in der Mitte das Wort: ANAGRAMMA und rechts und links das Anagram:

Gedeckt is das Wappenschild mit einem Helm, auf welchem eine Grafenkrone. Schild, Helm und Krone sind mit Lambrequins umgeben. Darüber zwischen Lorbeerzweigen folgendes Gedicht:

¹ Nach der Form des Monuments und dem Inhalte der Grabschrift zu urtheilen, würde man erwartet haben Vieles über Dr. J. Morenu aufgezeichnet zu finden; allein dies ist keineswegs der Fall. Weder bei Rodr. de Castro oder bei Barbosa Machado, noch bei Franco Mendes oder Wolf, auch nicht bei neuern Schriftstellern findet man eine Erwähnung dieser Persönlichkeit. Nur Einmal traf ich diesen Namen an, und zwar unter der Approbation des Werkchens „Orthographia Castellana por A(braham de) F(onseca) d.d. Amst. 2 Heswan 5424”. — Aus der Familie Morenu oder Moreno, durch Heiraths-Verbindungen auch Gomez Morenu, Salom Morenu, Morenu Henriquez, werden von De Barrios verschiedene Personen erwähnt, die jedoch keine erwähnungswerthe Stellung einnahmen. Aus der Liste der Mitglieder der portug. Gemeinde vom J. 1751 geht hervor, dass damals noch Mitglieder dieser Familie hier anwesend waren.

² Uebersetzung: Jahacob Morenu, Med. Doctor. — (Ich) Baum (des Lebens), in der Erde liegend, strahle Ruhm aus.

כי אחריו כל קראו מלא
משפט וצדק הם לב(וש) הונו

Onder het schild het Lateinsche acrostichon :

Unter dem Schilde das lateinische Acrostichon :

ISACIDIS JACEO PROLES GENEROSA MEDELAM
ALTERA QVÆ TVLERAM CORDIBVS ARBOR HUMO
HALO DECVS RADIOSQ LICET SVB MARMORE CLAVDAR
CONDITA NAM CAELIS EMICO CLARA EAQVE
OBTVLIT ARBOR HVMO DECVS IPSAQ CONDITA IN EDEN
BIS LEX VITAEQVE LVX EMICO MENTE MANV³.

en weder lager, van bloemkransen omgeven, de twee volgende Portugeesche opschriften :

und dann tiefer von Blumenkränzen umgeben die folgenden portugiesischen Inschriften :

S
DO CLARISSIMO VARAO
TEMENTE DE DEVS O D^{OR}
JAHACOB MORENV QVE PARTIO
DESTA PARA MELHOR VIDA
EM 29 D SIVAN A° 5427⁴

S
DE ESTER MORENV
M^R DO D^{OR} YACOB
MORENO FALECEO EM
3 D YLVL A° 5437

תנצבה⁵

Tusschen de beide bloemkransen ziet men een doodshoofd rustende op twee gekruiste doodsbeenderen.

Met uitzondering van sommige letters, die geheel afgesleten zijn en hier tusschen ( ) staan, zijn al de opschriften tamelijk leesbaar. Het Latijnsche gedicht, waarin de duidelijkheid grootendeels aan het acrostichon en het inweven van het anagram is opgeofferd, doelt op J. Morenu's verdiensten als arts, misschien ook op bekwaamheden als wetgeleerde.

Zwischen den beiden Blumenkränzen sieht man einen Todtenkopf auf zwei kreuzweis liegende Todtengebeinen.

Ausser einigen Buchstaben, die gänzlich verwittert und hier zwischen Klammern stehend angedeutet sind, sind alle Inschriften ziemlich lesbar. Das lateinische Gedicht, in welchem die Deutlichkeit zum grossen Theil dem Acrostichon und dem eingeflochtenen Chronogramm aufgeopfert ist, zielt auf J. Morenu's Verdienste als Arzt vielleicht auch als Gesetzeskundigen.

³ Vertaling: Ik, Isaacs edele spruit, die als een tweede boom (des levens) genezing aanbracht aan de harten, lig in de aarde. Ik adem roem en stralen uit, ofschoon ik onder het marmer ingesloten ben; want in den hemel geplant schitter ik. En (ik) die beroemde boom bracht aan de aarde eer aan en ben nu in Eden geplant. Ik — weten, leven, licht — schitter dubbel door geest, door daad.

⁴ Vertaling: Graf van den zeer beroemden en godvruchtigen Dr. Jahacob Morenu, die van hier tot een beter leven is overgegaan den 29 Siwan A° 5427 (21 Juni 1667).

⁵ Vertaling: Graf van Ester Morenu, echtgenoot van Dr. Jacob Morenu en gestorven den 3 Eloel 5437 (31 Aug. 1677). Hare ziel worde enz.

³ Uebersetzung: Ich, Isaac's edler Sprössling, der als ein zweiter Baum (des Lebens) Heilung den Herzen brachte, liege in der Erde. Ich verbreite Ruhm und Strahlen von mir, obschon ich unter dem Marmor verschlossen bin, denn im Himmel glänze ich. Und (ich) der berühmte Baum, brachte der Erde Ehre und bin jetzt in Eden gepflanzt. Ich — Wissen, Leben, Licht — glänze zweifach durch Geist, durch That.

⁴ Uebersetzung: Grab des sehr berühmten und frommen Dr. Jacob Morenu, der von hienieden zu einem bessern Leben überging d. 29. Siwan 5427 (21. Juni 1667).

⁵ Uebersetzung: Grab von Ester Morenu, Ehegattin des Dr. Jacob Morenu und gestorben den 3. Elul 5437 (31. Aug. 1677). Ihrer Seele werde etc.

N°. 13.

Grafsteen van

DOCTOR JOSEPH MORENU BUENO.

(Marmor.) (Pl. V).

Bovenaan op de zerk een opengeslagen boek, dat met een bloemkrans gedekt is en achter hetwelk een granaat- en een palmtak uitkomen. Op dit boek staan de woorden:

זה
ספר
תולדת
אדם

Daaronder in een rozenkrans, waarin van onderen een asterbloem gevlochten is, het gedicht:

עד פה אנוש תבוא ולא תוסף
שיר אחריתך כי אזי תציץ
כי אם כציץ יצא הלא תציץ
לעד עטרת פז לראש יוסף
תנצבה

Weder lager op een schild, van bladwerk omgeven: een boom (boom des levens) en onder het schild in een bladerkrans het Latijnsche opschrift:

LEGIS FLOS EGO FLOS OLENS MEDELOE
JOSEPHVS BONVS HIC TEGOR TERORQ
AD CAELOS CITO SPIRITVS VOLAVIT
VERMES LINQVO VIATOR VMBRAM ET OSSA ¹

Grabstein des

DOCTOR JOSEPH MORENU BUENO.

(Marmor.) (Taf. V).

Oben am Grabstein ein aufgeschlagenes Buch mit einem Blumenkrans umgeben; hinter dem Buche ragen ein Granatapfel- und Palmzweig hervor. Auf diesem Buche stehen die Worte:

Hierunter ein Rosenkrans, in dessen untern Theile eine Sternblume eingeflochten ist, mit dem Gedichte:

Und wieder tiefer auf einem mit Laubgewinden umkränzten Schilde ein Baum (Baum des Lebens) und unter dem Schilde in einem Laubkranze das lateinische Epitaph:

¹ Vertaling: Ik, het sieraad van de wet, een geurige bloem der geneeskunde, ik, Joseph Bueno, lig hier bedekt en aan de vernietiging prijs gegeven. Mijne ziel is spoedig naar den hemel opgestegen; van mij, den aardschen pelgrim, blijven slechts wormen, schaduw, beenderen over.

¹ Uebersetzung: Ich des Gezetzes Zier, eine duftende Blume der Heilkunde, ich, Joseph Bueno, liege hier bedeckt und der Verwesung hingegeben. Zum Himmel schwebte schnell meine Seele empor, von mir, dem irdischen Pilger, bleiben nur Würmer, Schatten und Gebeine zurück.

Onderaan op de zerk: een doodshoofd, waarachter twee gekruiste doodsbeenderen en gedekt met korenaren, waarop een gevleugelde zandlooper staat. Zeer zinrijk en vol beteekenis is de eene vleugel van den zandlooper een gevederde, de andere die van eene vlemuis, zinspelende op dagen en nachten, op vreugde en droefheid in ons leven! Langs de vier zijden van het bovenvlak van den steen bevindt zich het eigenlijke grafschrift, luidende:

AQVI YAZE EL DOCTISSIMO VIRTVOSISSIMO Y CLARISSIMO DOCTOR
JOSEPH MORENV BVENO VIEJO EN LOS MERE CIMIENTOSY MOCO
EN LA EDAD PVES PASSO DE ESTA A MEJOR VIDA SIENDO DE
VEINTA ANOS A 20 DE ELVL DEL ANO 5429 ²

Van dezen medicus vindt men nergens iets vermeld.

Tot aan de artsen rijke familie der Bueno's behooren nog Dr. Abraham Bueno (gest. 1633), Dr. Jacob Bueno (gest. 1661), Dr. Salomo Bueno (gest. 1681). Hunne grafsteen bieden echter geene belangrjkheid aan en ook zijn geene bijzonderheden omtrent deze personen bekend, zoodat ik hen met stilzwijgen voorbijga.

² Vertaling: Hier ligt de zeer geleerde, deugd-zame en vermaarde Dr. Joseph Morenu Bueno, grijs in verdienste, ofschoon jong in jaren, daar hij op 20-jarigen leeftijd van hier tot een betere wereld overging, (en wel) op 20 Eluel van het jaar 5429 (16 Sept. 1669).

Ganz unten auf dem Steine ein Todtenkopf hinter welchem zwei kreuzweis gelegte Todtengebeine, mit Kornähren überdeckt, worauf ein geflügeltes Stundenglas steht. Sehr sinnreich und bedeutungsvoll ist der eine Flügel am Stundenglas ein befiederter, der andere ein Fledermausflügel, sinnbildlich hindeutend auf Tage und Nächte, auf Freude und Trauer unsrer Lebenszeit! Um die vier Seiten des Steines befindet sich die eigentliche Grabschrift, sie lautet:

Von diesem Heilkundigen finden wir nirgend Etwas erwähnt.

Zu der an Aerzten reichen Familie der Buenos gehören noch: Dr. Abraham Bueno (gest. 1633), Dr. Jacob Bueno (gest. 1661), Dr. Salomo Bueno (gest. 1681). Ihre Leichensteine bieten indessen nichts Belangreiches dar, auch sind über diese Personen keine Besonderheiten bekannt, so dass ich sie mit Stillschweigen übergehen kann.

² Uebersetzung: Hier liegt der sehr gelehrte, tugendhafte und berühmte Dr. Joseph Morenu Bueno, Greis an Verdiensten, obschon im jugendlichen Alter, da er in seinem zwanzigsten Jahre von dieser zu einer bessern Welt hinüberging (und zwar) am 20. Elul des Jahres 5429 (16. Sept 1669).

N°. 14.

Grafsteen van
DOCTOR MOSES RAPHAEL SALOM
en GADE.

Het geheele vlak van de dubbele zerk wordt ingenomen door een vak in den vorm van eene wetstafel, waarin het volgende gedicht:

אשרי אנוש הפיץ בתורת אל
ובמעלות חכמה הכי נכבד
ענו כמשה רב וקרפאל
רפאות יצועי מעלה רבד
עלה בשלום גזרת יהלום
לקראת שלוחי מלאכי שלום

Onder dit gedicht het volgende grafschrift:

מצבת קבורת החכם הנעלה הרופא המובהק
הישיש הנכבד כ"הרר משה רפאל שלום וצל
נפטר ביום ו' ערב שבת קודש ונקבר ביום א'
ד' א' מרחשון בשנת על מקומו יבא בשלום לפ"ק *

Weder lager een Portugeesch opschrift, waar-
schijnlijk het grafschrift zijner echtgenoot. Het
luidt:

DE BAIXO DESTA FRIA LOZA ESTER SALOM
GOZOZA TISRI 30 SEPULTADA QUE PARA

* Sic.

¹ Vertaling: Grafsteen van den voornamen geleerde en uitstekenden arts, van den geëerden grijsaard, den eerw. Moses Raphael Salom z. g., die gestorven is op Vrijdag en begraven op Zondag 21 Marchesjwan van het jaar (5)464 (21 November 1703).

Grabstein des
DOCTOR MOSES RAPHAEL SALOM
und seiner EHEGATTIN.

Der ganze Raum des doppelten Grabsteines nimmt eine Fläche in der Form einer Gezetses-
tafel ein, in welcher folgendes Gedicht:

Unter diesem Epitaph folgende Grabschrift:

Und wieder etwas tiefer eine portugiesische
Inscription, wahrscheinlich das Epitaph seiner
Ehegattin, sie lautet:

¹ Uebersetzung: Grabmal des berühmten Gelehr-
ten und ausgezeichneten Arztes, des geehrten Greises,
des ehrwürdigen R. Mozes Raphael Salom, seligen An-
denkens. Er starb am Vorabend des heil. Sabbaths und
wurde begraben am Sonntag, den 21. Marcheschwan i. J.
(5)464 (21. November 1703).

GLORIA FOY CHAMADA 5488

² תִּנְצַבָּה

Dr. Moses Raphael Salom wordt bij De Barrios geciteerd als bestuurder van verschillende godsdienstige en weldadige gemeente-instellingen en als beoefenaar der Wet. De Barrios prijst diens ijver en als geneesheer en als theoloog. Hij was een zoon van den onder N° 17 vermelden David Salom de Azevedo.

² Vermoedelijke zin: Onder dezen kouden steen (ligt) Ester Salom. Verheugd ging zij de zaligheid in het jaar 5488 en werd den 30sten Tisjrie (15 October 1727) begraven.

Dr. Moses Raphael Salom wird bei De Barrios als Vorsteher verschiedener wohlthätiger und religiöser Anstalten, sowie als Gesetzeskundiger angeführt. Sein eifrigen Wirken nicht allein als Arzt sondern auch als Theologe wird von De Barrios gerühmt. Er war der Sohn des in N° 17 genannten David Salom de Azevedo.

² Wahrscheinliche Bedeutung: Hier unter diesem kalten Steine (ruhet) Ester Salom. Freudig gieng sie in die Ewigkeit im Jahre 5488, und wurde den 30. Tischri (15. October 1727) begraben.

N°. 15.

Grafsteen van
Don SAMUEL PALACHE.

Bovenaan op de zerk het gedicht:

תבלע תמותה שכיות מצואים:
ועזם תנתן כמגדל פנואל:
וקרבי אדמות קברים לגום:
ואין עי ושוחה בקרבי כמו אל:
אבל פה יצוע וערש מנוחה:
לאיש צור קראו שמואל שמואל:

Onderaan bevindt zich het grafschrift, luidende:

זו מצבת מושב מנוחת החכם:
הותיק הנשא טוב עם אלהים:
ועם אנשים כמהר שמואל פליאגני:
תמך* אשר נתבקש בישיבה של:
מעלה יום ו יז לשבט משנת שעז:
מני אמרר בכבי §) לפק ישי ע'מ'הן: (**)

*) הרי מנוחתו כבוד.

§) Jesaia 22. 4.

**) יבוא שלום ינחו על משכבותם הולך נכוו (**)

Tusschen beide opschriften is in een ovaal een schild uitgebeiteld, beladen met een leeuw en gedekt door eene gravenkroon.

¹ Vertaling: Dit is de gedenksteen op de rustplaats van den geleerden, vromen en aanzienlijken man, die zijne plichten jegens God en de menschen vervulde, van den Eerwaarden Samuel Palache z. g., die naar de hemelsche verblijfplaats opgeroepen werd op Vrijdag 16 Sjebat van het jaar (5)376 (4 Februari 1616).

Grabstein des
Don SAMUEL PALACHE.

Oben am Steine das Gedicht:

Unten am demselben befindet sich die Grabchrift mit dem Wortlaute:

Zwischen beiden Inschriften ist in einem Oval ein Wappen gemeisselt, besetzt mit einem Löwen und gedeckt von einer Grafenkrone.

¹ Uebersetzung: Dies ist der Denkstein der Ruhstätte des gelehrten, frommen und angesehenen Mannes, der seine Pflichten gegen Gott und Menschen erfüllte, des ehrwürdigen Samuel Palache, Ehre sei seiner Ruhe! der zum himmlischen Sitze abgerufen wurde am Freitag den 16. Schebat d. J. (5)376 (4. Febr. 1616).

Don Samuel Palache kwam tusschen 1590 en 1597 te Amsterdam, alwaar hij in laatstgenoemd jaar met 15 andere geloofsbroeders² de grondslagen tot de eerste Amsterdamsch-Sefardische gemeente (Beth-Jahacob) legde³. Zooals reeds onder n° 4 aangeteekend is, stelde hij zijne woning voor de godsdienstoefeningen beschikbaar, totdat in genoemd jaar die gemeente gevestigd en eene Synagoge gesticht was, en behoorde hij tot het drietal, waaruit het bestuur der gemeente bestond. Van dien tijd af verliezen wij hem geheel uit het oog, totdat hij in het jaar 1604⁴ als gezant (agent) van Muley Sidan, Sultan⁵ van Marokko bij onze Staten weder op den voorgrond treedt en zich in den Haag vestigt. Het doel der zending was, de Staten te bewegen, kaperschepen tegen Spanje uit te rusten, om zich op Koning Philips te wreken, die de teruggave geweigerd had van eenige kostbare Arabische handschriften, den Sultan toebehoorende en hem door Spanjaarden ontroofd⁶. De uitrusting kwam tot stand en aan Samuels broeder Joseph werd het bevel er over toevertrouwd. Samuel Palache stond gedurende de vele jaren, dat hij zijn ambt bekleedde in hoog aanzien; doch schijnen zijne laatste levensdagen niet zonder zorg te zijn geweest; althans op zijn sterfbed kwamen Staten-Generaal hem met geldelijke hulp te gemoet (zie hierachter bijlage A). Hij overleed in den Haag op den datum, in zijn grafschrift vermeld. Prins Maurits, de Staten-Generaal en de Raad van State begeleidden een eind wegs het lijk, dat met veel pracht naar de begraafplaats te Ouderkerk vervoerd werd (zie hierachter bijlage B).

² Zie mijn geschrift: „De Synagoge der Portug. Israel. gemeente te Amsterdam, blz. 5.

³ Het vermoeden van Koenen (Gesch. d. Joden in Nederl. blz. 141), dat Samuel Palache aanvankelijk eene poging zoude hebben gedaan tot vestiging eener Joodsche Gemeente te Middelburg, vind ik nergens bevestigd.

⁴ Volgens Franco Mendes is Sam. Palache reeds vóór 1597 als gezant van Sultan Muley Sidan hier gekomen. Dit kan niet juist zijn, daar deze sultan eerst in 1608 aan de regeering kwam.

⁵ Zoo werd het Hoofd van dit Rijk toen nog getituleerd.

⁶ De Barrios (Hist. univ. Jud. 20). Waarschijnlijk om de verbittering aan te toonen, die tusschen de gezanten van Spanje en Marokko bestond, maakt hij op dezelfde bladzijde nog gewag van eene vijandelijke ontmoeting.

Don Samuel Palache kam zwischen 1590 und 1597 nach Amsterdam, woselbst er in dem zuletzt genannten Jahre im Verein mit 15 andern Glaubensbrüdern² den Grund zu der ersten Amsterdamsch-Sephardischen Gemeinde (Beth-Jahacob) legte³. Wie bereits unter N° 4 angegeben ist, stellte er sein Haus zum Gottesdienste zur Verfügung, bis dass im genannten Jahre die Gemeinde gegründet und eine Synagoge gestiftet wurde, auch gehörte er zu den Dreien, die den Vorstand der Gemeinde bildeten. Von dieser Zeit an verlieren wir ihn ganz und gar aus dem Gesichte, bis er im Jahre 1604⁴ als Gesandter (Agent) des Muley Sidan, Sultans⁵ von Marokko, bei unsern General-Staaten wieder auf den Vordergrund tritt und sich im Haag niederlässt. Der Zweck dieser Sendung war die General-Staaten zu bewegen, Kaperschiffe gegen Spanien auszurüsten, um sich an König Philipp zu rächen, welcher die Zurückgabe einiger werthvollen arabischen Handschriften, die dem Sultan gehörten, und ihm von den Spaniern geraubt worden waren, verweigert hatte⁶. Die Ausrüstung kam zu Stande, und das Commando derselben wurde dem Bruder Samuel's, Joseph, anvertraut. Samuel Palache stand während der vielen Jahre, in welchen er sein Amt bekleidete, in hohem Ansehen; dennoch scheinen seine letzten Lebenstage nicht frei von Sorgen gewesen zu sein, jedenfalls boten die General-Staaten ihm noch auf seinem Sterbelager eine Unterstützung an Gelde an (s. Beilage A zu Ende dieser Nr.). Er starb in Haag an dem auf dem Grabsteine angegebenen Datum. Prinz Mauritz, die General-Staaten und der Staatsrath begleiteten eine Strecke Weges die Leiche, welche mit vielem Gepränge nach dem Begräbnisplatze zu Ouderkerk hinübergebracht wurde (s. Beilage B zu Ende dieser Nr.).

² S. meine Schrift: De Synagoge der Portug. Israel. Gemeente te Amsterdam. S. 5.

³ Die Vermuthung Koenen's (Gesch. d. Joden in Nederl. S. 141), dass Samuel Palache sich anfänglich bemüht haben sollte, eine jüdische Gemeinde in Middelburg zu gründen, finde ich nirgend bestätigt.

⁴ Nach Franco Mendes ist Samuel Palache vor 1597 als Gesandter des Sultans Muley Sadin hierher gekommen. Dies kann nicht richtig sein, da dieser Sultan erst im J. 1608 zur Regierung kam.

⁵ So wurde das Oberhaupt dieses Reiches damals noch genannt.

⁶ De Barrios (Hist. univ. jud. 20) erwähnt auf derselben Seite — wahrscheinlich um die Erbitterung zu bezeichnen, die zwischen dem Gesandten von Spanien und dem von Marokko herrschte — einer feindlichen

Door welwillende mededeelingen van den heer Rijks-archivaris te 's Hage ben ik in de gelegenheid, nog de volgende bijzonderheden betreffende sommige familieleden van Samuel Palache hieraan toe te voegen:

Joseph Palache (zie boven) volgde zijn broeder in het ambt van agent op en bleef daarin tot 1637 werkzaam. Er zijn drie zoons van hem bekend: Isaac, Mozes en David. De eerste was student en vermoedelijk ook onderwijzer in het Hebreeuwsch te Leiden; de tweede was Secretaris (1624—1642) van den Sultan van Marokko; de derde, weder agent (1638) van Marokko, is te Amsterdam vóór het jaar 1650 overleden. Isaac noemde zich, zooals blijkt uit een resolutie der Staten-Generaal van 6 Januari 1631, „professor van de hebraeusche en de andere talen tot Leyden”, welken titel hij zich slechts aangematigd schijnt te hebben; althans in het Album Studiosorum der Leidsche Hoogeschool komt hij wel als student, maar niet als Professor voor. Ook vindt dit vermoeden bevestiging in eene resolutie van 25 Sept. 1635, waarin hem, op zijn verzoek, brieven van recommandatie aan den Magistraat van Amsterdam verleend werden, ten einde aldaar als makelaar te worden toegelaten. Voor dergelijke betrekking toch zou hij geen professoraat hebben neergelegd. Intusschen stond hij zoowel bij de Professoren der theologische faculteit als bij den Senaat der Hoogeschool in hooge gunst en ondersteunde deze de verzoekschriften door hem aan H. H. M. ingediend, bij elke gelegenheid. Nog in een ander opzicht heeft Isaac Palache de aandacht op zich doen vestigen, namelijk door zijn geveinsden overgang⁷ tot het Christendom, waardoor hij zich in moeilijkheden met zijn vader wikkelde, maar aan den anderen kant waarschijnlijk de hulp en voorspraak te danken had, die hem van vele zijden ten deel vielen.

Van de familie Palache liggen drie leden te Ouderkerk begraven: Don Samuels broeder Joseph, diens zoon David en een vrouwelijk lid Amalia (מאליה) Palache. Zij liggen alle drie naast Don Samuel. Hunne grafsteen en zijn

ting in den Haag tusschen de koetsen, waarin de gezanten gezeten waren en waarbij de eerste het onderspit delfde.

⁷ Zie Resol. der Staten Gen. v. 22 Maart en 3 Juni 1633.

Vermöge gefälliger Mittheilungen des Herrn Reichs-Archivarius in Haag bin ich in den Stand gesetzt noch folgende Umständlichkeiten in Betreff einiger Familienmitglieder Samuel Palache's hier beizufügen:

Joseph Palache (s. oben) folgte seinem Bruder im Amte als Agent, und blieb in dieser Stellung thätig bis 1637. Drei Söhne Palache's, Isaac, David und Moses, sind bekannt. Der erste war Student und wahrscheinlich auch Lehrer der hebräischen Sprache zu Leyden, der zweite war (1624—1642) Secretär des Sultans von Marokko, der dritte wiederum Agent (1638) starb zu Amsterdam vor d. J. 1650. Isaac nannte sich, wie aus einer Resolution der General-Staaten vom 6. Januar 1631 hervorgeht, „Professor der hebräischen und anderer Sprachen zu Leyden”, ein Titel, welchen er sich bloss angemast zu haben scheint, jedenfalls kommt er im Album Studiosorum der Universität Leyden wohl als Student aber nicht als Professor vor. Diese Vermuthung wird auch durch eine Resolution v. 25. Sept. 1635 bekräftigt, in welcher ihm auf sein Gesuch Empfehlungsschreiben an den Magistrat von Amsterdam verliehen werden, in der Absicht um dort als Mäkler zugelassen zu werden. Für eine derartige Stellung wurde er sicherlich keine Professur niedergelegt haben. Indessen stand er sowohl bei den Professoren der theologischen Facultät, als auch bei dem Senate der Universität in hoher Gunst, und es unterstützten dieselben bei jeder Gelegenheit die von ihm bei den General-Staaten eingereichten Bittschriften. Noch in einer andern Hinsicht zog Isaac Palache die Aufmerksamkeit auf sich, nämlich durch seinen verstellten Uebertritt zum Christenthum⁷, wodurch er sich in Schwierigkeiten mit seinem Vater verwickelte, dem er aber anderseits wahrscheinlich die Unterstützung und Fürsprache zu verdanken hatte, die ihm von vielen Seiten zu Theil wurden.

Van der Familie Palache sind drei Mitglieder auf dem Begräbnissplatze zu Ouderkerk begraben: Don Samuel's Bruder, Joseph, dessen Sohn David und ein weibliches Mittglied Amalia (מאליה) Palache. Sie liegen alle drei nächst

Begegnung in Haag zwischen den Kutschen, in welchen die beiderseitigen Gesandten sassen, und wobei der erstere den Kürzeren zog.

⁷ S. Resol. der Staten Gen. v. 22. März und 3. Juni 1633.

echter te zeer beschadigd om met juistheid⁸ den datum van overlijden te kunnen vaststellen.

⁸ Op den grafsteen van Joseph Palache zijn van den voornaam slechts de twee laatste letters סף zichtbaar. De datum luidt ט' ליצירה . . . . לכהסל' יום ד' י'ז'. Daar nu in de jaren 5399 (1638) en 5409 (1648) de 17e Kislew op een Woensdag viel en, zooals wij boven zagen, Joseph in 1637 leefde, moet zijn sterfdag vermoedelijk op een dier bovenstaande jaren gesteld worden.

Bijlage A.

Folio 20 verso.

EXTRACT uit het register der Resolutien van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden over den jare 1616.

Veneris den 5ⁿ February 1616.

Is geaccordeert dat men Sr Samuel Pallache liggende in doots noot, Agent des coninx van Barbarijen, ten aansien van zijne jegenwoirdige sobere gelegenthey, sal assisteren by leeninge mette somme van sess hondert guldens eens, ende deselve somme hem doen verstrecken by den ontfanger generaal, onder zyns broeders recipisse, Sr Samuel Pallache.

Don Samuel. Ihre Grabsteine sind jedoch zu sehr beschädigt, um mit Sicherheit⁸ das Datum ihres Hinscheidens feststellen zu können.

⁸ Auf dem Leichenstein des Joseph Palache sind von dem Vornamen nur die zwei letzten Buchstaben סף zu sehen. Das Datum lautet ט' ליצירה . . . . לכהסל' יום ד' י'ז'. Da nun in den Jahren 5399 (1638) und 5409 (1648) der 17. Kislew auf einen Mittwoch fiel und, wie oben angegeben, Joseph 1637 lebte, so muss sein Sterbetag, nach Vermuthung, in eines der obengenannten Jahre gesetzt werden.

Bijlage B.

Folio 24.

EXTRACT uit het register der Resolutien van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden over den jare 1616.

Saterdag den VI^{en} februarij 1616.

Zyn Extie, Hare Ho Mo, ende Raede van State hebben geconvoijeert het lijck van Sr Samuel Pallache Agent des coninx van Barbarijen tot omtrent de Brugge van Houtstraete, van daer dat het voirts met sleden getransporteert is na de geordonneerde plaetsse van de begravenisse.

N°. 16.

Grafsteen van
MOZES JEHUDA BEBRI.
(Marmor.) (Pl. VI.)

Midden op de zerk een schild, beladen met een zwaard, gevulden pijlkoker, boog en borstharnas kruiselings over elkander geplaatst. Het is gedekt met een prinsen-(?)helm, waaruit een arm verrijst met een zwaard in de hand. Schild en helm zijn door lambrekijns omgeven. Daarboven een van palmtakken omgeven medaillon, waarop het volgende gedicht:

מה לך אנוש רמה זמן רמה
לפנות ולרהוק אחרי הכל
אם תרצה לצאת ביד רמה
מהר עוזב תכל נטוש תכל
שור פה גביר ושר מעון רומה
עולה בלי סולם בלי חבל
נפשו בטוב תלין ותתנשא
אל האלהים יעלה משה

Onder het wapenschild een dergelijk medaillon, waarop het volgende Spaansche gedicht:

MOSEH BAR YEHVDA BEBRI
DEL GRAN TVRCO EMBAXADOR
EN SVEDIA *) Y EN SV LOOR
FVE TODO Y YA ES NADA AQVI
YAZE AL FIN COMO LEON
MAS QVIEN LO LEVANTARA
SINO QVIEN LE BOLVERA
LA ALMA EN LA RESVRRECION ¹

*) Lees: SUECIA.

¹ Vertaling: Mozes, zoon van Jehuda Bebri, am-

Grabstein des
MOZES JEHUDA BEBRI.
(Marmor.) (Taf. VI.)

In der Mitte des Leichensteines ein Wappenschild, ein Schwerdt, einen gefüllten Köcher, Bogen und Brustharnisch kreuzweise tragend. Gedeckt ist derselbe mit einem Prinzen (?) helm, aus welchem sich ein Arm, ein Schwerdt in der Hand haltend, erhebt. Schild und Helm sind mit Lambrequins umgeben. Hierüber ein mit Palmzweigen bekränzt Medaillon, auf welchem folgendes Gedicht:

Unter dem Wappenschilde ein ähnliches Medaillon mit folgendem spanischen Epitaph:

*) Lies: SUECIA.

¹ Uebersetzung: Moses, Sohn Jehuda Bebri's, Ge-

Rechts en links bovenaan op de zerk een schildje met een zeer flauw leesbaar Spaansch opschrift, luidende dat ter rechterzijde:

AQVI YAZE EL
EXC^o Sr M. B. Y. B.
EMBAXADOR
DE M. IV ²

en het andere:

FALECIO
EN 13 DE
SIVAN ANO
DE 5433. ³

Door de ontdekking van deze zerk worden wij niet alleen met een minder bekende persoonlijkheid in kennis gebracht, maar zijn wij ook in staat gesteld een plaats bij De Barrios (*Historia Univ. Jud.* 21) te verbeteren en te verduidelijken. Men leest daar het volgende:

„ . . . y en los pocos años que tengo de morador Amstelodamo he visto a Don Andres de Belmonte Agente General de la Magestad Catholica en Holanda, a Juda Bebri Embaxador del Sultan Mahamet Quarto al Rey Carlos Nono de Suecia; murio en Amsterdam, y su Magistrado le hizo un honorifico entierro: el segundo Juda Bebri quedo con el cargo que su Padre tuvo de Embaxador, y a costa de los Estados Generales partio de Amsterdam a Constantinopla dexando sepultado el cadaver de su padre en el entierro de los Judios Amstelodamos.”

Daar de hier beschreven zerk de éénige te Ouderkerk is, waarop een Bebri vermeld wordt, zoo volgt daaruit, dat de vader van Juda, door De Barrios vermeld, Moses bar Jehuda geheeten heeft; bijgevolg wordt met het „murio” op Belmonte gedoeld en moet achter „segundo” een komma gedacht worden. Verder volgt uit het grafschrift, dat Juda Bebri niet gezant van Mahomed IV bij koning Karel IX kan geweest zijn, omdat Mahomed IV — wiens gezant reeds Juda's vader was — verscheidene jaren na Karel IX aan de regeering kwam. Men heeft dus Karel XI te lezen, die tijdgenoot van Mahomed IV was.

bassadeur in Zweden vanwege den grooten Turk, blonk in zijn hoogen staat boven alles uit, en is nu hier tot niets gedaald. Als een leeuw ligt hij eindelijk ter neder. Maar wie zal hem weder oprichten? Wie anders dan Hij, die hem bij de opstanding de ziel zal teruggeven?

² Vertaling: Hier ligt de allervoortreffelijkste heer Mozes, zoon van Jehuda Bebri, ambassadeur van Mahomed IV.

³ Vertaling: Hij stierf den 13den Siewan van het jaar 5433 (28 Mei 1673).

Rechts und links oben am Leichensteine ein Schildchen mit einer sehr schwach lesbaren spanischen Inschrift, das an der rechten Seite lautet:

und das andere:

Durch die Entdeckung dieses Leichensteines lernten wir nicht allein eine andere sonst weniger bekannte Persönlichkeit kennen, sondern wurden auch in den Stand gesetzt eine Stelle bei De Barrios (*Hist. univ. Jud.* 21) zu berichtigen und zu erläutern. Man liest hier folgendes:

Da der hier beschriebene Leichenstein der einzige zu Ouderkerk ist, auf welchem ein Bebri genannt wird, so folgt hieraus, dass der von De Barrios erwähnte Vater Juda's Moses bar Jehuda geheissen hat, demnach mus „murio” auf Belmonte bezogen und hinter „segundo” ein Komma gedacht werden. Ferner geht aus der Grabschrift hervor, dass Juda Bebri nicht der Gesandte Mahomed's IV. bei Karl IX. gewesen sein kann, weil Mahomed IV. — dessen Gesandter bereits Juda's Vater war — mehrere Jahre nach Karl IX. zur Herrschaft gelangte. Daher lese man Karel XI., welcher ein Zeitgenosse Mahomed's IV. war.

sandter in Schweden für den Grossherren (Sultan), glänzte in seinem hohen Stande über Alle, und ist jetzt zum Nichts hinabgesunken. Einem Löwen gleich liegt er endlich hier; doch wer wird ihn wieder emporrichten? Nur Der, der ihm bei der Auferstehung seine Seele zurückgeben wird.

² Uebersetzung: Hier ruhet der vortreffliche Herr Moses Jehuda Bebri, Gesandter Mahomed's IV.

³ Uebersetzung: Er starb d. 13. Siwan d. J. 5433 (28. Mai 1673).

N°. 17.

Grafsteen van
DAVID SALOM DE AZEVEDO
en GADE.

Het vlak van den steen wordt ingenomen
door twee vakken in den vorm van wetstafelen.
In het vak rechts leest men:

Grabstein des
DAVID SALOM DE AZEVEDO
und EHEGATTIN.

Die ganze Fläche des Steines nehmen zwei in
Form von Gesetzstafeln abgetheilte Fächer ein.
In dem Fache rechts liest man:

מצבת

קבורת איש חיל רב פעלים זקן
ונשוא פנים המשכיל ונבון דוד
שלום די אזוויירו ברית אל היתה
אתו החיים והשלום וכא אל
אבותיו בשלום נקבר בשבה
טובה ונתבקש לישיבה של
מעלה יום כ' לחדש תמוז שנת
התנ"ט והיתה מנחתו כבוד תנצ"ב¹

Daaronder het Portugeesche opschrift:

Hierunter die portugiesische Inschrift:

DO DOCTO E INSIGNE
VARAO DAVID SALOM
DE AZEVEDO F^o EM 20
DE TAMVS A^o 5459²

¹ Vertaling: Grafsteen van den wakkeren en werkzamen man, van den aanzienlijken grijsaard, van den verstandigen en vernuftigen David Salom de Azevedo. Het verbond Gods was met hem, het leven en de vrede. Hij ging in vrede tot zijne vaderen, werd begraven in hoogen ouderdom en tot de hemelsche vierschaar opgeroepen den 20sten Tammoez van het jaar 5459 (17 Juli 1699). Zijne rustplaats blijve in eere! Zijne ziel worde enz.

² Vertaling: (Graf) van den geleerden en uitstekenden David Salom de Azevedo, die gestorven is den 20sten Tammoez A^o 5459.

¹ Uebersetzung: Denkmal des biedern und thatenreichen, hochbejahrten und hochgeachteten Mannes, des weisen und gelehrten David Salom de Azevedo. Bei ihm war der Bund Gottes, das Leben und der Friede. Er wurde zu seinen Vätern versammelt, begraben in einem beglückten Alter und zum himmlischen Sitze berufen am 20. des Monats Tammus des Jahres 5459 (17. Juli 1699). Seine Ruhestätte bleibe in Ehren! Seine Seele etc.

² Uebersetzung: (Grab) des gelehrten und ausgezeichneten David Salom de Azevedo, der verschieden ist den 20. Tammus A^o 5459.

In het vak ter linkerzijde vindt men het
grafschrift zijner gade:

Im Fache links findet man die Grabschrift
seiner Ehegattin:

S^a
DA BEMAUENTURADA
RIBCA MULHER DE
DAUID SALOM DE
AZEUEDO FALECEU
EM 6 DE SIUAN A° 5451

³ ת נ צ ב ה

David Salom de Azevedo was resident van
den Dey van Algiers te Amsterdam (De Bar-
rios, Corona de la Ley 69).

³ Vertaling: Graf van de welgelukzalige Ribca,
vrouw van David Salom de Azevedo. Zij stierf den 6^{den}
Siewan A° 5451 (9 Juni 1691).

David Salom de Azevedo war Resident des
Dey von Algier in Amsterdam (De Barrios,
Corona de la Ley 69).

³ Uebersetzung: Grab der seligen Ribca, Ehe-
gattin des David Salom de Azevedo. Sie starb d. 6.
Siwan A° 5451 (9. Juni 1691).

N°. 18.

Grafsteen van
MORDECHAI FRANCO MENDES
en GADE.
(Marmor.) (Pl. VII.)

Het vlak van de dubbele zerk is verdeeld in één middenvak, twee boven- en twee benedenvakken. Het middenvak wordt geheel ingenomen door twee nissen, binnen ieder van welke een bladerenkrans.

In den krans rechts leest men het navolgende gedicht:

Grabstein des
MORDECHAI FRANCO MENDES
und seiner EHEGATTIN.
(Marmor.) (Taf. VII.)

Der Raum des doppelten Grabsteines ist in ein Mittelfach, zwei Ober- und zwei Unterfache vertheilt. Das Mittelfach wird gänzlich von zwei Nischen eingenommen, in jeder derselben ein Blätterkranz.

Im Innern des Kranzes rechts liest man folgendes Epitaph:

*) נפשו בטוב תלין
ימיו כצל עובר כציץ שרי
פה ע(ב)רו עת בא חליפת(ו)
למה אנוש תחיה . . . . .
בלתי פנות אלי במות חי
אחיה כמרדכי בצל (שרי?)
אחיה ואף כי אחרי מותי
תוך כל נדיבי שוכני שחק
אברהם ורוד יעקב יצחק
*) וזרעו יירש ארץ

De krans links heeft geen opschrift.

Op de pilaren en den boog van de nis rechts leest men het Portugeesche opschrift:

Der Kranz an der linken Seite enthält keine Inschrift.

Auf den Pilastern und Bogen der Nische rechts liest man die portugiesische Inschrift:

SEPULT^A DO BEMAVENTURADO MORDEHAY FRANCO MENDES Q
FALESEO EM 2 DE HESVAN 5448 ¹

Op de pilaren en den boog van de nis links:

Auf den Pilastern und Bogen an der linksseitigen Nische die Inschrift:

SEPULT^A DA BEMAVENTURADA SARAH FRANCO MENDES Q FA-
LESEO EM 15 DE TAMUS 5456 ².

Tusschen de beide nisbogen komt een engelenkopje te voorschijn, terwijl de ruimten in de beide bovenhoeken van het middenvak met een bloem-ornament aangevuld zijn.

Op het rechterbovenvak is een voorstelling uitgebeiteld van Abrahams offerande; op het linkerbovenvak: Koning David de harp bespelende, terwijl van de beide benedenvakken het rechtsche Jacobs droom en dat aan de linkerzijde het verbond tusschen Abraham en Abimelech (Genes. 21, 22 volgg.) te aanschouwen geeft. Alle vier de vakken zijn keurige bas-reliefs.

De familie Franco Mendes ³ zette zich omstreeks denzelfden tijd als de Homems en de Pereyra's (zie n° 2 en 3) hier neder. De eerste van dat geslacht hier ter stede was Melchior Franco Mendes alias Abraham Franco ⁴,

¹ Vertaling: Graf van den welgelukzaligen Mordechay Franco Mendes, die gestorven is den 2^{den} Cheswan 5448 (9 October 1687).

² Vertaling: Graf van de welgelukzalige Sara Franco Mendes, overleden den 15^{den} Tammoez 5456 (15 Juli 1696). [Sara was een dochter van David Abendana.]

³ De oorspronkelijke geslachtsnaam was enkel Franco. Door vermaagschapping dier familie met die van Mendes ontstond de naam Franco Mendes.

De Franco's en Mendessen behoorden tot de dertig aanzienlijke familiën, die, met Don Isaac Aboab aan het hoofd, uit Spanje naar Portugal uitweken, waar koning Don João hun op Aboabs voorspraak, nederzetting verleende en de stad Porto tot verblijf aanwees, van waar de invoering van de inquisitie later hen evenwel noodzaakte te vertrekken.

⁴ Hij was in 1610 Parnas der eerste gemeente Beth-Jahacob. Op de plek waar hij en zijne vrouw begraven liggen, vindt men vier blauwe steenen, die vroeger verbonden schijnen geweest te zijn, en waarop in ouden lettervorm drie Portugeesche opschriften (één begeleid van Hebr. tekst) en een Lat. gedicht. Wij laten ze hier met de vertaling volgen:

Zwischen den beiden Bogen der Nischen sieht man ein Engelsköpfehen, die beiden andern Räume aber zwischen den Nischebogen und den zwei obern Fachen sind mit Blumen-Ornamenten ausgefüllt.

Ueber dem Bogen rechts eine Darstellung von Abraham's Opfer, über dem Bogen zur linken Seite der König David die Harfe spielend, indess die beiden unteren Abtheilungen, das zur rechten Seite, den Traum Jacob's und das an der linken Seite das Bündniss zwischen Abraham und Abimelech (Genes. 21. 22 folg.) veranschaulichen. Alle vier Abbildungen sind vortreffliche Basreliefs.

Die Familie Franco Mendes ³ liess sich um dieselbe Zeit wie die Homems und die Pereyras (s. N° 2 und 3) hier nieder. Der erste dieses Geschlechts am hiesigen Orte war Melchior Franco Mendes alias Abraham Franco ⁴, der,

¹ Uebersetzung: Grab des seligen Mordechay Franco Mendes, der verschied den 2. Cheswan 5448 (9. October 1687).

² Uebersetzung: Grab der seligen Sara Franco Mendes, gestorben den 15. Tammus 5456 (15. Juli 1696). [Sara war die Tochter David Abendana's.]

³ Der ursprüngliche Familienname war einfach Franco. Durch Verbindung dieser Familie mit der der Mendes' entstand der Name Franco Mendes. Die Franco's und die Mendes' gehören zu den dreissig angesehenen Familien, welche unter Leitung von Don Isaac Aboab aus Spanien nach Portugal auswanderten, woselbst der König Don João auf Aboab's Fürsprache, ihnen eine freie Niederlassung gewährte und die Stadt Porto ihnen als Wohnsitz anwies; trotzdem zwang die Einführung der Inquisition sie diese Stadt wieder zu verlassen.

⁴ Er war im Jahre 1610 Parnas der ersten Gemeinde Beth-Jahacob. An der Stelle, wo er und seine Frau begraben sind, findet man vier blaue Steine, welche scheinen früher verbunden gewesen zu sein, und auf welchen in alterthümlichen Buchstaben drei portugiesische Inschriften (die eine nebst hebr. Text) und ein lateinisches Epitaph sich befinden. Wir lassen dieselben hier nebst deren Uebersetzungen folgen:

S^a d'Abraham Franco o velho q f^o em 2 d Tebet A^o 5375

De baxo desta pedra se achara quem fes na vida e morte sedaca.

Vertaling: Graf van Abraham Franco, den ouden, die gestorven is den 2^{den} Tebeth van het jaar

Uebersetzung: Grab des Abraham Franco, des älteren, der am 2ten Tebeth des Jahres 5375 (4. Dec.

die, het bloedig gericht van het Pyreneesche schiereiland ontvluchtende, met zijne vrouw Sara en beide zonen Francisco Mendes Medeyros alias Isaac Franco Mendes en Christoval Mendes Franco alias Mordechai Franco Mendes den 27sten April 1598 uit Porto hier aankwamen. Isaac en Mordechai stonden bij het bestuur dezer stad in hoog aanzien. Eerstgenoemde was zeer bedreven in de Latijnsche taal. Hij was medestichter van de tweede Synagoge Neweh-Sjalom en heeft zich bij het tot stand brengen der Oudekerker begraafplaats bijzonder verdienstelijk gemaakt (zie Inleiding). Hij sierf kinderloos in het jaar 1623 ⁵. Mordechai was

5375 (4 Dec. 1614). — Onder dezen steen vindt men hem, die bij zijn leven wèl deed en ook bij zijn overlijden de armen bedacht.

dem Blutgerichte der pyrenäischen Halbinsel entfliehend, mit seiner Gattin Sara und seinen beiden Söhnen Francisco Mendes Medeyro alias Isaac Franco Mendes und Christoval Mendes Franco alias Mordechai Franco Mendes am 27ten April 1598 aus Porto hierselbst ankamen. Isaac und Mordechai standen bei der Stadtverwaltung in hohem Ansehen. Erster war sehr tüchtig in der lateinischen Sprache. Er war Mitstifter der zweiten Synagoge Neweh-Schalom und hat sich um die Erwerbung des Oudekerker Gottesackers besonders verdient gemacht. Er starb kinderlos im Jahre 1623 ⁵. Mordechai war wegen seiner grossen Wohlthätigkeit be-

1614) starb. — Unter diesem Steine findet man ihn, der während seines Lebens wolthätig war und auch bei seinem Tode die Armen bedachte.

O tesouro mayor que aqui se encerra
Sao as obras que fes qu'enchen a terra

Vertaling: Een grooter schat, dan hier ingesloten ligt, zijn de werken, die hij deed en waarmede hij de aarde vervulde.

Uebersetzung: Ein grosser Schatz, der hier verschlossen liegt, sind die (guten) Werke, die er that und womit er die Erde erfüllte.

אמן כלה (*)

מצבת קבורת שרה אשת ר'

אברהם פרנקו ת'נ'צ'ב'ה' א"ם *)

S^a D. Sara Mulher d'Abraham

Franco q F. em 9 de Tebet 5376

Vertaling: Grafsteen van Sarah, echtgenoot van Abraham Franco en gestorven den 9^{den} Tebeth 5376 (30 December 1615).

Uebersetzung: Grabstein der Sara, ehgattin des Abraham Franco und gestorben den 9ten Tebeth 5376 (30. December 1615).

Reddidit hic Abraham luso *) mutuata tot annis
Ossa Palestino restituenda solo
Lucis inaccessae terrestri pondere liber
Spiritus ad sedem venerat unde reddit **)
Hoc tumulo corpus vix circumscribitur orbe
Nomen inexhausta §) quod pietate parat.

*) Luso, waarschijnlijk voor luto, van lutum slijk, en alzoo in den zin van ongewijden grond, in tegenstelling van solum paestinum.

**) Reddit voor redit.

§) Inexhausta voor inexhausta.

Vertaling: Hier heeft Abraham aan de ongewijde aarde de beenderen, die hij zoovele jaren geleend had, teruggegeven, om ze aan den Palestijnischen grond weder uit te keeren. Zijn geest, bevrijd van aardsehen last, keert tot den zetel van het ontoegankelijke licht, van waar hij gekomen was, en zijn lichaam tot het graf terug. Te nauwernood omvat de aarde den naam, dien hij zich door onuitputtelijke vroomheid verworven heeft.

⁵ De tombe op zijn graf bevat de eenvoudige inscriptie: Isaac Franco Medeyros A° 5383.

*) Luso, waarschijnlijk anstatt Luto, von lutum (Schlamm) und also im Sinne von ungeweihtem Bodem, als Gegensatz von solum paestinum.

**) Reddit anstatt redit.

§) Inexhausta anstatt inexhausta.

Uebersetzung: Hier gab Abraham dem (unheiligen) Staube die Gebeine zurück, die er so viele Jahre entlehnt hatte, um sie dem palästinischen Boden zu erstatten. Sein Geist, von irdischer Bürde befreit, kehrt zum Sitze des unzugänglichen Lichtes, woher er gekommen, und sein Körper zum Grab zurück. Kaum umfasst das Erdenrund den Namen, den er sich durch unerschöpfliche Frömmigkeit erworben hat.

⁵ Sein Grabmal enthält die einfache Inschrift: Isaac Franco Mendeyros A° 5383.

bekend door zijne groote weldadigheid en behoorde tot het twintigtal, dat de gebroederschap Dotar orphans e donzelas pobres (tot uithuwelijking van weesmeisjes en mingevoerde jonge dochters) stichtte en was in het jaar 1615 daarvan de eerste penningmeester. Bij zijne eerste⁶ vrouw, Ester genaamd, had hij, behalve twee dochters, Sara en Rachel, een zoon Abraham, die gehuwd was met Ribca, dochter van Bento, alias Baruch Ozorio en zuster van David Ozorio, die de derde synagoge Beth-Israël gesticht heeft. Uit dat huwelijk werden vijf zoons⁷ en zes dochters geboren. Tot de eersten behoorde Mordechai, van wien onder dit nummer de grafsteen beschreven is. Mordechai stond bij zijne gemeente in hoog aanzien. De Barrios roemt hem om zijne wijsheid, rechtvaardigheid en vroomheid, en vervaardigde bij diens overlijden een „Lamentacion sonora”, waarin hij den lof van hem en zijne familieleden bezingt.

Het graf van Mordechai Franco Mendes bevindt zich naast dat van den beroemden Dr. Orobio de Castro.

⁶ Eene plaats in het Livro de Bet-Ahain, waarin ook de datum van Mordechai's overlijden wordt aangegeven, luidt vertaald: Mordechai Franco (Mendes) is gestorven 9 Aug. 1624 en werd bij het huis „en naast zijne eerste vrouw Ester begraven.”

⁷ Van deze vermeldt De Barrios een, genaamd David, als lid van de in 1685 gestichte „Academia de los Floridos” en die gehuwd was met Rachel, dochter van Antonio Nunez Marchena alias Moses Mocata.

⁸ Gov. polit. jud.

„Mordojay Franco cuerdo y primoroso
Enlaça con lo recto lo piadoso”.

De titel van het treurdicht is: Lamentacion sonora en el glorioso trancito del muy virtuoso y noble senor Mordejay Franco Mendes. Het beslaat in de Opuscula van De Barrios 4 pagina's, gemerkt 83—87.

kannt, und gehörte zu den zwanzig Männern, welche die Brüderschaft Dotar orphans e donzelas pobres” (zur Ausstattung armer Waisenmädchen und minder begüterten Jungfrauen) stifteten, und war im J. 1615 ihr erster Rendant. Von seiner ersten Frau⁶, Namens Ester, hatte er ausser zwei Töchtern, Sara und Rachel, einen Sohn Abraham, der mit Ribca, Tochter von Bento alias Baruch Ozorio und Schwester des David Ozorio, der die dritte Synagoge Beth-Israël stiftete, vermählt war. Dieser Ehe entsprossen fünf Söhne⁷ und sechs Töchter, zu ersteren gehört Mordechai, dessen Grabmal unter dieser Nummer beschrieben ist. Mordechai stand bei seiner Gemeinde in hohem Ansehen. De Barrios rühmt ihn wegen seiner Weisheit, Redlichkeit und Religiosität, und dichtete ob seines Hinscheidens ein „Lamentacion sonora”, in welchem er sein Lob und das seiner Familie besingt.

Das Grab des Mordechai Franco Mendes befindet sich neben dem des berühmten Dr. Orobio de Castro.

⁶ Eine Stelle im Livro de Beth-Ahain, in welcher auch das Datum von Mordechai's Ableben angegeben wird, lautet übersetzt: Mordechai Franco (Mendes) starb den 9ten August 1624 und wurde bei dem Hause „und neben seiner ersten Gattin Ester begraben.”

⁷ Von diesen erwähnt de Barrios Einen, Namens David, als Mitglied der im J. 1685 gestifteten „Academia de los Floridos” und welcher mit Rachel, Tochter des Antonio Nunez Marchena alias Mozes Mocata, vermählt war.

⁸ Gov. polit. jud.

„Mordejay Franco cuerdo y primoroso
Enlaça con lo recto lo piadoso”.

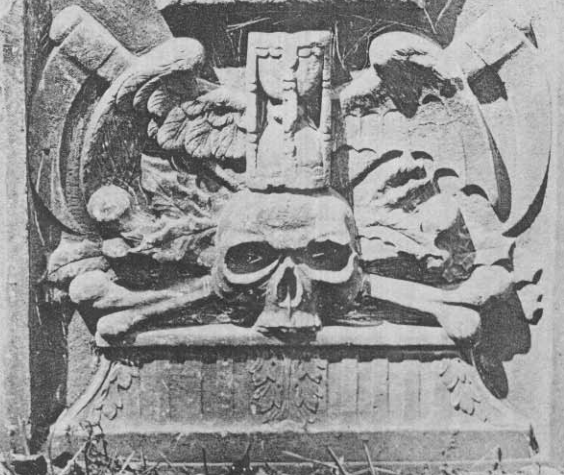
Der Titel des Trauergedichts ist: Lamentacion sonora en el glorioso trancito del muy virtuoso y noble senor Mordejay Franco Mendes. Es umfasst in den Opuscula von De Barrios 4 Seiten, pag. 83—87.

De Ill. Ill. Ill. Ill.

DE SHACK HAIM
CENOR TEIXEIRA
QUE FOY RECOLHIDO
DESTA PARA MELHOR
VIDA EMUS DESTA AN
DO ANNO 5465

RESID

N°. 19.

Grafsteen van

Don MANUEL TEIXEIRA

(alias ISAAC HAIM SENIOR TEIXEIRA).

(Marmor.) Pl. VIII.)

Boven op de zerk een gekwarteleerd schild, beladen 1 en 4 met een leeuw, 2 en 3 met een breed getakten boom. Het schild is gedekt met een hertogen- of markiezenhelm, uit welken een leeuw verrijst, den kop rechts gewend. Schild en helm zijn door lambrekijns omgeven ¹.

Daaronder, in een lijstwerk, van boven en ter zijde van draperiën omgeven, het Portugeesche opschrift:

SEPULTURA
DE YSHACK HAIM
CEÑOR TEIXEIRA
QUE FOY RECOLHIDO
DESTA PARA MELHOR
VIDA EM 13 DE SIVAN
DO ANNO 5465

ת'נ'צ'ב'ה' ²

¹ In Portugal voerden de Teixeira's in hun wapen een gouden kruis (*croix potencée*) in een blauw veld (zie ANTONIO DE VILLASBOAS, *Nobiliarchia Portugueza*). Hier te lande vervingen zij, twee leden dezer familie uitgezonderd, die, zooals wij in noot 3 vermelden, het wapen der Sampayos voerden, dat wapen door dat, hetwelk wij op den hier beschreven grafsteen en ook op huisraad, kleenoodien enz. in deze familie aantreffen en misschien zijn oorsprong vindt in het wapen der familie De Mattos (waartoe Manuels eerste gade behoorde) en bij DE VILLASBOAS dus beschreven wordt: „een groene pijnboom met zilveren wortels tusschen twee vechtende gouden leeuwen met nagels van lazuur op een veld van vermeil geplaatst”.

² Vertaling: Graf van Isaac Haim Senior Teixeira, die van hier tot een beter leven overging op 13 Siwan van het jaar 5465 (15 Juni 1705).

Grabstein des

Don MANUEL TEIXEIRA

(alias ISAAC HAIM SENIOR TEIXEIRA).

(Marmor.) (Taf. VIII.)

Oben am Grabsteine ein in vier Felder getheiltes Wappenschild, 1 und 4 mit einem Löwen, 2 und 3 mit einem dichtbezweigten Baume besetzt. Das Schild ist mit einem Herzogs- oder Marquishelm gedeckt, aus welchem ein Löwe mit nach rechts gewendeten Kopfe hervorragt. Wappenschild und Helm sind mit Lamberquins umgeben ¹.

Hierunter in einer Leisteneinfassung und oben und an den Seiten mit einer Draperie umgeben die portugiesische Inschrift:

¹ In Portugal führten die Teixeira's in ihrem Wappen ein goldenes Kreuz (*croix potencée*) in blauem Felde (s. ANTONIO DE VILLASBOAS, *Nobiliarchia Portugueza*). Hier zu Lande vertauschten sie, mit Ausnahme zweier Mitglieder dieser Familie, welche, wie in Note 3 erwähnt wird, das Wappen der Sampayos führten, dieses Wappen mit dem, welches wir auf dem hier beschriebenen Grabsteine, sowie auch auf Hausgeräthen, Kleinodien u. s. w. in dieser Familie antreffen, und dessen Ursprung wahrscheinlich aus dem Wappen der Familie De Mattos (zu welcher Don Manuel's erste Gattin gehörte) herzuleiten ist, und welches bei DE VILLASBOAS folgendermaassen beschrieben wird: „Ein grüner Fichtenbaum mit silbernen Wurzeln zwischen zwei kämpfenden goldenen Löwen mit lazurnen Krallen auf einem rothen (vermeil) Felde stehend.”

² Uebersetzung: Grab des Isaac Haim Senior Teixeira, der aus diesem Leben zu einem bessern überging den 13. Siwan des Jahres 5465 (15. Juni 1705.)

Onder dit opschrift het bovengedeelte van een altaar, waarop zich een doodshoofd met twee kruiselings geplaatste doodsbeenderen bevindt. Op het doodshoofd staat een gevleugelde zandlooper, waarachter twee zeisen uitkomen.

Don Manuel Teixeira, alias Isaac Haim Senior Teixeira, te Hamburg „de rijke Jood” genoemd, was de éénige zoon van Don Diego Teixeira Sanpayo, alias Abraham Senior Teixeira, die in 1643 uit Portugal vertrok³ en, na eenigen tijd in Antwerpen vertoefd te hebben, zijn verblijf te Hamburg vestigde, alwaar hij zich op 70jarigen leeftijd liet besnijden. Bij zijn overlijden, dat omstreeks 1662 moet hebben plaats gehad, was zijn zoon Manuel reeds vele jaren bij koningin Christina

³ Uit een door Don Diego in 1643 te Lissabon geschreven briefje en documenten van het jaar 1649, mij door wijlen den heer Jacob Teixeira d'Andrade in der tijd ter inzage verstrekt, blijkt, dat hij Portugal verliet, om een oord op te zoeken, waar hij zijn godsdienst vrij zou kunnen belijden. Dit te Hamburg gevonden hebbende, riepen hij en zijne echtgenoot Sara d'Andrade, ingevolge eene gelofte, de nog twee bestaande pieuse instellingen „Tot uithuwelijking van behoeftige jonge dochters” en „Tot vrijkoop van gevangenen” in het leven. Door zijne bemiddeling verkregen de Joden in 1657 van koning Frederik III van Denemarken voorrechten, die later (1670 en 1684) door Christiaan V bevestigd werden (Koenen, Geschiedenis der Joden in Nederland, 430). Bij Christina van Zweden, die in 1654 geruimen tijd bij hem logeerde, stond hij in groote gunst. Hij was echter niet haar resident in Vlaanderen, zooals in een opstel, voorkomende in Wertheimers Jahrb. 1860/61 beweerd wordt, — eene vergissing, vermoedelijk ontstaan door verkeerde opvatting der woorden: residente (wonende) en Amberes en los estados de Flandes”, te vinden in den adelbrief, aan Don Diego (1643) te Antwerpen afgegeven. In dit opstel, dat, zooals Graetz (Geschichte der Juden, X Note 2) terecht opmerkt, herziening behoeft, wordt ook het „Sanpayo” achter Diego's naam voor een predicaat gehouden, ofschoon het niets anders dan een aanhechting aan den familienaam is. Van het geslacht Sanpayo teekent Barbosa Machado (Bibl. Lusit.) verscheidene leden op. Hun wapen volgens Da Costa (Adel. geslachten) behalve door Don Diego, ook door den nu uitgestorven tak van den ten jare 1817 in den Nederlandschen adel verheven Isaac Teixeira gevoerd, wordt in den genoemden adelbrief, die in mijn bezit is, volgenderwijze beschreven: „een in vieren gedeeld schild. 1 en 4 op een veld van goud een vliegende op buit uitgaande arend van purper; 2 en 3 een schaaqbord van goud en sabel van 16 vakken (Weleveld zegt onjuist: van drie traits). Het schild is geboord van keel, waarop 8 S van zilver”.

Da Costa (Adel. geslachten) beschrijft dit wapen als volgt: „een boom gekwarteerd met het geschakeerd van goud en sabel der Sampayos”. Zulk wapen is mij geheel onbekend.

Unter dieser Inschrift das Deckstück eines Altars, auf welchem sich ein Todtenkopf mit zwei kreuzweis gelegten Todtengebeinen befinden. Auf dem Todtenkopf steht ein beflügeltes Stundenglas, hinter welchem zwei Sichel zum vorschein kommen.

Don Manuel Teixeira, alias Isaac Haim Senior Teixeira, in Hamburg „der reiche Jude” genannt, war der einzige Sohn des Don Diego Teixeira Sanpayo, alias Abraham Senior Teixeira, der im Jahre 1643 aus Portugal auswanderte³ und, nachdem er sich einige Zeit in Antwerpen aufgehalten hatte, seinen Wohnsitz in Hamburg nahm, woselbst er sich in seinem 70ten Jahre beschneiden liess. Bei seinem Tode, der um das Jahr 1662 erfolgt sein muss, war sein Sohn Manuel bereits mehrere Jahre bei der Kö-

³ Aus einem von Don Diego im J. 1643 zu Lissabon geschriebenen Briefchen, so wie aus Documenten von J. 1649, welche mir z.Z. von dem sel. Herrn Jacob Teixeira d'Andrade zur Einsicht geliehen wurden, geht hervor, dass er Portugal verliess, um einen Ort aufzusuchen, wo er ungestört nach seiner Religion leben könnte. Als er diesen Ort in Hamburg gefunden hatte, riefen er und seine Ehegattin, Sara d'Andrade, zufolge eines Gelübdes, die zwei noch bestehenden wohlthätigen Stiftungen „Zur Ausstattung dürftiger Jungfrauen” und „Zur Auslösung von Gefangenen” in's Leben. Durch seine Vermittelung erhielten die Juden 1657 vom Könige Friedrich III. von Dänemark Vorrechte, die später (1670 und 1684) von Christian V. bestätigt wurden (Koenen, Geschiedenis der Joden in Nederland, 430). Bei der Königin Christina, die im Jahre 1654 längere Zeit in seinem Hause Wohnung nahm, stand er in hoher Gunst. Er war aber nicht ihr Resident in Flandern, wie dies in einem Aufsätze in Wertheimer's Jahrb. 1860/61 behauptet wird. Ein Irrthum, der wahrscheinlich aus einer falschen Auffassung der Worte: „residente (wohnend) en Amberes en los estados de Flandes”, die sich in dem im J. 1643 in Antwerpen dem Don Diego ausgereichten Adelspatent befinden, entstand. In diesem Aufsätze, der, wie Graetz (Gesch. der Juden, X Note 2) richtig bemerkt, noch mancher Berichtigung bedarf, wird auch das „Sanpayo” hinter Diego's Name als Prädicat angesehen, obschon es nichts anderes als ein Zusatz zu dem Familiennamen ist. Aus dem Geschlechte Sanpaya nennt Barbosa Machado (Biblioth. Lusit.) mehrere Mitglieder. Ihr Wappen, das zufolge Da Costa (Adel. Geslachten) auser von Don Diego auch von dem jetzt ausgestorbenen Zweig der im Jahre 1817 in den Niederländischen Adel erhobenen Isaac Teixeira geführt wurde, wird in dem genannten Adelsbriefe folgendermassen beschrieben: ein quartirtes Schild. 1 und 4 auf einen goldenen Felde ein auf Beute ausfliegender purperfarbiger Adler; 2 und 3 ein in 16 Felderen von Gold und Schwarz gewürfeltes Schachbrett (Weleveld sagt ungenau: von drei traits). Das Schild ist eingefasst mit rothem Rande, auf welchen 8 silberne S.”

Da Costa (Adel. geslachten) beschreibt dieses Wappen wie folgt: „ein Baum, quartirt mit dem in Gold und Schwarz gewürfelten Schachbrett der Sampayos”. Mir ist ein solches Wappen gänzlich unbekannt.

van Zweden in dienst⁴. In 1661 had zij het contract, waarbij deze met de inning en overmaking harer jaarlijksche inkomsten belast was, vernieuwd en bleef hij die betrekking tot aan haar dood (1689) met ijver waarnemen. Zooals bekend is, behield Christina zich bij hare abdicatie (1654) koninklijke rechten voor en hield zij er afgezanten op na, gelijk zij die wederkeerig van andere mogendheden ontving. Manuel nu was haar gezant te Hamburg. Lang vóór 1663 schijnt hij tot dien post geroepen te zijn, en uit eene declaratie door die vorstin in 1687 afgegeven, blijkt, dat hij dien in dat jaar nog bekleedde. Evenals voor zijn vader, had zij ook voor Manuel oprechte tegenheid en trok zij in voorkomende gevallen met warmte zijne partij. „Remontrez au roi (de Suède)” — schreef zij in 1633, toen de Hamburger magistraat weigerde Teixeira met hare overige gezanten gelijk te stellen — „que Teixeira est un homme, qui merite sa protection, non seulement parcequ'il est mon serviteur, mais aussi parcequ'il est capable de rendre des services considérables à la couronne.” Toen die Magistraat in hetzelfde jaar Teixeira wilde beletten de stad te verlaten, deed zij hem daarover een scherpen brief toekomen. „Il est mon ministre” — zegt zij daarin — „et je prétends de m'en pouvoir servir en tous les lieux..... Vous voyez donc, que vous êtes obligés de changer de procédé avec Teixeira, le considérant non seulement comme ministre, mais aussi comme particulier et citoyen de votre ville”. Uit een schrijven van 9 Febr. 1669 aan haar Zweedschen gezant Rosenbach zien wij, hoezeer zij T's oordeel en raadgevingen op prijs stelde: „Concertez-vous avec Texera” — zoo luidt het daarin — „et suivez ses conseils, ils sont sages et prudens et je les approuve”. Tot aan haar dood hield zij met Teixeira briefwisseling, zoo over hare particuliere aangelegenheden als over staatkunde, en overal getuigt die van de meeste hartelijkheid⁵, met uitzondering van éénmal dat zij meende reden te hebben, op Teixeira verstoord te zijn en wel in 1685, toen het langer

nigin Christine von Schweden im Amte⁴. Im J. 1661 hatte sie den Contract, vermöge dessen er mit der Einziehung und Zusendung ihrer jährlichen Einkünfte beauftragt war, erneuet, und verwaltete er ununterbrochen und mit Eifer dieses Amt bis zu ihrem Tode (1689). Wie bekannt, behielt sie sich bei ihrer Abdankung königliche Rechte vor und unterhielt deshalb Gesandtschaften bei anderen Mächten, so wie sie auch gegenseitig Gesandte von denselben empfieng. So war Manuel ihr Gesandter in Hamburg. Lange vor 1663 scheint er zu dieser Stellung berufen worden zu sein, und aus einer von dieser Fürstin im J. 1687 abgegebenen Erklärung geht hervor, dass er in diesem Jahre diese Stellung noch innehatte. Wie seinem Vater war sie auch ihm aufrichtig gewogen und nahm sich seiner bei sich darbietenden Fällen mit Wärme an. „Remontrez au roi (de Suède)” schrieb sie im J. 1663, als der Hamburger Magistrat sich weigerte Teixeira den übrigen Gesandten gleichzustellen, „que Teixeira est un homme, qui mérite sa protection, non seulement parcequ'il est mon serviteur, mais aussi parcequ'il est capable de rendre des services considérables à la couronne”. Als dieser Magistrat in demselben Jahre Teixeira verhindern wollte die Stadt zu verlassen, liess sie jenem ein scharf abgefasstes Schreiben zugehen. „Il est mon ministre” — sagt sie in demselben — „et je prétends de m'en pouvoir servir en tous les lieux..... vous voyez donc que vous êtes obligés de changer de procédé avec Teixeira, le considérant non seulement comme ministre, mais aussi comme particulier et citoyen de votre ville”. Aus einem Schreiben vom 9. Februar 1669 an ihren schwedischen Gesandten Rosenbach ersehen wir, wie hoch sie T.'s Urtheil und Rathschläge schätzte. „Concertez-vous avec Texera — heisst es darin — „et suivez ses conseils, ils sont sages et prudens et je les approuve.” Bis zu ihrem Tode unterhielt sie einen Briefwechsel mit Teixeira sowol in Betreff ihrer privaten Angelegenheiten als auch über Politik, und allenthalben gibt derselbe Zeugniß vom grössten Wohlwollen⁵, nur einmal ausge-

⁴ Zie over Don Manuel's betrekking tot Christina van Zweden breedvoerig bij Archenholtz, Mémoires conc. Christine reine de Suède t. v. p.

⁵ In 1654 bij haar komst te Hamburg, nam zij bij hem haar intrek; in 1661 vertoefde zij bij hem ongeveer een jaar. In 1666 logeerde zij weder bij hem,

⁴ Ueber Don Manuel's Beziehung zur Königin Christina s. ausführlich bei Archenholtz, Mémoires conc. Christine reine de Suède, a. m. O.

⁵ Im J. 1654 bei ihrer Ankunft in Hamburg kehrte sie, bei ihm ein; 1661 weilte sie ungefähr ein Jahr bei ihm. Im Jahre 1666 nahm sie wieder Wohnung bei

avanceeren op hare inkomsten hem te bezwaarend veel. Reeds in 1678 had zij, bij schrijven aan haar gouverneur-generaal te Hamburg, hare gevoeligheid te kennen gegeven over de moeielijkheden, die men Teixeira bij het innen harer inkomsten in den weg legde. „J'aimerois „mieux manger du pain” — zegt zij — „que „de ne pas paier mes dettes. Je pense plus à „lui (à T.) qu'à moi. J'aimerois mieux mou- „rir, que d'abandonner un serviteur, qui m'a „servi si fidèlement tant d'années.” Voor- waar eene schoon lofspraak, en die bewijst, dat hij de gunst en eer, waarmede zijne vorstin hem overlaadde, verdiend heeft⁶. Kort vóór 1699, in welk jaar hij in de synagoge alhier als parnas (bestuurder) fungeerde, moet zijne komst te Amsterdam gesteld worden. Te Hamburg, waar hij tot de partij van Sjabtai Tsebie behoorde (Graetz, Geschichte, X. 228), onderhield hij eene talmoedische leerschool (zie קצור ציצת נוכל צבי fol. 4a der uitgave in 4°), waarin Chacham Jacob Sasportas een zetel had. Toen in 1670 tot de verbanning der Joden uit het Oostenrijksch grondgebied besloten werd, was Manuel, op verzoek der Weener gemeente, met warmen ijver voor hen werkzaam (שו"ת אהרל) n° 77 en 78). Over zijne verhouding tot de Amsterdamsche gemeente vindt men noch bij De Barrios noch bij Franco Mendes iets opgeteekend. Jacob Jehuda Leon droeg hem zijne Spaansche Psalmenvertaling (Alabancas de Santidad, Amst. 5431) op en de om zijne Joodschgezindheid uit Zweden en Hamburg verbannen medicus Andreas Kemper wijdde hem zijn „Israels erfreuliche Botschaft” (Schudt, Jüd. Merkw. I. 536). Manuel was tweemaal gehuwd, eerst met Ribca de Mattos, daarna met Ester Gomes de Mesquita⁷, uit welke huwelijken vier zoons Abraham, Samuel, David en Benjamin en ééne dochter Sara geboren werden. Abraham nam den familienaam zijner moeder De Mattos bij den zijne aan, terwijl David het „Andrade” zijner grootmoeder achter zijn naam voegde.

wat haar aan groote moeielijkheden blootstelde van de zijde van den magistraat, wiens hotel zij had afgewezen.

⁶ Volgens Schudt (Jüd. Merkw.) reed Don Manuel in een galarijtuig door de stad en kwam de hoofdwacht steeds in het geweer, wanneer hij voorbijging.

⁷ Overleden in 5469; haar grafsteen is van gelijke bewerking als die van Don Manuel.

nommen, wo sie Ursache zu haben glaubte über Teixeira ungehalten zu sein, und dies im J. 1685, als es ihm nämlich beschwerlich wurde auf ihre Apanage länger Vorschüsse zu leisten. Bereits im J. 1678 hatte sie ihrem Gouverneur-général zu Hamburg durch ein Schreiben ihre Empfindlichkeit über die Schwierigkeiten, die man Teixeira bei der Einziehung ihren Einkünfte in den Weg legte, Ausdruck verliehen. „J'aimerois „mieux manger du pain — sagt sie — „que de ne „pas paier mes dettes. Je pense plus à lui (à T.) „qu'à moi. J'aimerois mieux mourir que d'aban- „donner un serviteur, qui m'a servi fidèlement „tant d'années.” Wahrlich, ein schönes lobendes Zeugnis, welches beweist, dass er die Gunst und die Ehre, mit welchen seine Gebieterin ihn überhaufte, verdiente⁶. Es ist anzunehmen, dass seine Ankunft in Amsterdam kurz vor dem J. 1699, in welchem Jahre er in der hiesigen Synagoge als Parnas (Vorstand) fungirte, stattgefunden haben muss. In Hamburg, wo er zu den Anhängern des Sabbatai Zebi gehörte (Graetz, Gesch. X. 228), unterhielt er eine talmudschule (s. קצור ציצת נוכל צבי fol. 4a der Quartausgabe), in welcher Chacham Jacob Sasportas einen Sitz hatte. Als im J. 1670 die Ausweisung der Juden aus dem österreichischen Lande beschlossen wurde, verwendete Manuel sich auf Ersuchen der Wiener Gemeinde, mit warmen Eifer für sie (שו"ת אהרל) n° 77 und 78). Ueber seine Beziehung zur Amst. Gemeinde finden wir weder bei De Barrios noch bei Franco Mendes irgend eine Erwähnung. Jacob Jehuda Leon widmete ihm seine spanische Uebersetzung der Psalmen (Alabancas de Santidad, Amst. 5431) und der wegen seiner Hinneigung zum Judenthum aus Schweden und Hamburg ausgewiesene Arzt Andreas Kemper dedicirte ihm sein „Israels erfreuliche Botschaft”. (Schudt, Jüd. Merkw. I. 536). Manuel war zweimal vermählt, zuerst mit Ribka de Mattos, darauf mit Ester Gomes de Mesquita⁷, welchen Ehen vier Söhne: Abraham, Samuel, David und Benjamin, auch eine Tochter Sara entsprossen.

ihm. was ihr von Seiten des Magistrats grosse Unannehmlichkeiten verursachte, dessen Hotel sie zurückgewiesen hatte.

⁶ Zufolge Schudt (Jüd. Merkw.) fuhr Don Manuel in einer Galakutsche durch die Stadt, und die Wache trat immer unters Gewehr, wenn er vorbeiging.

⁷ Gest. im J. 5469; ihr Grabmal ist von gleicher Arbeit, wie das Don Manuel's.

Van eenige van Manuels afstammelingen laten wij de grafsteenen onder N° 20—22 volgen.

Tot de familie Teixeira behoort de beroemde reiziger en schrijver Pedro Teixeira, die in het begin der 17^e eeuw te Antwerpen gestorven is.

Abraham nahm den Namen seiner Mutter De Mattos zu dem seinigen an, indess David „Andrade“, den seiner Grossmutter, dem seinigen hinzufügte. Von einigen Nachkommen des Manuel's lassen wir die Beschreibung der Leichensteine unter N° 20—22 folgen.

Zu der Familie Teixeira gehört der berühmte Reisende und Schriftsteller Pedro Teixeira, der im Anfange des 17ten Jahrhunderts zu Antwerpen starb.

N°. 20.

Grafsteen van

ABRAHAM SENIOR TEIXEIRA
DE MATTOS ¹

(*alias* DIEGO TEIXEIRA DE MATTOS).

(Marmor.) (Pl. IX.)

Midden op de zerk, in een van boven en ter zijde gedrapeerd vak, een tafereel voorstellende: de aartsvader Abraham de drie engelen onthalende. Daarboven, van lambrekijns en palmtakken omgeven, het wapenschild der Teixeira's (zie n° 19). Onder het vak een altaar, waartegen ter wederzijde een treurende genius aanleunt. Op het altaar een doodshoofd, waarachter twee doodsbeenderen, en tegen het voorvlak daarvan het volgende Portugeesche opschrift:

Grabstein des

ABRAHAM SENIOR TEIXEIRA
DE MATTOS ¹

(*alias* DIEGO TEIXEIRA DE MATTOS).

(Marmor.) (Pl. IX.)

Mitten auf dem Grabsteine in einem oben und an den Seiten drapirten Fache ein Reliefbild, den Erzvater Abraham vorstellend, der die drei Engel bewirthet. Darüber von Lambrequins und Palmzweigen umgeben, das Wappen der Teixeira's (s. N° 19). Unter dem Mittelfelde ein Altar, an welchen sich zwei trauernde Genien stützen. Auf dem Altar ein Todtenkopf, hinter demselben zwei Todtengelbeine und auf der Vorderseite des Altars folgende portugiesische Inschrift:

SEPULTURA
DO BEMAVENTURADO
ABRAHAM CEÑOR
TEIXEIRA DE MATOS
QUE FOY RECOLHIDO
PARA MELHOR VIDA
EN 23 DE YIAR DO
ANNO 5461. ²

ת"נ צ"ב ה"

¹ Abraham alias Diego Teixeira de Mattos, edelman aan het hof van koningin Christina van Zweden, was de oudste zoon van Don Manuel en in eersten echt verwekt.

² Vertaling: Graf van den welgelukzaligen Abraham Ceñor Teixeira de Matos, die tot een beter leven verzameld werd op 23 Ijar van het jaar 5461 (31 Mei 1701). Zijne ziel worde enz.

¹ Abraham alias Diego Teixeira de Mattos, Edelmann am Hofe der Königin Christine von Schweden, war der älteste Sohn Don Emanuel's aus erster Ehe.

² Uebersetzung: Grab des seligen Abraham Ceñor Teixeira de Matos, der zu einem bessern Leben sammelt wurde am 23ten Ijar des Jahres 5461 (31. Mai 1701). Seine Seele etc.

N°. 21.

Grafsteen van
SAMUEL SENIOR TEIXEIRA ¹
en die zijner GADE.
(Marmor.) (Pl. X.)

Bovenaan op de zerk (Pl. X A) een voorstelling van de verschijning Gods aan Samuel in den tempel. Daaronder een uitgespreid doek, met bloemen en franjes omzoomd en door drie Cherubijnen omhoog gehouden, met het Portugeesche opschrift:

Grabstein des
SAMUEL SENIOR TEIXEIRA ¹
und der seiner EHEGATTIN.
(Marmor.) (Taf. X.)

Oben auf dem Steine (Taf. X A) ein Reliefbild, die Erscheinung Gottes an Samuel im Tempel vorstellend. Darunter ein ausgebreitetes Gewand mit Blumen und Fransen umsäumt und von drei Cherubim emporgehalten, mit der portugiesische Inschrift:

SEPULTURA
DO BEMAVENTURADO DE
SAMUEL CENIOR TEIXEIRA
QUE FALECEO EM 23 DE
YIAR ANNO 5477

ת"נ"צ"ב"ה ²

Onder het doek zitten twee treurende geniusen, leunende op een doodshoofd, dat op twee doodsbeenderen staat en waarboven zich een gevleugelde zandlooper bevindt.

De zerk zijner gade (Pl. X B), die, naar het daarop uitgebeitelde tafereel te oordeelen, in het kraambed zal overleden zijn, verdient evenzeer vermelding.

Dit tafereel stelt voor het overlijden van Rachel, de vrouw van den Aartsvader Jacob, bij het ter wereld brengen van haar zoon Benjamin en is ontleend aan Genesis hoofdst. 35 vers 17.

Links onder het lommer van een boom, de tent, waarin Rachel op haar sponde ligt. Naast de sponde de vroedvrouw, die onder het toonen van den pasgeboren zoon aan de moeder de in genoemden bijbeltekst voorkomende ge-

Unter dem Gewande sitzen zwei trauernde Genien, sich auf einen Todtenkopf, der auf zwei Todtengebeinen steht, lehnend und über welchem sich ein beflügeltes Stundenglass befindet.

Das Monument seiner Gattin (Taf. X B), die, nach dem darauf sich befindenden Reliefbilde, in Wochenbette gestorben sein muss, ist ebenfalls bemerkenswerth.

Dies Bild stellt den Tod Rachel's, der Gattin des Erzvaters Jacob, bei der Geburt ihres Sohnes Benjamin vor, und bezieht sich auf Gen. 35, 17.

Links unter dem Schatten eines Baumes das Zelt, in welchem Rachel auf ihrem Sterbebette liegt. Neben dem Bette die Hebamme, die der Mutter den ebengeborenen Sohn zeigend, ihr die im ebenerwähnten Bibeltexte vorkom-

¹ Tweede zoon van Don Manuel Teixeira en in tweeden echt verwekt.

² Vertaling: Graf van den welgelukzaligen Samuel Cenior Teixeira, die overleden is op 23 Ijar van het jaar 5477 (4 Mei 1717). Zijne ziel worde enz.

¹ Zweiter Sohn des Don Manuel Teixeira, aus zweiter Ehe.

² Uebersetzung: Grab des seligen Samuel Cenior Teixeira, der verschied am 23. Ijar des Jahres 5477 (4. Mai 1717). Seine Seele etc.

ruststellende woorden toespreekt. Meer naar het voeteneinde Jacob met den nog jeugdigen Joseph en daarachter Jacobs overige zonen met hunne herdersspaden in de hand. Op den voorgrond het overige gezin in weenende houding. Achter de sponde bemerkt men nog eene figuur, het hoofd en den rechterarm naar boven gewend, als om van den hemel bijstand af te smeecken.

Onder deze voorstelling houden drie Cherubijnen een met guirlandes en franjes omzoomd doek omhoog, waarop het Portugeesche opschrift:

SEPULTURA
DA BEMAVENTURADA
DONA RAGUEL TEIXEIRA
DE MATTOS MULHER QVE FOY
DE SAMUEL SENIOR TEIXEIRA
FALECEU EM 12 DE ADAR A° 5476
SUA ALMA GOZE DA GLORIA ³

Onder het doek een gevleugelde zandlooper, tusschen twee schreiende kinderen. Dat ter rechterzijde bluscht een brandende fakkel uit; dat ter linkerzijde heft halverwege het kleed op, dat een naast hem staand doodshoofd bedekt. Onder den zandlooper ligt een afgeplukte roos.

³ Vertaling: Graf van de welgelukzalige Dona Rachel Teixeira de Mattos, die de echtgenoot was van Samuel Senior Teixeira en gestorven is den 12den Adar 5476 (6 Maart 1716). Hare ziel geniete de eeuwige gelukzaligheid.

menden beruhigenden Trostesworte zuzureden scheint. Mehr nach dem Fussende Jacob mit dem noch jungen Joseph und hinter denselben die übrigen Söhne Jacob's ihne Hirtenstäbe haltend. Im Vordergrunde sieht man das übrige Hausgesinde Jacob's in weinender Positur. Hinter dem Bette bemerkt man noch eine Figur, das Haupt und den rechter emporgerichtet, als wolle sie Hülfe vom Himmel erflehen.

Unter diesem Reliefbilde halten drei Cherubim eine mit Guirlanden und Fransen besetzte Draperie empor, auf welcher die portugiesische Inschrift:

Unter der Draperie ein beflügeltes Stundenglass zwischen zwei schreienden Kinder. Der Cherub zur rechten Seite verlischt eine brennende Fackel, der zur linken Seite hebt das Gewand, das den neben ihm stehenden Todtenkopf bedeckt, zum Theil auf. Unter dem Stundenglase liegt eine abgeplückte Rose.

³ Uebersetzung: Grab des seligen Dona Rachel Teixeira de Mattos, welche die Ehegattin des Samuel Senior Teixeira war und den 12. Adar 5476 (6 März 1716) verschied. Ihre Seele genieße der ewigen Seligkeit.

B

N°. 22.

Grafsteen van

ISAAC SENIOR TEIXEIRA DE MATTOS ¹*(alias MANUEL TEIXEIRA JUNIOR),*

die zijner eerste en die zijner tweede

GADE.

(Marmor) (Pl. XI.)

Midden op de zerk (Pl. XI A) een met franjes omzoomd doek, dat door twee geniussen met de eene hand uitgespreid gehouden wordt, terwijl zij met de andere hand elk een brandende fakkel aanvatten, die omgekeerd en kruiselings over elkander geplaatst zijn. Op het doek leest men het volgende opschrift:

וְיִזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַחַיָּא וַיְבָרְכֵהוּ *

מִצְבַּת

קְבוּרַת הַחֲסִיד וְעֵנִיו

הַיְשִׁישׁ הַנְּכֹבֵד הַגָּבִיר הַנְּעֻלָּה

יִצְחָק שְׁנִיאֹר טִישִׁירָא דִּי מֵאֲמוּשׁ

נִ'ע * נִפְטַר לְבֵית עוֹלְמוֹ יוֹם חֲמִישִׁי

ד' לַחֲדָשׁ שְׁבַט וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת

יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם לִפְ"ק

ת' נ' צ' ב' ה' ²

* נהו ערן

Boven het doek een altaar met een op twee

¹ Oudste zoon van Abraham Senior (alias Diego) Teixeira de Mattos vermeld onder n° 20.

* Gen. 26, 12.

² Vertaling: Izak zaaide in dit land en Hij zegende hem. — Grafsteen van den vromen nederigen en geëerden grijsaard, den voornamen heer Izak Senior Teixeira de Mattos z. g. die naar hooger gewesten is opgestegen op Donderdag 4 Sjebat van het jaar 5488 (15 Januari 1728). Zijne ziel worde enz.

Grabstein des

ISAAC SENIOR TEIXEIRA DE MATTOS ¹*(alias MANUEL TEIXEIRA JUNIOR),*

der seiner ersten und der seiner zweiten

EHEGATTIN.

(Marmor.) (Taf. XI.)

Mitten auf dem Steine (Taf. XI A) eine mit Fransen besetzte Draperie, die von zwei Genien mit der einen Hand ausgebreitet emporgehalten wird, indess ihre andere Hand eine brennende Fackel hält, beide Fackeln werden umgekehrt und kreuzweis über einander gehalten. Auf der Draperie liest man folgende Inschrift:

Ueber der Draperie ein Altar mit einem auf

¹ Aeltester Sohn des Abraham Senior (alias Diego) Teixeira de Mattos, erwähnt unter N° 20.

* Gen. 26, 12.

² Uebersetzung: Und Isaac säete in diesem Lande und Er segnete ihn. — Grabmal des frommen, bescheidenen und geehrten Greises, des erhabenen Mannes Isaac Senior Teixeira de Mattos, s. A., der zum ewigen Leben einging am Donnerstag, den 4ten Schebat d. J. 5488 (15. Januar 1728). Seine Seele etc.

doodsbeenderen rustend doodshoofd, rechtsgewend en met lauwerbladeren getooid. Op het doodshoofd een gevleugelde zandlooper. Rechts bovenaan op de zerk het reeds vroeger beschreven wapenschild der Teixeira's en links een vrouwelijk schild, beladen met een toren, staande te midden der baren en geflankeerd door twee leeuwen (het wapen van Nunez Henriquez). De beide schilden zijn aan een van kwasten voorziene sjerp vastgehecht. Onder het doek is een encadrement aangebracht, welks bovenzijde zich over een deel van het doek uitstrekt en waarop een antieke vaas met uitschietende vlam geplaatst is. In het encadrement ziet men twee uit wolken komende bloote armen, met een bijl gewapend, waarmede een zware boom wordt omgehouden. Ter wederzijde van dien boom, meer op den achtergrond bevinden zich drie jongere boomen, waarschijnlijk doelende op des overledenen nakroost.

De zerk van de eerste echtgenoot (Pl. XI B) geeft in het midden een kraamkamer te aanschouwen, waarin de kraamvrouw op het doodsbéd ligt. Aan het hoofdeinde staat een vrouw in opletende houding en met hare rechterhand den pols van de kraamvrouw omvattende; aan het voeteneinde zit de zoogster met het jonggeboren kind op schoot. Meer op den achtergrond bemerkt men een mannelijke figuur, waarschijnlijk de echtgenoot, en eenige treurende vrouwen; het geheel is door een krans van olijfbladeren omgeven. Evenals de voorstelling, voorkomende op zerk n° 20 (Pl. IX B) leidt ook deze tot de veronderstelling, dat zij, die onder de hier beschreven zerk rust, insgelijks in het kraambéd zal overleden zijn. Bovenaan op de zerk een gedrapeerd doek, door een Cherub uitgespreid gehouden en van het volgende Portugeesche opschrift voorzien.

zwei Todtengebeinen liegenden, mit Lorbeerzweigen geschmückten und nach rechts gewendeten Todtenkopf. Oben am Steine rechts das bereits früher beschriebene Wappen der Teixeira's und links das weibliche Wappenschild, besetzt mit einem mitten auf Wellen stehenden Thurm und von zwei Löwen gehalten (das Wapen der Familie Nunez Henriquez). Beide Wappenschilde sind vermittelt einer mit Quasten versehenen Schärpe verbunden. Unter der Draperie ist eine Leisteneinfassung, deren obere Ausschweifung sich über einen Theil der Draperie erhebt, und worauf, eine antike Vase mit lodender Flamme steht. In der Leisteneinfassung sieht man zwei aus Wolken emporragende nackte Arme, die ein Beil halten, mit welchem ein mächtiger Baum gefällt wird. Zu beiden Seiten dieses Baumes, etwas tiefer im Hintergrunde, stehen drei jüngere Bäume, wahrscheinlich auf die Nachkommenschaft des Verklärten hindeutend.

Das Monument der ersten Ehegattin (Taf. XI B) zeigt in der Mitte das Zimmer einer Wöchnerin, in welchem dieselbe auf dem Sterbebette liegt. Am Kopfende steht eine Frau in nachdenkender Haltung, mit der Rechten den Puls der Wöchnerin fassend, am Fussende sitzt die Amme mit dem neugeborenen Kinde auf dem Schoosse. Tiefer im Hintergrunde bemerkt man eine männliche Figur, wahrscheinlich den Gatten, und einige trauernde Frauen; das Ganze ist mit einem Olivenkranze eingefasst. Gleichwie das Reliefbild, welches auf dem Monument N° 20 (Taf. IX B) vorkommt, lässt uns auch dieses vermuthen, dass die unter dem hier beschriebenen Monumente ruhende ebenfalls im Wochenbette verschieden sei. Oben am Leichensteine eine von einem Cherub ausgebreitet gehaltene Draperie und mit folgender portugiesischer Inschrift versehen:

SEPULTURA

DE DONA RACHEL MULHER
DE YSHACK TEIXEIRA DE
MATOS QUE NA FLOR DE SUA
YDADE FOY TOMADA DESTA
PARA MELHOR VIDA EM 13
DE ADAR DO ANNO DE 5454³

³ Vertaling: Graf van Dona Rachel, echtgenoot van Yshack Teixeira de Matos, die in den bloei harer jaren van hier tot een beter leven geroepen werd op 13 Adar van het jaar 5454 (10 Maart 1694).

³ Uebersetzung: Grabmal der Dona Rachel Ehegattin des Yshack Teixeira de Matos, die in der Blüthe ihrer Jahre aus diesem zu einem bessern Leben abberufen wurde am 13. Adar des Jahres 5454 (10. März 1694).

Op het benedendeel van de zerk weder een uitgespreid doek, waarvoor twee schreiende geniussen, die zich met de slippers daarvan de tranen afdrogen. Zij leunen met één arm op een doodshoofd, dat op een liggenden zandlooper staat. Tusschen hen in staan twee gekruiste zeisen; achter het doodshoofd ziet men twee omgekeerde toortsen.

De grafsteen zijner tweede echtgenoot (Pl. XI C) bevat op een in rijke plooien afhangend doek, dat door een verhemelte gedekt is, het Portugesche opschrift:

S^a
 DA BEMAVENTURADA
 D^{na} LEA TEIXEIRA
 HENRIQUEZ MULHER
 QUE FOY DE ISHAC
 TEIXEIRA DE MATTOS
 QUE NA FLOR DE SUA
 YDADE FOY TOMADA
 DESTA A MELHOR VIDA
 EM 26 DE NISSAN DO
 A^o 5484
 QUE CONRESPONDE *)
 EM 19 D ABRIL DO A^o 1724.

*) Lees: corresponde.

* ת'נ'צ'ב'ה'

Boven het verhemelte bevindt zich een lijstwerk, waarop een doodshoofd met twee doodsbenederen. Iets hooger een gevleugelde zandlooper, ter weerszijde waarvan de reeds beschreven familiewapens van Teixeira en Nunez Henriquez. Onder het doek bevindt zich een lijstwerk, waarop een vaas geplaatst is, die vóór het doek uitschiet. Ter weërszijden een treurende genius, met den elleboog tegen het lijstwerk aanleunende, en de een in de linkerhand, de andere in de rechterhand een brandende fakkel vasthoudende. Onder het lijstwerk ziet men een dergelijke voorstelling als onderaan op de zerk harer echtgenoot, doch in plaats van zes boompjes staan er nu slechts drie op den achtergrond.

⁴ Vertaling: Graf van de welgelukzalige Dona Lea Teixeira Henriques, die de echtgenoot was van Ishac Teixeira de Mattos en in den bloei harer jaren van hier tot een beter leven opgeroepen werd op 26 Niesan van het jaar 5484, overeenkomende met 19 April van het jaar 1724. Hare ziel worde enz.

Unten am Leichensteine wieder eine ausgespannte Draperie, vor derselben zwei weinende Genien, die sich mit den Enden derselben die Thränen abtrockenen. Sie lehnen sich mit dem einen Arm auf einem Todtenkopf, der auf einem liegenden Stundenglase steht. Zwischen den Genien stehen kreuzweise zwei Sensen; hinter dem Todtenkopfe sieht man nach unten hin zwei umgekehrte Fackeln.

Der Grabstein seiner zweiten Frau (Taf. XI C) enthält auf einer von einem Baldachin überdeckten und in reichen Falten niederhangenden Draperie die portugiesische Inschrift:

Ueber dem Baldachin befindet sich eine Leisteneinfassung, in welcher ein Todtenkopf mit Todtengebeinen. Etwas höher ein beflügeltes Stundenglas, an dessen beiden Seiten das bereits beschriebene Wappen der Teixeira's und das von Nunez Henriquez. Unter der Draperie befindet sich eine Leisteneinfassung auf welcher eine Vase steht, die vor der Draperie hervortritt. An jeder der beiden Seiten ein trauernder Genius, der eine mit dem Ellenbogen des rechten, der andere mit dem des linken Arms sich an die Leisteneinfassung lehnend, indem der eine eine brennende Fackel in der rechten, der andere eine in der linken Hand hält. Unter der Leisteneinfassung sieht man eine ähnliche Darstellung, wie am untern Theile auf dem Grabmonumente ihres Ehegatten; doch stehen anstatt der dortigen sechs Bäumchen, hier nur drei im Hintergrunde.

⁴ Uebersetzung: Grabmal der seligen Dona Lea Teixeira Henriques, welche die Ehegattin des Ishac Teixeira de Mattos war, und in der Blüthe ihres Lebens von hienieden zu einem bessern Leben abberufen wurde am 26. Nissan des Jahres 5484, übereinstimmend mit dem 19. April des Jahres 1724. Ihre Seele sei etc.

N°. 23.

Grafsteen van

ABRAHAM, ISAAC EN RAPHAËL,
kinderen van BENJAMIN SENIOR. (Pl. XII A.)
(Marmor.)

Midden op den steen vindt men eene voorstelling van de offerande van Abraham. Abraham staat gereed, zijn zoon ten offer te brengen; de linkerhand heeft hij op Isaacs hoofd gelegd, terwijl hij in de rechterhand het offermes houdt, dat door een uit de wolken nederdalenden engel bij de punt aangegrepen wordt. Aan zijne rechterzijde ziet men het braambosch met den ram, links het altaar, waarvoor zijn zoon geknielt ligt. Boven deze voorstelling is een bloemkrans aangebracht, door twee engelen gedragen en waarin het woord SEPULTURA, het beginwoord van het Portugeesche grafschrift, dat onderaan op den steen wordt voortgezet. Deze voortzetting luidt:

DOS ANJOS ABRAHAM,
ISHAC, REPHAEL FILHOS DE
BENJAMIN SENIOR,
FALLECERÃO EM 3 E 11
DE TISRY DO ANNO 5488.
S. A. G. D. G. ¹

¹ Vertaling: Graf van de engeltjes Abraham, Isaac en Raphaël, kinderen van Benjamin Senior, die gestorven zijn op 3 en 11 Tisrie van het jaar 5488 (16 en 24 Sept. 1727). Hunne zielen verheugen zich in de eeuwige gelukzaligheid.

Grabstein des

ABRAHAM, ISAAC UND RAPHAËL,
Kindern van BENJAMIN SENIOR. (Taf. XII A.)
(Marmor.)

Auf der Mitte des Steines findet man eine Vorstellung von Abraham's Opfer. Abraham steht bereit seinen Sohn als Opfer darzubringen, seine linke Hand liegt auf Isaac's Haupt, in- dess die rechte das Opfermesser hält, dessen Spitze von einem aus den Wolken sich herablassenden Engel ergriffen wird. Zu seiner Rechten sieht man das Dorngesträuch mit dem Wid- der, zur Linken den Altar, vor welchem sein Sohn niederknielt. Oben am Steine ist ein von zwei Engeln getragener Blumenkranz ange- bracht, in welchem das Wort SEPULTURA steht. Dieses Wort bildet den Anfang der unten am Steine fortgesetzten portugiesischen Inschrift:

¹ Uebersetzung: Grab der Engelchen Abraham, Isaac und Raphael, Kinder des Benjamin Senior, welche starben am 3. und 11. Tischri d. J. 5488 (16. und 24. Sept. 1727). Ihre Seelen ergötzen sich der ewigen Seligkeit.

N°. 24.

Grafsteen van
MOZES VAN MORDECHAI SENIOR.
(Marmor.) (Pl. XII B.)

Op de middelste van de drie afdeelingen, waaruit het bovenvak van deze zerk bestaat, ziet men in eene nis, op welker boog de woorden משה קבל תורה מסני en op welker voetstuk de woorden משה ידבר staan, Mozes met de beide wetstafelen voorgesteld, en op de afdeelingen ter zijde rechts: Koning David de harp bespelende, met het onderschrift לרוד להוכיר, links: Abraham buiten zijn tent staande ter verneming van Gods woord, met het onderschrift הבט נא (Genes. 15, 5). Het vak daaronder bevat het Portugeesche opschrift:

SEPULTURA
QUE PREPAROU EM
SUA VIDA MOSSEH
DE MORD^x SENIOR
F^o EM 17 TAMUS
A^o 5490
S. A. G. D. G.¹

Rechts van dat opschrift ziet men afgebeeld den droom van Jacob, begeleid van tekst (Genes. 28. 12): ויהלם והנה סלם מצב ארצה en links daarvan het bezoek van de koningin van Sjeba aan koning Salomo, met tekst (I Kon. 10, 13): והמלך שלמה נתן למלכה. Weder lager treft men drie andere bijbelsche voorstellingen aan, namelijk Sara, met Isaac op den schoot, met tekst (Gen. 21, 6); Rebecca aan Abrahams knecht

¹ Vertaling: Graf, dat Mozes van Mordechai Senior zich bij zijn leven liet gereed maken. Hij stierf den 17 Tammoez A^o 5490 (2 Juli 1730). Zijne ziel geniete de eeuwige gelukzaligheid.

Grabstein des
MOSES, SOHNES VON MORDECHAI SENIOR.
(Marmor.) (Taf. XII B.)

Auf der mittelsten der drei Abtheilungen, in welcher dieser Leichenstein getheilt ist, sieht man ganz oben in einer Nische, auf deren oberen Bogen die Worte משה קבל תורה מסני und auf dem Fusstücke die Worte משה ידבר stehen, Moses mit den Gesetzestafeln vorgestellt und auf den beiden Seitenabtheilungen, rechts: König David die Harfe spielend mit der Unterschrift לרוד להוכיר, und links: Abraham vor seinem Zelte stehend, um die Verheissung Gottes zu vernehmen mit der Unterschrift הבט נא (Gen. 15, 5). Die Abtheilung hierunter hat die Portugiesische Inschrift:

An der rechten Seite dieser Inschrift sieht man die Vorstellung von Jacob's Traum und darunter das Bibelwort ויהלם והנה סלם מצב ארצה und an der linken Seite den Besuch der Königin von Scheba beim Könige Salomo mit der Unterschrift (I Kön. 10, 13) והמלך שלמה נתן למלכה dargestellt. Hierunter trifft man wieder drei andere biblische Bilder, nämlich Sara mit dem Knaben Isaac auf dem Schoosse mit dem Bibeltexte והאמר שרה צחק עשה לי (Gen.

¹ Uebersetzung: Grab, welches Moses (Sohn) von Mordechai Senior sich bei seinem Leben bereiten liess. Er starb den 17. Tamus A^o 5490 (2. Juli 1730). Seine Seele u. s. w.

bij de bron te drinken gevende, met tekst: והנה רבקה יצאת וברה על שכמה ותרד העינה (Gen. 24. 45); Rachel bij den waterput, met tekst: רחל באה עם הצאן (Gen. 29, 6).

Het onderste deel der zerk wordt ingenomen door de volgende afbeeldingen: Juda met begeleidenden tekst: גור אריה יהודה (Gen. 49, 9); Mordechai in vorstelijk gewaad te paard, met tekst: ומרדכי יצא מלפני המלך (Ester 8, 15); Benjamin volgens begeleidenden tekst: בנימין זאב יטרף (Gen. 49, 27).

In het hoekje rechts bespeurt men nog de ineengevlochten letters M. M. S., zijnde het naamcijfer van Mozes Mordechai Senior, en in dat links: een scheepje, waarschijnlijk zinspelende op den handel door hem gedreven.

Onder de kunstschaten op de begraafplaats te Ouderkerk is de laatste der hierboven beschreven zerken zeker een der belangrijkste, niet alleen om hare uitvoerige en onberispelijke bewerking, maar ook om hare gaafheid en frischheid, welke haar het voorkomen geven alsof zij de werkplaats des meesters zoeven verlaten had. Wie de kunstenaars waren, die op deze en andere zerken zooveel schoons wisten te wrochten, daartoe ontbreekt mij vooralsnog elke aanwijzing, en houd ik mij dus voor mededeelingen dienaangaande bij zaakkundigen ten zeerste aanbevolen.

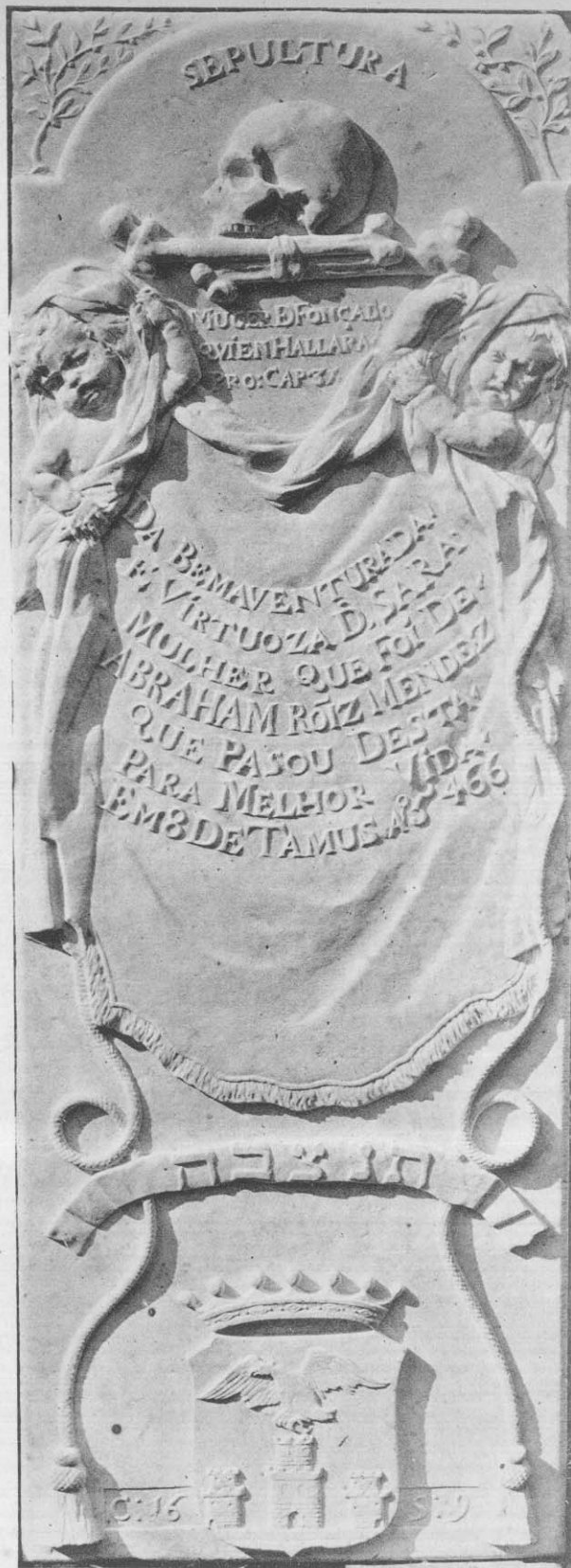
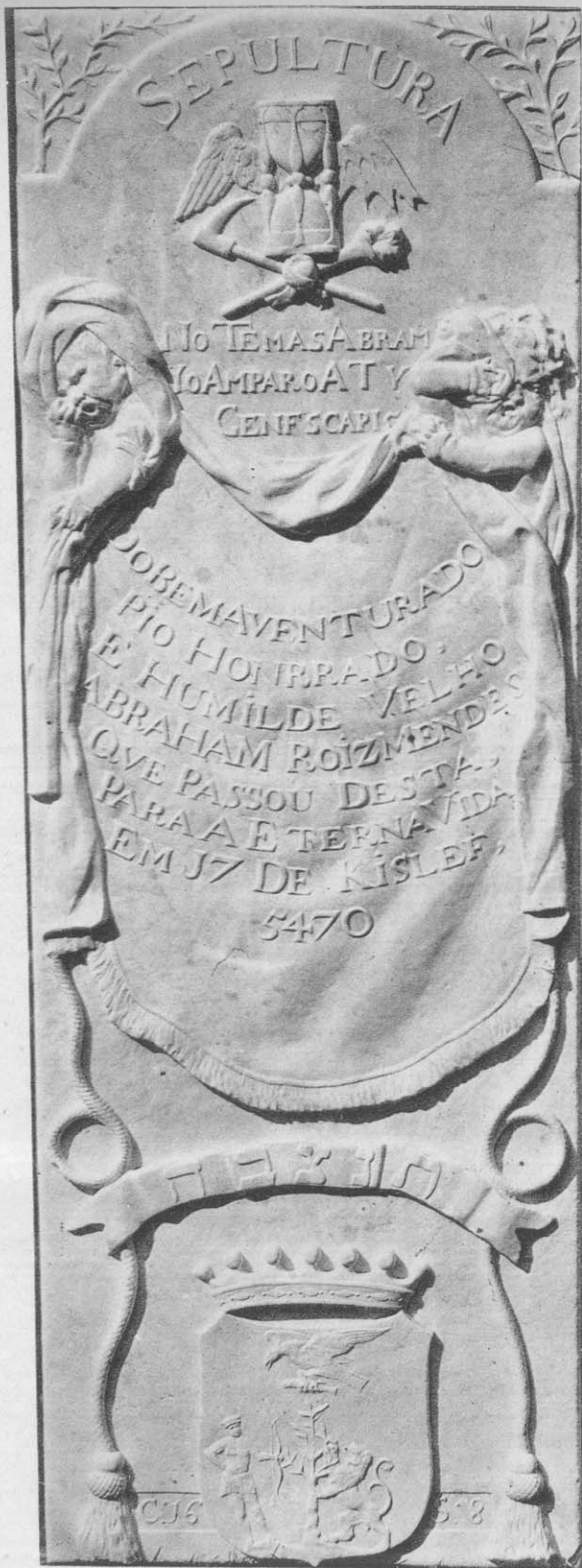
21, 6); dann Rebecca Abraham's Knecht Trank reichend mit der Ueberschrift: והנה רבקה יצאת וברה על שכמה ותרד העינה (Gen. 24, 45); ferner Rachel beim Schöpfbrunnen mit dem Texte: רחל באה עם הצאן (Gen. 29, 6).

Die unterste Abtheilung des Steines wird von folgenden biblischen Bildern eingenommen: Juda zufolge der Ueberschrift גור אריה יהודה (Gen. 49, 9); Mordechai im königlichen Ornate zu Pferde mit dem Texte: ומרדכי יצא מלפני המלך (Esther 8, 15), endlich Benjamin zufolge der begleitenden Ueberschrift בנימין זאב יטרף (Gen. 49, 27)

In dem Eckchen rechts entdeckt man noch die verschlungenen Buchstaben M. M. S. als Namenschiffre von Moses Mordechai Senior und in dem links: ein Schiffchen, wahrscheinlich als Sinnbild des von ihm getriebenen Handels

Unter den Kunstschaten auf dem Begräbnissplatze zu Ouderkerk, ist das eben beschriebene Monument sicherlich eines der wichtigsten nicht allein in Betreff der vollendeten und tadellosen Ausführung desselben, sondern auch durch die unversehrte Erhaltung des Ganzen, so dass das Monument das frische Aussehen hat, als ob es eben erst die Werkstätte des Meisters verlassen hätte. Wer die Künstler waren, welche auf diesen und anderen Monumente so viel Schönes zu schaffen wussten, davon geht mir bis jetzt jede Kunde ab; und halte ich mich daher um gütige Mittheilungen hierüber bei Sachkennern bestens empfohlen.

N°. 25.

Grafsteen van
ABRAHAM ROÏZ *) MENDES
en die zijner GADE.
(Marmor.) (Pl. XIII A en B.)

Midden op de zerk (Pl. XIII A), waarvan het geheele vlak in den vorm van een wetstafel is uitgehouwen, twee treurende geniussen, die een met franjes en kwasten versierd doek uitgespreid houden, waarop het Portugeesche grafschrift:

DO BEMAVENTURADO
PIO HONRADO *),
E HUMILDE VELHO
ABRAHAM ROÏZ MENDES
QVE PASSOU DESTA,
PARA AETERNA VIDA
EM 17 DE KISLEF.

* loco: honorado.

5470¹.

dat met het bovenaan op de wetstafel geplaatste woord SEPULTURA en de abbreviatie הַנְּצֻבָּה op het geplooid lint onder het doek een geheel vormt. De ruimte tusschen het doek en het woord SEPULTURA is ingenomen door den Spaanschen Bijbeltekst:

NO TEMAS ABRAM
YO AMPARO A TY
GENES CAP 15².

waarboven een houweel en een brandende toorts kruiselings samengebonden en gedekt zijn door een gevleugelden zandlooper. Onderaan op de wetstafel tusschen de van het doek afhangende kwasten een schild, waarin rechts een boogschutter, links een leeuw, klimmende tegen

Grabstein des
ABRAHAM ROÏZ *) MENDES
und der seiner EHEGATTIN.
(Marmor.) (Taf. XIII A en B.)

Mitten auf dem in der Form einer Gesetzstafel ausgehauenen Steine (Taf. XIII A) zwei trauernde Genien, welche eine mit Fransen und Quasten verzierte Draperie ausgebreitet halten, worauf die portugiesische Inschrift:

Diese Grabschrift macht mit dem oben auf der Gesetzstafel stehenden Worte SEPULTURA und mit der Abbreviatur הַנְּצֻבָּה auf dem faltigen Bande unter der Draperie ein Ganzes aus. Der Raum zwischen der Draperie und dem Worte SEPULTURA enthält den spanischen Bibelspruch:

Hierüber eine Hippe und eine brennende Fackel, kreuzweis zusammengebunden und von einem beflügelten Stundenglase gedeckt. Unten auf der Tafel zwischen den von der Draperie herabhängenden Quasten ein Wappenschild, in welchem rechts ein Bogenschütze, links ein

*) Samentrekking van den naam Rodriguez.

¹ Vertaling: Graf van den welgelukzaligen, vromen, geëerden en nederigen grijsaard Abraham Roíz Mendes, die van hier tot het eeuwige leven overging op 17 Kislew 5470. (20 Nov. 1709). Zijne ziel worde enz.

² Vertaling: Vrees niet Abram, ik ben u een schild (Genes. cap. 15, 1).

*) Abbreviatur des Namens Rodriguez.

¹ Uebersetzung: Grab des seligen, frommen, geehrten und bescheidenen Greises Abraham Roíz Mendes, der von diesem zu einem ewigen Leben überging am 17. Kislew 5470 (20. Nov. 1709). Seine Seele werde u. s. w.

² Uebersetzung: Fürchte nicht Abraham, ich bin dir ein Schild (Gen. 15, 1).

een boom. In 't hoofd een zwevende adelaar met een rol of visch in de klauwen.

Het schild is gedekt met een baronnenkroon met zeven parels.

Op een plint, aan den voet van het schild ter weerszijden uitkomende, leest men rechts C (*carreira*, rij) 16, links S (*sepultura*, graf) 8.

Eindelijk valt nog op te merken, dat bovenop de zerk en wel in de diepten rechts en links van den boog van de wetstafel een lauwertak is uitgehouwen.

De bewerking van de zerk zijner gade (Pl. XIII B) is nagenoeg dezelfde. In plaats van het houweel met de toorts enz. vindt men hier een op twee saamgebonden doodsbeenderen rustend doodshoofd, rechts gewend. Het schild is hier beladen met een gebouw, hebbende drie torens, waarvan de middelste de hoogste is. Boven dien toren zweeft een adelaar met een rol of visch in de klauwen.

Het grafschrift luidt:

SEPULTURA
DA BEMAVENTURADA
E VIRTUOZA Ñ. SARA
MULHER QUE FOI DE
ABRAHAM ROIZ MENDEZ
QUE PASOU DESTA
PARA MELHOR VIDA
EM 8 DE TAMUS A° 5466¹.

תנצבה

Tusschen de kopjes der beide geniussen leest men:

MUGER DE FONÇADO
QVIEN HALLARA
PRO: CAP. 31⁴.

Op de plint staat hier: C 16 — S 9.

¹) Vertaling: Graf van de welgelukzalige en deugd-zame Donna Sara, die de echtgenoot was van Abraham Roiz Mendes (en) die van hier tot een beter leven overging op 8 Tammoez van het jaar 5466 (20 Juni 1706. — Hare ziel worde enz.

²) Vertaling: Eene brave huisvrouw, wie zal haar vinden? (Spraken cap. 31, 1).

gegen einen Baum aufsteigender Löwe. Darüber ein fliegender Adler mit einer Rolle oder einem Fische in den Krallen.

Eine Baronnenkrone mit sieben Perlen deckt das Schild.

Auf einem Sockel am Fusse des Schildes, von beiden Seiten vortretend, liest man rechts C (*carreira*, Reihe) 16, links S (*sepultura*, Gruft) 8.

Endlich ist noch zu bemerken, dass oben am Steine rechts und links von der Ründung der Gesetzstafel je ein Lorberzweig gemeisselt ist.

Die Arbeit des folgenden Steines (Taf. XIII B) ist fast dieselbe, wie die des obigen. Statt der Hippe mit der Fackel u. s. w., findet man hier einen auf zwei zusammengebundenen Todtengelbeinen ruhenden nach rechts gewendeten Todtenkopf. Das Wappenschild is hier besetzt mit einem Bau, der drei Thürme trägt, von denen der mittelste der höchste ist. Ueber diesem Thurm ein schwebender Adler mit einer Rolle oder einem Fische in den Krallen.

Die Grabschrift lautet:

Zwischen den Köpfchen der beiden Genien liest man:

Auf dem Sockel steht hier: C 16 — S 9.

¹ Uebersetzung: Grab der seligen und tugendhaften Donna Sara, welche die Ehegattin von Abraham Roiz Mendes war (und) die von hienieden zu einem bessern Leben übergang am 8. Tammus des Jahres 5466 (20. Juni 1706). — Ihre Seele etc.

Uebersetzung: Ein biederes Weib wer findet es? (Spr. S. 31, 1).

N°. 26.

Grafsteen van
DAVID DA ROCHA.
(Marmor.) (Pl. XIII C.)

Op de benedenhelft van den steen een uitgespreid en met franje omboord doek, met koorden, die aan de uiteinden van kwasten zijn voorzien, aan een strik hangende. Op dit doek leest men de volgende Portugeesche opschriften:

Grabstein des
DAVID DA ROCHA.
(Marmor.) (Taf. XIII C.)

Auf der untersten Hälfte des Steines eine ausgebreitete und mit Fransen besetzte Drape-rie, die mit Schnüren, welche am untern Ende Quasten haben, an einer Schleife hangt. Auf dieser Draperie liest man folgende portugiesi-sche Inschriften:

S^A

DO INCURTADO*) MANCEBO
DAVID DA ROCHA
F^o EM 28 DE KISLEU
A^o 5469

תנצבה¹

DAVID OFERESE**) A MEMORIA
DA ROCHA O MAYOR ESPANTO
NA TERRA A GLORIA DO CANTO
NO CEO O CANTO DA GLORIA²

*) loco: encurtado.

**) lees: offerece.

Tusschen het eerste en het tweede opschrift is een doodshoofd aangebracht, omgeven van gekrulde bladeren.

Op de bovenhelft der zerk ziet men eene afbeelding van Koning David de harp bespelende. Hij is gezeten te midden van blaas- en strijk-instrumenten en muziekboeken, terwijl hij een muziekboek op zijn schoot houdt.

Zwischen der ersten und zweiten Inschrift ist ein mit gekräuselten Blätterwerk umgebener Totenkopf angebracht.

Auf der oberen Hälfte des Monuments sieht man das Bild des Königs David, die Harfe spie-lend. Er sitzt von Blas- und Saiteninstrumen-ten und Notenbüchern umgeben, indess ein of-fenes Musikbuch auf seinem Schoosse ruht.

¹ Vertaling: Graf van den vroeg ontslapen jongeling David da Rocha, gestorven op 28 Kislef van 't jaar 5469 (11 December 1708). Zijne ziel worde enz.

² Vertaling: David da Rocha vergt het nageslacht de hoogste bewondering af. [In verband met de voorstelling bovenaan op de zerk, ook aldus te vertalen: (Koning) David wijdt aan de nagedachtenis van Da Rocha de hoogste bewondering.] Op aarde was hij de roem van het lied, in den hemel is hij het lied van den roem.

¹ Uebersetzung: Grab des früh entschlafenen Jünglings David da Rocha, gestorben den 28. Kislew d. J. 5469 (11. December 1708). Seiner Seele werde u. s. w.

² Uebersetzung: David da Rocha fordert von der Nachwelt die höchste Bewunderung. [Im Zusammenhange mit dem Reliefbilde am obern Theile des Steines, wäre dies auch so zu übersetzen: (König) David widmet dem Andenken Rocha's die höchste Bewunderung.] Hienieden war er der Ruhm des Liedes, im Himmel ist er des Ruhmes Lied.

Het geheel is door een lijstwerk van eikenbladeren omgeven.

Omtrent David da Rocha, die, naar zijn grafsteen te oordeelen, een bekwaam toonkunstenaar moet geweest zijn, vind ik nergens iets vermeld. Van de familie Da Rocha liggen verscheidene leden te Ouderkerk begraven; van een dezer laat ik het grafschrift, om zijne meer dan gewone uitvoerigheid, hier volgen:

Das Ganze ist mit einer Leistenverzierung von Eichenblättern eingefasst.

Ueber David da Rocha, der, um nach seinem Monumente zu schliessen, ein geschickter Tonkünstler gewesen sein muss, finde ich nirgend etwas erwähnt. Von der Familie Da Rocha liegen mehrere Mitglieder auf dem Begräbnisplatze zu Ouderkerk begraben; von einem derselben lasse ich hier wegen deren ungewöhnlichen Ausführlichkeit die Grabschrift folgen:

AQVI JAZ
O EXEMPLO DA VIRTUDE
A BEMAVENTURADA
ABIGAEL DA ROCHA
CVIA ALMA FOY A GOZAR DE D^s
DEPOSITANDO AQVI SEV CORPO
EN 15 DE HESVAN A° 5449. ³

אם רחמה רחם לאפרוחיה
צדקת אביגיל מאד גברה
כי בחסידותה וצדקותיה
אל נא תהי כמת ואם קוברת
פה נפלה מרוב גמול בניה
שם בקשה מרום גמול מעשיה
שנת ה'ת"מ"ט

³ Vertaling: Hier ligt een toonbeeld van deugd, de welgelukzalige Abigail da Rocha, wier ziel zich bij God ging verheugen, terwijl zij hier haar lichaam achterliet, op 15 Chesjwan 5449 (9 November 1668).

³ Uebersetzung: Hier ruht ein Vorbild der Tugend, die selige Abigail da Rocha, deren Seele hinübergang sich Gottes zu ergötzen, indess sie ihren Körper hier zurückliess am 15. Cheschwan 5449 (9. November 1668).

A OMEIA SEPULTADO O HONRADO
FRANCISCO MANUEL ABOLAIS QUE SE
FOTRANCIEM 24 DOMES DE NISAN
A^o 5392

E SEVITIO Y MANVEL ABOLAIS F. EM 5 DE YAN
A^o 5421

Y MANVEL ABOLAIS F. EM 5 DE YAN
A^o 5421
RACHEL ABOLAIS SVA
FOTRANCIEM 24 DOMES DE NISAN
A^o 5416

N°. 27.

Grafsteen van

IMANUEL ABOLAIS,
van zijne GADE en van zijn ZOON.

(Pl. XIV.)

Het vlak van de dubbele zerk wordt ingenomen door drie cartels in zestiende-eeuwschen stijl, die met elkander verbonden zijn. De bovenste en onderste zijn langwerpig vierkant, de middelste is ovaal en met ter weërszijden uitgestoken vleugels, op ieder van welke een uitgedoofde graflamp geplaatst is (die rechts *zonder*, die links *met* deksel) en van welke ook twee dergelijke brandende lampen aan linten afhangen.

De bovenste cartel bevat op een paneel en op den onderrand de volgende Portugeesche opschriften:

AQVI ESTA SEPVLTADO O HONRADO *)
VARAO YMANVEL ABOLAIS QVE SE
TRANCIV EN 24 DO MES DE NISAN
A^o 5392.

*) Honrado, loco: honorado.

E SEV (FIL)HO YMANVEL ABOLAIS F^o EM 5 DE YIAR
A^o 5421. ¹

De middelste bevat een schild, gedeeld. Rechts een leeuw, links een halve boom, geflankeerd door eene roos in den schildvoet. Het schild is gedekt met een baronnenhelm, waaruit een leeuw verrijst, den kop rechts gewend. Schild en helm zijn door lambrekijns omgeven.

¹ Vertaling: Hier is begraven de geëerde Imanuel Abolais, die overleden is op den 24sten van de maand Niesan A^o 5392 (15 April 1632).

En zijn zoon Imanuel Abolais, overleden den 5^{den} Iejar A^o 5421 (4 Mei 1661).

Grabstein des

IMANUEL ABOLAIS,
seiner EHEGATTIN und seines SOHNES.

(Taf. XIV.)

Die Fläche des doppelten Leichensteins wird von drei verzierten Leisteneifassungen (cartels) im Style des XVI. Jahrhunderts, welche mit einander verbunden sind, eingenomen. Die oberste und unterste sind länglich-viereckig, und die mittelste ist oval, mit nach beiden Seiten ausgehenden Seitenleisten, auf jeder derselben steht eine ausgelöschte Lampe (die zur rechten *ohne*, die zur linken *mit* Deckel), von denselben hangen auch zwei ähnliche brennende Lampen an Schleifen herab.

Die obere Einfassung enthält auf einem Paneel und auf dem untersten Rande folgende portugiesische Inschriften:

Das mittelste (ovale) Feld, enthält ein getheiltes Wappenschild. Rechts ein aufsteigender Löwe, links ein halber Baum, an dessen Seite eine Rose am Fusse des Schildes. Auf dem Schilde ruht ein Baronenhelm, aus welchem ein Löwe mit nach rechts gewendeten Haupt emporsteigt. Schild und Helm sind mit Lambrequins umgeben.

¹ Uebersetzung: Hier ist begraven der geehrte Imanuel Abolais, der verschied am 24. des Monats Niesan A^o 5392 (15. April 1632).

Auch sein Sohn Imanuel Abolais, verschieden den 5. Ijar A^o 5421 (4. Mai 1661).

Het randschrift luidt:

Die Umschrift (um das Oval) lautet:

HAZ LO QVE QVIZIERAS AVER HE(C)HO (Q)VANDO MVERAS. ²

Op den rechtervleugel leest men YMANVEL ABOLAIS, op den linkervleugel RACHEL ABOLAIS.

De onderste cartel bevat in een paneel het Portugeesche opschrift:

Auf der rechten austretende Seitenleiste liest man YMANVEL ABOLAIS, auf der linken RACHEL ABOLAIS.

Die unterste Leisteneinfassung (cartel) enthält in einem Paneel die portugiesische Inschrift:

AQVI YAES A MVY HVMILDE & VER
TVOZA *) S^{RA} RACHEL ABOLAIS SVA
MVLHER QVE FOY A GOZ(A)R DA GLORIA
(EM) 29 DE SIVAN AN(N)O 5416. ³

*) Lees: Virtuoza.

Boven en onder het ovaal is een doods-
hoofdje aangebracht.

Ueber und unter dem Oval ist ein kleiner
Totenkopf angebracht.

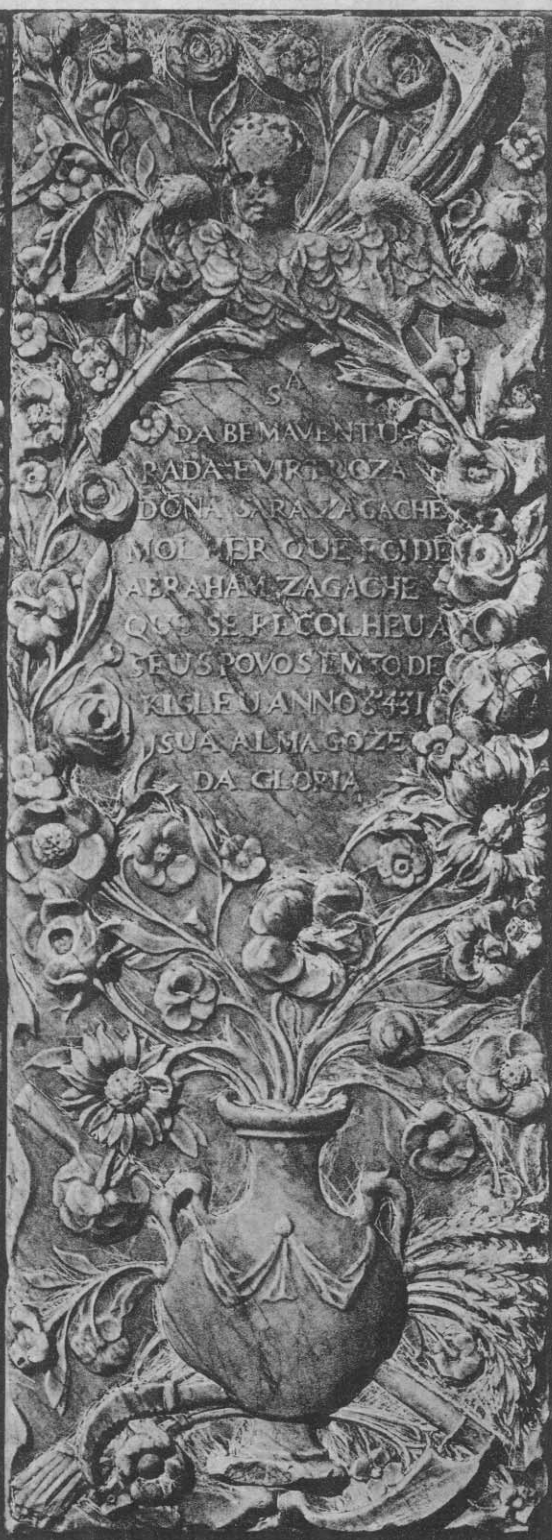
² Vertaling: Doe steeds datgene wat gij in uwe doodsstonde zoudt wenschen gedaan te hebben.

³ Vertaling: Hier ligt de zeer nederige en deugd-
zame Vrouwe Rachel Abolais, zijne echtgenoot, welke
heenging om de hemelsche gelukzaligheid te genieten op
den 29 Niesan A° 5416 (23 April 1656).

² Uebersetzung: Thue stets dasjenige, was du in
deiner Todesstunde wünschen würdest gethan zu haben.

³ Uebersetzung: Hier ruhet die sehr bescheidene
und tugendhafte Edelfrau Rachel Abolais, seine Ehegat-
tin, welche dahinging um die himmlische Seligkeit zu
geniessen am 29. Nissan A° 5416 (23. April 1656).

N°. 28.

Grafsteen van
ABRAHAM ZAGACHE
en die zijner GADE.
(Marmor.) Pl. XV.)

De bewerking dezer beide grafsteenen verschilt zoo weinig, dat zij gevoegelijk onder één hoofd kunnen beschreven worden. Onder aan den voet der zerken een antieke vaas met twee ooren, waarachter een omgekeerde zeis en sikkels en een korenschoof uitkomen. Op zerk A bevinden zich de zeis en korenschoof ter rechter- en de sikkels ter linkerzijde; op zerk B in omgekeerde orde. De vaas op eerstgenoemden steen is met eenige bloemen versierd, terwijl zij op laatstgenoemden met eene draperie is omhangen. Uit de vazen rijzen bloemstengels op, die zich tot een krans vereenigen en de grafschriften omsluiten.

Deze luiden aldus:

S^a
DO VIRTVOSO
Y HONRADO
VARAO ABRAM
ZAGACHE F^o EM
7 DE SEBAT
A^o 5445

ת' נ' צ' ב' ה' ¹

Tusschen de uiteinden der bloemstengels, die verder naar boven tot een nieuwe kransvorming neigen, is een genius met uitgespreide vleugelen uitgebeiteld. Verscheidene bloemen vullen de ruimten op de zerken aan.

¹ Vertaling: Graf van den deugdzamen en geëerden Abraham Zagache, die gestorven is op den 7^{den} Sjebat A^o 5445 (12 Januari 1685). Zijne ziel worde enz.

² Vertaling: Graf van de welgelukzalige en deugdzame Donna Sara Zagache, die de echtgenoot was van Abraham Zagache en die tot haar volk verzameld werd op den 30 Kislef Anno 5451 (7 December 1690). Hare ziel geniete de hemelsche zaligheid.

Grabstein des
ABRAHAM ZAGACHE
und der seiner EHEGATTIN.
(Marmor.) (Taf. XV.)

Die Bearbeitung dieser Grabsteine unterscheidet sich so wenig von einander, dass füglich eine Beschreibung für beide hinreichend ist. Unten am Füssen des Steines eine antike Urne mit zwei Henkeln, hinter welcher eine Sense, eine Sichel, umgekehrt, und eine Korngarbe zum Vorschein kommen. Auf dem Steine A befinden sich die Sense und die Garbe an der rechten und die Sichel an der linken Seite: auf dem Steine B in entgegengesetzter Ordnung. Die Urne auf dem ersten Steine ist mit einigen Blumen verziert, indess die andere mit einer Draperie behangen ist. Aus den Urnen steigen Blumen empor, die sich zu einem Kranze verbinden und die Grabschriften umschliessen.

Der Wortlaut derselben ist:

S^a
DA BEMAVENTU
RADA E VIRTUOZA
DONA SARA ZAGACHE
MOLHER QUE FOI DE
ABRAHAM ZAGACHE
QUE SE RECOLHEU A
SEUS POVOS EM 30 DE
KISLEU ANNO 5451
SUA ALMA GOZE
DA GLORIA ².

Zwischen den Enden der Blumenstengeln, die sich höher nach oben wiederum zu einer Kranzesform neigen, ist ein Genius mit ausgebreiteten Flügeln gemeißelt. Die Zwischenräume an diesem Monumente werden durch Blumen angefüllt.

¹ Uebersetzung: Grab des tugendhaften und geehrten Abraham Zagache, welcher starb den 7. Schebat A^o 5445 (12. Januar 1685). Seine Seele u. s. w.

² Uebersetzung: Grab der seligen und tugendhaften Donna Sara Zagache, welche die Ehegattin Abraham Zagache's war und zu ihrem Volke versammelt wurde am 30. Kislew A^o 5451 (7. December 1690). Ihre Seele erfreue sich der ewigen Seligkeit.

OPGAVE VAN GESCHRIFTEN OVER JOODSCHE BEGRAAFPLAATSSEN EN GRAFSCHRIFTEN¹⁾.

- ALMANZI (J.), אבני זכרון (76 grafschriften van voorname Israëlieten in Toledo). Praag 1841.
- ASCOLI (G. J.), Iscrizioni inedite o mal note Greche, Latine, Ebraiche di antichi sepolcri Giudaici del Neapolitano. Torina e Rome 1880.
- BERLINER (A.), hebräische Grabschriften in Italien. Th. I. 200 Inschriften aus Venedig 16. und 17. Jahrh. Frankfurt a/M. 1881.
- BORSTEL (L.), Bijdragen tot de geschiedenis der Israël. gemeente te Rotterdam (in: Nederl.-Israël. Jaarboekje voor 1863. 's Gravenhage 1862).
- CARMOLY (E.), חקקי אבן (50 grafschriften van voorname personen, verzameld uit verschillende geschriften), (in: אמרי שפר van Absalom ben Mozes Mizrachi). Parijs [?] z. j. [1861?]
- CHWOLSON (D.), Achzehn hebr. Grabschriften aus der Krim. St. Petersburg 1865.
- Corpus inscriptionum Hebraicarum, enthaltend Grabschriften aus der Krim und andere Grab- und Inschriften in alt-hebräische Quadratschrift. St. Petersburg 1882.
- DUUR (de) van het verblijf der Israëlieten te Nijmegen, en een oud Joodsch kerkhof aldaar (in: Nederl.-Israël. Jaarboekje voor 1852. 's Gravenhage 1851).
- FIRKOWICS (A.), אבני זכרון (verzameling van grafschriften op Israël. begraafplaatsen in de Krim). Wilna 5632 [1872].
- FOGES (B.), Alterthümer der Prager Josefstadt. Israelitischer Friedhof. Prag 1855.
- FRANKL (L. A.), zur Geschichte der Juden in Wien. Der alte Judenfreithof etc. Wien 1853.
- Inschriften des alten jüdischen Friedhofes in Wien. Wien 1855.
- FÜNN (S.), קריה נאמנה (hierin grafschriften van voorname personen te Wilna). Wilna 1860.
- GABRIEL B. NAFTALI HERZ, מצבת קדש (grafschriften van voorname personen te Lemberg, Muiderberg enz.) 4 stukken. Lemberg 1860—69.
- GERRON (M.), les pierres tumulaires hébraïques de Dijon (in: Revue des Etudes juives, t. VI, p. 222—229. Paris 1882).
- GILDEMEISTER (J.), ältere jüdische Grabsteine in Coblenz u. Cöln (in: Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden ins Rheinlande. Hefte L und LI. Bonn 1871.)
- HARKAWI (A.), altjüdische Denkmäler aus der Krim. St. Petersburg 1876.
- HECHT (E.), ם' החיים Vollständiges Gebet- und Andachtsbuch zum Gebrauch bei Kranken etc. Mit Grabschriften berühmter Gelehrten des Alterthums. Brilon [?] 1856.
- Israëlitien in Gelderland (in: Nederl.-Israël. Jaarboekje voor 1854. 's Gravenhage 1853).
- LANDSHUT (L.), ם' החיים Vollständiges Gebet- und Andachtsbuch, zum Gebrauche bei Kranken etc. Mit Grabschriften (auf dem jüd. Begräbnissplatze zu Berlin). Berlin 1867.
- LENORMANT (F.), la catacombe juive de Venosa (in: Revue des Études juives, t. V. p. 200—207 Paris 1882),
- LEWYSOHN (L.), נפשות צדיקים Sechzig Epitaphien von Grabsteinen des israelitischen Friedhofes zu Worms. Frankfurt a/M. 1855.
- LIEBEN (K.), Gal.-Ed. Grabsteininschriften der Prager israel. alten Friedhofs. Prag 1856.
- LOEB (ISID.), Pierres tumulaires à Mâcon (in: Revue des Études juives, t. V. p. 104—106. Paris 1882).
- LUZZATTO (A.), ם' גל אבנים כולל המצבות בעיר טריאסט Trieste 1851.
- LUZZATTO (PHILOXÈNE), Notice sur quelques inscriptions du 13e siècle, découvertes dans les ruines d'un ancien cimetière israélite de Paris. Paris 1852.

¹⁾ In deze lijst zijn opgenomen zoowel werken, waarin omtrent een of ander iets voorkomt, als monographieën en, gelijk in de Voorrede wordt gezegd, alleen de mij autoptisch bekende. Men vergelijke voorts de litteratuur bij Wolf, Biblioth. Hebr. IV, 1169—1172 en bij Zunz, Zur Geschichte u. Literatur, S. 304—459, alsmede de desbetreffende mededeelingen in Israëlietische tijdschriften, als Allgem. Zeitung des Judenthums, Furts's Orient, Hakarmel, Kerem Chemed, Hamagid, Zeitschrift d. deutsch-morgenland. Gesellschaft, enz. enz.

MANNHEIMER (M.), die Juden in Worms. Frankfurt a/M. 1842.

MULDER (S. I.), Iets over de begraafplaats der Nederl.-Israël. gemeente te Amsterdam en bijzonder over die te Muiderberg. Amsterdam 1851.

NAGTGLAS (F.), eene rustplaats der bannelingen. De graven der Portugeesche Joden te Middeburg (Overdruk uit het Zeeuwsch Jaarboekje 1864).

NICOLAI (JOH.), libri IV de sepulchris Hebraeorum. Lugd. Bat. 1706.

POLAK (G. I.), קול בת גלים (grafschriften te Muiderberg, Lemberg, Leeuwarden en Nijmegen). Amsterdam 5627 [1867].

ULRICH (J. C.), historische Nachrichten von der Juden-Gemeinde welche ehehin in der Reichstadt Nürnberg angericht gewesen aber A° 1499 ausgeschaffet worden. Nürnberg 1755.

—— Sammlung jüdischer Geschichten welche sich mit diesem Volk in dem XIII. und folgenden Jahrhunderten bis auf MDCCLX in der Schweiz zugetragen. Basel 1768.

URI B. SIMEON, Cippi Hebraicis s. Hebraeorum monumenta Hebraicè conscripta, nunc vero Latinitate donata, notisque illustrata, auth. J. H. HOTTINGERO. Ed. 2^a. Heidelbergae 1662.

WÜRFEL (A.), historische Nachricht von der Judengemeinde in der Hofmark Fürth. Frankfurt und Prag 1754.

VERBETERINGEN.

- Bladz. 9, in beide kolommen reg. 2 van boven staat: 31, *lees*: 30.
- » 13, in den voorlaatsten regel van het grafschrift staat: AO, *lees*: A°.
  - » 18, kol. 1, reg. 18 v. b. staat: Inbovenstaande, *lees*: In bovenstaande.
  - » 21, kol. 2, staat onder 13 Juni: Tulana, *lees*: Fulana.
  - » 23, kol. 1, staat onder 7 Dec.: Dehora, *lees*: Debora.
  - » 25, kol. 1, staat onder 16 Januari: man., *lees*: man-
  - » 52, vóórlaatste regel der noot staat: falecen, *lees*: faleceu.
  - » 53, moet achter het woord honrado van het grafschrift een nootaanzetting gevoegd worden voor een noot: Honrado, loco: honorado.
  - » 54, staat in den 4^{den} regel van het eerste gedicht: mens, *lees*: meus.
  - » 77, moet achter het woord honrado van het 1ste grafschrift een nootaanzetting gevoegd worden voor een noot: Honrado, loco: honorado.
  - » 88, 2e regel van het grafschrift staat: *mere cimientosy*, *lees*: *merrecimientos y*.
  - » 92, kol. 1, reg. 8 v. o. van den tekst staat: kwamen Staten-Generaal, *lees*: kwamen de Staten-Generaal.
  - » 93, kol. 4, reg. 5 v. o. van den tekst moet op het woord »leden'' volgen: op de oude afdeeling.
  - » 93, kol. 1, reg. 2 v. o. van den tekst staat: »lihgen, '' *lees*: liggen.
  - » 93, kol. 2, reg. 4 v. o. van den tekst staat: auf dem Begräbnissplatze, *lees*: auf der alten Abtheilung des Begräbnissplatzes.
  - » 101, kol. 1, reg. 13 v. b. van den tekst staat: »sierf'', *lees*: stierf.